

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

AK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN DOĞU
AKDENİZ ENERJİ POLİTİKALARI BAĞLAMINDA
TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sefa AKBULUT

İstanbul
Mart-2023

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

AK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN DOĞU AKDENİZ
ENERJİ POLİTİKALARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE-LİBYA
İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sefa AKBULUT

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hamit ERSOY

İstanbul
Mart-2023

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Prof. Dr. Hamit Ersoy (İmza)

Üye Dr. Öğr. Üyesi Hasan Aksakal (İmza)

Üye Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Tok (İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Ak Parti Döneminde Türkiye’nin Doğu Akdeniz Enerji Politikaları Bağlamında Türkiye-Libya İlişkileri**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Sefa AKBULUT

ÖN SÖZ

Yüksek Lisans ders dönemimde ve tez yazım sürecimde bana her konuda destek veren değerli tez danışmanım, Türkiye'nin Brunei Darusselam nezdinde Büyükelçisi Prof. Dr. Hamit Ersoy'a, bu süreçte kendisini istemeyerek de olsa ihmal etmeme rağmen desteğini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli eşim Esra Akbulut'a ve güzel kızım Sevde Akbulut'a, tüm eğitim dönemimde yine benden desteklerini esirgemeyen kıymetli annem ve babam Fatma, Sadık Akbulut'a, birbirinden kıymetli kardeşlerim Salim, Sema, Selahattin Akbulut'a ve son olarak yine tez yazım sürecimde bana destek olan ve işimi kolaylaştıran kıymetli iş arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Sefa AKBULUT

İstanbul-2023

Kızım Sevde'ye ithafen...

ÖZET
AK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN DOĞU AKDENİZ
ENERJİ POLİTİKALARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE-LİBYA
İLİŞKİLERİ

Sefa AKBULUT

Yüksek Lisans, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hamit ERSOY

Mart, 2023-218 Sayfa

Genel olarak enerji arz ve talebinin farklı coğrafyalarda bulunması devletlerarası ilişkileri zorunlu kılmıştır. Özellikle 2000’li yılların başlarından itibaren Doğu Akdeniz’de hidrokarbon rezervlerinin keşfedilmesi, bölgesel ve küresel aktörler eksenli bir enerji paylaşım mücadelesini de beraberinde getirmiştir. GKRY’nin adanın tek temsilcisiymiş gibi KKTC’nin haklarını görmezden gelerek tek taraflı MEB anlaşmaları yapması, Yunanistan’ın adaları esas alarak ve GKRY ile bir MEB anlaşması yaparak Türkiye’yi Antalya körfezine hapsetme arzusu bölgede yaşanan başlıca sorunlardan olmuştur. Kıyıdaş devletlerden Yunanistan, GKRY, İsrail ve Mısır bir araya gelerek bir blok oluşturulmuş, Türkiye bölgede yalnızlaştırılmak istenmiştir. Küresel güçlerin, özellikle AB’nin enerji kaynak çeşitliliğini artırmak istemesi, bölgesel aktörlerin ise keşfedilen kaynakları Avrupa’ya pazarlamak istemesi ortak çıkar ilişkisi içinde bölgesel ve küresel aktörleri bir araya getirmiştir. Böylece küresel aktörlerin dikkati bölgeye çekilmiştir. Yine bu amaç doğrultusunda hidrokarbon sahaları bahse konu devletlerce parsellere ayrılmış ve küresel enerji şirketlerine ruhsatlandırılarak bu denklemin içine enerji şirketleri de dahil edilmiştir. 2019 yılında Türkiye’nin Libya ile yapmış olduğu deniz alanlarına ilişkin sınırlandırma anlaşması bölgedeki tüm dengeleri değiştirmiş ve Türkiye-KKTC-Libya’dan oluşan yeni bir bloğu meydana getirmiştir. Libya ile kadim ilişkilere sahip olan Türkiye, yakalamış olduğu bu çıkışla birlikte bölgede yalnız olmadığını ve kendisinin bu enerji denkleminin dışında tutulamayacağını ortaya koymuştur. Oluşan bu blokla birlikte Türkiye’nin bölgesel ve küresel aktörlere karşı daha aktif bir politika izleyebilmesinin önü açılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Doğu Akdeniz, Hidrokarbon Rezervleri, Libya.

ABSTRACT

**TURKIYE-LIBYA RELATIONS IN THE CONTEXT OF
TURKEY'S EAST MEDITERRANEAN ENERGY POLICIES IN
THE AK PARTY PERIOD**

Sefa AKBULUT

Master's Thesis, Political Science and International Relations

Thesis Advisor: Prof. Dr. Hamit ERSOY

March, 2023-218 Pages

In general, the energy supply and demand in different geographies obliged interstate relations. In particular since the early 2000s, the discovery of hydrocarbon reserves in the Eastern Mediterranean has brought along an energy sharing struggle based on regional and global actors. The main problems experienced in the region were the Greek Cypriot Administration's unilateral EEZ agreements, ignoring the rights of the TRNC as if it was the only representative of the island, and Greece's desire to imprison Turkiye in the Antalya Bay by making an EEZ agreement with the Greek Cypriot Administration based on the islands. The riparian states Egypt, Israel, Greek Cypriot Administration and Greece came together to form a bloc and it was desired to isolate Turkiye in the region. Global powers, especially the EU's desire to increase its energy resource diversity, and regional actors' desire to market the discovered resources to Europe, brought together regional and global actors in a relationship of common interest, thus attracting the attention of global actors to the region. Again, for this purpose, hydrocarbon fields were divided into parcels by the states in question and licensed to global energy companies, and energy companies were included in this equation. The restricted agreement on maritime areas that Turkiye signed with Libya in 2019 changed all the balances in the region and created a new bloc consisting of Turkiye-TRNC-Libya. Turkiye, which has long-standing relations with Libya, has proved that Turkiye is not alone in the region with this exit it has captured, and it cannot be excluded from this energy equation. With this bloc, Turkiye has paved the way for a more active policy towards regional and global actors.

Keywords: Turkiye, Eastern Mediterranean, Hydrocarbon Reserves, Libya

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	7
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	9
1.3. Araştırmanın Yöntem ve Sınırlılıkları	13
1.4. Araştırmanın Düzeni.....	13
1.5. Araştırma Soruları ve Hipotezler	14
İKİNCİ BÖLÜM	16
DOĞU AKDENİZ'İN STRATEJİK ÖNEMİ: BÖLGESEL VE KÜRESEL AKTÖRLER.....	16
2.1. Niçin Doğu Akdeniz?	16
2.2. Doğu Akdeniz'de Bir Gelecek Meselesi Olarak Hidrokarbon Rezervleri	17
2.3. Deniz Alanlarının Hukuki Boyutu ve Doğu Akdeniz.....	20
2.4. Deniz Yetki Alanları.....	21
2.4.1. Esas Hat	22
2.4.2. İç Sular.....	22
2.4.3. Karasuları.....	23
2.4.4. Bitişik Bölge.....	24

2.4.5. Kıta Sahanelığı.....	24
2.4.6. Múnhasır Ekonomik Bölge	25
2.5. Bölgesel Aktörler	27
2.5.1. Türkiye.....	28
2.5.2. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)	31
2.5.3. Libya	32
2.5.4. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)	34
2.5.5. Mısır	35
2.5.6. İsrail	38
2.5.7. Yunanistan.....	40
2.5.8. Lübnan.....	42
2.5.9. Filistin	43
2.5.10. Suriye	44
2.6. Küresel Aktörler	45
2.6.1. Avrupa Birliğı (AB)	46
2.6.2. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)	48
2.6.3. Rusya.....	49
2.6.4. İngiltere.....	51
2.6.5. Fransa	52
2.7. Küresel Enerji Şirketleri.....	54
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	56
TÜRKİYE’NİN DOĞU AKDENİZ EKSENİNDE ENERJİ POLİTİKALARI ...	56
3.1. Türkiye’nin KKTC ve Libya Politikası.....	56
3.2. Türkiye’nin Yunanistan-GKRY-İsrail-Mısır Politikası	64
3.3. Türkiye’nin Filistin-Suriye-Lübnan Politikası.....	104
3.4. Türkiye’nin Küresel Aktörlere Karşı Politikası.....	109
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	115

BİR MÜTTEFİK OLARAK TÜRKİYE- LIBYA İLİŞKİLERİ VE DOĞU AKDENİZ	115
4.1. Tarihsel Arka Plan	115
4.1.1. Bir Refah Dönemi Olarak: Osmanlı Dönemi Libya İlişkileri	117
4.1.1.1. Bir Devrin Kapanması: İtalyan İşgali	122
4.1.2. Kral İdris Dönemi Türkiye-Libya İlişkileri	123
4.1.3. AK Parti Öncesi: Kaddafi Dönemi Türkiye-Libya İlişkileri	126
4.2. AK Parti- Kaddafi Dönemi Türkiye Libya İlişkileri	133
4.2.1. Arap Baharı ve Libya'ya Etkileri	136
4.2.2. Libya'ya NATO Müdahalesi ve Türkiye'nin Rolü	138
4.2.3. Libya'da Kriz Dönemi ve Türkiye'nin Tutumu	140
4.3. Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) Dönemi Türkiye- Libya İlişkileri 143	
4.3.1. Türkiye- Libya Deniz Alanları Mutabakatı	152
4.3.1.1. Türkiye-Libya Mutabakat Eksenli Kazanımlar	155
4.3.1.2. Türkiye-Libya Mutabakat Muhtırasının BM Tarafından Tescili	156
4.4. Ulusal Birlik Hükümeti (UBH) Dönemi Türkiye- Libya İlişkileri	158
SONUÇ	165
KAYNAKÇA	170
ÖZGEÇMİŞ	208

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Doğu Akdeniz’de Keşfedilmiş Rezervler	19
Şekil 1.2. Deniz Yetki Alanları	21
Şekil 1.3. Akdeniz Bölgesi Haritası	28
Şekil 1.4. Türkiye’nin Muhtemel MEB Alanı.	30
Şekil 1.5. Türkiye-Libya Kıta Sahaneliğini Gösteren Harita	33
Şekil 1.6. GKRY-Mısır MEB Anlaşmasında Mısır’ın Hak Kaybı Yaşadığı Bölge Haritası	37
Şekil 1.7. İsrail MEB Alanındaki Gaz Sahaları.	39
Şekil 1.8. Türkiye-Yunanistan Kıyı Uzunlukları	42
Şekil 1.9. EastMed Projesi Muhtemel Güzergâhı	48
Şekil 1.10. Doğu Akdeniz’de Faaliyet gösteren Bazı Enerji Şirketleri	55
Şekil 2.1. Sevilla Haritası	67
Şekil 2.2. Türkiye-GKRY Arasındaki İhtilafli Parseller	68
Şekil 2.3. Olası Türkiye-İsrail MEB Anlaşması Muhtemel Sınırları.....	75
Şekil 2.4. Mısır-Yunanistan MEB Anlaşması Muhtemel Sınırları	96
Şekil 2.5. Türkiye-Filistin Muhtemel MEB Sınırları.....	107
Şekil 3.1. Libya Başbakanı Abdüsselam Callud Türkiye’de Hutbede	129
Şekil 3.2. Türkiye-Libya Ortay Hattını Gösteren Harita.	154

KISALTMALAR LİSTESİ

MEB	: Múnhasır Ekonomik Bölge
TR	: Türkiye
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMGS	: Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği
BMDHS	: Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
DAGF	: Doğu Akdeniz Gaz Forumu
UMH	: Ulusal Mutabakat Hükümeti
UBH	: Ulusal Birlik Hükümeti
UGK	: Ulusal Geçiş Konseyi
LSA	: Libya Siyasi Anlaşması
RG	: Resmî Gazete
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşiv

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler kuramları, devletlerin politikalarının doğru ifade edilmesinden ziyade devletlerin davranışlarını anlamlandırmaya çalıştığımız geniş perspektiflerdir. Teoriler, araştırma yapılan alanla ilgili olay ve olgu arasındaki bağlantıyı anlamakta ve analiz etmekte gerekli olan bir nevi kalıplardır. Başka bir ifade ile teoriler, araştırmacının olayları ve olguları belirli bir zemine oturtmasına, araştırdığı konuyu açıklamasına ve bazı öngörülerde bulunmasına imkân vermektedir (Arı, 2018: 1). Uluslararası ilişkiler disiplininde iki husus önemlidir. Bunlar neyi çalıştığımız ve nasıl çalıştığımızdır. Neyi çalıştığımız ile ilgili tartışmaların başlangıç noktası 1648 Westphalia anlaşması olarak kabul edilir. Nasıl çalıştığımızla ilgili kısmı ise uluslararası ilişkiler disiplininin oluşmaya başladığı 1919'dan günümüze kadar devam eden realizm-idealizm tartışması oluşturmaktadır (Yalvaç, 2013: 4).

I. Dünya Savaşı sonrası, savaşın bıraktığı izleri ortadan kaldırma ve barışın tesis edilmesi arzusu, uluslararası ilişkiler disiplini meydana getirmiş ve uluslararası arenadaki sorunların akılcı bir yaklaşımla çözülebileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır (Uğrasız, 2003: 141). Savaş sonrası barış görüşmelerinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başkanı, Woodrow Wilson'un demokrasi ve şeffaf diplomasi çerçevesinde uluslararası kurumsallaşmayı savunması, Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Wilson'a göre devletler üstü bu kurumsal yapının güç dengesini sağlayacağı, güvenlik ilkesini ön planda tutacağı ve barış eksenli yeni bir dünya düzeninin kurulmasına vesile olacağı dolayısıyla da savaşları ortadan kaldıracığı düşünülmekteydi (Kissinger, 1994: 218).

İdealist yaklaşım, insanın doğası gereği iyi bir varlık olmasından hareketle problemi insanda değil sistemde aramaktadır. Buradan hareketle savaş, şiddet gibi olguları sistematik boyutuyla ele alır. Barış ve güven ortamının uluslararası hukuk ve kurumlar aracılığıyla sağlanacağını ifade eder. Dolayısıyla böyle bir oluşumla devletler, yani alt kurumlar, üst kurumlara tabi olmak zorunda kalacak ve devletlerin bireysel hareketleri kontrol edilerek savaş ve güvensizlik ortadan kaldırılacaktır. Barışın sağlanması için uluslararası hukukun geliştirilmesi düşüncesine, Wilson İlkeleri'ni örnek verebiliriz. Uluslararası kurumlara da Milletler Cemiyeti'nin oluşturulmasını uygulamada bir örnek olarak gösterebiliriz. Bu uluslararası kurum ve

ilkelerle geniş çaplı bir örgütlenme sağlanmış ve barış düzeninin hâkim olacağına inanılmıştır (Kalkan, 2017: 25; Arıboğan, 1998: 150-151).

Realistler idealistlerin bu görüşlerini reddetmiş ve bu görüşlerin gerçeklikten uzak olduğunu belirtmişlerdir. İki savaş arası dönemde baskın olan idealizm görüşü II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına engel olamamış dolayısıyla idealizm, realizmin eleştiri hedefi olmuştur. Siyasal gerçeklik olarak ifade edilen modern dönem realizm görüşünün temelleri, Edward Hallett Carr tarafından yazılan *Yirmi Yıl Krizi: 1919-1939* isimli kitapta şekillenmeye başlamıştır. Carr kitabında idealizmin uluslararası alanda barışı sağlayamadığını ifade eder. O dünyadaki hiçbir devletin, uluslararası çıkarları kendi çıkarlarının önünde tutmayacağını, bunun aksine devletlerin kendi çıkarlarını diğer aktörlere kabul ettirmeye çalışacak yöntemlere başvuracağını belirtmiştir. Carr'ın realizm görüşüne göre gücün adalet getireceği, dolayısıyla da uluslararası arenada belirleyici bir role sahip olduğu vurgulanmaktadır (2010: 111-112).

Realistlere göre, uluslararası ilişkilerde devletlerarası ilişkileri belirleyen bazı unsurların olması gerekmektedir. Bu unsurlar güç ve ulusal çıkar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani uluslararası ilişkileri, devletlerarası güç ve ulusal çıkar mücadelesi olarak ifade etmek mümkündür. İki dünya savaşı arası döneme bakıldığında Milletler Cemiyeti gibi örgütlerin başarısız olması buna bağlı olarak devletlerin güçlerini maksimize etmeye çalışması ve ulusal çıkarlarını korumaya çalışması savaşları kaçınılmaz hale getirmiştir. Dolayısıyla da realistler barışın silahsızlanmayla değil her durumda ve şartta savaşa hazır olmakla sağlanacağını savunmuşlardır.

Realistlerin bu düşüncesi birtakım eleştirilere maruz kalsa da 1940 ve 1980 arası dönemde uluslararası ilişkiler disiplinine hâkim olan görüş olmuştur. Kenneth Waltz'ın realizmin revize edilmesi gerektiğini vurgulayarak uluslararası disipline kazandırmış olduğu *neorealizm* kavramıyla birlikte realizm bazı dönüşümler yaşamış ancak varlığını günümüze kadar sürdürmüştür (Aydın, 2004: 34-36; Keyik ve Erol, 2019: 14).

Waltz tarafından “yapısal realizm” olarak adlandırılan neorealizm, anarşik yapıdaki devletlerin gayelerinin önce kendi güvenliklerini sağlamak olduğunu belirtmiş; devletlerin kendilerini garantiye aldıktan sonra da eşitlik, ulusal çıkar ve güç mücadelesine girebileceğini ifade etmiştir (Waltz, 1979: 126).

Neorealizmi klasik realizmden ayıran diğerk bir etken ise güçtür. Güç, realizmde bir amaç iken neorealizmde gerektiğinde kullanılabilcek bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Neorealizmde devletler sahip oldukları güç mahiyetinde küçük, orta ve büyük olarak sınıflandırılmaktadır.

Waltz bu hususta devletlerarası bir güç eşitsizliğinden bahsetmektedir. Her devlet kendi özelinde sahip olduğu güç mahiyetinde olağan düzende yer bulmaktadır. Burada bahsedilen güç sadece askeri güç değildir. Ekonomik güç de ön planda tutulmaktadır. Askeri güç bakımından yetersiz olduğu halde ekonomik olarak yeterli güce sahip devletlerin diğerk devletler nezdinde güçlü bir rakip olacağı ifade edilmektedir. Nitekim ekonomik olarak güçlü olan bir devletin bunu kullanarak askeri bir güç de elde edebilecek olmasından dolayı devletler için ekonomik gücün daha önemli olduğu söylenmiştir (Mearsheimer, 2001: 143-144). Waltz uluslararası sorunların çözümünde etkin bir çözüm merkezinin, devletler üstü bir otoritenin, olmadığından bahseder. Devletlerin doğası gereği böyle bir otoriteyi kabul etmediğini ifade ederek devletler üstü bir yapının olmamasının uluslararası arenayı güvensiz ve anarşik bir hale getirdiğini söyler (Pınar, 2014: 36).

Waltz, uluslararası sistemin anarşik olmasından dolayı devletlerin bu yapı içinde sadece kendilerine güveneceklerini, ulusal çıkarları doğrultusunda güçlerini maksimize etmeye çalışacaklarını ifade etmektedir. Böyle bir durumda da devletlerin rakibine karşı daha güçlü olma arzusunun rekabeti artıracakını vurgulamaktadır. Rekabet ortamında bazı devletler daha güçlü bazı devletler daha zayıf kalacak, bunun sonucunda güce olan rağbet daima artış gösterecektir. Waltz, devletlerin güce olan eğiliminin sürekli artmasının devletler arası bir huzursuzluk getireceğinden bahseder ve devletler için en doğru yolun itidal yani sistemde dengeyi sağlamak olduğunu vurgular. Güçler dengesi için de ittifaklar kurulmasının iyi bir yol olduğunu ifade eder (Waltz, 1979: 121).

Uluslararası sistemin kargaşası devletleri çatışmaya meyilli kılar. Neorealizmde öne çıkan bir kavram olan güç dengesini, ittifak olarak da düşünmek mümkündür. Devletler bazen çıkarları doğrultusunda tehditlere ve zorluklara karşı ittifak içinde olabilmektedir. Kurdukları bu ittifaklarla, karşılıklı çıkarları doğrultusunda güçlerini dengeler, tehditlere karşı birlikte hareket eder ve bu sayede tehditleri tamamen veya kısmen yok edebilirler. Bu minvalde neorealizm, güç dengesizliklerine karşı

İttifakların kurulmasını savunmaktadır (Chun, 2000: 75). Neorealizmde ortak tehditlere karşı ittifaklar kurulması, devletlerin ulusal çıkarlarının ve daimiyetlerinin korunması için rasyonel bir yol olarak öne çıkmaktadır. İttifaklar bazen güç dengelemek için kurulurken bazen de devletlerin mevcut kapasitelerinin artırılması için kurulabilmektedir. Sonuç olarak böyle bir ittifakın kurulması ittifak halindeki devletlerin birbirine yardımcı olmasını, rakiplerine karşı ise ulusal çıkarlarının korunmasını sağlamaktadır (Dar, Ulhaq ve Khan 2017: 45).

Neorealizmdeki bir diğer önemli kavram güvenlidir. Daha önce de vurgulandığı üzere uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olması sistemdeki en büyük etken olan devletleri, nihai amaçlarının güvenliklerini sağlamak olması noktasında güdülemektedir. Sistemde gerçek manada devletler üstü bir yapının olmamasından dolayı devletler kendi geleceklerini garanti altına almak istemekte ve kendilerini sürekli tehdit altında görmekte dolayısıyla güçlerini yeterli derecede artırarak güvenliklerini sağlamaya çalışmaktadırlar (Waltz, 1979: 105).

Neorealizmdeki diğer iki husus rekabet ve çatışmadır. Neorealistler, devletlerarası çatışmanın bazı durumlarda kaçınılmaz olduğu konusunda hemfikirdir. Bunun sebebi yine uluslararası arenanın anarşikliğidir. Bu çatışma iki durumda gerçekleşmektedir. Birincisi, saldırgan devletler genişleme politikası güttüğünden olağan dünya düzenini tehdit etmekte dolayısıyla çatışma ortamı yaratmaktadırlar. İkincisi, bazı devletler ulusal çıkarları doğrultusunda diğer devletlerle rekabete girer ve bu durum yine bir çatışma ortamı oluşturur. Özetle uluslararası sistemde devletlerin birbirlerini rakip olarak görmeleri her halükârda bir çatışma ortamı meydana getirmektedir (Lamy, 2006: 210-211).

Bugün Doğu Akdeniz bölgesinde yürütülen enerji mücadelesini, Kenneth Waltz'ın 1979 yılında ortaya atmış olduğu neorealist teorinin pratiğe dönüşmüş bir hali olarak görmemiz mümkündür. Bölgede yaşanan gelişmeler neorealist teori etrafında gelişen ve açıklamaya çalıştığımız birçok kavramın izlerini taşımaktadır. Neorealizm, bahsettiğimiz üzere sorunların sebebinin sistemin anarşik olmasına bağlamaktadır.

Uluslararası sistemin baş aktörleri devletlerdir. Devletler için ulusal çıkarlar önceliklidir. Bu önceliklerin her devlet için aynı oranda önemli olması çıkar çatışmalarını meydana getirmektedir. Devletlerin çıkar çatışmaları, ortamı anarşik bir yapıya evirmektedir. Anarşik yapı içindeki devletler kendi mevcudiyetlerini

muhafaza etmek için güvenliklerini öncelerler. Neorealizmde güvenliği muhafaza etmenin aracı ise güçtür.

Doğu Akdeniz’de de görüleceği üzere devletler güvenliklerini sağlamak ve güçlerini artırmak için kendilerine tehdit oluşturacak devletlere karşı ittifaklar kurmaktadır. Sistemin içinde bulunduğu anarşik durumdan dolayı devletlerin enerji güvenliğini sağlayacak bir üst yapı da bulunmamaktadır. Dolayısı ile Doğu Akdeniz’de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Yunanistan saldırgan tutum sergileyen iki ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu devletlerin saldırgan bir tutum sergilemesindeki asıl neden şüphesiz ulusal çıkarları doğrultusunda kurmuş oldukları bölgesel ve küresel ittifaklardır. Bir diğer husus neorealizmin üzerinde durduğu uluslararası örgütlere dair varsayımlardır. Avrupa Birliği’nin, devletler üstü bir yapı olarak, Doğu Akdeniz bölgesinde enerji güvenliğini garanti altına alma konusunda taraflı bir tutum sergilemesi, Waltz’ın uluslar üstü yapıların otoriteyi sağlama konusunda başarısız olduğu fikrini destekler niteliktedir (İren ve Atlı, 2022: 336).

Doğu Akdeniz özelde Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Yunanistan, Mısır, İsrail; genelde ise Avrupa Birliği (AB), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi küresel aktörlerin de dâhil olduğu geniş bir çerçevede ele alındığında müzmin sorunların üzerine enerji sorununun da eklendiği bir mücadele sahası olarak düşünülebilir. Bölgesel ve küresel aktörlerin ulusal çıkarları doğrultusunda enerji kaynakları üzerinde hak sahibi olmak istemeleri bu aktörlerin rekabet etmesine ve çıkarlarının çatışmasına yol açmıştır.

Bölgeye yakından bakıldığında, gelişmelerin neorealist teorinin öne çıkan argümanlarından ulusal çıkar, rekabet, çatışma, güç, ittifak, güç dengesi ve güvenlik gibi kavramlar etrafında yaşandığı görülecektir. Türkiye’nin ve diğer bölge aktörlerinin kaynaklar hususunda izlemiş olduğu politikalar, tüm devletlerin kendi ulusal çıkarları içindir. Türkiye’nin ve KKTC’nin özellikle GKRY ve Yunanistan tarafından bölgeden izole edilmek istenmesi bu devletlerin bölgedeki kaynaklardan tek taraflı olarak faydalanmak istemelerindedir. Türkiye’nin bu noktada hem kendi haklarını hem de KKTC’nin haklarını gözetmesi kendi ulusal çıkarı içindir. Türkiye bloğunda da karşı blokta da, kaynaklardan maksimum derecede fayda sağlama gayesi aktörlerin çıkarlarının çatışması ile sonuçlanmaktadır (İmamoğlu ve Uygun, 2021: 193-194).

Neorealist kuram açısından Doğu Akdeniz’de değerlendirilmesi gereken diğer kavramlar güç dengesi ve ittifaklardır. Türkiye’nin bölgedeki haklarını ve gücünü artırarak korumaya çalışması diğer aktörler tarafından bu gücün dengelenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmış ve bu durum ittifakları doğurmuştur. Bu minvalde GKRY ve Yunanistan gibi devletlerin kendilerine göre daha güçlü olan bölgesel ve küresel aktörlerle ittifaklar kurarak gücü dengelemeye çalıştıkları görülmektedir. Bölgesel aktörlerden İsrail ve Mısır küresel aktörlerden ise AB, ABD ve Fransa gibi devletlerle yaptığı iş birlikleriyle Yunanistan ve GKRY, ulusal çıkarlarını korumaya çalışmaktadır. Bu birlikteliklere Doğu Akdeniz Gaz Forumu (DAGF) ve EastMed projesi örneklerini vermek yerinde olacaktır.

Türkiye de bölgeden izole olmamak ve güç dengesini sağlamak için Libya ve KKTC ile ittifaklar kurmak ve deniz alanları sınırlandırma anlaşmaları yapmak suretiyle bölgedeki varlığını, ulusal çıkarlarını korumaya çalışmaktadır. Buna ek olarak Türkiye’nin son zamanlarda İsrail ve Mısır ile görüşmeler yaparak ittifak arayışına girmesinin, kendi açısından güvenlik tehdidini ortadan kaldırmaya, karşı blokta ittifakı bozmaya ve yeni iş birlikleri kurmaya yönelik bir adım olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye böylece hem kendi gücünü ve ittifakını sağlamlaştırmaya hem de karşı bloğun gücünü minimize ederek bölgedeki mevcudiyetini güçlendirmeye çalışmaktadır (Kökyay, 2020: 2523).

Neorealizme göre devletler, kendi ulusal çıkarlarını önceleyerek bir ittifaka yöneldiklerinde kimin daha fazla kazanacağı sorusu üzerine yoğunlaşırlar. Kendisinden başkasına güvenmeyen devletler, kurulan ittifakları veya iş birliklerini o anki çıkarları doğrultusunda kurarlar ve çıkar ilişkileri bittiğinde veya daha çok fayda sağlanacak bir iş birliği fırsatı doğduğunda önceki birlikteliklerine son verebilirler (Çetinkaya, 2013: 250). Dolayısı ile kurulan ittifakları ebedi görmek yanılgıya sebep olacaktır. Doğu Akdeniz bölgesinde Türkiye karşıtı blokta yer alan GKRY’nin Mısır ve İsrail gibi devletlerle yaptığı ittifaklar bu duruma örnek olabilecek niteliktedir. Yapılan Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) anlaşmalarında ortay hattın esas alınması iki tarafın eşit şekilde deniz alanı kazanmasına engel teşkil etmiştir. Dolayısıyla hem Mısır’ın hem İsrail’in bölgedeki deniz alanları küçülmüşken GKRY bu durumdan kazançlı çıkmış ve deniz alanlarını büyütülmüştür. Bu durumda ebedi olmayan ittifakların bir alternatifi olması durumunda mevcut durumdaki ittifakların bozulması veya ittifaklarda yer değiştirmelerin olması muhtemeldir. Mısır ve İsrail’in, Türkiye

ile yapacağı, olası MEB anlaşmalarında daha fazla MEB alanı kazanacağı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bölgedeki denklemlerde bir değişim olacağı, devletlerin ulusal çıkarlarını gözetmesi yönünden olası görünmektedir. Bu duruma Türkiye ve Libya tarafından bakılacak olursa deniz alanları sınırlandırma anlaşmaları yapılırken coğrafyanın üstünlüğü, kıyı şeridi uzunluğu ve hakkaniyet prensipleri gözetildiğinden iki tarafın da mutmain olacağı hakkaniyetli bir sınırlandırma anlaşması yapılmıştır. Dolayısı ile böyle bir anlaşmanın ebedi olacağını söylemek de daha uzun vadeli olacağı aşikârdır. Nitekim Libya tarafından bu anlaşmanın iptal edilmesi ve Türkiye alternatifini olan Yunanistan ile yapılması durumunda deniz alanlarında küçülmeye gidileceğinden şu an en rasyonel anlaşmanın mevcut anlaşma olduğu görülecektir. Aksi halde Libya için neorealizm kuramının önceliklerinden olan ulusal çıkar kavramına ters düşüleceği ve Libya aleyhinde bir durumun meydana geleceği açıktır.

Bölgede bulunan enerji kaynakları üzerinde hak sahibi olmak kadar, enerji transferi boru hatlarına sahip olmak veya enerji transfer merkezi olmak gücün elde edilmesi açısından önemlidir. Bu doğrultuda Türkiye'nin sahip olduğu ulusal transfer boru hatları, hem enerji güvenliğini sağlaması hem de kendisinin enerji transfer merkezi olması açısından önem arz etmektedir. Bu minvalde Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de kendi bölgesindeki kaynaklardan hakkını almasının dışında bölgedeki kaynakların kendisi üzerinden uluslararası pazara aktarılması Türkiye'nin bölgeye dair önemli hedefleri arasında yer almaktadır. Bölgedeki genel duruma bakıldığında da EastMed projesi güzergahının daha zaman alıcı ve uzun bir hat olması, bölgesel aktörlerin yine kendi ulusal çıkarları neticesinde yönünü daha avantajlı olan Türkiye'ye dönmesi daha rasyonel bir tutum olacaktır.

1.1.Araştırmanın Konusu

Dünya jeopolitiğinde önemli bir yere sahip olan Doğu Akdeniz, tarih sahnesinde birçok güç mücadelesine şahit olmuştur. 21. yüzyıl başları itibariyle bölgede keşfedilen hidrokarbon rezervleri hem bölgesel hem küresel güçlerin dikkatini çekmiştir. Bölgede yaşanan enerji eksenli çatışmalar ve siyasi anlaşmazlıklar bazen bölgesel sorun olmaktan çıkarak küresel nitelikte bir probleme dönüşmüştür. Bunların başında Kıbrıs meselesini ve Türkiye-KKTC-GKRY-Yunanistan arasında

yaşanan deniz yetki alanları uyuşmazlıklarını saymak mümkündür. Özellikle Kıbrıs adası çevresinde yaşanan MEB alanları uyuşmazlıkları zaman zaman siyasi ve hukuki gerginliklerin ötesinde askeri müdahalelere sahne olmuştur.

Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'e bakan adalarını esas alarak bölgede maksimalist bir şekilde deniz yetki alanları talep etmesi ve Türkiye'yi dar bir deniz alanına hapsedme arzusu Türkiye-Yunanistan deniz yetki alanları uyuşmazlığı sorununu meydana getirmiştir. GKRY'nin adanın diğer paydaşı olan KKTC'nin haklarını görmezden gelerek adanın etrafındaki hidrokarbon kaynakları üzerinde tek taraflı tasarrufta bulunması ve ilan ettiği MEB alanlarının bir kısmının Türkiye'nin MEB alanları ile çakışıyor olması bölgedeki diğer bir sorunu teşkil etmiştir. Ayrıca GKRY'nin adanın tek temsilcisiymiş gibi diğer bölge ülkeleriyle MEB anlaşmaları imzalayarak gayri hukuki girişimine hukuki bir dayanak kazandırmaya çalışması bölgedeki sorunlara farklı bir boyut kazandırmıştır.

Türkiye bu noktada hem kendi haklarını hem de KKTC Türklerinin haklarını korumak üzere bölgedeki oldubittilere izin vermemekte ve bu anlamda siyasi, hukuki ve askeri mücadeleler vermektedir. Tezimizin asıl yönelimi bölgedeki gayri hukuki girişimlerle enerji denkleminin dışında tutulmaya çalışılan Türkiye'nin, özellikle bölgesel olmak üzere hem bölgesel hem küresel aktörlere karşı enerji eksenli politikalarını ele almaktır.

Türkiye'nin bölge ülkeleriyle geçmişte yaşamış olduğu siyasi ve ideolojik sorunlar Türkiye karşıtı, Yunanistan-GKRY-İsrail-Mısır dörtlü bloğunun şekillenmesine neden olmuştur. Bu bloklaşmayla bölgede yalnızlaştırılmaya çalışılan Türkiye 2019 yılında Libya ile imzalamış olduğu Deniz Yetki Alanlarına İlişkin Mutabakat Muhtırası ile denkleme farklı bir boyut kazandırarak yeni bir blok oluşturmuştur. Türkiye kendisinin ve KKTC'nin deniz yetki alanlarındaki haklarını korumak üzere ihtilafli olsun veya olmasın hem kendi kıta sahanlığında hem KKTC'nin kıta sahanlığında gerek sismik araştırma gemileriyle gerek sondaj gemileriyle keşif ve sondaj çalışmalarını yürütmekte bu çalışmalar esnasında oluşabilecek güvenlik sorunlarına karşın Hava ve Deniz Kuvvetleri ile bu çalışmalara destek sağlayarak sahada varlığını sürdürmektedir. Masada ise bölgesel ve küresel baskılara karşın başta Dışişleri Bakanlığı olmak üzere siyasi makamlar tarafından Türkiye'nin bölgedeki haklarının muhafazası için gerekli adımlar kararlılıkla atılmaktadır.

1.2.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Doğu Akdeniz’de yaşanan enerji mücadelesinin teorik bir zemine oturtulmasına dair bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada ele alınan veya değinilen konularla ilgili birbirinden farklı odak noktaları olan çeşitli kitaplar, makaleler, değerlendirme raporları, doktora ve yüksek lisans tezleri kaleme alınmış ve entelektüel kamuoyunun dikkatine sunulmuştur. Özellikle son on yılda Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler disiplinlerinden araştırmacıların ve akademisyenlerin öne çıktığı, güncel gelişmelere odaklanan yeni bir literatür belirmiştir. Bunlar arasında öncelikle kitap çalışmalarına, akademik dergi makalelerine bakıp, ardından yapılan çeşitli doktora ve yüksek lisans tezlerinden konumuzla ilgili olan birkaç metne değinilecektir. Başlarken belirtmek gerekir ki, söz konusu çalışmaların genel karakterine bakıldığında Doğu Akdeniz’de yaşanan enerji mücadelesinin teorik bir zemine oturtulmaya çalışıldığı ve genellikle neo-realist teoriden yararlandığı görülmektedir. Bu çerçevede Doğu Akdeniz enerji politikalarına dair çalışmalar yapan akademisyen Dr. Ferhat Kökyay’ın (2020) *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi’nde* yayınlanan “Neorealizm Kuramı ve Türkiye’nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası” adlı çalışması, uluslararası ilişkiler ve siyasi tarih üzerine çalışmalar yapan, akademisyen Dr. Adem Ali İren ve doktora öğrencisi Melike Atlıg’ın (2021) *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nde* yayınlanan “Neo-Realist Perspektiften Doğu Akdeniz Enerji Güvenliği” adlı çalışması ve Muhammed Fatih İmamoğlu ve akademisyen Dr. Ayşe Gülce Uygun’un (2021) *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi’nde* yayınlanan “Türkiye ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin Doğu Akdeniz Enerji Politikalarının Neorealit Perspektiften Karşılaştırmalı Analizi” adlı çalışması, Doğu Akdeniz enerji mücadelesinin neorealit yaklaşım üzerinden incelenmesi noktasında önemlidir.

Doğu Akdeniz’deki anlaşmazlıklarının temelini oluşturan deniz yetki alanları ve bu alanların hukuki boyutu hususunda da önemli çalışmalar yapılmıştır. Ege ve Doğu Akdeniz üzerine çalışmalar yapan Uluslararası Kamu Hukuku Profesörü Sertaç Hami Başeren’in (2010) *Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı* adlı kitabı bu konuda önemli bir eserdir. MTA Genel Müdürlüğü bünyesinde görev yapmakta olan maden yüksek mühendisi Doç. Dr. Nuray Karapınar’ın (2015) *MTA Doğal Kaynaklar ve Ekoloji Bülteni’nde* yayınlanan “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Alanlarına İlişkin Bazı Temel Kavramlar” adlı makalesi, Uluslararası Hukuk Profesörü Mehmet Akif Kütükçü ile yine uluslararası hukuk

alanında çalışmalar yapan Doç. Dr. İslam Safa Kaya'nın (2016) *Yaşam Bilimleri Dergisi*'nde yayınlanan "Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz'deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları ile Türkiye'nin Hukuki Durumu" adlı makaleler, Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanları ve hukuki boyutları noktasında yol gösterici olmuştur.

Türkiye'nin bölge aktörlerine karşı siyasi ve hukuki mücadelesini, hidrokarbon kaynakları üzerindeki haklarını korumasını konu edinen bazı çalışmalar yapılmıştır. Doğu Akdeniz'in Türkiye için önemini konu edinen ve bu bağlamda enerji politikalarını anlatan en kapsamlı çalışma, Türk Denizciler ve Global Stratejiler Merkezi başkanı Doç. Dr. Cihat Yayıcı'nın (2020) Kırmızı Kedi Yayınevi'nde yayınlanan *Doğu Akdeniz'in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye* adlı kitabıdır. Yine bir o kadar önemli olan ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e dair politikalarını genel manada hukuki boyutlarıyla ortaya koyan, Milletlerarası Hukuk Profesörü Yücel Acer'in (2019) *SETA Analiz*'de yayınlanan "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı" adlı analizi, yine Yücel Acer'in (2022) *SETA Perspektif*'te yayınlanan "Türkiye Libya Hidrokarbon Mutabakatı Önemi ve Hukuki Yansımaları" adlı çalışması ve son olarak yine Yücel Acer'in (2020) *SETA Perspektif*'te yayınlanan "Türkiye-Libya Deniz Sınırı Antlaşması'nın Birleşmiş Milletler Tarafından Tescilinin Önemi" adlı çalışma Türkiye'nin siyasi ve hukuki mücadelesinin anlaşılması için önemli kaynaklardır.

Doğu Akdeniz bağlamında, aktörlerin bölgeye dair politikalarını da konu edinen birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin; Selen Erdem'in (2022) *Doğu Akdeniz Sorunu Çerçevesinde Türkiye Yunanistan İlişkileri* adlı yüksek lisans çalışması, Türk Denizciler ve Global Stratejiler Merkezi araştırmacısı Ömer Memoğlu'nun (2022) *Türk Asya Araştırmalar Merkezi*'nde yayınlanan "Doğu Akdeniz'de En uzun Kıyı Uzunluğuna Sahip Türkiye'nin İsrail Denizden Komşusudur" adlı araştırma makalesi Türkiye karşıtı bloğun politikalarına dair örnek çalışmalardır. Yine İsrail ve Filistin araştırmacısı Haydar Oruç'un (2021) *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz* kitabı içerisinde yer alan "İsrail ve Filistin'in Doğu Akdeniz Politikası" adlı yazısı, İstanbul Üniversitesi Araştırma Görevlisi Kamil S. Kalyoncuoğlu ile Seniyeye Kalyoncuoğlu'nun (2022) birlikte ele aldığı "Enerji Güvenliği Bağlamında Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler: Türkiye-Mısır İlişkileri" adlı araştırma makalesi ve Konya Ticaret Odası, Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürü Nazlı Üstün'ün (2016)

“Doğu Akdeniz’de Enerji Politikaları ve Kıbrıs Müzakerelerine Etkisi” adlı araştırma raporu Türkiye karşısında oluşan bloğun bölgeye dair nasıl politika yürüttüğünün anlaşılması için örnek çalışmalardandır. Zikrettiğimiz bölgesel aktörlerin yanı sıra küresel aktörlerin politikalarını konu edinen birtakım çalışmalar da yapılmıştır. Bu konuda AB-Türkiye ilişkilerine dair çalışmalar yapan Uluslararası İlişkiler Profesörü Murat Ercan ve yüksek lisans öğrencisi Mehmet C. Kılınc’ın (2020) *Anadolu Strateji Dergisi*’nde yayınlanan “Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Ortadoğu Merkezli Doğu Akdeniz Politikaları Kıbrıs Çatışması ve Libya Mutabakatı” adlı araştırma makalesi, Medeniyet Üniversitesi Milletlerarası Hukuk ABD akademisyenleri Tülay Y. Mat, Miray A Köse ve Merve İ. Armağan’ın (2021) *İstanbul Hukuk Mecmuası*’nda yayınlanan “Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Doğu Akdeniz Meselesine İlişkin Güncel Siyasi Gelişmeler ve Meselenin Uluslararası Hukuk Boyutu” adlı çalışmaları küresel aktörlerin bölgeye dair politikalarına örnek oluşturur.

Çalışmamızın Türkiye-Libya ilişkilerini içeren bölümünde Libya’nın tarihsel arka planının anlaşılması için Afrika üzerine çalışmalarıyla bilinen tarih profesörü Ahmet Kavas’ın (2003) *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*’nde bulunan “Libya” maddesi önem arz etmektedir. Osmanlı dönemi Libya tarihinin ve Türkiye-Libya ilişkilerinin anlaşılması için ise Orhan Koloğlu’nun (2003) *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içerisinde bulunan “Libya” maddesinde Osmanlı döneminin anlatıldığı bölümü Osmanlı dönemi Libya İlişkileri için önemli bir kaynaktır. Türkiye-Libya ilişkilerinin bir bütünlük içerisinde 2000’li yıllara kadar getirildiği kaynaklar ise, Ahmet Kavas’ın (2011) “Türkiye-Libya İlişkileri” adlı makalesi ve Nurettin Ceviz’in (2011) “Libya Tarihine Kısa Bir Bakış” adlı incelemesidir. Bu çalışmalar Türkiye-Libya ilişkilerinin anlatılması ve anlaşılması için kılavuz niteliğindedir. Yine Libya’nın bağımsızlığı sonrası dönemi konu edinen, Aylin Üstün’ün (2020) “Türkiye-Libya İlişkileri (1951-2011)” adlı yüksek lisans çalışması Türkiye-Libya ilişkilerinin Arap Baharı’na kadar bir bütünlük içinde anlaşılması için önemli bir eserdir. Daha yakın dönem Türkiye-Libya ilişkilerinin konu edinen birtakım çalışmalar da yapılmıştır. Türkiye’nin dış politikası üzerine çalışmalar yapan Uluslararası İlişkiler Profesörü Ramazan Erdağ’ın (2018, 2020, 2021) *SETA Türk Dış Politika Yıllığı* kitapları içerisinde bulunan “Türkiye’nin

Afrika Politikası'' adlı çalışmaları yakın dönem Türkiye-Libya ilişkilerinin anlaşılması hususunda önemli çalışmalardandır.

Doğu Akdeniz bağlamında yapılan çalışmaların genellikle ikili ilişkiler üzerine ya da herhangi bir ülkenin bölgeye dair politikası üzerine olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda bizim çalışmamız tüm bölgesel ve küresel aktörleri bir bloklaşma çerçevesinde ele alması ve Türkiye'nin tüm aktörlere karşı politikalarına yer vermesi hasebiyle bir farklılık oluşturmuş ve çalışmanın literatüre bu anlamda katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Yapmış olduğumuz bu çalışma Türkiye'nin enerji hususunda bölgede varlık gösteren tüm aktörlere karşı yürüttüğü politikaları içermekte olup literatüre bir nebze olsun katkı sağlamayı amaçlamaktadır. 2021 yılı verilerine göre enerjide %70,1 oranında dışa bağımlı olan Türkiye için bu rezervler oldukça önemlidir. Bölgedeki ispatlanmış hidrokarbon rezervlerinin Türkiye'nin ortalama 570 yıllık ihtiyacını karşılayabilecek büyüklükte olması, Doğu Akdeniz'deki enerji rezervlerinin göz ardı edilemeyecek kadar büyük bir öneme sahip olduğunun anlaşılması için yeterli olacaktır. Bu minvalde hızla gelişmekte olan Türkiye'nin her geçen gün enerjiye olan talebinin artması Doğu Akdeniz'e verdiği önemin gerekçesi olarak gösterilebilir. Çalışmamız Türkiye için bu kaynakların ne kadar önemli ve mücadeleye değer olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda Doğu Akdeniz'de gerek siyasi gerek hukuki gerek askeri olarak Türkiye tarafından diğer bölgesel ve küresel aktörlere karşı ortaya konulan politikalar konumuzun asılını teşkil etmektedir. Bir diğer yandan KKTC'nin garantörü olan Türkiye'nin garantörlük gereği kendi haklarını arayıp muhafaza ettiği gibi KKTC'nin de haklarını koruyup gözettiğinin başta GKRY ve Yunanistan olmak üzere diğer aktörlere karşı nasıl politikalar yürüttüğünün ortaya konması amaçlanmıştır. Araştırmamızın diğer bir amacına yönelik olarak Türkiye'nin Libya ile imzalamış olduğu Deniz Yetki Alanlarına İlişkin Mutabakat Muhtırasının bir benzerini diğer bölgesel aktörlerle de yapılabileceği haritalar üzerinde anlatılmıştır. Şayet daha önce yapılan bir MEB anlaşması varsa, örneğin GKRY-İsrail MEB anlaşması gibi, ülke özelinde yaşanan hak kayıpları gösterilmiştir. Sonrasında Türkiye ile bu ülkeler arasındaki muhtemel MEB sınırları haritalar üzerinde gösterilmiş bu şekilde bir benzerinin Türkiye ile diğer ülkeler arasında yapılabileceğinin anlatılması amaçlanmıştır.

1.3.Araştırmanın Yöntem ve Sınırlılıkları

Çalışma yaptığımız konu yeni olduğu kadar dinamikliğini hala koruyan bir konudur. Konunun amacına binaen araştırmamızda nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmamızda birden fazla yöntem bir arada kullanılmış olup, bu yöntemler sırasıyla “literatür taraması”, “doküman analizi” ve “söylem analizi” şeklinde olmuştur.

Çalışmamızın ana aktörlerinden olan Libya’nın bir iç savaş içerisinde olması nedeniyle bizatihi bölgeye gidilerek bir mülakat veya anket çalışması yapmak, güvenlik kaygıları nedeniyle mümkün olmamıştır. Sadece Türkiye tarafı ile yapılacak bir mülakat veya anket çalışmasının ise tek taraflı bir bilgi sağlayacağı, dolayısı ile objektif olunamayacağı kaygısı ile zikrettiğimiz araştırma yöntemleri kullanılamamıştır.

Araştırmamızın birinci ve üçüncü bölümünde araştırma yöntemi olarak “doküman analizi” yöntemi kullanılmış olup genel olarak kitaplardan, bilimsel dergi makalelerinden, araştırma raporlarından, ansiklopedilerden ve Osmanlı arşivlerinden yararlanılmıştır. İkinci bölümde anlatılan Türkiye’nin enerji sürekli gelişim göstermekte olduğundan, başka bir ifadeyle konunun dinamikliği nedeniyle, “doküman analizi” ve “söylem analizi” yöntemleri bu bölümde birlikte kullanılmıştır. Ek olarak bu bölümde bilimsel makalelerin, analizlerin ve raporların yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Dışişleri Bakanlığı ve T.C. İletişim Başkanlığı tarafından yapılan açıklamalar, yine T.C. Cumhurbaşkanı’nın ve T.C. Dışişleri Bakanı’nın açıklamaları takip edilerek analiz edilmiştir.

1.4.Araştırmanın Düzeni

Çalışmamız, sonuç bölümü haricinde, üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın ilk bölümünde kuramsal çerçeveyi oluşturmak adına ilk olarak uluslararası ilişkiler teorilerinin gerekliliğinden bahsedilmiş, sonrasında idealizm ve realizm teorilerine değinilmiştir. Konumuzun açıklanmasında en uygun teori olarak düşündüğümüz neorealist teori düşünceleri giriş kısmında aktarılmaya çalışılmış ve Doğu Akdeniz enerji politikaları ile ilişkilendirilmiştir. Sonrasında çalışmamızın konusu, amacı, önemi, yöntemi, düzeni ve araştırma soruları ve hipotezleri ortaya konmuştur.

“Doğu Akdeniz’in Stratejik Önemi: Bölgesel ve Küresel Aktörler” konusunun ele alındığı ikinci bölümde, öncelikle Doğu Akdeniz’in önemine ve bölgedeki hidrokarbon rezervlerine değinilmiştir. Bölgedeki anlaşmazlıkların asıl kaynağı olan

ve konumuzun temel dinamiklerinden birini oluşturan deniz yetki alanları kavramları açıklanmış ve bu kavramların hukuki dayanaklarına değinilmiştir. Bölgesel aktörlerin birbirleri arasında yapmış olduğu deniz yetki alanları anlaşmaları hakkında bilgiler verilmiştir. Son olarak bölgesel ve küresel aktörlerin durumları hakkında genel bilgiler verilerek, küresel aktörlerin ve küresel şirketlerin Doğu Akdeniz enerji denkleminde nasıl dahil oldukları açıklanmaya çalışılmıştır.

“Türkiye’nin Doğu Akdeniz Ekseninde Enerji Politikaları” konusunun ele alındığı üçüncü bölümde ise bölgedeki bloklaşma çerçevesinde konular tasnif edilmiş, Türkiye-KKTC-Libya bloğu adı altında Türkiye’nin müttefik diyebileceğimiz diğer iki devlete ilişkin yürüttüğü politikalara ve ortak kazanımlara değinilmiş, karşıt blok olan Yunanistan-GKRY-İsrail-Mısır’a karşı, Türkiye’nin sahada ve masada yürüttüğü politikalar anlatılmıştır. Devamında Türkiye’nin Suriye-Filistin-Lübnan politikalarına değinilerek olası ittifak ve iş birliği durumları değerlendirilmiştir. Son olarak küresel aktörlerin özellikle 2019 yılından sonra Türkiye karşıtı cephede aktif rol almasına karşı Türkiye’nin izlediği politikalara yer verilmeye çalışılmıştır.

“Bir Müttefik Olarak Türkiye- Libya ilişkileri ve Doğu Akdeniz” konusunun ele alındığı üçüncü bölümde ise tarihsel bağlamda Türkiye-Libya ilişkileri AK Parti dönemine kadar genel olarak incelenmiş, AK Parti döneminden günümüze kadar olan kısım ise detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır.

1.5.Araştırma Soruları ve Hipotezler

Türkiye’nin bölgedeki enerji kaynaklarına yönelik politikaları incelendiğinde, kendisinin ve KKTC’nin ulusal çıkarları doğrultusunda rekabet ve çatışma öncelikli bir politika yürüttüğü gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda hedeflerine ulaşmak için gerek askeri gerek ekonomik anlamda gücünü artırmaya gittiği ve güç dengesini sağlamaya çalıştığı anlaşılmıştır. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler teorileri açısından konuyu teorize etmeye çalışığımızda bu argümanlarımızı açıklayacak teorinin, devletlerin ulusal çıkarlarını ve güvenliklerini önceleyen, bu hususta gücü bir araç olarak kullanarak devletlerin rekabet ve çatışmaya eğilim gösterdiğini açıklayan neorealist teorinin en uygun teori olduğu düşünülmüştür. Bu minvalde araştırmamıza yönelik sorular ve hipotezler bu teori üzerinden oluşturulmaya çalışılmıştır.

Araştırma Soruları

- Türkiye, ulusal çıkarları doğrultusunda Doğu Akdeniz bölgesindeki hidrokarbon rezervlerine yönelik nasıl bir politika izlemektedir?
- Doğu Akdeniz’de hangi ülkeler enerji kaynaklarından yararlanmak üzerine aktif politika yürütüyor?
- Bölge aktörlerinin ulusal çıkarları doğrultusunda ittifaklarda değişiklik yapması muhtemel midir?
- Doğu Akdeniz’de hem tahmini hem de keşfedilmiş hidrokarbon rezervleri bölge ülkelerinin jeopolitik durumlarına ne gibi katkılar sağlamaktadır?
- Bölgede aktif politika yürüten aktörlerin, Türkiye’ye baskı yapması ya da yaptırım uygulaması Türkiye’nin politikalarında geri adım diyebileceğimiz nitelikte bir değişime yol açmış mıdır?
- Hayata geçirilmek istenen EastMed projesi nedir Türkiye’ye yansımaları nasıl olmuştur?
- Libya ile yapılan Deniz Yetki Alanlarına İlişkin Mutabakat Muhtırasının Türkiye açısından önemi nedir?
- Libya ile yapılan anlaşma bölgeye dair denklemleri değiştirmiş midir?

Hipotezler

- Türkiye, ulusal çıkarları doğrultusunda bölge aktörlere karşı gerektiğinde rekabetçi ve çatışmacı bir politika izlemektedir.
- Türkiye Doğu Akdeniz’de hakkaniyetli ve başarılı bir politika yürütmektedir
- Türkiye bölgedeki aktörler arasında alternatifsiz MEB anlaşması yapılabilecek en uygun devlettir.
- Türkiye, Doğu Akdeniz gazının taşınması ve uluslararası pazara dahil edilmesi noktasında en uygun güzergahtır.

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ'İN STRATEJİK ÖNEMİ: BÖLGESEL VE KÜRESEL AKTÖRLER

2.1.Niçin Doğu Akdeniz?

Doğu Akdeniz, 2000'li yıllardan itibaren teknolojinin gelişmesi ve bu bölgede yapılan sondaj çalışmalarıyla birlikte hem jeopolitik konumu hem de jeostratejik olarak kazandığı önemle birlikte bölgesel ve küresel anlamda dikkatleri üzerine çekmiştir.

Doğu Akdeniz'in muhtemel sınırlarının, Tunus'taki Bon Burnu ile İtalya'ya bağlı olan Sicilya Adası'nın batıya uzanan ucundaki Lilibeo Burnu arasında çizilen hattın doğusundaki bölgeyi ifade ettiği konusunda genel bir kanaat oluşmuştur (Yaycı, 2012: 2). Mısır, Mezopotamya ve Anadolu bilindiği üzere dünya üzerinde en verimli topraklara sahiptir. Bu verimli topraklar geçmişten günümüze bütün medeniyetlerin bölgeye hâkim olma arzusunu da beraberinde getirmiştir. Bu bölgede oluşan nüfus hareketliliği, karadan ve denizden gerçekleştirilen ticari faaliyetler Doğu Akdeniz'i tarihin her döneminde önemli bir merkez haline getirmiştir (Yıldırım, 2008: 5).

Dünya nüfusunun artışı, teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve sınırsız insan ihtiyacı ile birlikte insanlığın enerjiye olan bağımlılığı artmış ve bu durum doğal olarak insanlığı yeni enerji alanları bulmaya itmiştir. Doğu Akdeniz havzasında 2000'li yılların başlarında yoğunlaştırılan hidrokarbon arama faaliyetleri Filistin-Gazze (Gaza Marine) bölgesinde bir doğal gaz sahasının keşfedilmesiyle bölgeye bir umut olmuştur (Karbuz, 2019: 3). Bu yıllarda yapılan ilk keşifle beraber bölge ülkeleri arama faaliyetlerine devam etmiş ilerleyen süreçte İsrail'in Leviathan, Mısır'ın ise Zohr bölgesinde keşfettiği yeni rezervler bölgesel ve küresel dikkatlerin bu bölgeye çekilmesine yol açmış ve arama faaliyetlerinin artırılmasının önünü açmıştır. Dolayısıyla yapılan bu keşifler Doğu Akdeniz'e kıyıdaş olan ülkelerin bölgedeki ihtilafı hak iddiaları ve paylaşım mücadelesi sorunlarını da beraberinde getirmiştir.

Doğu Akdeniz'in hidrokarbon rezervleri yönünden zengin olmasının yanında enerji ve ticaret taşımacılığı güzergâhında bulunması, bölgeyi da daha önemli hale

getirmektedir. Dünyada deniz alanlarında %1 gibi çok küçük bir paya sahip olan Doğu Akdeniz, bunun aksine Dünya deniz trafiğinin 1/3'ü gibi büyük bir kısmına ev sahipliği yapmaktadır (Yaycı, 2012: 7-8). Doğu Akdeniz sahip olduğu bu zengin yeraltı kaynaklarından ve stratejik öneminden dolayı bölgesel ve küresel aktörlerin egemenlik iddialarına ve paylaşım mücadelelerine de sahne olmuştur. Nitekim ABD'li yazar Frank Gervasi "Akdeniz'i kontrol eden güçler Avrupa'yı, Afrika'yı ve Asya'yı kontrol etmiş, Pasifik ve Atlantik'te ise büyük etkiler bırakmışlardır." (1975: 15) sözüyle Akdeniz'in önemini ifade etmiştir. Diğer bir tarihçi Fernand Braudel ise Akdeniz'in içinde barındırdığı birçok farklı konuya dikkat çekmek üzere ifade ettiği "Nedir bu Akdeniz? Bin bir şeyin hepsi birden. Bir manzara değil, sayısız manzaralar. Bir deniz değil, birbirini izleyen birçok deniz. Bir uygarlık değil, birbiri üzerine yığılmış birçok uygarlık" (2018: 9) sözleriyle bölgenin farklılığını ortaya koymuştur.

2.2.Doğu Akdeniz'de Bir Gelecek Meselesi Olarak Hidrokarbon Rezervleri

Doğu Akdeniz, jeostratejik konumu ve hidrokarbon rezervleri odaklı düşünüldüğünde sadece bölgesel değil küresel bağlamda çok farklı aktörlerin bölgede etkin olduğu görülecektir. Kıyıdaş ülkeler, uluslararası enerji firmaları ve küresel güçler bu bölgedeki zengin enerji yataklarından kendilerine bir pay alabilmenin mücadelesi içerisindedir. Doğu Akdeniz'e kıyısı bulunan dolayısı ile bu bölgede arama ve sondaj faaliyetleri yapma hakkına sahip olan ülkeler, başta bölgede en uzun kıyı şeridinde sahip olan Türkiye, devamında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Mısır, İsrail, Lübnan, Libya, Yunanistan, Suriye ve Filistin'dir. Türkiye, KKTC, GKRY, İsrail, Mısır gibi ülkeler sahada aktif olarak arama faaliyetleri gerçekleştirmekte olup Türkiye ve KKTC haricindeki arama gerçekleştiren ülkelerin bir kısım keşiflerde bulunduğu ancak Türkiye ve KKTC tarafından henüz bu bölgede bir keşif gerçekleştirilemediği ifade edilmiştir (Kavaz, 2020: 8).

Total, ENI, BP ve SHELL gibi küresel enerji devlerinin odak noktası olan, Kıbrıs, Lübnan, Suriye ve İsrail arasında kalan ve Levant havzası olarak adlandırılan bölgeyle ilgili en kapsamlı araştırmayı, Amerikan Jeolojik Araştırma Merkezi (USGS) 2010 yılında gerçekleştirmiştir (Can, 2019). Yine bu araştırma raporunda

Mısır kıta sahanlığında bulunan Nil havzasında yaklaşık olarak 1,8 milyar varillik petrol, 6 milyar varillik sıvı doğal gaz (LNG) ve 6,3 trilyon metreküplük doğalgazın mezkûr bölgede var olduğu ifade edilmektedir. Levant havzasında ise 3,45 trilyon metreküplük doğal gaz ve 1,7 milyar varillik petrolün varlığından bahsedilmektedir. Bu raporda yine Kıbrıs havzasında değeri 400 milyar doları bulan 8 milyar varillik bir petrol rezervinin varlığından söz edilmektedir (USGS, 2010).

2009 yılı Doğu Akdeniz açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Daha önce bu havzada küçük ölçekte keşifler yapılmış olsa da 2009 yılında İsrail'in Münhasır Ekonomik Bölgesi'nde (MEB) Tamar adı verilen kısımda keşfettiği yaklaşık 280 milyar metreküplük doğalgaz rezervi bu bölge için bir umut ışığı olmuştur. Bu keşif tabii ki bölge ülkeleri arasında yaşanan kıta sahanlığı ve MEB gibi sorunları da beraberinde getirmiştir.

Tamar keşfinden kısa bir süre sonra 2010 yılında yine İsrail, Leviathan bölgesinde yaklaşık 622 milyar metreküp büyüklüğünde bir doğal gaz rezervi daha keşfettiğini duyurmuştur. Bu keşifle birlikte daha önce Tamar havzasında deniz yetki alanları sorunu yaşayan Lübnan ve İsrail'in, yapılan bu yeni keşifle birlikte, ihtilafları artmış ve iki ülke arasındaki gerginlik tırmanmıştır. Lübnan bu iki havzada keşfedilen rezervlerin kısmi olarak kendi deniz yetki alanları içerisinde olduğunu ifade etmektedir (Can, 2019).

Kıbrıs adasındaki arama faaliyetleri ilk olarak 1938 yılında kendi anakarasında başlamışsa da o tarihten itibaren 2011 yılına kadar yapılan arama faaliyetleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. GKRY'nin 2007, 2012 ve 2016 yıllarında açtığı üç hidrokarbon arama ihalesi ve KKTC yönetiminin 2011 yılında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına (TPAO) verdiği ruhsatlar ile Kıbrıs adası deniz yatağında hidrokarbon arama faaliyetleri başlamıştır. İlk keşfi GKRY, Amerikan Noble Energy aracılığı ile ruhsatlandırdığı 12. Parselde Afrodit sahasında, 2011 yılında yaklaşık 198 milyar metreküple gerçekleştirmiştir (Karbuz, 2019: 2-3).

2015 yılına gelindiğinde Doğu Akdeniz'de tarihinin en büyük keşfi gerçekleşmiştir. Mısır yönetimi İtalyan ENI şirketi aracılığı ile Zohr bölgesinde 850 milyar m³'lük bir doğalgaz rezervi keşfettiğini duyurmuştur. Akabinde 2018 yılına gelindiğinde yine Mısır tarafının Nur bölgesinde, Zohr bölgesinde keşfedilen rezerv kadar bir rezerv daha bulunduğunu ancak net rezervin fizibilite çalışmalarına müteakiben duyurulacağı

ifade edilmiştir. (Hava, 2020: 687-688). Doğu Akdeniz bölgesinde şuna kadar ispatlanmış rezervler yaklaşık olarak 2 trilyon m³'e ulaşmış durumdadır. Bölgede bulunan kullanılabilir toplam rezervler (Şekil 1.1)'de sunulmuştur.

Ülkeler	Doğal Gaz Sahası	Keşif Tarihi	Rezerv Miktarı (Milyar Metreküp)
İsrail	Noa	1999	28
	Mari-B	2000	42
Filistin	Gaza Marine	1999	28,3
İsrail	Dalit	2009	14,1
	Tamar	2009	283
	Leviathan	2010	623
	Dolphin	2011	2,2
GKRY	Afrodit	2011	198
İsrail	Shimshon	2012	8,4
	Tanin	2012	33,9
	Karish	2013	50,9
Mısır	Zohr	2015	850

Şekil 1.1. Doğu Akdeniz'de Keşfedilmiş Rezervler (Yaşa ve Yılmaz, 2022:7)

Gelinen bu süreçte bölgede keşfedilmiş ve keşfedilmeyi bekleyen hidrokarbon rezervleri Doğu Akdeniz'i bir enerji merkezi haline getirmiştir. Bu kaynaklar üzerinde egemenlik sağlamak isteyen bölgesel ve küresel güçler, mevcut olan

sorunlarının üzerine daha büyük sorunlar ekleyebileceği gibi olası uzlaşı ve hakça paylaşım düsturuyla bölgede var olan gerilimleri de minimize edebilirler. Ancak mevcut duruma bakıldığında, ilerleyen süreçte de görüleceği üzere bölgede genel olarak iki kutuplu bir bloklaşma durumunun oluştuğundan söz edilebilir. Keşfedilen bu rezervler ortaya bir enerji paylaşım sorunu çıkardığı gibi sorunların hukuki boyutu olan kıta sahanlığı ve MEB anlaşmazlığı gibi deniz alanlarının paylaşımı meselesini de gündeme getirmiştir. Bu paylaşım mücadelesinin hakkaniyetli bir şekilde sağlanabilmesi için deniz alanlarına ilişkin bazı mefhumlara yer vermek konunun ilerleyişi açısından yerinde olacaktır.

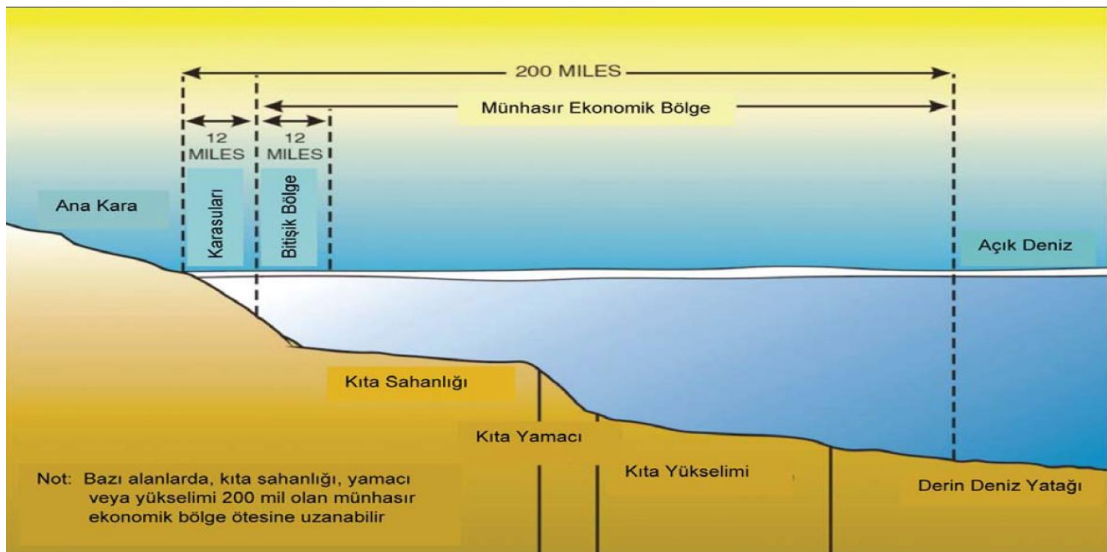
2.3. Deniz Alanlarının Hukuki Boyutu ve Doğu Akdeniz

Uluslararası deniz hukukunun temelini teamül hukuku olduğu ifade edilmektedir. Bu teamüllerin yazılı hale getirilmesiyle birlikte günümüzde etkin olarak kullanılan Deniz hukukunun temeli oluşmuştur (Kütükçü ve Kaya, 2016: 82). Bu hususta iki temel kaynaktan bahsetmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi 1958 yılında gerçekleştirilen konferans ile kabul edilen Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmesidir. Bu sözleşme ile deniz hukukunun temel konularına ilişkin; Karasuları, Bitişik Bölge, Kıta Sahanlığı gibi konular ele alınmış ve bu genel çerçeve oluşturulmuştur (Anlar Güneş, 2007: 5). Ayrıca bu sözleşmenin denizlerle ilgili hukuku kapsayan ilk yazılı metin olduğu ifade edilmiştir (Karapınar, 2015: 13).

İkinci kaynak ise 1982 yılında 157 ülkeden yaklaşık üç bin delegenin katılımıyla gerçekleştirilen konferansla kabul edilen 1982 Deniz Hukuku sözleşmesidir (Anlar Güneş, 2007: 5). 1958 Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmesinin kabul edilmesinden sonra gelişen tarihsel süreç ve genel konjonktürün değişmesi ile birlikte; karalardaki kaynakların yetersiz kalmasına bağlı olarak denizlerdeki kaynaklara yönelme, teknolojik gelişmelerle deniz altındaki kaynakların da işletilmesinin mümkün olması, ülkelerin denizler üzerindeki haklı veya haksız egemenlik iddiaları gibi durumların ortaya çıkmasından dolayı ikinci bir Deniz Hukuku Sözleşmesine ihtiyaç duyulmuştur (İlgaz, 2009: 42-43). Zikrettiğimiz bu iki kaynak günümüzde halen anlaşmazlık durumlarında ve ülkelerin deniz sınırlarının belirlenmesi konusunda başvurulan iki önemli kaynaktır.

2.4. Deniz Yetki Alanları

Dünyanın %71'nin denizlerle çevrili olması ve devletlerin bu sulara kısmi veya tam olarak egemen olma arzusu deniz yetki alanlarını belirleme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaca binaen denizler kıyıdaş devletlerin sahiplik durumlarına göre üç kısımda sınıflandırılmıştır. Bunlardan birincisi devletlerin tam yetki kullandığı ve egemen olduğu iç sular ve kıyı şeridinden itibaren maksimum 12 deniz miline kadar uzanan karasularıdır (BMDHS, 1982, Madde: 3). İkincisi ise yine kıyıdaş ülkelerin tam egemen olmadığı ancak bazı durumlarda kısmi yetkiler kullanabildiği alanları ifade etmektedir. Bunlar ilana bağlı olmaksızın kabul gören ve sınırları 200 deniz miline, istisnai durumlarda ise azami 350 deniz miline kadar çıkabilen kıta sahanlığını ifade etmektedir. İlanı gerekli olan bölgeler ise bitişik bölge ve azami 200 deniz miline kadar yetkilendirilebilen Münhasır Ekonomik Bölge olarak ifade edilmektedir (BMDHS, 1982, Madde: 57, 76). Üçüncü alan ise herhangi bir devletin egemen olmadığı, kendine özel herhangi bir hakkının bulunmadığı, kendi bayrağını taşıyan gemiler haricinde farklı bir egemenlik iddiasının olamayacağı açık denizleri tanımlamaktadır (Acer, 2020: 4). Diğer bir ifade ile kıyıdaş devletin karasularının bitiş noktasının dışında kalan bölgeyi açık denizlerin başlangıcı olarak ifade etmek mümkündür. Genel hatlarıyla yukarıda zikrettiğimiz deniz yetki alanları (Şekil 1.2)'de gösterilmiştir.

Şekil 1.2. Deniz Yetki Alanları (Karapınar, 2015: 15).

2.4.1. Esas Hat

Esas hat (base line) bahse konu devletin yetkisine tabi olan deniz alanlarının ölçülmeye başladığı hat olarak tanımlanmaktadır (Karapınar, 2015: 15). Karasuları, kıta sahanlığı ve MEB gibi alanların belirlenmesinde esas hat çizgisi başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak bu çizginin belirlenmesi hesaplamaların doğru yapılması ve sınırların doğru belirlenmesi açısından önem teşkil etmektedir. Karasuların başlangıç sınırının belirlenmesi esas hattın düz veya girintili-çıkıntılı olmasına bağlı olarak, normal esas hat veya düz esas hat şeklinde iki farklı kategoride değerlendirilmektedir. Normal hatta, suların çekilmesine bağlı olarak suyun en alçak halindeki kıyı çizgisi temel alınmaktadır. Düz esas hatta ise kıyıda girinti çıkıntı fazlaysa veya yakınında adalar veya kayalıklar bulunuyorsa uygun olan uç noktalardan düz bir çizgi çizilerek belirleme yapılabilmektedir (Günsel, 2011: 5). Bahse konu kıyısı olan devletin tarafınca tespit edeceği esas hat bilgisini Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreterliği'ne bildirmek gibi bir yükümlülüğü olmamakla birlikte ilan etmesinde de herhangi bir sakınca olmayacağı da belirtilmiştir (BMHDS, 1982, Madde: 16).

Türkiye özelinde esas hat belirlenmesi 1964 ve 1982 yıllarında olmak üzere 2 defa düzenlenmiştir. 1982 yılında alınan son kararlar birlikte karasularının sınırlarının ölçülmeye başlanacağı esas hatların Bakanlar Kurulunca belirleneceği ifade edilmiştir. Ancak esas hatların belirlenmesi konusunda düz veya normal esas hatların kullanılmasına dair net bir bilgi verilmemiştir (R.G, 1982).

2.4.2. İç Sular

İç sular (BMDHS, 1982, Madde: 8)'e göre karasularının ölçülmeye başlandığı esas hattın gerisinde kalan sular olarak beyan edilmiştir. İç sular kara ülkesinin egemenliği altındadır ve bahse konu olan ülkeden ayrı olarak değerlendirilememektedir. İç sular, uluslararası hukukun getirdiği sınırlamalara tabi olmaksızın hukukun işleyişi konusunda şartsız koşulsuz kara ülkesinin mutlak egemenliğine tabidir (Günsel, 2011: 7).

Körfezler, koylar, kapalı denizler, iç denizler, körfezlere tabi demirleme alanları yine aynı şekilde iç suları oluşturmaktadır (Baykal, 1998: 3). İç sulardaki mutlak egemenlik, iç suların deniz yatağının da kıyı devlet ile bir bütün olduğunu ve ayrı

değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Buna istinaden bahse konu kıyı ülkesi kendi anakarasındaki topraklarda olduğu gibi iç sulardaki deniz yatağında da düzenleme yapma ve her türlü faaliyeti icra etme haklarına sahiptir (Bektaş, 2017: 13).

2.4.3. Karasuları

Deniz yetki alanlarından olan karasuları kıyı devletinin anakarasını çevreleyen ve açık denizlere doğru belirli bir mesafeye kadar uzanan denizalanı olarak tanımlanmaktadır (Pazarcı, 2004: 258). Bir devletin karasularındaki egemenliği ve yetkileri diğer ülkelere karşı yükümlülükleri karasuların hukuki boyutunu oluşturmaktadır. Dolayısı ile karasuları üzerinde bulunan hava sahası, karasuları içinde bulunan deniz yatağı ve yer altı kaynakları bahse konu devletin otoritesine tabidir (A.g.e.: 261). (BMDHS, 1982, Madde: 3)'de devletlerin kendi karasuları sınırlarını tespit etme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Ancak bu sınırların karasularının başladığı esas çizgiden itibaren azami 12 deniz mili olacağını bahse konu sözleşmede ifade etmiştir. BMDHS sözleşmesine istinaden Türkiye karasularını Ege'de 6 mil, Akdeniz ve Karadeniz'de 12 mil olarak ilan etmiştir (Pazarcı, 2004: 260).

İç sularda olduğu gibi karasuları da kıyı devletinin egemenliği altında olan bir deniz bölgesi olarak ifade edilir. Dolayısı ile bu sularda kıyı devleti gerekli düzenlemeleri yapmaya haizdir. Karasularına, kıyı devletinin egemenliği altında olmasına rağmen uluslararası hukuk tarafından deniz seyrüseferinin sorunsuz bir şekilde işleyebilmesi için sınırlandırmalar getirilmiştir. Bunlardan en önemlisi olarak zararsız geçiş hakkı örneğinden bahsedilebilir. Bu hakka istinaden diğer ülke ticari gemileri kıyı ülkesinin çıkarlarına zarar vermeksizin uluslararası hukuka uygun olarak, bahse konu kıyı devletinin karasularından geçme hakkına sahiptir (Kütükçü ve Kaya, 2016: 83).

Karasularının iç sınırının sahilin neresinden başlayacağı, karasuların dış sınır noktasının nereye kadar uzandığı dolayısı ile bitişik bölgenin veya açık denizlerin nereden başlayacağı, son olarak yan sınırların karadan komşu olan ülkeyle nerede kesiştiğini netleştirmek bazı konularda elzemdir. Bunlardan en önemlisi seyrüseferlerdir. Deniz araçlarının sefer esnasında ne zaman kıyı devletinin karasularında ne zaman açık denizlerde bulunduğunun bilmesi devletlerarası

herhangi bir ihlalin veya hukuki bir gerginliğin oluşmaması için önem arz etmektedir (Harpak, 2004: 6).

2.4.4. Bitişik Bölge

Bitişik bölge, isminden de anlaşılacağı üzere karasularına bitişik olan ve sahildar devletin sınırlı bir uzaklığa kadar kısmi veya tam yetki kullanabileceği açık deniz alanlarını tanımlamaktadır. Bitişik bölge, karasularının dış sınırından itibaren ölçüldüğünde 12 mili, iç sınırından itibaren ölçüldüğünde ise azami 24 mili geçmeyen deniz alanlarını ifade etmektedir (BMDHS, 1982, Madde: 33). Bitişik bölge, kavramın ortaya atıldığı ilk tarihten itibaren 1982 BMDHS'ye kadar bir kısım değişikliklere uğramıştır. Örnek vermek gerekirse; ilk bitişik bölge uygulamasını İngiliz devleti yapmış olup karasularının ölçülmeye başlandığı hatlardan itibaren 5 deniz mili olarak ilan etmiştir. Sonrasında bu ilanı 1958 Cenevre Sözleşmesi ile 12 mile çıkarmış, daha sonra 1982 BMDHS ile 24 deniz mili olarak güncellemiştir (Güngören, 2006: 55).

Sahildar devlet, bitişik bölgede gümrük, maliye, sağlık ve göç konularında birtakım yetkiler kullanabilmektedir. Kıyı devleti, bitişik bölgesinde kendi menfaatlerine ve çıkarlarına aykırı faaliyette bulunan, kendi karasularında ve iç sularında kullandığı yetkilere aykırı davranan ve dolayısı ile cezai yaptırımını hak etmiş deniz araçları üzerinde yetki kullanabilmektedir (BMDHS, 1982, Madde: 33).

2.4.5. Kıta Sahahlığı

Kıta sahanlığı olarak tanımlanan bölge, sahil devletinin karasularının ilerisinde ancak kıyıya bitişik durumda olan, deniz ve deniz tabanının altında bulunan doğal kaynak ve minerallerin işletilmesi hususunda bahse konu devletin yetki kullanabildiği deniz bölgesidir (Kütükçü ve Kaya, 2016: 84). Uluslararası hukukta ilk defa 1945 yılında Amerika Birleşik Devletleri başkanı Truman'ın, sahildar devlet için, sadece karasularıyla sınırlı kalmak yerine karasularının ilerisindeki deniz bölgesinin altındaki kaynakları da kullanma hakkına sahip olmalı görüşünü ortaya sürmesi, bu kavramın uluslararası literatüre girmesinin ve yeni ihtiyaçlara binaen yeni kavramlar geliştirilmesinin önünü açmıştır. 1958'de Cenevre'de yapılan konferansta Truman'ın bu düşüncesi kabul görmüş ve kıta sahanlığı kavramı literatüre girmiştir (Günsel,

2011: 14). Sahildar devletin kıta sahanlığı üzerinde mevcut hakları bulunmaktadır ve bu hakların kullanılmasında herhangi bir ilan veya BM'ye bildirim şartı yoktur. Dolayısıyla bu haklar sahildar devletin doğal hakkı niteliğinde değerlendirilmektedir. Ayrıca bu hakların sadece madenler, deniz yatağında bulunan canlı ve cansız varlıklar için geçerli olduğu unutulmamalıdır (Pazarcı, 2004: 279-280).

1958 Cenevre Sözleşmesi'nde kıta sahanlığı ile ilgili olarak iki ölçüt temel alınmıştır. İlk ölçüte göre kıta sahanlığı için deniz yüzeyi ile deniz tabanı arasındaki mesafenin 200 metreye ulaştığı nokta kıta sahanlığının dış sınırını belirleyen ölçü olarak kabul edilmiştir (Günsel, 2011: 14). İkinci ölçütte ise sahildar devlet şayet derinliğin 200 metre derinliği geçtiği bölgelerde de madenleri işletebiliyorsa kıta sahanlığının işletebildiği derinliğe kadar uzanabileceği ifade edilmiştir. Gelişen dünya ve teknolojiyle birlikte alınan bu kararın sakıncalı olduğu anlaşılmış ve 1982 BMDHS Sözleşmesi'nde sabit ölçü sınırı getirilmiştir. Buna göre kıta sahanlığının esas hattan başlayarak 200 mile kadar uzanabileceği kararlaştırılmıştır. Şayet 200 milin üzerine çıkabilecek müsait denizalanı varsa bu sahanlığın azami 350 mile kadar çıkarılabileceği ancak bu sınırının son sınır olduğu vurgulanmıştır (BMDHS, 1982, Madde: 76).

Kıta sahanlığının dış sınırının belirlenmesi, komşu veya karşılıklı kıyıları bulunan devletlerin birbirlerine karşı hak kaybı yaşamaması için önemlidir. Komşu devletlerin kıta sahanlığında hakkaniyete uygun bir sınırlama olabilmesi için Uluslararası Adalet Divanı (UAD) statüsünün 38. maddesinde belirtildiği üzere bu sınırlamanın uluslararası hukuka uygun bir şekilde yapılması gerektiği beyan edilmiştir. Bu hususta adaletli bir çözüm için uluslararası hukukta herhangi bir ölçüt belirlenmemiş olsa da bölgedeki doğal kaynaklar, güvenlik ve komşuluk ilişkileri, kıyı uzunlukları, coğrafi üstünlük gibi birtakım özellikler sınırlandırma için ölçüt olabilecektir (Kütükçü ve Kaya, 2016: 85).

2.4.6. Münhasır Ekonomik Bölge

Münhasır Ekonomik Bölgeyi (MEB) tanım olarak sahildar devletin karasularının başladığı esas hatlardan itibaren 200 deniz mili açığına kadar uzanan açık deniz bölgesi olarak ifade etmek mümkündür. MEB, bahse konu devlete deniz yatağı altında ve üzerinde bulunan her türlü canlı ve cansız doğal kaynakların araştırılması,

işletilmesi ve korunmasına yönelik yetkiler verebilmektedir. Sahildar devletin aynı zamanda bu bölgede suni adacıklar ve tesisler kurabilmesine, bölgeyle ilgili bilimsel araştırmalar yapabilmesine imkân vermektedir (BMDHS, 1982, Madde: 55, 57). Bu alan sahildar devlete tam egemenlik hakkı vermemekte, sadece deniz altındaki ve üstündeki doğal kaynaklar için birtakım yetkiler vermektedir. Dolayısı ile MEB doğal kaynaklar dışında üçüncü devletlere açık denizlerin tanıdığı bütün hakları tanıdığı için diğer devletlerin bu alanları izne veya bir anlaşmaya tabii olmadan kullanabilecekleri anlamına gelmektedir (Karapınar, 2015: 19).

Truman bildirisinden sonra münhasır hak talepleri sadece deniz tabanı ile sınırlı kalmamış doğal kaynakların kullanılması ve işletilmesi için de talepler dile getirilmiştir. Bu taleplere Latin Amerika ülkelerinden olan Şili, Peru, Arjantin, Ekvator gibi ülkeler öncülük etmiş sonrasında diğer ülkelerden de bu yönde talepler gelmeye başlamıştır. Bu taleplerle birlikte alanda yeni bir yetki alanı belirleme ihtiyacı hâsıl olmuştur. 1974 yılında başlayan III. Deniz Hukuku Konferansında konu müzakerelere açılmış ve bu yetki alanının hukuki statüsünün ne olacağı, ne kadarlık bir mesafeyi kapsayacağı, bu yetki alanında doğal kaynakların kullanım şartlarının neler olacağı gibi temel konular tartışmaya açılmıştır. 1982 BMDHS’de, bu kavram ilk kez kullanılarak 56-74. maddeleri arasında MEB kavramının nihai hali şekillendirilmiştir (Yıldırım, 2008: 38-39).

Daha önce de belirttiğimiz üzere MEB ilanı 200 deniz mili olarak sınırlandırılmıştır. Bölgede var olan sahildar devletlerin karşılıklı kıyıları olması ve bu karşılıklı kıyıların arasındaki mesafenin 400 milden fazla olması durumunda 200 mile kadar MEB ilan edilmesinde bir beis yoktur. Ancak kıyıları arasındaki mesafenin 400 milin altında olması durumunda karşılıklı kıyıları olan devletlerin coğrafyanın üstünlüğü, kıyı şeridinin uzunluğu veya hakkaniyet ilkelerini göz önünde bulundurarak bir anlaşmaya varması gerekmektedir.

Kıta sahanlığı ile devletlere verilen yetkilerin gelişen dünya düzeni, teknolojik gelişmeler, insanlığın doğal kaynaklara olan ihtiyacının artması ve karalarda bulunan doğal kaynak rezervlerinin azalmasıyla birlikte yetersiz kalması MEB kavramının ortaya çıkmasının başlıca nedenlerinden olmuştur. Birbirine yakın olan bu iki kavram arasında bazı farklar olduğunu belirtmek faydalı olacaktır. Kıta sahanlığı bazı durumlarda 350 mile kadar çıkabilse de MEB mutlak suretle 200 mil olarak sınırlandırılmıştır. Kıta sahanlığı sahildar devletin doğal uzantısı olarak kabul

edildiğinden dolayı ilana gerek yoktur ancak MEB'in ilan edilerek Birleşmiş Milletlere bildirilmesi zorunludur.

2.5. Bölgesel Aktörler

Coğrafi olarak batı ve doğu olmak üzere ikiye ayrılan Akdeniz havzası; Doğu bölgesinde Türkiye, Yunanistan, KKTC, GKRY, Mısır, Libya, İsrail, Lübnan, Suriye ve Filistin'i kapsamaktadır (Yıldız, 2006: 617). Dünya deniz ticaretinin büyük bir bölümünü bünyesinde barındırması ile önemli bir bölge olan bu havza enerji keşifleri ile bölgesel ve küresel anlamda dikkatleri üzerine çekmiş ve deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına yönelik çalışmaları hızlandırmıştır. Dar bir deniz havzası olması, olası MEB ilanlarında birçok kıyıdaş devletin karşılıklı anlaşma yapmasını zorunlu kılmıştır. Bölgede GKRY başta olmak üzere İsrail, Lübnan, Mısır, Libya ve Suriye'nin dâhil olduğu 6 ülkenin MEB ilanı vardır (Acer, 2020: 4).

GKRY bölgedeki enerji rezervlerinin önemine binaen pastadan büyük pay alabilme gayretiyle ilk olarak 2003 yılında Mısır, 2007 yılında Lübnan ve 2010 yılında İsrail ile MEB anlaşmaları imzalamıştır. Bu bölgede yapılan diğer önemli anlaşmalar ise Türkiye'nin 2011 yılında KKTC ile yaptığı kıta sahanlığı anlaşması, 2019 yılında Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında imzalanan deniz yetki alanlarına ilişkin Mutabakat Muhtırası, 2020 yılında yapılan Yunanistan-Mısır MEB anlaşması ve 2022 yılında yapılan İsrail-Lübnan MEB anlaşmasıdır. (Acer, 2020: 5).

Deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına dair yapılan bu anlaşmalarda, ilerleyen süreçlerde daha iyi anlaşılacağı üzere, bir bloklaşma mevcuttur. Yapılan anlaşmalarda bazı devletlerin diğer devletlerin haklarını görmezden gelerek MEB ilan etmesi ve çakışan deniz alanları bölgesel aktörler arasında zaman zaman gerginliklere yol açmış, bazı durumlarda nota verilerek askeri müdahalelerde bulunulmuştur. Genel olarak bahsettiğimiz bölgesel aktörlere biraz daha ülkeler özelinde bakmak faydalı olacaktır. Konumuzun merkezinde olan Akdeniz bölgesi (Şekil 1.3)'te sunulmuştur.

Şekil 1.3. Akdeniz Bölgesi Haritası

<https://tr.depositphotos.com/72431341/stock-illustration-mediterranean-sea-region-political-map.html> , t.y)

2.5.1. Türkiye

Türkiye Doğu Akdeniz’de diğer kıyıdaş ülkelere oranla en uzun kıyı şeridine sahip ülke konumundadır. Ayrıca 1959 Zürih ve 1960 Londra Anlaşmaları çerçevesinde Kıbrıs adasında garantörlük hakkının bulunması nedeniyle bölgenin belirleyici gücü pozisyonundadır. Türkiye’nin karasuları sınırlarını Ege’de 6 mil Karadeniz ve Akdeniz’de 12 mil olarak belirlenmiştir (Duman, 2019: 222).

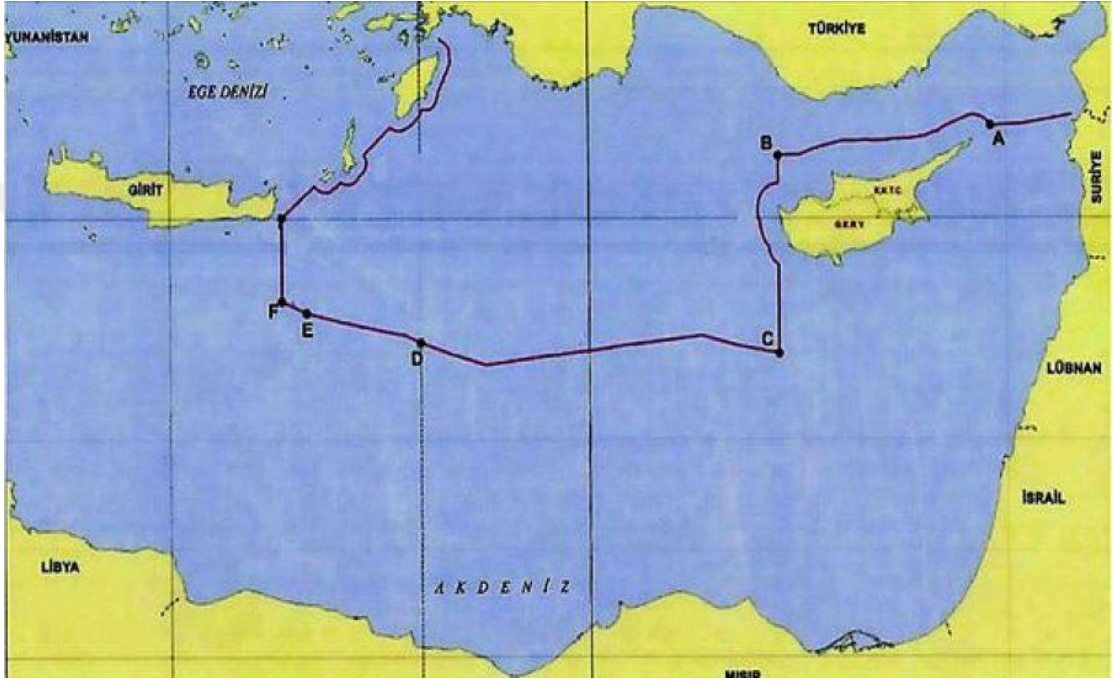
Türkiye 2000’lerden bu yana Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (OECD) ülkeleri arasında enerji talebinin en hızlı arttığı ülkedir. Buna karşın enerji alanında sahip olduğu rezervlerle kendi ihtiyacını karşılayamamaktadır ve 2020 yılı verilerine göre %70,1 oranında enerjide dışa bağımlıdır (MFA, t.y.; TPAO, 2021: 44). Hızla gelişmekte olan Türkiye’nin her geçen gün enerjiye olan ihtiyacının artması ve mevcut rezervlerinin yetersiz kalması, yeni enerji rezervlerinin keşfini ve kaynak çeşitliliğinin artırılması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Türkiye’nin 2021 yılı doğal gaz tüketimi 59,6 milyar m³ olarak açıklanmıştır. Türkiye’nin 2021 yılı itibari ile yurt içi doğal gaz üretiminin toplam doğal gaz arzına katkısı 0,7 olarak ifade edilmekte olup Türkiye petrolde %92,8, doğal gazda ise %99,3 oranında dışa bağımlıdır. Doğal gaz ithalatını sırasıyla Rusya, İran, Azerbaycan ve Cezayir’den, petrol ithalatını ise sırasıyla Irak, Rusya, Kazakistan ve Libya’dan sağlamaktadır (TPAO, 2021: 45-46).

Doğu Akdeniz’de yapılan keşiflerle ulaşılan mevcut rezervler bölge ülkeleri tarafından önemli bir ekonomik girdiye sahip olmakla birlikte paylaşım mücadelesi ve enerjinin transferi gibi birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Doğu Akdeniz’deki kanıtlanmış toplam hidrokarbon rezervinin yaklaşık olarak Türkiye’nin 572 yıllık, Avrupa’nın ise 30 yıllık doğalgaz ihtiyacını karşılayabilecek potansiyelde olduğu saptanmıştır (Yaycı, 2020a: 28). Bölgede enerji sahalarının keşfedilmesiyle birlikte kıyıdaş devletler deniz yetki alanları ilan ederek ve karşılıklı anlaşmalar yaparak mevcut kaynaklar üzerinde hak iddia etme yarışına girmişlerdir. Ancak günümüzde kıyıdaş devletlerin tümünün hemfikir olduğu bir anlaşma halen yapılamamıştır. Dolayısı ile böyle bir anlaşmanın yapılamaması deniz yetki alanlarının çakışmasına bağlı olarak kıyıdaş ülkeler arasında gerginliğe sebep olmaktadır (Saçlı, 2020: 144).

Türkiye, uluslararası toplumda kendisinin Doğu Akdeniz’de etkin bir paydaş olduğunu her alanda ifade etmek ve diğer devletlerin yaptığı sınırlandırma anlaşmalarına tepkiler vermekle birlikte fiili bir adım atmamakla bölge denklemlerinin dışında kalmıştır. Ancak Libya ile imzalamış olduğu mutabakat muhtırası ile bir çıkış yakalamış ve uluslararası topluma kendisinin de bölgede var olduğunu ve yalnız olmadığını göstermiştir. Türkiye bu mutabakat muhtırasıyla kendi bloğunu oluşturarak bölgede yeni denklemler oluşmasının önünü açmış ve bölgedeki planları bozarak planlara tabii olan ülke konumundan kendi planlarını yapan ülke konumuna gelmiştir. Böylece Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de, kendi bloğunda var olan müttefiklerinin yanı sıra, yeni müttefikler bulmasının ve mevcut rezervler ve yeni keşiflerle birlikte enerji ithal eden ülke pozisyonundan enerji ihraç eden ülke pozisyonuna geçebilmesinin önünde herhangi bir engel de kalmamıştır (Paralı, 2020: 52).

Yaycı (2020a: 92-93) Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de ileri sürdüğü deniz yetki alanları belirleme ve sınırlandırma iddialarında “Düşey Hat” yöntemini temel aldığı söylemiş, kullanılan bu yöntem yerine GKRY’nin esas aldığı “Diyagonal Hat” yönteminin benimsemesi durumunda Türkiye’nin mevcut deniz yetki alanlarının artacağını ifade etmiştir. Nitekim düşey hat yöntemi ile sınırlandırma anlaşması yapmak istemesi durumunda sadece KKTC, Suriye ve Mısır ile bir anlaşma yapabileceğini diyagonal yöntem kullanıldığında ise buna ek olarak Libya, İsrail ve Lübnan gibi diğer devletlerle de anlaşma yapabileceğini söylemiştir. Bu

minvalde Türkiye'nin 27 Kasım 2019 tarihinde Libya ile imzaladığı deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakat muhtırasında düşey hat yerine diyagonal yöntemi esas aldığını gözlemleyebiliriz. Kullanmış olduğu bu yeni yöntem ile daha önce zikrettiğimiz İsrail, Lübnan gibi diğer devletlerle de bir sınırlandırma anlaşması yapabilmesinin önü açılmıştır. Türkiye'nin muhtemel MEB alanı (Şekil 1.4)'te verilmiştir.

Şekil 1.4. Türkiye'nin Muhtemel MEB Alanı (Türkiye'nin Ege Denizinde Tek Taraflı Münhasır Ekonomik Bölge İlan Etmesinin Kapısı Aralandı, 2020).

Türkiye enerji kaynakları açısından dezavantajlı bir ülke olmasına karşın bulunduğu stratejik konum itibari ile avantajlı bir durumdadır. Türkiye yer altı kaynakları bakımından zengin olan ülkelere komşu olması nedeniyle bu kaynakların Avrupa pazarına ulaştırılabilmesi noktasında etkin bir rol oynamaktadır. İlk olarak 2005 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının açılmasıyla bu rolü üstlenen Türkiye, 2018 yılında Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'nın (TANAP) açılmasıyla enerji transfer üssü olma yolundaki konumunu daha da güçlendirmiştir (Paralı, 2020: 52).

2.5.2. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)

KKTC'nin uluslararası alanda karşılaştığı en büyük problem maalesef Türkiye haricinde hiçbir devlet tarafından tanınmamasıdır. GKRY'nin adanın tek temsilcisi olarak tanınmakta ve olası anlaşmalarda KKTC görmezden gelinmekte, sınırlandırma anlaşmalarında ada bir bütün olarak değerlendirilerek Kıbrıs Cumhuriyeti adına anlaşmalar yapılmaktadır. Türkiye, KKTC'nin uluslararası arenada tanınması hak ve menfaatlerinin korunması için ciddi uğraşlar vermektedir. Nitekim Türkiye'nin Kıbrıs adası üzerindeki üç garantör ülkeden biri olması bunun en büyük göstergelerindedir. Kıbrıs adasının, Doğu Akdeniz bölgesindeki hava ve deniz ticaret yolu merkezinde olması ve Afro-Avrasya bölgesini kontrol edebilecek potansiyelde olması nedeniyle Türkiye adaya önem atfetmektedir. Ayrıca ada stratejik konumu nedeniyle sabit bir deniz üssü ve uçak gemisi olarak nitelendirilmektedir (Davutoğlu, 2011: 175).

Türkiye, KKTC'nin kimlik sorununun çözüme kavuşması meselesini uluslararası arenada sürekli dile getirerek bir an önce bu krizin çözülmesi için mücadele vermektedir. Kimlik kargaşasının yaşanması KKTC'yi sadece siyasi olarak değil ekonomik olarak da dezavantajlı duruma düşürmüştür. Kıbrıs adası çevresinde keşfedilen hidrokarbon kaynakları üzerinde tek başına kararlar alan GKRY'ye karşı KKTC de fiili adımlar atmaya başlamış ve varlığını göstermiştir.

KKTC 2002 yılında Bakanlar Kurulunca almış olduğu karar ile karasularını 3 milden 12 mile çıkarmıştır. Dönemin KKTC Bayındırlık ve İskân Bakanı Salih Miroğlu alınmış olan bu kararla ilgili olarak komşuları olan GKRY'nin kendi karasularını 12 mile çıkardığını söylemiş, aynı adada olmaları sebebiyle hakkaniyet ve adalet gereği kendi karasularını da 12 mile çıkardıklarını ifade etmiştir (KKTC Karasularını 12 Mile Çıkartıyor, 2002).

KKTC, Doğu Akdeniz'deki arama faaliyetlerini Türkiye ile birlikte gerçekleştirmektedir. 2011 yılında Türkiye ile yapmış olduğu "Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması" ile kendisinin bu denklemden soyutlanamayacağını uluslararası arenaya göstermiştir. Bu anlaşmanın akabinde Türkiye milli petrol şirketi olan TPAO'ya kendi sularında enerji kaynaklarının araştırılması için arama ruhsatı vermiştir. Bu anlaşmadan kısa bir süre sonra yine Türkiye ile Petrol Sahası Hizmetleri ve Üretim Paylaşımı sözleşmesi imzalamıştır. Bu sözleşmeyle TPAO'yu

sondaj, üretim ve işletme noktasında yetkilendirmiş ve olası keşiflerden elde edilecek gelirlerin de paylaşımının hakkaniyetli bir şekilde yarı yarıya yapılacağı ifade edilmiştir (Kütükçü ve Kaya, 2016: 92).

KKTC sürekli dile getirdiği üzere, GKRY'nin tek taraflı hukuk dışı faaliyetlerini bir kenara bırakarak hakça paylaşım yolunu benimsemenin en rasyonel adım olduğunu her alanda vurgulamaktadır. Kıbrıs adası etrafındaki doğal kaynakların hak sahipliğinin iki halka ait olduğu, tek taraflı olarak GKRY'nin bu hakları gasp etmesine ve Kıbrıs Türklerinin yok sayılmasına müsaade edilmeyeceği de yine KKTC tarafından bildirilmektedir. KKTC 13 Temmuz 2019 tarihinde ada etrafındaki hidrokarbon kaynaklarının beraber çıkarılması ve işletilmesi hususunda GKRY'ye çağrıda bulunmuştur. Bu çağrının halen geçerli olduğunu, bu iş birliğinin iki halkın da menfaatine olduğu, ortak bir komisyon kurularak bu kaynaklar üzerindeki tasarrufun birlikte yürütülmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Arslan, 2021).

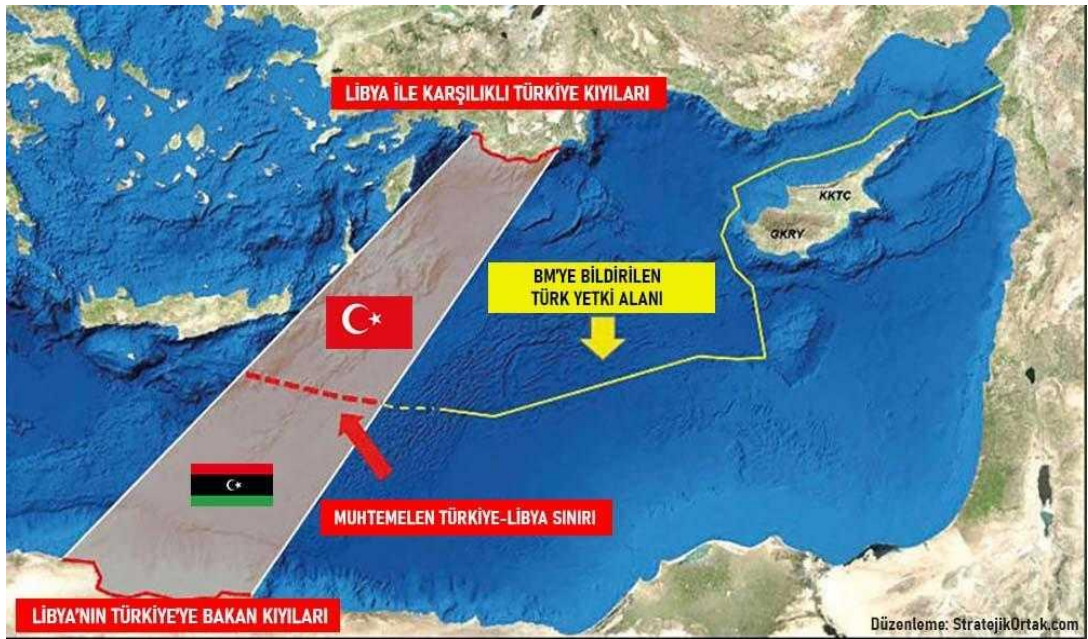
2.5.3. Libya

Libya, Arap Baharından nasibini almış bir ülkedir. 2011 yılında ülkedeki muhalifler tarafından başlatılan protestolar zamanla yerini ciddi çatışmalara bırakmış ve ülkede iç karışıklıklar baş göstermiştir. Yaşanan bu krizin büyümesiyle NATO güçleri devreye girmiş ve Muammer Kaddafi yönetimi bu müdahaleyle son bulmuştur. Kaddafi'nin devrilmesinden sonra ülkede yönetsel anlamda boşluklar oluşmuş ve çift başlı bir yönetim meydana gelmiştir. Bunlardan birincisi BM'nin, Türkiye başta olmak üzere AB'nin ve birçok ülkenin tanıdığı ve desteklediği Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükümeti'dir. İkincisi ise Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Fransa gibi devletler tarafından desteklenen ve finanse edilen Tobruk merkezli, Halife Hafter önderliğindeki Temsilciler meclisidir (Yaycı, 2020b: 50).

Enerji kaynakları açısından bakıldığında Libya ekonomisinin büyük ölçüde hidrokarbon rezervlerine bağlı olduğu görülecektir. Ülke yaklaşık 48,7 milyar varillik petrol ve 54,6 trilyon ft³'lük bir doğalgaz rezervine sahiptir (A.g.e.: 52). Libya petrol üretimine başladıktan sonra 1962 yılında Petrol İhraç Eden Devletler (OPEC) üyesi olmuştur. Libya bulunduğu kıta itibari ile petrol bakımından en büyük rezerve sahip ülkedir. Doğalgaz rezervi odaklı bakıldığında ise Afrika kıtasında beşinci en büyük doğalgaz rezervine sahip ülke konumundadır (Erdem, 2022: 100).

Libya karasuları genişliğini 1959 tarihli karasuları kanununa göre 12 mil olarak belirlemiştir (BM, 1959: 1). 2005 yılına gelindiğinde ise karasularının dış sınırından başlayacak şekilde 62 millik bir balıkçılık alanı ilanında bulunmuştur. 2009 yılında ise tek taraflı bir MEB ilanında bulunarak BM'ye bildirmiştir. Libya MEB'ini ilan ederken diğer devletler ile MEB sınırlandırma anlaşmaları yapmayı müzakere edebileceğini belirtmiştir (Yaycı, 2020b: 71).

Libya'nın şimdiye kadar çekişmeli olarak yapılmış ve sonuçlanmış iki adet, sorunsuz bir şekilde yapılmış bir adet olmak üzere üç adet deniz alanlarının belirlenmesine yönelik deniz alanları sınırlandırma anlaşması bulunmaktadır. Bunlardan ilk ikisi devletlerin kendi arasında bir çözüme kavuşturamadığı dolayısı ile Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) taşınmış olduğu Tunus ve Malta davalarıdır. Bu davalar UAD tarafından BMDHS'nin hakça ilkeler ve özel şartlar çerçevesinde değerlendirilerek sonuçlandırılmıştır (Yaycı, 2020b: 72-78). Üçüncü anlaşma ise 27 Kasım 2019 tarihinde Türkiye devleti ile Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında gerçekleştirilen Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası'dır (BM, 2019: 1-15). Bu anlaşmayla birlikte Türkiye Doğu Akdeniz'de yalnız olmadığını ve yeni bir müttefikle birlikte kendi bloğunu oluşturduğunu tüm uluslararası arenaya göstermiş, GKRY-Yunanistan tezlerinin önüne set çekmiştir. (Şekil 1.5)'de Türkiye- Libya muhtemel sınırları verilmiştir.

Şekil 1.5. Türkiye-Libya Kıta Sahaneliğini Gösteren Harita (Yaycı, 2020a: 99).

Libya hükümeti Petrol bakanı Muhammed Avn'ın katıldığı bir televizyon programında, Türkiye ile imzalanan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması anlaşmasına ilişkin, “Denizde yararlanabileceğimiz geniş alanları bize kazandırdı. Mutabakat çerçevesinde bölgede petrol ve doğalgaz arama çalışmaları yapılması konusunda girişimlerde bulunacağız.” açıklaması yapması iki ülke açısından önemli bir haberdır (Geldi ve Koşak, 2022). Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere iki devlet arasında sınırların belirlenmesi hususunda herhangi bir ihtilafın olmadığını aksine iki tarafın da kazanımlardan memnun olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2.5.4. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)

Doğu Akdeniz'in bölgesel aktörlerinden olan ve Türkiye karşıtı blokta yer alan ülkelerden birisi de GKRY'dir. Bir ada devleti olan ve bulunduğu konum itibari ile stratejik öneme sahip olan GKRY, Doğu Akdeniz ekseninde bakıldığında enerji alanında yürüttüğü aktif ve başarılı siyaset ile bölgenin öne çıkan aktörlerinden biri olmuştur. 1959 yılında Zürih ve Londra anlaşmaları ile adanın bağımsızlığı Türkiye, İngiltere ve Yunanistan garantörlüğünde sağlanmıştır (MFA, 1959). 1964 yılında 12 millik karasuları (BM, 1964: 1), 2004 yılında da 24 millik bitişik bölge (BM, 2004a: 1) ve tek taraflı 200 millik MEB (BM, 2004b: 2) kararı almış ve ilan etmiştir. GKRY bu kararlarında herhangi bir kıyıdaş devletle bir anlaşma yapılincaya kadar ortay hattın esas alınacağını belirtmiştir (Başeren, 2010: 11). Akabinde 2003 yılında Mısır, 2007 yılında Lübnan ve 2010 yılında İsrail ile olmak üzere üç devletle Kıbrıs adasının sözde temsilcisi olarak MEB anlaşması yapmıştır. Lübnan ile yapılan MEB anlaşması Lübnan meclisinde bir süre onaylanmasa da 2011 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Mısır ile yapılan MEB anlaşması ise Mısır Cumhurbaşkanı Mursi'nin iktidarında feshedilmiştir. Ancak GKRY bu anlaşmanın tek taraflı feshedilemeyeceğini bildirmiştir. Mısır'daki iktidar değişimiyle birlikte Sisi yönetimi tarafından tekrar bu anlaşma geçerli hale getirilmiştir.

GKRY adanın güneyini 2007 yılında 13 parsel ayırmış ve bu parsellerin hidrokarbon arama çalışmaları için ruhsatlandırıldığını beyan etmiştir. Bahse konu parsellerden 1, 4, 5, 6, 7 numaralı sahalar Türkiye'nin kıta sahanlığı ile çakışmaktadır. Diğer parsellerde ise KKTC'nin hak talebi vardır (A.g.e.: 33). GKRY tarafından ruhsatlandırılan parsellerden 12 numaralı parseldeki Afrodit sahasında 2011 yılında 200 milyar m³ lük bir gaz rezervi keşfedilmiştir. GKRY enerji bakanı

Yorgos Lakkotrtpis keşfedilen gazın üretimine 2024-2025 yılları itibariye başlanacağını ifade etmiştir (Sade, 2019). Bu keşfedilen rezervle birlikte gaz denkleminde GKRY de dâhil olmuştur.

Keşfedilen rezerv miktarı ile ülkenin nüfusunun oranına bakıldığında kendi iç tüketiminden fazla bir rezerve sahip olan GKRY'nin, keşfedilen gazı dünya piyasasına sürerek ekonomik anlamda ülkesine bir gelir sağlaması muhtemeldir. Bir Avrupa Birliği üyesi olan GKRY için en uygun pazar tabii ki Avrupa pazarı olacaktır. Dolayısı ile EastMed projesi bu anlamda GKRY için önemli bir projedir. Bu projeye İsrail ve GKRY'nin MEB sahalarından çıkarılan gaz, İsrail'den başlayarak GKRY'ye; Girit adasından Yunanistan anakarasına ulaştırılacak, en son da İtalya üzerinden Avrupa'ya taşınma sağlanacaktır. Projenin faaliyete geçmesiyle birlikte İsrail ve GKRY'nin kendi sahasında keşfedilen rezervlerin Avrupa'ya aktarılması sağlanacak dolayısı ile ihracatçı birer ülke konumuna geçerek ekonomik anlamda bir devinim yaşayacaklardır (Proedrou, 2021: 8). Projenin muhtemel güzergâhında GKRY'nin de bulunması kendi açısından önemli bir gelişmedir. Nitekim hattın GKRY üzerinden geçecek olması hem ekonomik anlamda faydalı olacak hem de enerji güvenliği bağlamında GKRY, AB'nin tam desteğini alacaktır. GKRY'nin bu desteği arkasına almakla birlikte Kıbrıs sorunu konusunda adanın sözde tek temsilci olma yolunda elinin güçleneceğini amaçlaması muhtemeldir.

GKRY özelinde bahsedilmesi gereken bir diğer husus Gaz Forumu'nun kurulmasıdır. 2019 yılında GKRY, İsrail, Mısır, Yunanistan, İtalya Ürdün sonradan dâhil olan Filistin ve Fransa ile kurulan bu foruma AB ile ABD gözlemci statüsünde katılmayı talep etmiştir (ABD, Türkiyesiz Doğu Akdeniz Gaz Forumu'na Resmi Başvuru Yaptı, 2021). Gaz Forumu'na Türkiye ve müttefikleri KKTC ve Libya'nın davet edilmemesi tabii ki şaşılacak bir durum değildir. Bu yolla karşıt bloktaki devletler görmezden gelinerek Doğu Akdeniz denkleminde uzak tutulmak istenmektedir. Ancak günümüz şartlarında bakıldığında çıkarılacak gazın transferi konusunda en uygun ve en güvenli yolun Türkiye üzerinden geçeceği gerçeği bu denklemden Türkiye'nin ve dolayısı ile KKTC'nin uzak tutulamayacağını kanıtlar niteliktedir.

2.5.5. Mısır

Mısır 1958 yılında yayınlamış olduğu kararnamele ile karasuları genişliğini 12 mil olarak (BM, 1958a: 1) bildirmiş, kıta sahanlığını ise denizin 200 metre derinliğe

ulaştığı noktaya kadar, deniz yatağı, toprak altı ve üzerinde, tüm egemenlik haklarını kullanacağını BM'ye deklare etmiştir (BM, 1958b: 1). Ayrıca Mısır'ın 2003 yılında GKRY ile, 2016 yılında Suudi Arabistan ve son olarak 2020 yılında Yunanistan ile olmak üzere üç adet MEB anlaşması mevcuttur.

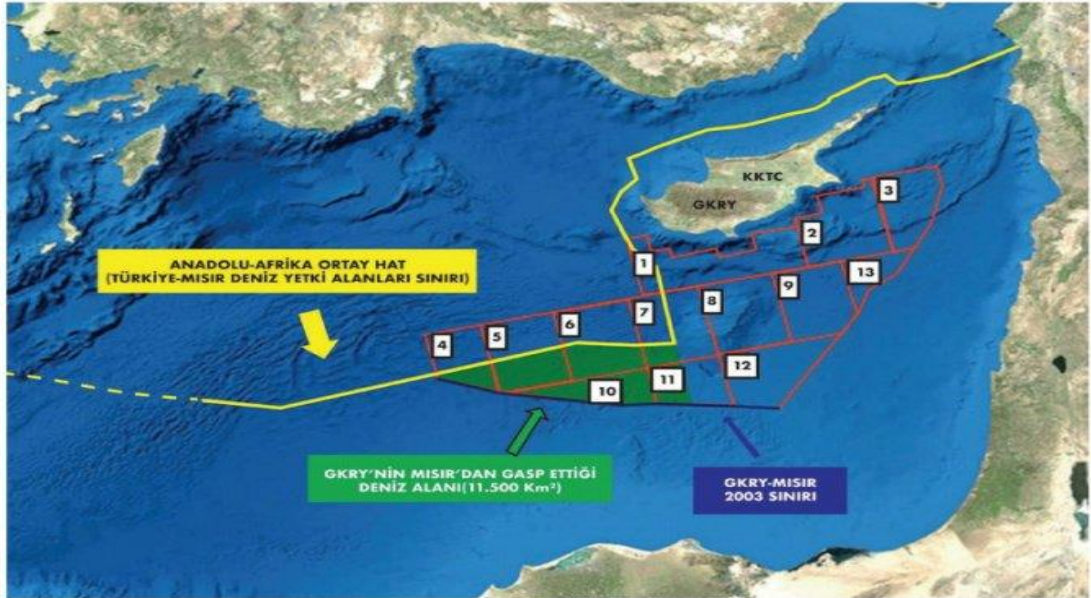
Tunus'ta Arap Baharı'nın patlak vermesinden kısa bir süre sonra olaylar Mısır'a da sıçramış ve ülke iç karışıklıklarla boğuşmuştur. Arap Baharının etkisiyle Hüsnü Mübarek tekrar aday olmayacağını açıklamış ve ilk defa yapılan demokratik seçimlerle yönetimi Muhammed Mursi ele almıştır. Bu dönemde Türkiye-Mısır ilişkilerinde ilerlemeler kat edilmiştir. Ancak Muhammed Mursi iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra dönemin Genelkurmay Başkanı Abdulfettah el Sisi'nin darbe girişimiyle devrilmiş yerine Sisi Cumhurbaşkanlığı'na seçilmiştir, iktidarı halen devam etmektedir.

Hidrokarbon yatakları bakımından zengin olan Mısır, 2000'li yıllardan itibaren çeşitli küresel enerji şirketlerine keşif ve sondaj izni vererek bu alanda çalışmalarına ivme kazandırmıştır. Dolayısı ile 1993 yılında 15 trilyon ft³'lük bir rezerv sahip olan Mısır, 1999 yılında rezervini 31,5 trilyon ft³'e 2011 Ocak itibari ile kanıtlanmış rezervini 77,198 trilyon ft³'e çıkarmıştır. Aynı zamanda 2014 yılı itibari ile 4,4 milyar varil ispatlanmış petrol rezerviyle Afrika kıtasında en geniş petrol rezervine sahip ülkelerden biri konumundadır (Tamçelik ve Kurt, 2015: 448-449). Mısır, petrol ve doğalgaz ihracatçısı bir ülke konumundayken azalan üretim ve kendi içindeki taleplerin artışı ile gaz ithalatçısı bir devlet haline gelmiştir. 2015 yılında Mısır açıklarındaki Zohr bölgesinde şu ana kadar keşfedilmiş en büyük rezerv olan 845 milyar m³'lük gaz sahasının keşfedilmesi dengeleri tekrar eski haline getirmiştir (Kalyoncuoğlu ve Kalyoncuoğlu, 2022: 24). 2016 yılı verilerine göre Mısır'daki mevcut rezervler 3,5 milyar varil petrol ve 1,8 trilyon m³ doğalgaz olarak güncellenmiştir (BP, 2017: 26).

Muhammed Mursi döneminde Mısır, Türkiye ile yakın ilişkiler kurmuş ve ortak politikalar yürütmüştür. Türkiye'nin itirazlarını sunduğu 2003 yılında imzalanan GKRY-Mısır MEB anlaşması Mursi döneminde iptal edilmiştir. Ancak akabinde yapılan darbeye birlikte Sisi yönetimi bu hususta eski politikasına geri dönmüş ve anlaşmanın tekrar geçerli olduğunu duyurmuştur (Örnek ve Mızrak, 2016: 17). GKRY ve İsrail ile ilişkileri geliştirmek isteyen Sisi yönetimi Türkiye karşıtı bir

tutum sergilemektedir. Bunun en büyük örneklerinden birisi 2014 yılında Mısır'da GKRY ve Yunanistan'ın katılımı ile enerji iş birliği anlaşması yapmasıdır. Mısır bu iş birliği ile sahip olduğu gaz rezervlerini GKRY ve Yunanistan üzerinden Avrupa pazarına ulaştırmak istemektedir (İmamoğlu, 2021: 63). Ancak yeni bir gaz boru hattının kurulmasının tahmini maliyetleri düşünüldüğünde bunun zayıf bir ihtimal olduğu görülmektedir. 2019 yılında Mısır'da Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun kurulmasından sonra 2020 yılında Yunanistan ile MEB anlaşması imzalanması, bu bölgede Mısır'ın aktif ve başarılı bir enerji siyaseti yürüttüğünü gösterir diyebiliriz. Daha önce bahsettiğimiz Doğu Akdeniz hidrokarbon rezervleri odaklı bloklaşmayı, yapılan bu iş birliklerinde görmek mümkündür. Bu iki bloğu Türkiye, KKTC, Libya bloğu ve Mısır, GKRY, Yunanistan ve İsrail bloğu olarak tanımlamak mümkündür.

Türkiye ve Mısır, Doğu Akdeniz'de en uzun kıyı şeridine sahip iki ülkedir. Şayet Mısır, meşruiyeti tartışmalı olan GKRY yerine Türkiye ile deniz yetki alanlarına dair bir sınırlandırma anlaşması yapsaydı yaklaşık olarak 11.500 km² daha fazla bir alana sahip olacaktı. Yaptığı bu anlaşma ile yanlış belirlenen ortay hattın GKRY tarafında kalan kısmında keşfedilen doğalgaz rezervlerinden Mısır devleti hak kaybına uğramıştır (Yaycı, 2020a: 39). Olası Türkiye-Mısır MEB anlaşması yapılması durumunda Mısır'ın bu bölgeden hak talep edebilmesi ve bölgedeki denklemleri değiştirebilmesi mümkündür. Mısır'ın hak kaybı yaşadığı bölge (Şekil 1.6)'da sunulmuştur.

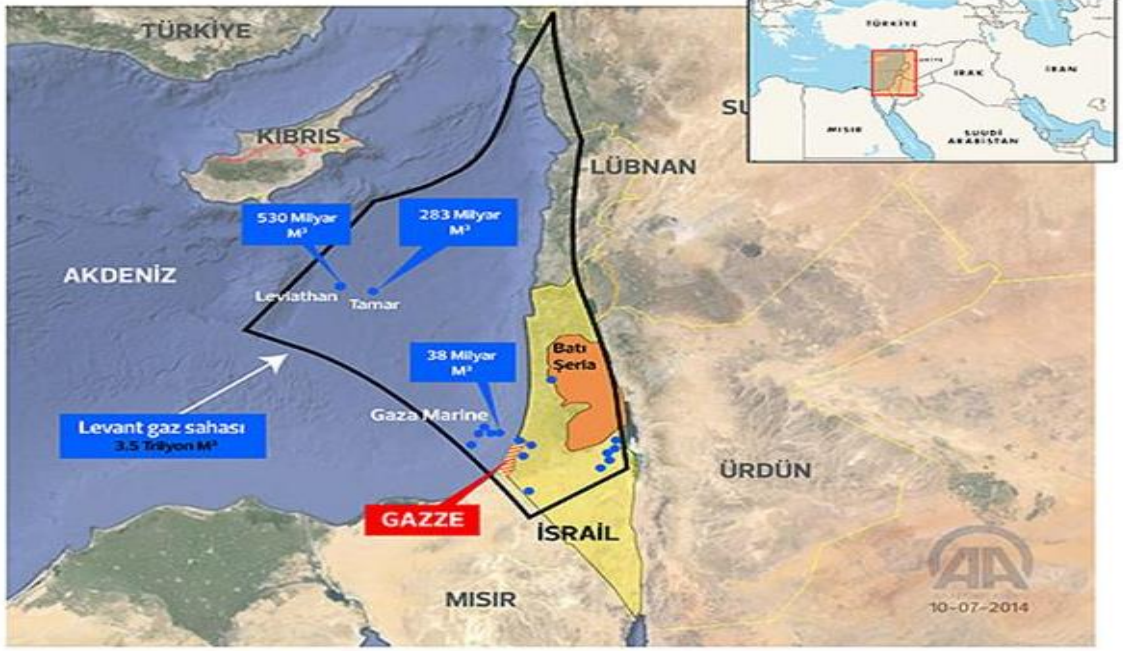
Şekil 1.6. GKRY-Mısır MEB Anlaşmasında Mısır'ın Hak Kaybı Yaşadığı Bölge Haritası (Yaycı, 2020a: 40).

2.5.6. İsrail

Doğu Akdeniz’de kıyısı olan ülkelerden birisi de İsrail’dir. 1953 yılında kıta sahanlığındaki yetkilerini kullanacağını BM’ye bildirmiş (BM,1953: 1), 1990 yılında ise çıkardığı kanunla 6 mil olarak belirlemiş olduğu karasuları genişliği ifadesini 12 mil olarak güncellemiş olup iç hukukunda bu kararnameyi onaylayarak BM’ye deklare etmiştir (BM, 1990: 1). 2010 yılında ise GKRY ile yapmış olduğu MEB anlaşmasını ilgili koordinatları gösteren bir tabloyla birlikte BM’ye bildirmiştir (BM, 2010: 1-10). 2022 yılına gelindiğinde ise İsrail Doğu Akdeniz’de sınır anlaşmazlığı yaşadığı Lübnan ile ABD öncülüğünde anlaşmaya varmış ve deniz alanlarını gösteren MEB koordinatlarını aynı şekilde BM’ye bildirmiştir (BM, 2022: 1). İsrail’in mevcut durumda 2010 yılında GKRY ile 2022 yılında ise Lübnan ile MEB anlaşması mevcuttur. Türkiye 2010 yılında GKRY-İsrail arasında yapılan anlaşma için, bu anlaşmanın Kıbrıs Türklerinin hak ve çıkarlarını yok saymak olduğunu, Kıbrıs müzakerelerinin gidişatını olumsuz etkileyeceğini ve bölgedeki barış ve güven ortamına ket vuracağını; dolayısı ile böyle bir anlaşmanın yapılmasının talihsiz bir gelişme olduğunu belirtmiştir (MFA, 2010, No: 288).

İsrail, Doğu Akdeniz’de yapılan keşifler öncesi enerji alanında dışa bağımlı bir ülke durumundadır. Arap-İsrail savaşları nedeniyle ilişkileri gergin olan İsrail ve Mısır yaptıkları barış anlaşmasıyla ikili ilişkilerini düzeltme yoluna gitmiştir. Normalleşme süreciyle birlikte Mısır gazının diğer bölge ülkelere ulaştırılması için Arap Doğalgaz Boru Hattı projesi geliştirilmiş ve bu projeyle birlikte Mısır’dan İsrail’e 2008 yılında gaz akışına başlanmıştır (Oruç, 2020: 200). 2013 verilerine göre Mısır ihraç ettiği doğalgazın büyük bir bölümünü Arap Doğalgaz Boru Hattı ile Ürdün ve İsrail’e sattığını belirtmiştir (Tamçelik ve Kurt, 2015: 450). İsrail’in Doğu Akdeniz’de ruhsatlandığı sahalarda ispatlanmış 1 trilyon m³ civarında doğalgaz ve 2 milyar varil petrol olduğu ifade edilmektedir. İlk keşiflerle birlikte sahile yakın olan ve maliyet olarak fazla külfetli olmayan Noa, Marine-B Dalit ve Tamar sahalarındaki hidrokarbon kaynakları çıkarılmaya başlanmış ve bu kaynaklar 2013 yılı itibari ile kısmi olarak iç tüketime dâhil edilmiştir. Ayrıca Leviathan ve çevresindeki sahaların 2017 yılı itibariyle işlenmeye başlanacağı ve üretime dâhil edileceği öngörülmüştür. İsrail meclisinde 2013 yılında doğalgaz rezervinin %40’lık bir kısmının ihraç edilebileceğine dair bir kanun onaylanmış ve geriye kalan mevcut rezervlerin ise yaklaşık olarak İsrail’in 25 yıllık enerji ihtiyacını karşılayabileceği

belirtilmiştir (Oruç, 2020: 201-202). İsrail bölgede yaptığı keşiflerle dengeleri değiştirmiş, enerji ithalatçısı bir ülke konumundan enerji ihracatçısı ülke konuma gelmiştir. İsrail Hidrokarbon rezervlerini gösteren harita (Şekil 1.7)'de sunulmuştur.

Şekil 1.7. İsrail MEB Alanındaki Gaz Sahaları (Tonkuş, 2014).

İsrail keşfettiği gaz rezervlerini Avrupa pazarına ulaştırarak ekonomisine kazandırmak istemektedir. Dolayısı ile bu kaynakların taşınması hususuna öncelik vermiştir. Ancak bölgesel farklılıktan dolayı bu arzusunun gerçekleştirilmesinde zorlanmaktadır. Bu noktada gaz rezervlerinin Avrupa pazarına ulaştırılması için üç alternatif yol bulunmaktadır. Bunlardan birincisi “Doğu Akdeniz Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (EastMed)”dir. ABD’nin desteklediği bu projeye İsrail’in mevcut rezervlerinin Kıbrıs ve Girit adası üzerinden Yunanistan’a oradan da İtalya’ya ulaştırılarak Avrupa pazarına dâhil edilmesi planlanmaktaydı. Toplam uzunluğu 1900 km civarında olacağı öngörülen bu hattın yapımının uzun zaman alması ve maliyetinin yüksek olması bu projenin gerçekleşmesinin önündeki en büyük engellerdendir. Bu engellere rağmen projenin yapılması hususunda kararlı olan İsrail, GKRY ve Yunanistan; EastMed projesinin hayata geçirilmesi adına Atina’da bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmadan iki yıl sonra projenin en büyük destekçisi olan ABD, projenin ekonomik açıdan sürdürülebilirliğinin olmaması ve çevresel etkenlere uzak olması gerekçeleriyle projeden çekilmiştir (Salcı, 2022). Dolayısı ile bu

projenin artık gerçekleşmesinin zor olduğu söylenebilir. Gaz rezervlerinin nakli konusunda ikinci alternatif ise İsrail gazının Mısır üzerinden Sıvılaştırılmış Gaz (LNG) yöntemiyle dünya pazarına ulaştırılmasıdır. Bu yöntemle ve mevcut tesislerle yıllık ortalama 4-5 milyar m³'e kadar LNG taşınabileceği, İsrail'in yeni bir LNG tesisi kurması halinde bu oranın 10 milyar m³'e çıkabileceği ancak yine de boru hattıyla taşınmasından daha pahalı olacağı ve daha az oranda gaz aktarımı sağlanabileceği ifade edilmektedir (Türkiye-İsrail doğalgaz boru hattı avantajlı bir konum kazanıyor, 2022). Üçüncü ve en güçlü alternatif ise Türkiye-İsrail boru hattı projesidir. Bununla ilgili Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez yaptığı açıklamada İsrail gazının taşınması ve Avrupa pazarına sürülmesi noktasında en ekonomik yolun Türkiye-İsrail boru hattı olduğunu söylemiştir. Proje için yaklaşık 500-600 km'lik bir boru hattının yeterli olacağını, bu hat yerine EastMed boru hattının inşası durumunda üç kat daha fazla boru hattının gerekli olduğunu dolayısı ile maliyetin artacağını ifade etmiştir. Ayrıca ilk etapta Türkiye içerisinde mevcut bulunan ulusal hat ile bu transferin Avrupa pazarına kolaylıkla taşınabileceğini, ilerleyen zamanlarda gelen gaz hacminin artması durumunda ilave boru hatları yapılabileceğini, Türkiye alternatifinin en ekonomik alternatif olduğunu da söylemiştir (Akdeniz Doğalgazı Türkiye'den taşınır, 2022).

2.5.7. Yunanistan

Yunanistan karasuları genişliğini 1936 yılında çıkarmış olduğu kanunla 6 mil olarak belirtmiş, özel durumlarda bu sınırların altına inilebileceğini veya üzerine çıkılabileceğini söylemiştir (BM, 1936: 1). Ayrıca Doğu Akdeniz bağlamında 2020 yılında Mısır ile bir MEB sınırlandırma anlaşması yapmış ve ilgili koordinatları BM'ye bildirmiştir (BM, 2020: 1-13). Yunanistan sınırları büyük oranda Ege denizine, güneyde kısmen Akdeniz'e batıda ise İyon Denizi'ne bakmaktadır. Doğu Akdeniz'e bakan Meis Adası ve hem Akdeniz'e hem Doğu Akdeniz'e bakan Girit, Rodos, Kerpe ve Çoban adaları nedeniyle Yunanistan, Doğu Akdeniz'e kısmen kıyısı olan bir ülke sayılmaktadır (Acer, 2020b: 2). Yunanistan'ın da Türkiye ve İngiltere gibi Kıbrıs adası üzerinde garantörlüğü bulunmaktadır. Gerek AB ülkelerinden biri olması gerek GKRY üzerinde garantörlüğünün bulunmasından dolayı Yunanistan ile GKRY'nin Doğu Akdeniz özelinde ortak çıkar ilişkileri olduğunu söyleyebiliriz.

Daha önce zikrettiğimiz Doğu Akdeniz eksenli iki taraflı bloklaşmanın Türkiye karşıtı bloğunda Yunanistan'ı da saymak mümkündür.

Yunanistan deniz yetki alanlarına ilişkin Meis, Girit, Rodos, Kerpe ve Çoban adalarını esas alarak ortay hattını belirlemek ve belirlemelere göre de sınırlandırma anlaşmaları yapmak istemektedir (Yaycı, 2020a: 48). Bu yöntemle Doğu Akdeniz'den en yüksek düzeyde verim almayı amaçladığını görmemek imkânsızdır. Ayrıca Yunanistan bahse konu adalarla tam kıta sahanlığı yetkisi alabilme gayreti içerisindedir. Yunanistan tezleri referans alınarak hazırlanmış olan Sevilla haritasında, Türkiye'nin bölgede en uzun kıyı şeridinde sahip ülke konumunda olması görmezden gelinerek zikrettiğimiz adalar esas alınıp Türkiye, Antalya kıyılarına ve İskenderun körfezine sıkıştırılmak istenmiştir. Bu durumun uluslararası hukuktaki coğrafyanın üstünlüğü, oransallık ve hakkaniyet ilkeleri ile hiçbir tutar yanı yoktur. Ayrıca UAD kararlarında adalara deniz yetki alanı verilirken; ekonomik açıdan bağımsızlığının olup olmadığına, adanın sosyallik durumuna ve yaşayan nüfus durumuna bakılmaktadır. Meis Adası özelinde bakıldığında adada sınırlı bir yaşam olmakla beraber bağımsız bir ekonomiden bahsetmek de mümkün değildir (Türkeş, 2021: 98-99). Türkiye'nin Libya ile akdetmiş olduğu deniz alanlarına dair mutabakat muhtırasının akabinde Yunanistan, adaları referans alarak Mısır'la bir MEB anlaşması yapmış, bu anlaşma ile Türkiye-Libya arasındaki anlaşmayı geçersiz kılabileceğini düşünmüştür. Görüleceği üzere yaklaşık 165 km'lik bir ada sınırına yani Türkiye'nin 1/11'i (Yaycı, 2020a: 61) kadar bir kıyı uzunluğuna sahip olan Yunanistan'ın böyle bir anlaşma yapması hakkında Yunanistan'ın Uluslararası Hukuk'un oransallık prensibini dikkate almadığını dolayısı ile Uluslararası Hukuk'u hiçe saydığını söyleyebiliriz. Bahse konu kıyı uzunlukları (Şekil 1.8)'de sunulmuştur.

Genel olarak Yunanistan'ın enerji eksenli Doğu Akdeniz politikasını iki başlık altında toparlayabiliriz. Birincisi, zikrettiğimiz Sevilla haritası esas alınarak adalara deniz yetki alanları verilmesi ve Türkiye'nin saf dışı bırakılarak Yunanistan'ın bölgedeki enerji kaynaklardan azami derecede faydalanmasıdır. İkincisi ise Doğu Akdeniz havzasında keşfedilen kaynakların EastMed projesi kapsamında Yunanistan üzerinden İtalya'ya oradan Avrupa pazarına aktarılmasıdır. Bu proje ile Yunanistan bir enerji dağıtım merkezi haline gelerek ekonomik kazanç elde etmeyi hedeflemektedir.

Şekil 1.8. Türkiye-Yunanistan Kıyı Uzunlukları (Cihat Yaycı Uyardı: Yunanistan'da Hazırlık Var!, 2020)

2.5.8. Lübnan

Lübnan, karasuları sınırlarını 12 mil olarak belirleyerek 1983 yılında BM'ye sunmuştur (BM, 1983: 1). 2011 yılına gelindiğinde ise MEB ile alakalı yetki alanlarını detaylandırarak BM'ye bildirmiştir (BM, 2011: 1-6). Lübnan ilan ettiği bu sınırlar nedeniyle İsrail ile bir gerginlik yaşamıştır. İsrail'in deniz alanlarını belirlemek için hazırladığı ve BM'ye sunduğu haritada gösterilen sınırlar ile Lübnan tarafından ilan edilen MEB'in yaklaşık 9 km'lik bir alanında ihtilaf yaşanması gerginliğin temel nedenini oluşturmuştur (Yaycı, 2020a: 74).

Lübnan'ın, yaşamış olduğu iç karışıklıklar, 1990 yılından sonra oluşturulan koalisyon hükümetlerinin başarısız yönetimleri, İsrail işgali gibi nedenlerle istikrarlı bir karar mekanizmasının olmadığı gözlemlenmektedir. Dolayısı ile bu istikrarsız durum ülkeyi sadece siyasi alanda değil ekonomik alanda da olumsuz etkilemiştir. Ekonomik şartlara bağlı olarak sondaj çalışmalarına yatırım yapamaması ve arama faaliyetlerine katılamaması bunun önemli göstergelerindendir (Başeren, 2010: 23).

Lübnan 2005 yılında MEB sınırlarının belirlenmesi için GKRY ile iş birliği memorandumu imzalamıştır. Bu deniz alanlarının sınırlandırılmasına yönelik yapılan çalışmalar Türkiye tarafından olumsuz karşılanmış, durumdan rahatsız olduğu Lübnan başbakanına ve dışişleri bakanlığına bildirilmiştir. 2007 yılına gelindiğinde

Türkiye'nin girişimleri sonuçsuz kalmış ve GKRY ile Lübnan arasında MEB sınırlandırma anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmanın yapılmasının ardından Türkiye Lübnan'ın Ankara Büyükelçiliği'ne verdiği nota ile yapılan bu anlaşma ile Türkiye ve KKTC'nin Kıbrıs Adası etrafındaki hak ve menfaatlerinin görmezden gelindiği; GKRY'nin tek başına adayı temsil etmediği bildirilmiş ve anlaşmanın iç hukukta yürürlüğe konulmamasını talep etmiştir (A.g.e.: 24-25). Nitekim Türkiye'nin bu husustaki girişimleri başarılı olmuş ve Lübnan Meclisi tarafından bu anlaşma onaylanmamıştır. Dolayısı ile bu anlaşmanın bir geçerliliğinin olmadığını söylemek mümkündür.

Lübnan 4 Ocak 2017 tarihinde MEB alanında petrol ve doğalgaz keşif çalışmalarının başlaması için iki kararnameyi onaylamıştır. Bu kararnameler ile küresel enerji şirketlerinden olan Fransız Total, İtalyan ENİ ve Rus Novatek enerji şirketlerine deniz sahasında belirlenen 4. ve 9. blok için petrol arama ve çıkarma izni vermiştir (Geldi, 2020).

Uzun yıllardır İsrail ile savaş halinde olan Lübnan'ın yaklaşık 9 km'lik bir alanda 9. blokta bir sınır anlaşmazlığı yaşadığını ifade etmiştik. Doğu Akdeniz'de, İsrail ile Lübnan arasındaki sınır anlaşmazlığı meselesi İsrail'in kurulduğu tarihten bugüne kadar varlığını korumuştur. Defalarca sınırların belirlenmesine dair girişimlerde bulunmuş olsa da gerek İsrail gerek Lübnan tarafında gerekçeler gösterilerek bir uzlaşma sağlanamamıştır. Ancak 10 Ekim 2022 tarihinde ABD arabuluculuğunda deniz yetki alanlarını ve sınırları belirleyen bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmayla birlikte tarihte ilk defa İsrail ve Lübnan deniz alanları sınırlarını belirlemiş oldular (Göksedef, 2022).

2.5.9. Filistin

Filistin 2015 yılında BM'ye gönderdiği notayla karasularının 12 mil olduğunu ve 1982 BMDHS'ye taraf olduğunu belirtmiştir. Deniz yetki alanlarına dair uyuşmazlık durumlarında ise uyuşmazlıkların deniz hukuku ilkelerince çözümlenmesini istemiştir (Erdem, 2022: 96). 2019 yılında BMGS'ye gönderilen mektupta Filistin deniz alanlarını ifade eden Filistin MEB ve kıta sahanlığı koordinatları ve haritası bildirilmiştir (BM, 2019b: 1-15).

Filistin ile İsrail arasında 1999 yılında yapılan anlaşmaya istinaden Doğu Akdeniz’de ilk keşfin yapıldığı yer olan Gazze Marine 35 yılına Filistin’e verilmiştir. Filistin 2000 yılında yaptığı bir anlaşma ile bölgenin işletme ruhsatını İngiliz menşeli gaz şirketi BG’ye vermiştir. Bu bölgede arama faaliyetlerinde bulunan ABD merkezi Noble Enerji ve yerel Ortağı Delek mahkemeye başvurarak BG’ye verilen bölgenin ihtilafli olması ve verilen ruhsatın hukuki olmaması gerekçesiyle ruhsatın iptal edilmesini istemiştir. Mahkeme ise bahse konu sahanın kime ait olduğunun tam bilinmemesi nedeniyle bir karara varamamıştır. 2000 yılında başlayan II. İntifada hareketi, 2007 yılında yönetimi ele alan Hamas’ın İsrail ile yapılan tüm anlaşmaları iptal ettiğini duyurması ve son olarak İsrail yönetiminin Gazze’yi abluka altına alması ile ruhsatlandırılan bölgede faaliyet gerçekleştiremeyeceğini anlayan BG şirketi bölgeden çekilme kararı almıştır (Oruç, 2020: 222-224).

İsrail tarafından işgal altında olan Filistin’in baskılarla ve engellemelerle hidrokarbon rezervlerinden uzak tutulması uluslararası arenada kabul edilecek bir durum değildir. Gazze sahasında bulunan rezervlerde Filistin halkının da hakkı vardır ve bu rezervler Filistin’e aittir. 2022 yılında Filistinli gruplar tarafından düzenlenen Gazze Limanı’ndaki etkinlikte “Bizim gazımız, bizim hakkımız, isterseniz de istemeseniz de hakkımızı alacağız” sloganlarının atılması ve Hamas Siyasi Büro Üyesi Süheyl el-Hindi’nin Gazze denizindeki gaz başta olmak üzere doğal zenginliklerinden feragat etmeyeceklerini açıklaması, halen bölgedeki haklardan vazgeçilmediğinin ve mücadelenin devam ettiğinin göstergesidir (Nour Mahd Ali ve Tüfekçi Gülay, 2022).

2.5.10. Suriye

Doğu Akdeniz kıyıdaş ülkelerinden biri olan Suriye 2003 yılında karasularını 12 mil, bitişik bölgesini 24 mil ve MEB’ini 200 mil olarak belirleyerek BM’ye bildirmiştir (BM, 2003: 2). Suriye 2007 yılında deniz alanlarında dört bölgeyi ruhsatlandırmak üzere ihaleye açmış ancak ihaleye sadece İngiliz menşeli Dove Energy şirketinin teklif vermesi ile lisanslandırma çalışmaları olumsuz sonuçlanmıştır (Sünnetçioğlu, 2011: 165).

2011 yılında tekrar 6 ay süre ile 3 ayrı bölgede sondaj çalışmaları için ihale açmıştır. İhaleye açılan bölgenin kuzey sınırı Türkiye-Suriye kara sınırının bitiminden 30 deniz mili batısına denk gelmektedir. Dolayısı ile bu bölge Türkiye’nin deniz yetki

alanlarına girdiğinden burada bir uyuşmazlık olduğu belirtilmektedir (Yaycı 2020:67). Suriye'nin bir diğer uyuşmazlık yaşadığı ülke ise İsrail'dir. Suriye, İsrail'in Leviathan ve Tamar havzalarında keşfettiği hidrokarbon yataklarının kendi deniz yetki alanlarına yakın olmasından dolayı keşfedilen rezervlerin kendi yetki alanlarından çekildiğini iddia etmektedir (Özçelik ve Çüen, 2022: 111).

Arap Baharından nasibini almış olan Suriye'de, 2011 yılında tekrar başlanmış olan petrol ve doğalgaz arama çalışmaları, ülkede yaşanan iç karışıklık ve istikrarsızlık durumları nedeniyle yarım kalmıştır. 2019 yılına gelindiğinde Suriye rejimi Lideri Beşşar Esad'ın danışmanı Buseyna Şaban, Lübnan merkezli al-Mayeeden kanalına verdiği demeçte Rusya menşeli şirketlerle birlikte Doğu Akdeniz'de petrol ve doğalgaz arama faaliyetlerine başladıklarını söylemiş ve bu sürece Şam yönetiminin birkaç yıl önce başladığını da ifade etmiştir. 2011 yılından bu yana kendi içinde yaşadığı iç karışıklık ve istikrarsızlıklara rağmen sondaj faaliyetlerine başlaması Suriye açısından olumlu bir durum olmakla beraber bu durumun olası bir keşifle bölgedeki denklemleri etkileyebilmesi de muhtemeldir (Suriye Yönetimi: Ruslarla Akdeniz'de Sondaja Başladık, 2019).

2.6. Küresel Aktörler

Küresel güçler için, Doğu Akdeniz'i sadece enerji kaynakları ve bölgedeki enerji rezervlerinin transferi ekseninde düşünmek doğru olmayacaktır. Bölgenin öneminin yanı sıra Doğu Akdeniz'in bölgesel ve özellikle küresel güçler için stratejik bir alan olduğu aşikârdır (Acar, Ekici ve Can, 2021: 1995). Enerji mefhumunun yaşam ve insanlık için öneminin anlaşılmasıyla birlikte küresel güçlerin enerji eksenli hâkimiyet yarışı da başlamıştır. Ortadoğu ve Afrika kıtasında keşfedilen hidrokarbon rezervleriyle küresel güçler açısından bu mücadeleyi görmek mümkün olmuştur (Kedikli ve Çalağan, 2017: 121). Yeni keşiflerle birlikte bölgeler değişkenlik göstermiş ancak enerjiye egemen olma arzusu küresel güçlerin zihninde hiç değişmemiştir.

Özellikle 2000'li yıllardan sonra enerji keşifleriyle adından söz ettiren Doğu Akdeniz bölgesi sadece bölgesel devletlerin dikkatlerini çekmekle kalmamış küresel aktörlerin de bu bölge üzerine iştahlarını kabartmıştır. Doğrudan bu bölgeye müdahil olamayan küresel güçler, bölge aktörleriyle çeşitli ortaklıklar kurarak, ortak çıkar

ilişkisi içerisinde ilişkilerini güçlü tutmaya çalışmışlardır. Başta AB olmak üzere ABD, Rusya, İngiltere ve Fransa için, enerji kaynakları üzerine hâkimiyet kurmak kendi gelecekleri adına her zaman önemli olmuştur. AB'nin doğal kaynaklar yönünden fakir olması dolayısı ile dışa bağımlı bir birlik olması enerji güvenliği açısından bir sorun oluşturmaktadır. Bu minvalde en çok enerji ithal edilen Rus gazına olan bağımlılığın azaltılmak ve enerji tedarik zincirinin çeşitlendirilmek istenmesi AB'yi bu bölgeye iten başlıca nedenlerden olmuştur. ABD'nin süper güç olması sebebiyle dünya enerji dengesini yönetme arzusu bu bölgeye dikkat çekmesinin önemli sebeplerindendir. Rusya'nın enerji ihracı hususunda başat ülke konumunda olmasından dolayı, elindeki mevcut pazarlarla bu konumunu korumak istemekte ve başka pazarlardan enerji ithal etmek isteyen devletleri de engelleyerek kendi tekelinde tutmak istemektedir. Diğer zikrettiğimiz ülkelerin de enerji hususunda dışa bağımlı olmaları ve küresel güç konumlarını muhafaza etmek istemeleri bu havzaya yönelmelerinin nedenlerinden olmuştur. Dolayısı ile belirttiğimiz nedenlerle Doğu Akdeniz bölgeselden küresele doğru bir mücadele sahası olmuştur.

Sonuç olarak enerji kaynaklarının devletler üzerindeki dengesiz dağılımı yani enerji arz ve talebinin aynı coğrafya veya devlette aynı anda bulunmaması dış politikayı devletler üzerinde zorunlu kılmıştır (Bayraç, 2009: 118-119). Doğu Akdeniz örneğinde bölgesel ve küresel güçlerin aynı hedef üzerine yoğunlaşmasında bu durumu görmek mümkündür. Bu durumu ülkeler özelinde görmek üzere AB, ABD, Rusya, İngiltere ve Fransa örneklerinin Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerine yakından bakmak faydalı olacaktır.

2.6.1. Avrupa Birliği (AB)

Dünya hidrokarbon rezervleri dağılımı üzerinden bakıldığında, AB üyesi ülkelerin genel olarak enerji alanında dışa bağımlı olduğunu söyleyebiliriz. Gelişen dünya düzeni ve nüfus artışı da AB'nin enerji kaynaklarına olan talebini de artırmaktadır. Genel anlamda sanayi sektörü üzerinde faaliyet gösteren bu ülkeler enerji güvenliğini de garanti altına almak zorundadır. Birliğe yeni üyelerin katılımı siyasi ve askeri güç yönünden bir avantaj sağlasa da enerjiye olan ihtiyaç ve bu ihtiyacın temin edilmesindeki zorluklar yönüyle dezavantajlıdır. Bu zorluklar bağlamında AB, enerji

arzını garanti altına almak için enerji kaynakları bakımından zengin olan ülkelerle yakın ilişkiler kurmak ve enerji güvenliğini sağlamak zorundadır.

Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (Eurostat) verilerine bakıldığında AB'nin 2020 yılı itibari ile kullanmış olduğu enerjinin yüzde 58'ini ithal ettiği görülmektedir. Birlik kullanmış olduğu enerjinin %38'ini Rusya'dan, %18,6'sını Norveç'ten, %7,2'sini Cezayir'den, %4,1'ini ise Katar'dan ithal etmektedir (AB ülkelerinin Rus Gazına Bağımlılıkları, 2020). AB'nin özellikle Rusya'nın gazına bu kadar bağımlı olması ve fazla bir alternatifinin olmaması birliğin geleceği için büyük riskler taşımaktadır. 2006 yılında Rusya-Ukrayna krizi ve 2022 yılındaki Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle Rusya'nın gaz akışını kesmesi AB'yi zor duruma sokmuştur. Bu riskin farkında olan AB, enerji arzı ve alternatif çeşitliliği konusunda yeni arayışlara girmiştir. Bu bağlamda özellikle 2000'li yılların başlarından itibaren Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon rezervleri Rusya gazı için bir alternatif niteliği taşımış, AB'nin dikkatlerini bu bölgeye çekmiştir. Özellikle 2004 yılında GKRY'nin AB'ye kabul edilmesiyle sınırlarını Doğu Akdeniz'e kadar genişletmiş olan birliğin, küresel bir aktör olarak bu bölgedeki varlığından bahsedilebilecektir.

Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) ve LNG gibi çeşitli hatlarla AB'ye sevk edilen enerji kaynaklarının AB'nin ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalması ve Rus gazına olan bağımlılığın azaltılmak hatta tamamen kesilmek istenmesi, AB'nin EastMed projesine önem vermesinin başlıca nedenlerinden olmuştur. İlk olarak, 2016 yılında AB tarafından Yunanistan'a projenin teşvik ve planlaması için 36,5 milyon avro göndermesiyle bir adım atılmıştır. Proje ile yaklaşık olarak yılda 11 milyar m³ gaz sevkiyatının sağlanması ve inşaat maliyetinin yaklaşık 6-7 milyar avro arasında olması planlanmıştır. Projenin 2025'e kadar tamamlanarak aktif hale getirilmesi öngörülmüştür (Acer, 2022a: 2-4). AB'nin ihtiyaç duyduğu enerji miktarının yıllık yaklaşık olarak 450 milyar m³ olduğu düşünüldüğünde bu proje ile AB'nin gaz bağımlılığının azami ölçüde azaltılabileceği düşünülememektedir (Kısacık ve Erenel, 2019: 55). EastMed projesinin muhtemel güzergâhı (Şekil 1.9)'da sunulmuştur.

Şekil 1.9. EastMed Projesi Muhtemel Güzergâhı (EastMed Projesi Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de Kazanımlarını Nasıl Etkiler, 2020)

Bu projeyi AB ve ilgili bölgesel aktörler için, bir ortak çıkar projesi olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Bölgesel aktörler odaklı bakıldığında keşfedilen rezervlerin Avrupa pazarına sevk edilmesi ile bölge devletlerine ekonomik bir girdi sağlanacaktır. AB odaklı bakıldığında ise tedarik kaynaklarını çeşitlendirmek, enerji güvenliğini sağlamak ve Rus gazına olan bağımlılığı azaltmak gibi çıkarları vardır.

2.6.2. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

ABD'nin dünya üzerindeki hâkimiyetini sürdürmek için enerji kaynakları açısından verimli olan bölgeleri ve ülkeleri kontrolü altında tutmak istemesi küresel ekonomiye hâkim olma arzusu ile ilişkilendirilmektedir (Harunoğulları, 2020: 459). Bu nedendir ki geçmişten günümüze enerji kaynaklarına ve enerji kaynaklarının transfer edilmesi sürecine hâkim olmak istemektedir. Bundan maksat sadece enerji güvenliğini sağlamak değil bir güç odağı olarak diğer devletlerin enerji ihtiyacını ve düzenini sağlayabilmektir. Aynı zamanda diğer bir maksat bu tutumla enerji kültürünü diğer küresel rakiplerine bırakmayarak dünyanın süper gücü olma sıfatını korumaktır. Bu sıfatını korumasındaki büyük etkenlerden birisi doğal kaynaklar üzerinde dolaylı veya doğrudan hâkimiyet sahibi olmasıdır.

ABD'nin bölgedeki en önemli müttefikinin İsrail olduğunu ve dolayısı ile Doğu Akdeniz'deki rezervlere ilişkin politikasında, İsrail'in yadsınamayacak bir konuma

sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. ABD'nin bölgedeki varlığının temelinde sadece kendi güvenliği değil müttefiki İsrail'in de ulusal güvenliğini ve enerji güvenliğini sağlama amacı güttüğünü söyleyebiliriz. Nitekim ABD ve İsrail'in bölgede ortak çıkar ilişkileri mevcuttur. ABD bölgede istikrarın ve güvenliğin sağlanması için İsrail'in yapacağı anlaşmaları ve iş birliklerini desteklemekte ve bölgedeki enerji kaynaklarından azami derecede faydalanmak istemektedir (Kansu, 2019: 169).

ABD'nin Doğu Akdeniz kaynaklarına yönelik politikasının temelinde Rusya'nın bölgede yeni bir güç olmasını engellemek ve Rus gazına bağımlı olan AB'nin Doğu Akdeniz üzerinden kaynak tedarikini sağlayarak Rusya'nın AB üzerindeki etkisini ve bağımlılığını kırmaktır (Özekin, 2020: 23). Bu gaye üzerine Doğu Akdeniz'de keşfedilen kaynaklar çok büyük rezervler olmasa da ABD buna kayıtsız kalmamıştır. ABD menşeli Noble Energy ve Exxon Mobil şirketleri bölgede büyük keşifler yapmış ve ABD bölgede varlığını hissettirmiştir. Bu keşiflerden Noble Energy şirketi Afrodit sahasında %70, Leviathan sahasında %40 ve Tamar sahasında %36 pay sahibidir (Karagiannis, 2016: 3).

ABD; İtalya, Türkiye ve Girit'te bulunan üsleri ile Doğu Akdeniz'de askeri varlığını sürdürmektedir (Sandıklı, Budak ve Ünal, 2013: 6). Aynı zamanda ABD'nin 6. Filosu Doğu Akdeniz'de faaliyetlerini sürdürmektedir. ABD bu askeri varlığı ile küresel anlamda rakipleri olan Rusya ve Çin'in bölgedeki varlığını ve ekonomik olarak büyümesini engellemek ve caydırıcı güç olmak istemektedir. Ayrıca ABD'nin İsrail ve Yunanistan ile ortak tatbikatlarda bulunması bölgesel ve küresel anlamda bir tehdit olarak görülmektedir (Keser, 2012: 59-61).

2.6.3. Rusya

Rusya'nın Doğu Akdeniz bağlamında politikalarını anlamak için öncelikle mevcut sayısal verilere bakmak faydalı olacaktır. Rusya'nın 2017 itibari ile kanıtlanmış doğal gaz rezervi yaklaşık 35 trilyon m³'tür. Bu rezervler dünya üzerinde ispatlanmış gaz rezervlerinin yaklaşık %18'ini oluşturmakta olup mevcut rezervler Rusya'yı ilk sıraya yerleştirmektedir. Rusya 2017 yılında en büyük pazarı olan Avrupa'ya 189,3 milyar m³ gaz ihracında bulunmuştur (BP, 2018: 34). Görüleceği üzere Rusya'nın ekonomik anlamdaki en büyük gücü gaz ihracına bağlı gelirleridir. Bu gücünü

kaybetmesi, yavaş yavaş ekonomisinin gerileyeceği ve küresel güç olma arzusundan vazgeçmek zorunda kalması anlamına gelmektedir. Bu nedenle Rusya'nın yeni pazarlar oluşturarak mevcut konumunu kaybetmemesi, enerji ihracat verilerinin düşmemesi önem arz etmektedir.

Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki varlık gerekçesinin üç ayağı vardır. Bunları siyasi gerekçeler, enerji eksenli ekonomik gerekçeler ve askeri gerekçeler olarak açıklayabiliriz. Enerji eksenli ele aldığımızda Rusya, Avrupa'ya ihraç ettiği gaz tedarikini kontrol altında tutmak olası alternatifleri bertaraf etmek istemektedir. Bu arzusunda hem kendi bölgesindeki gaz akışının sürekliliğini sağlamak hem de Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon kaynaklarının çıkarılması, işletilmesi ve pazarlanması hususunda söz sahibi olmak istemektedir. Bu amaçla Rus enerji şirketleri aracılığıyla Doğu Akdeniz'de aktif olarak faaliyet göstermektedir. Rus enerji şirketi Rosneft, Mısır'ın keşifte bulunduğu Zohr sahasında keşfedilen gazın %30'una ortaklığı vardır. Rusya menşeli Novatek'in, ise Lübnan'daki muhtemel rezerv alanlarında arama faaliyetlerinde ENİ ve Total şirketlerinin bulunduğu konsorsiyumda %55'lik hak sahipliği vardır. Ayrıca Rusya en büyük destekçisi olduğu Suriye'nin deniz egemenlik alanlarında araştırma yapma hakkına sahiptir (Alekseenkova, 2020: 54).

Meseleyi siyasi olarak ele aldığımızda ise Rusya'nın diğer küresel rakiplerine karşı kendisinin de bir küresel güç olduğunu, bölgede önemli bir aktör olduğunu, başta ABD olmak üzere küresel ve bölgesel tüm aktörlere ispatlama çabası olarak görebiliriz. Rusya'nın Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki amaçlarının aynı olduğu söylenebilir. Ortadoğu odaklı baktığımızda Rusya bölgede kendi varlığını artırmak ve ABD'nin Ortadoğu'da mutlak güç olmadığını dolayısı ile kendisinin de bu bölgede söz sahibi olduğunu kabul ettirmek arzusundadır (Askeroğlu, 2020: 198). Rusya Doğu Akdeniz'de başta ABD ve AB olmak üzere küresel güçlerin enerji kaynaklarına ulaşımını engelleyerek ya da kendi kontrolünde tutarak en büyük ihracatçısı olduğu Avrupa pazarına olan arzını dengede tutmak istemektedir.

Askeri yönden baktığımızda ise Rusya'nın bölgede Suriye sınırları içerisinde Lazkiye şehrinde Hmeymim hava üssü ve Tartus Limanında deniz üssü bulunmaktadır. Bunlardan Hmeymim hava üssü; 2000 Rus personel, çeşitli askeri araçlar ve hava savunma sistemi barındırmaktadır. Rusya'nın Tartus deniz üssünde ise 1700 askeri personeli bulunmaktadır (Polat, 2015). Bu askeri güç ile alakalı

Suriye devlet başkanı Beşşar Esad yaptığı bir açıklamada ülkesinde Rusya'ya ait hava ve deniz üslerinin bulunmasının Batılı güçlerin bölgedeki etkilerine karşı koymaya ve dengeleri sağlamaya yardımcı olduğunu belirtmiştir (Esad: Suriye'deki Rus Askeri Üsleri, Bölgedeki Güç Dengesini Koruyor, 2020). Dünyanın en büyük gaz üreticisi konumundaki ABD ve dünyanın en büyük gaz rezervlerine sahip olan Rusya'nın hâkimiyet mücadelesi mezkûr bölgede halen devam etmektedir (Dünyada En Fazla Doğal Gaz Rezervine Sahip Ülkeler, 2020).

2.6.4. İngiltere

Kıbrıs adası bilindiği üzere iki farklı yapıyı bünyesinde barındırmaktadır. Bunlar adanın kuzeyindeki Türk kesimi ve güneyindeki Rum kesimidir. Ancak bu adayla ilgili çok bilinmeyen diğer bir yapı İngiltere'nin deniz aşırı toprağı sayılan ve üslerinin bulunduğu Ağrotur ve Dikelya bölgeleridir. Bu üs bölgelerinin 1960 kurucu antlaşmasına göre karasuları ilanında bulunma yetkisi bulunmaktadır. Ancak uluslararası hukuka göre karasularında ilan yetkisi sadece egemen devlete aittir. Bu nedenle bu üs bölgelerini İngiltere'ye bağlı yarı devlet olarak tanımlayabiliriz (Dumlu, 2022: 136). Özetle İngiltere'nin deniz aşırı toprağı sayılan bu üsler nedeniyle İngiltere'yi de bu bölgedeki küresel aktörler içerisinde sayabiliriz. Ayrıca unutulmamalıdır ki İngiltere 1959 Zürih anlaşmasına göre Türkiye ve Yunanistan gibi Kıbrıs adası üzerinde garantör devlet durumundadır.

İngiltere'nin bu üsleri ve üslerin bulunduğu bölgeyi kendi toprağı kabul etmesi nedeniyle bahsi geçen bölge için Doğu Akdeniz'e kıyıdaş, yarı devlet diyebiliriz. İngiltere'nin Doğu Akdeniz'de karasuları olarak kabul ettiği bölgede hidrokarbon arama çalışmaları esnasında ciddi bir keşif yapılması durumunda hak iddia etmesi muhtemeldir. Şu ana kadar herhangi bir hak iddiasında bulunmasa da bölgede bulunan enerji şirketi ile varlığını korumaktadır. İngiliz menşeli British Petroleum (BP) Mısır'ın Zohr sahasında %10, Nil deltasındaki Baltim sahasında %50 hisse sahibidir (Saçı, 2020b). Dolayısıyla İngiltere gerek üs bölgeleri nedeniyle gerek enerji şirketleri nedeniyle bölge unsurlarından birisi durumundadır.

2.6.5. Fransa

Fransa, Doğu Akdeniz’de keşiflerin başlamasıyla birlikte dikkatini bu bölge üzerinde yoğunlaştırmıştır. GKRY, Yunanistan ve Mısır ile ittifaklar kurarak bölgede en uzun kıyı şeridine sahip olan Türkiye’yi, KKTC’yi dolaylı yoldan Libya’yı enerji denkleminin dışında tutmayı amaçlamaktadır. Fransa hem bölgedeki enerji kaynaklarından faydalanmak hem de Kuzey Afrika ve Sahel bölgelerindeki sözde terör örgütlerine karşı mücadele etmek için Doğu Akdeniz’e ayrı bir önem vermektedir. Geçmişten günümüze sömürge faaliyetlerini Akdeniz’de ve Afrika kıtasında aralıksız sürdüren Fransa, hidrokarbon kaynaklarından faydalanmak uğruna 2011 NATO müdahalesinde Libya’yı ilk bombalayan ülke olmuştur. Mısır’da ise Mursi iktidarının darbeyle son bulmasından sonra darbeci Sisi yönetimi ile iyi ilişkiler kurarak Rafale uçaklarını ilk bu ülkeye satmıştır (Lıka, 2020: 9). Fransa’nın Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika politikasına; yayılmacılık politikası açısından bakıldığında bu politikayı açık bir şekilde emperyalizme geçiş olarak ifade etmek mümkündür (Ferro, 2002: 128).

Başka açıdan bakıldığında ise Çakmak’a (2018a: 520-521) göre Fransa’nın Doğu Akdeniz politikasını oluşturan dört temel yapı taşı vardır. Bunlardan birincisi; Akdeniz’in kadim güçlerinden birisi ve Akdeniz kültürünün temsilcisi olarak bölgede iddiasını koruyabilmek, ikincisi bölgede güvenlik riskleri oluşturan sorunlarla mücadele edebilmek, üçüncüsü bölgedeki ekonomik menfaatlerini korumak ve dördüncüsü bölgedeki ülkelerin modernleşmesi, kalkınması ve çağdaş rejimlere kavuşmasına yardımcı olmaktır.

Fransa Akdeniz’de nüfuzunu artırmak üzere bazı somut adımlar atmıştır. Bunlardan biri Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy’nin döneminde kurulmuş olan ve onun önyak olduğu Akdeniz İçin Birlik (AİB) kuruluşudur (Örmeci, 2021: 183-184). Bu birlik 28 AB üyesi ülke ve Türkiye’nin de içinde bulunduğu 15 AB üyesi olmayan ülkeyle birlikte 13 Temmuz 2008’de kurulmuştur. Doğu Akdeniz’e kıyısı olduğu halde katılmayan ülke ise Libya olmuştur. Dönemin lideri Kaddafi bu örgüte AB ve Batının yeni bir emperyalist oyunu diyerek katılım sağlamamış ve birlikte gözlemci sıfatıyla yer almıştır (Çakmak, 2018b: 220).

Fransa’nın bölgeye yönelik girişimlerinden birisi de GKRY ile imzalamış olduğu Askeri Savunma İş Birliği Anlaşması olmuştur. Bu anlaşmayla Fransa, GKRY’de

bulunan Evangelos Florakis Deniz üssünü kullanma hakkına sahip olmuştur. Anlaşma maddelerine binaen Fransız donanmasına ait askeri gemilerin bu bölgede kalıcı olmasına imkân verilmiştir. Anlaşmanın diğer bir maddesinde ise Fransa menşeli Total enerji şirketinin bölgede yapmış olduğu arama çalışmalarında şirkete ait gemilerin korunması garantisi verilmiştir. Başka bir maddede ise Türk donanmasının bölgede yapacağı faaliyetlere karşı GKRY ve Fransa'nın iş birliği yapacağı belirtilmiştir (Kısacık ve Erenel, 2019: 68).

Fransa, Libya özelinde ise NATO müdahalesi ile Kaddafi iktidarının yıkılmasında başat ülke konumunda olmuştur. Kaddafi'nin yıkılmasından sonra yeni kurulacak ve iktidarı ele alacak yeni hükümet için çıkarları doğrultusunda Mısır, BAE, Rusya gibi devletler Halife Hafteri ve onun Tobruk merkezli Libya Ulusal ordusunu desteklemiştir. Türkiye ise BM tarafından tanınmış olan UMH'yi desteklemektedir. Türkiye'nin Libya'da UMH'ye vermiş olduğu askeri destekle UMH üstünlüğü sağlamış ve Halife Hafter'in ilerleyişi durdurulmuştur (Örmeci, 2021: 204-205). Birçok konuda Türkiye karşıtı bir politika izlemekte olan Fransa hükümeti bu konuda da Türkiye'nin karşı safında yer almıştır. Nitekim Fransa'nın destek verdiği Halife Hafter eğer yönetimi ele geçirebilseydi, 2019 yılında Libya-Türkiye arasında imzalanmış olan Deniz Alanları Sınırlandırma Anlaşmasının Hafter yönetimi ile yapılması pek mümkün görünmemektedir. Bu anlaşmanın yapılmaması durumunda Fransa'nın desteklediği Yunan tezlerinin yeni bir boyut kazanması muhtemel olacaktı.

Fransa'nın Doğu Akdeniz ekseninde Türkiye'ye karşı olduğu bir başka oluşum da Doğu Akdeniz Gaz Forumu'dur. Fransa bu forumda gözlemci sıfatı ile bulunmaktadır. Fransa, enerji şirketleri aracılığı ile aktif olarak Doğu Akdeniz bölgesinde faaliyet göstermektedir. Ancak bu forumda bulunması enerji şirketlerinin haklarının korunmasından da ötede bir amaç taşımaktadır. Bu amaç, Türkiye'nin Akdeniz ve Afrika kıtasındaki varlığının önüne geçmektir. Fransa tarafından bu oluşum bölge ülkelerini bu amaç etrafında ve bu forumda birleştirmek, Türkiye'yi saf dışı bırakmak amacı taşımaktadır (Kökyay, 2021: 230).

Fransa'nın bölgeye dair diğer bir politikası ise PYD/YPG ve PKK gibi terör örgütlerine destek vermesidir. Bahse konu örgütlerin Suriye'de güç kazanmasında ABD ile birlikte Fransa önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin bu terör örgütlerine karşı verdiği mücadeleyi çarpıtarak ve Kürt halkına yapılan bir saldırı olarak lanse ederek

terör örgütlerinin savunuculuğunu yapmaktadır. Fransa'nın Suriye'deki terör örgütleri destekleyerek, Türkiye'nin Suriye'deki terör örgütlerine karşı yapılan harekâtlarına karşı çıkması ikili ilişkileri germektedir (Dağdelen ve Yılmaz, 2020: 9-18). Ayrıca Fransa'nın terör örgütü YPG/PKK militanlarını eğittiği ve örgütün işgalindeki bölgelerde 200 civarında askerinin bulunduğu, buldukları bölgelerdeki kullanım alanlarını ise ABD ile birlikte kullandığı ifade edilmektedir (Şahan, 2019).

2.7. Küresel Enerji Şirketleri

Teknik ve ekonomik açıdan enerji sondaj çalışmalarını gerçekleştiremeyen devletler bölgelerinde bulunan ve enerji kaynakları yönünden potansiyel arz eden sahaları ruhsatlandırarak küresel enerji şirketlerini bu enerji denklemin içine sokmaktadırlar. Enerji şirketleri tam da bu noktada keşif, sondaj, işletme ve transfer süreçlerine dâhil olarak enerji sarmalına girmektedirler. Bu denkleme şirketler keşif ve sondaj yapılan bölgelerde, ilgili sahaların hak sahibi devletleriyle ortak çıkar ilişkisi içerisinde bir araya gelmektedirler. Yapılan görüşmeler sonucunda sahanın ruhsatlandırılması ve sahanın potansiyeline göre ortaklık hisseleri görüşülmekte ve pay oranları belirlenmektedir. Belirlenen oranlarla küresel enerji şirketleri bölgede arama, üretim ve transfer faaliyetleri gerçekleştirmektedirler. Doğu Akdeniz'de faaliyet gösteren bazı enerji şirketleri, örnek olması açısından (Şekil 1.10)'da gösterilmektedir.

Doğu Akdeniz'de faaliyet gösteren başlıca enerji şirketlerini şu şekilde zikretmek mümkündür: ABD menşeli Noble Energy ve Exxon Mobil, Fransa menşeli Total, İtalya menşeli ENİ, Güney Kore Menşeli Kogas, İngiltere menşeli BP, İsrail menşeli Delek Energy ve Avner, Katar menşeli Qatar Petroleum ve Türkiye menşeli Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) (Saçı, 2020a: 138).

Şekil 1.10. Doğu Akdeniz’de Faaliyet gösteren Bazı Enerji Şirketleri (Aktaş, 2019).

Bölgeden örnekler verecek olursak 2. 3. ve 9. Parsellerde %80 İtalyan Eni ve %20 Güney Koreli Kogas şirketlerinin ortaklığı bulunmaktadır. 12. Parsel de ABD’li Nobel Energy %35, İngiliz BP %35 ve İsrail’li Delek ve Avner’in %30’luk hisselerinden oluşmaktadır (Tiryakioğlu, 2019). İsrail’in en büyük keşfinin olduğu Leviathan sahasında ABD menşeli Noble Energy %39,66 hisse sahibidir. İngiliz BP Mısır’ın Zohr sahasında %10, Baltim sahasında ise %50 hisse sahibidir (Saçı, 2020b). Lübnan’ın 1, 4, 8, 9 ve 10 numaralı sahalarında İtalyan ENİ %40, Fransız Total %40, Rus Novatek %20 hisse sahibidir. Türkiye’ye ait sahalarda arama çalışmaları yapan TPAO ve Shell %50’şer hisse sahibidir (Balkaş, 2019: 13-17).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN DOĞU AKDENİZ EKSENİNDE ENERJİ POLİTİKALARI

3.1. Türkiye’nin KKTC ve Libya Politikası

Doğu Akdeniz bağlamında Türkiye’nin enerji politikası iki önemli husus üzerine şekillenmiştir. Birincisi Türkiye’yi transit enerji merkezi haline getirmek, ikincisi artan enerji ihtiyacını bölgedeki hidrokarbon kaynaklarından karşılamaktır (Boncourt, 2013: 36).

Doğu Akdeniz bölgesinde en uzun kıyı şeridine sahip olan Türkiye hem kendisinin hem de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin haklarını muhafaza etmeye çalışarak kıta sahanlıklarında mevcut doğal kaynaklardan adilane bir şekilde faydalanma gayreti içerisinde. Nitekim Yunanistan başta olmak üzere Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İsrail ve Mısır, Türkiye karşıtı blokta yer alarak, ki bu konuya bir sonraki başlıkta ayrıntılı olarak yer verilecektir, hem Türkiye’yi dar bir deniz alanına hapsetmek hem de KKTC’yi ve sahip olduğu deniz alanlarındaki haklarını tamamen görmezden gelmek istemektedirler. Türkiye, bu gayri hukuki girişimler karşısında siyasi, hukuki ve askeri olarak bölgede mücadelesini sürdürmektedir. Türkiye, Kıbrıs adasındaki iki yönetim arasında uzun süredir devam eden müzakere sürecinde Kıbrıs Türklerinin haklarını ve menfaatlerini daima korumaya çalışmış ve kalıcı bir çözüm için KKTC halkına her alanda desteklerini sunmuştur. Ayrıca Kıbrıs Türklerinin uluslararası toplumdan izole edilmesine karşın her alanda KKTC’nin sesini duyurmaya çalışarak Kıbrıs Türklerine kimlik kazandırmaya çalışmaktadır (KKTC MFA, t.y).

Türkiye ve KKTC’nin aynı blokta yer alarak Doğu Akdeniz enerji denklemine girmesi, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin 19 Eylül 2011’de sözde MEB alanında sondaj faaliyetlerine başlaması akabinde gerçekleşmiştir. BM Genel Kurulu için ABD’de bulunan Türkiye dönem Başbakanı Erdoğan GKRY’nin bu girişiminin ardından KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu ile 21 Eylül 2011’de Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması imzalamıştır. Bahse konu anlaşma uluslararası hukuka uygun bir şekilde hakkaniyet ilkeleri dikkate alınarak Türkiye’nin ve KKTC’nin kıta

sahanlıkları belirlenmiştir. Anlaşma sonrasında KKTC tarafından Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı TPAO'ya ada çevresindeki sahalarda hidrokarbon keşif ve sondaj çalışmaları için ruhsat verileceği belirtilmiş. GKRY tarafına enerji alanında tek taraflı girişimlerde bulunmaktan kaçınarak gerginlik yaratmak yerine barış ve istikrarı sağlayacak adımlar atmasının beklendiği ifade edilmiştir (MFA, 2011, No: 216).

27 Kasım 2019'da Türkiye ile Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında iki ülkenin uluslararası deniz hukukundan kaynaklanan haklarının korunmasını amaçlayan Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır. Bu anlaşmanın BM Güvenlik Konseyi'nin 2259 sayılı karar gereğince uluslararası arenada tüm Libya'yı temsil eden meşru otorite olarak tanıdığı Ulusal Mutabakat Hükümeti ile yapılması önem arz etmektedir. Libya'da istikrarsız bir durumun söz konusu olmasından dolayı kimi devletlerce Libya'da Tobruk Merkezli Hafter yönetimi tanınmaktadır. Bu nedenledir ki bahse konu anlaşmayı Türkiye'nin, BM nezdinde tanınan meşru hükümetle imzalaması siyasi ve hukuki açıdan herhangi bir dezavantaj yaratmayacaktır. Bu anlaşma Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e kıyıdaş olan devletlerle imzalamış olduğu ikinci kıta sahanlığı anlaşmasıdır. Dolayısı ile bu anlaşma Doğu Akdeniz'de izole edilmeye çalışılan Türkiye'nin bölgesel ve küresel aktörlere bir cevabı niteliğindedir. Türkiye bu anlaşmayla bölgede hiçbir şekilde oldubittilere izin vermeyeceğini, kendisinin de bu bölgede müttefikleriyle varlık göstereceğini açık bir şekilde göstermiştir. Bu minvalde bahse konu anlaşmayla birlikte Doğu Akdeniz'de Türkiye-KKTC-Libya bloğu oluşmuştur (T.C. İletişim Başkanlığı, 2020: 34-39). Oluşan bu blok üzerinden Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikalarına dair örneklere bakmak konunun daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Türkiye'nin KKTC ile Kıta Sahanlığı anlaşması yapmasının ardından 22 Eylül 2011'de KKTC Bakanlar Kurulu toplanmış, ilgili anlaşma ve hidrokarbon kaynakları ile ilgili gelişmeler görüşülmüştür. Toplantı sonrasında dönem Başbakanı İrsen Küçük KKTC yetki alanlarında TPAO'ya hidrokarbon arama ruhsatı verildiğini duyurmuştur (Habertürk, 2011). Türkiye arama ruhsatını almasının ardından 23 Eylül'de Koca Piri Reis sismik araştırma gemisini 21 kişilik bir ekiple Urla limanından yola çıkarmış, 26 Eylül'de görev yeri olan "G" ruhsat sahasına ulaşan ekip çalışmalara başlamıştır. Dokuz Eylül Üniversitesi Deniz Bilimleri ve

Teknolojisi Enstitüsü Müdürü Hüseyin Avni Benli yaptığı açıklamada ekiple görüştüğünü, hiçbir sıkıntılarının olmadığını Türk savaş uçaklarının ve firkateynlerinin Koca Piri Reis gemisinin çalışmalarını yakından takip ettiğini bildirmiştir (Piri Reis Aramaya Başladı, 2011). 4 Ekim’de sismik araştırma çalışmalarının ilk etabını tamamlayan ekip, bakım ve ikmal için Gazimağusa limanına gelmiş Türkiye tarafından yeni koordinatların verilmesiyle birlikte Kıbrıs’ın güneyinde bulunan hatta GKRY’nin sözde MEB alanı ile çakışan G noktasına doğru sismik veri toplama çalışmalarının ikincisini gerçekleştirmek üzere 12 Ekim’de tekrar hareket etmiştir. 12 Kasım’da 4 bin kilometrelik alanda çalışmalarını tamamlayan ekip, çalışmaları sonlandırıp geri dönmüştür (Piri Reis Geri Döndü, 2011).

Türkiye ile KKTC arasında 2 Kasım 2011’de petrol sahası hizmetleri ve üretim paylaşım sözleşmesi yapılmıştır. İlgili anlaşma TPAO Genel Müdürü ve KKTC Enerji ve Ekonomi Bakanı Sunat Atun arasında imzalanmıştır. Bu anlaşmayla TPAO kuyu açma ve işletme ruhsatı almıştır. İmzalanan bu anlaşma esas alınarak 26 Nisan 2012’de Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız’ın katılımı ile KKTC kara sınırları içerisinde Türkyurdu-1 kuyusunda sondaj çalışmasına başlanılmıştır. Bu sondaj KKTC ile Türkiye arasında hatta Kuzey Kıbrıs’ta ilk sondaj olması nedeniyle önemlidir. Törende Taner Yıldız’a gazeteciler tarafından sorulan “Petrol çıkarsa Rumlarla paylaşır mısınız?” sorusuna Yıldız, “Bu konuda cevap hakkı bize değil KKTC’ye aittir.” cevabını vermiş, dolayısı ile burada KKTC’nin egemen bir devlet olduğuna dolaylı yoldan atıfta bulunmuştur (Kuzey Kıbrıs’ta Karada Sondaj, 2012).

2015 yılı mayıs ayında BM öncülüğünde Kıbrıs müzakerelerinin tekrar başlamasının ardından Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu tarafından KKTC’ye ziyaret gerçekleştirilmiştir. Ziyarete KKTC Başbakanı, Meclis Başkanı ve diğer Bakanlarla görüşmeler gerçekleştirmiş ve bir açıklama yapmıştır. Açıklamasında, Kıbrıs müzakerelerinin tekrar başlamasından dolayı Türkiye olarak memnuniyet duyduklarını, böyle bir dönemde bu ziyaretle Kıbrıs halkının yanında olduklarını ve desteklerini yinelemek istediklerini ifade etmiştir. Ayrıca 15 Mayıs’ta başlamış olan Kıbrıs müzakerelerinin her zaman destekçisi olduklarını ve müzakerelerin bir sonuç vermesini arzuladıklarını belirterek 11 Şubat 1959 deklarasyonu çerçevesinde adada iki devletli eşitlik temelli bir çözüm beklediklerini belirtmiştir (Demirci, 2015).

Ekim 2016'da KKTC ile Türkiye arasında kapsamlı Enerji İş Birliği anlaşması imzalanmıştır. Yapılan anlaşma KKTC'ye deniz altından kabloyla elektrik ulaştırılmasını öngören bir anlaşmadır. Bu anlaşma hidrokarbon kaynaklarının keşfi, petrol, doğalgaz altyapılarının tesisi ve bakımı, petrol çeşitlerinin pazarlanmasını ve geliştirilmesini de içermektedir. İmza töreninde açıklama yapan KKTC Enerji ve Ekonomi Bakanı Sunat Atun, Rum yönetimine Doğu Akdeniz'de çıkarılan gazın Kıbrıs adasından boru hattı yöntemiyle Türkiye'ye verilmesi, oradan piyasaya sürülmesi noktasında çağrıda bulunmuş, bu projenin barış getirebileceğini vurgulamıştır (Demirci, 2016).

Eylül 2018'de KKTC Dışişleri Bakanı Kudret Özersay Türkiye'ye bir ziyarette bulunmuş ve Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme sonrası Çavuşoğlu birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Açıklamada Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin ve KKTC'nin kıta sahanlığı olduğu, Türkiye olarak KKTC'nin talepleri doğrultusunda bölgede gerekli tedbirlerin alındığını ve her iki ülkenin uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarının korunmaya çalışıldığını belirtmiştir. Ayrıca bölgede Türkiye'nin iki ülkenin hakları korunması hususunda bazı sondajları engellediği ve Türkiye'nin de yeni bir sondaj platformu satın aldığı dolayısı ile sondajlara sonbahar gibi başlanabileceği ifade edilmiştir. Kıbrıs meselesi noktasında ise Rum tarafının tek taraflı faaliyetlerde bulunduğu dikkat çekerek, bu tutumlarının kendilerine bir faydası olmayacağını böyle yapmaya devam ederlerse Türkiye olarak Doğu Akdeniz'de Kıbrıs Türklerinin ve Türk halkının haklarını ve ekonomik çıkarlarını koruyacaklarını belirtmiştir (Yüzbaşıoğlu ve Durul, 2018).

KKTC Başbakanı Ersin Tatar Başbakanlık görevini üstlendikten sonra ilk ziyaretini Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın daveti üzerine 2019 Ağustos'ta Türkiye'ye gerçekleştirmiştir. Tatar- Erdoğan görüşmesinden sonra çalışma yemeğinde heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Sonrasında ortak basın toplantısı organize edilmiştir. Basın toplantısında konuşan Erdoğan:

“Kendi hak ve menfaatlerimizi nasıl savunuyorsak aynı şekilde Kıbrıs Türklerinin adadaki haklarını ve bölgedeki haklarını da öyle savunacağız. Kıbrıs'taki sorunun asıl sebebi Rum kesiminin uzlaşmaz tavırlarıdır. Türkiye'nin Kıbrıs barış harekâtı da Rumların, Kıbrıs Türklerine karşı kanlı saldırıları nedeniyle gerçekleştirilmiştir. Önceden Kıbrıs Türklerinin kanını akıtarak adayı ele geçirmeye çalışanlar bugün siyasi ve ekonomik

saldırılarla adayı ele geçirmeye çalışmaktadırlar. Doğu Akdeniz’de hidrokarbon faaliyetlerimize aynı şekilde edeceğimizi belirtiyor, Türkiye’yi ve KKTC’yi yok sayan hiçbir projenin hayata geçirilemeyeceğini ifade ediyoruz. Türkiye’nin Kıbrıs konusundaki kararlılığını test etmek isteyenlerin şu ana kadar gerekli dersleri aldığını düşünüyoruz. Yaşananlardan halen ders almayanlar varsa onlara da gerekli cevabın verileceğinden hiç kimsenin kuşkusu olmasın. Doğu Akdeniz’de hidrokarbon faaliyetlerine 2 sismik araştırma gemisi ve 2 sondaj gemisi ile devam ediyoruz gemilerin görevlerini güven içerisinde ifa edebilmeleri için gerek Deniz Kuvvetleri gerek Hava Kuvvetleri ile her türlü desteği veriyoruz. Doğu Akdeniz’de haksız ve adaletsiz bir girişime geçit vermeyeceğimizi ve Türkiye’nin milli davası olarak gördüğü Kıbrıs meselesinin de Kıbrıs Türkü kardeşlerimizin siyasi ve ekonomik hakları teslim edilene kadar daima takipçisi olacağız.” ifadelerinde bulunmuştur (T.C. İletişim Başkanlığı, 2019).

2019 Haziran’da Türkiye ile KKTC arasında 1998 tarihli İşlevsel ve Yapısal İş Birliği Protokolü’ne ek bir protokol imzalanmıştır. Anlaşma Türkiye tarafından Dışişleri Bakan Yardımcısı Sedat Önal ve KKTC Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Güneş Onar arasında imzalanmıştır. Bahse konu protokolün KKTC’nin yurt dışındaki temsilciliklerine verilen desteğin öğelerini düzenlemek maksadıyla yapıldığı belirtilmiştir. Sedat Önal bu konuda Dışişleri Bakanlığının en temel öncelikleri arasında Kıbrıs Türklerinin haklı davalarının uluslararası arenada en iyi şekilde temsil edilmesi hususunun var olduğunu ve Türkiye olarak KKTC’nin üçüncü devletlerdeki temsiliyetinin güçlendirilmesi için verilen desteğin daha da artırılacağını ifade etmiştir (Yüzbaşıoğlu, 2019).

Ağustos 2019’da Türkiye’nin envanterine katmış olduğu Yavuz sondaj gemisi KKTC tarafından verilen ruhsat sahasında sondaj faaliyetlerine başlamıştır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez hidrokarbon arama ve sondaj faaliyetleri hakkında açıklama yapmıştır. Açıklamasında Barbaros Hayrettin Paşa sismik araştırma gemisinin yine KKTC tarafından alınan ruhsat sahalarında sismik araştırmalara devam ettiğini belirtmiş yakın zamanda Türkiye’nin diğer sismik araştırma gemisi olan Oruç Reis gemisinin de ilgili bölgede sismik araştırmalara başlayacağını vurgulamıştır. Ayrıca Türkiye’nin desteğinin KKTC halkının

arkasında olduğunu ve GKRY'nin hukuksuz bir şekilde tek taraflı olarak ilan ettiği deniz yetki alanlarını da tanımadıklarını ifade etmiştir (Şengül, 2019).

Temmuz 2021'de Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu KKTC'ye resmi bir ziyarette bulunarak KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar ile görüşme gerçekleştirmiştir. Çavuşoğlu ziyaret kapsamında yaptığı açıklamada Kıbrıs Türklerinin eşit haklarının yok sayıldığını, Kıbrıs Türklerini azınlık gören Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin artık Türkiye tarafından yok sayıldığını, sundukları çözümsüzlükleri çözüm gibi lanse etmelerini Türkiye ve KKTC'nin kabul etmediğini belirtmiştir. KKTC tarafından sunulan adanın hakça paylaşımı önerisinin Türkiye tarafından da geçerli olduğuna dikkat çekilerek Türkiye ve KKTC olarak hiç kimsenin hakkında gözlerinin olmadığını ama kimseye de haklarının yedirilmeyeceğini teyit etmişlerdir. Ayrıca Türkiye'nin garantör ülke olması hasebiyle KKTC'nin Türkiye tarafından her alanda destekleneceği ifade edilmiştir (Bakan Çavuşoğlu'ndan KKTC'de Çok Net Mesaj, 2021).

2022 Kasım ayında Türk Devletleri Teşkilatı 9. Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Bu zirve KKTC için önemli bir kilometre taşı olmuştur. Türkiye Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu KKTC'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci üye olarak kabul edildiğini duyurmuştur. Yıllardır kimlik sorunu yaşayan KKTC için Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın girişimleriyle böyle bir adım atılması KKTC'nin uluslararası arenada artık daha görünür olacağını tezahürü olmuştur. Zirvede Cumhurbaşkanı Erdoğan üyelikle ilgili bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Türk kardeşliğinin gerekliliğini yerine getirerek KKTC'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci olarak kabul edildiğine değinmiş, Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası olan Kıbrıs Türklerinin yalnız olmadığını göstererek Kıbrıs çözüm sürecine katkı sağlandığını belirtmiş ve bu dayanışmayı gösteren Teşkilat üyelerine teşekkürlerini ifade etmiştir. KKTC'nin üyeliğe kabul edilmesinin ardından KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar da bir yazılı açıklamada bulunmuştur. Açıklamada, kendilerinin gözlemci üye statüsü ile böyle bir örgüte kabul edilmesinde öncülük eden Erdoğan'a, Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'na ve Türk diplomasisine teşekkür ettiğini belirtmiş, bu gelişmeyle birlikte cesaretle haklı mücadelelerine daha güçlü bir şekilde sarılacaklarını ifade etmiştir. Bu üyeliğin KKTC için bir milat olduğunu ve ilk defa anayasal adı olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti adıyla böyle bir statüyü kazandıklarını da belirtmiştir (Dinçer, 2022; Beyaz, 2022). Bu açıklamalarla beraber Avrupa Birliği Komisyonu'ndan "KKTC'nin

Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci üye statüsü ile katılmasını reddediyoruz.” açıklaması gelmiştir. Bunun üzerine Dışişleri Bakanlığı tarafından bir açıklama yapılmıştır. Açıklamada KKTC'nin gözlemci olmasına ilişkin kararın 11 Kasım'da zirvede oy birliği ile alındığını belirtilmiş, Kıbrıs Türklerinin, Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası olduğu dolayısı ile her alanda ilişki kurabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca AB'nin Kıbrıs Türk halkının Uluslararası toplumda saygınlık kazanmasını engellemeye çalıştığı, bunun iyi niyetle yapılmadığı ve AB'nin GKRY ve Yunanistan'ın politikalarının esiri haline gelerek ikiyüzlü politikalarını ortaya koyduğu belirtilmiştir. Bu minvalde artık uluslararası toplumun Kıbrıs Türklerini yok sayan politikasından vazgeçerek KKTC'yi tanınması gerektiği vurgulanmıştır (MFA, 2022, No: 340). KKTC'nin böyle bir örgüte üye olarak yavaş yavaş uluslararası arenada kendini gösterebilmesi Türkiye'nin Kıbrıs politikası açısından önem arz etmektedir. Diğer yandan KKTC'nin diğer devletlerce tanınması Doğu Akdeniz'deki doğal kaynakların paylaşımı noktasında önemlidir. Nitekim ülke olarak tanındığı takdirde tüm Yunan ve GKRY politikası çökmüş olacak ve KKTC adanın paydaşı olarak Kıbrıs adası çevresindeki doğal kaynaklardan eşit şekilde faydalanabilecektir.

Türkiye ile Libya Ulusal Birlik Hükümeti arasında 3 Ekim 2022'de “Hidrokarbon Alanında İş Birliğine İlişkin Mutabakat Muhtırası” imzalanmıştır. Bahse konu bu anlaşma Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki uluslararası hukuktan kaynaklanan deniz yetki alanlarındaki haklarını kullanma noktasında önemli bir gelişmedir. Bu mutabakat deniz alanlarının belirlenmesine ilişkin bir mutabakat olmadığına dikkat çekerek anlaşmanın içeriğinin daha çok hidrokarbon arama ve işletme hususlarını içerdiğini söylemek mümkündür. Bu mutabakatla iki ülke arasında keşif ve sondaj alanlarında teknik, hukuki, işletim ve ticari ortaklıkların geliştirilmesi öngörülmüştür. Aynı zamanda bu mutabakatın bilgi ve deneyim aktarımı, personel eğitimleri, kamu ile özel sektör arasında işleyişe dair bilgi paylaşımı gibi birçok iş birliğini de içerdiğini söyleyebiliriz. Yine iş bu anlaşmayla hidrokarbon kaynaklarının geliştirilmesi ve araştırılması, rafine edilmesi, dağıtımı, petrol ve gaz bazlı birçok ürünün de üretilmesine yönelik projelere öncülük edeceği ifade edilmektedir. Yapılan bu anlaşmadan asıl hedeflenen ise sadece denizde değil karada da hidrokarbon kaynaklarının aranması işletilmesini içermekte olup Libya'nın milli petrol şirketi olan National Oil Cooperation Of The State Of Libya (NOC) ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığının (TPAO) karada ve denizde yürüttüğü faaliyetlere

karşılıklı olarak davet edilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla beraber bu anlaşmanın sadece yeni keşfedilecek hidrokarbon kaynaklarını kapsamadığını mevcut olan yani ispatlanmış doğalgaz ya da petrol kaynaklarının da iş birliği dâhilinde sondajı, işletilmesi gibi birtakım unsurları içermektedir. İki ülke arasında imzalan bu iki önemli anlaşmadan sonra beklenen, Doğu Akdeniz özelinde belirlenmiş olan deniz yetki alanları çerçevesinde ortak hidrokarbon arama ve sondaj faaliyetleri gerçekleştirmeleridir (Acer, 2022b: 1-2).

Türkiye bloğunun önündeki engellerle ilgili birkaç husustan bahsetmek yerinde olacaktır. İlk olarak meseleye Kıbrıs üzerinden baktığımızda KKTC'nin Türkiye dışında hiçbir devlet tarafından tanınmaması dolayısı ile uluslararası arenada itibar edilmemesi Türkiye için dezavantajlı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Başta AB ve ABD olmak üzere birçok devlet tarafından GKRY adanın meşru temsilcisi olarak görülmekte ve faaliyetleri desteklenmektedir. Bunun sebeplerinden birisi olarak GKRY'nin AB üyesi olmasını söylememiz mümkündür. Ayrıca Yunanistan'ın da AB üyesi olarak GKRY'nin en büyük destekçilerinden olması AB'nin bu bloğa sırt dönmesini imkânsızlaştırmakta hatta gayri hukuki faaliyetlerini desteklemekte mecbur bırakmaktadır. Her ne kadar resmi bir birliktelik olmasa da Türkiye-KKTC-Libya bloğundaki diğer bir sorun yine KKTC'nin Libya tarafından tanınmaması olarak karşımıza çıkmaktadır. KKTC'nin kimlik sorunu resmi olarak faaliyete geçebilecek üçlü bir ittifak, proje, anlaşma veya iş birliği gibi birtakım girişimlerin önündeki en büyük engellerden biridir.

Meseleye Libya tarafından baktığımızda, burada Libya'nın da Arap Baharı sonrası istikrarlı bir devlet yapısına kavuşamamış olması dolayısı ile ülkede ortaya çıkan çift başlı bir yönetimden kaynaklı meşruiyet kavgaları sorunu ile karşılaşırız. Her ne kadar Türkiye, BM tarafından tanınan meşru hükümetle bu anlaşmaları yapmış olsa da Doğu Akdeniz'de Libya ile henüz fiili çalışmalara başlayamamıştır. Bu başlık altında bahsetmiş olduğumuz konulara Türkiye'nin aktif Doğu Akdeniz politikalarından ziyade bu birliktelikten oluşan kazanımlar olarak bakmak daha doğru olacaktır. Libya ile yapılan hidrokarbon mutabakatıyla birlikte önümüzdeki süreçte Doğu Akdeniz üzerinde Türkiye-KKTC-Libya ittifakının daha aktif bir politika izlemesi muhtemel olarak görülmektedir. Türkiye'nin Kıbrıs ile birlikte yürüttüğü aktif politikalara ise bir sonraki başlıkta geniş bir şekilde yer verilmiştir.

3.2. Türkiye'nin Yunanistan-GKRY-İsrail-Mısır Politikası

Doğu Akdeniz özelinde dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan birisi de şüphesiz kronikleşmiş olan Türk-Yunan tezlerinden müteşekkil meselelerdir. Bu sorunlar Doğu Akdeniz'de de kendini göstermiş, bölgede yaşanan gelişmeler farklı ittifakların-blokların oluşmasına neden olmuştur. Her biri farklı sebeplerden ötürü bir araya gelmiş olsa da bölgede Türkiye karşısında şekillenmiş Yunanistan-GKRY-İsrail-Mısır ülkelerinden oluşan bir ittifaktan bahsetmemiz mümkündür. Türkiye karşıtı blokun çatı kısmını oluşturan şüphesiz Yunanistan'dır. Bununla birlikte diğer zikrettiğimiz ülkeler farklı sebeplerle bu çatı altında kendisine yer bulmuştur. Türkiye ve Yunanistan'ın iki farklı blokta başat unsur olmasının birtakım siyasi ve hukuki gerekçeleri vardır. Bu minvalde öncelikle bahse konu bazı önemli meselelere yakından baktıktan sonra Türkiye'nin bu ittifaka karşı politikalarına kompleks bir şekilde bakmak Akdeniz'deki durumun idraki açısından önem arz etmektedir.

Kıbrıs sorunu olarak zikrettiğimiz, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesi projesi "Enosis" fikri ikinci dünya savaşına müteakiben daha da ön plana çıkmaya başlamıştır. Yunanistan bu meseleyi 1954 yılında Birleşmiş Milletlere götürmeyi düşünmüş ancak halkların kendi geleceğini tayin etme hakkı (self determinasyon) gereğince BM'ye yapmış olduğu girişimlerde bir başarı sağlayamamıştır. Bu tarihlerde Kıbrıs adasında Rumlardan oluşturulan, Yunanistan destekli EOKA adlı bir silahlı örgüt oluşturulmuş ve adadaki taraflar arasında gerginlikler artmaya başlamıştır. Şiddetlenen olaylarla birlikte Türkler bazı sivil yerleşim yerlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Aynı dönemde Kıbrıs'taki Türkler de EOKA terör örgütüne karşı örgütlenmeye başlamış ve adanın taksimi konusunu müzakere edilmesini talep etmiştir. İngiltere 1956 yılında yaptığı çağrıyla adada sadece Rum kesiminin değil, Türklerin de self determinasyon hakkının bulunduğunu bu çerçevede adanın taksim edilmesi hususunun değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. EOKA karşısında örgütlenen Kıbrıslı Türkler ve bu direnişi destekleyen Türkiye ile birlikte Türkiye-Yunanistan arasında müzakereler başlamıştır. 11 Şubat 1959 Zürih ve Londra anlaşmalarıyla müzakereler sonuç vermiş ve Türkiye ve Yunanistan bir anlaşmaya varmışlardır. Anlaşma sonucunda Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuş, iki halkın bağımsızlığını içeren özerk bir yapı tesis edilmiş, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere adanın garantör ülkeleri olmuştur (MFA, t.y).

Ancak bu anlaşmalar çözüm noktasında bir işe yaramamış Rum kesiminin Enosis fikrini devam ettirmesi, Türkleri devlet kurumlarından ve toplumdan izole etme çabası, siyasi eşitliğe riayet edilmemesi ve Türkler aleyhinde politikalar yürütülmesi iki halk arasındaki gerilimi artırmıştır.

1963 yılında Rumların lideri Makrarios Londra ve Zürih anlaşmalarını tek taraflı olarak feshettiğini açıklamıştır. Açıklama sonrası Rumların Türklere karşı şiddetli saldırıları Kanlı Noel olarak tarihe geçmiştir. 1974 de Yunan destekli EOKA örgütü tarafından Makarios'un darbeyle devrilmesi sonrası Türkiye adanın bağımsızlığından ve adadaki Türklerin güvenliğinden duyduğu endişe nedeniyle garantörlüğün verdiği yetkiye dayanarak temmuz ve ağustos aylarında iki harekât düzenlemiştir. Türkiye müdahalesi sonrası Türkler adanın kuzey kısmına yerleşmiş güney kısımda kalan Türkler de mübadele yoluyla kuzeye taşınmıştır. Bu mücadele BM öncülüğünde bir ateşkesle sona ermiştir. Bu çerçevede Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Cenevre'de bir araya gelmiş 1960 anayasası temelinde Kıbrıs'ta iki ayrı özerk yapının olacağı teyit edilmiş ve anayasal zeminde düzenin tekrar sağlanması kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede bahse konu ateşkes uyarınca kuzey-güney arasında bir tampon bölge oluşturulmuştur.

1983 yılına gelindiğinde kuzeyde kurulan hükümet Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) adıyla bağımsızlığını ilan etmiş ancak Türkiye haricinde herhangi bir ülke tarafından tanınmamıştır. Birleşmiş Milletler Güvelik Konseyi Türkiye işgali altındaki topraklar olarak nitelendirdiği kuzey bölgesinin devlet ilanını geçersiz saymıştır. GKRY, 1990 yılında adanın tek yasal temsilcisi sıfatıyla AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. AB, GKRY'nin birliğe kabulü için siyasi bir çözüme gerek olduğunu vurgulamış ancak bu çözümün 2004 yılına kadar sağlanamaması durumunda adaylığın kabul edileceğini duyurmuştur. 1995 yılında Yunanistan'ın girişimleri sonucunda GKRY'ye, AB'ye adaylık statüsü verilmiş, Türk tarafı bu durumu Yunanistan için dolaylı bir Enosis olarak yorumlamıştır. Netice itibari ile 2004 yılında GKRY, AB üyeliğine kabul edilmiş KKTC, AB üyesi devletler tarafından görmezden gelinmiştir (Yüksel ve Baran, 2020: 524-527; Yıldırım Mat, Azaklı Köse ve İspirli Armağan: 2021: 1072-1074).

Yunanistan ile Türkiye arasında yaşanan bir diğer sorun ise "Sevilla Haritası" meselesidir. Doğu Akdeniz de Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan deniz yetki alanlarının uyuşmazlığının temelinde bu haritanın olduğunu söylememiz

mümkündür. Bahse konu harita Yunanistan tarafından İspanya'nın Sevilla üniversitesinde hazırlanmış olup Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının kendi çıkarları doğrultusunda sınırlandırılmasını hedeflemiştir. Hazırlanan bu haritaya göre Yunan adalarının kıyıdaş ülke gibi kıta sahanlığı olduğu tezi ortaya atılmaktadır. Ancak Türkiye bu tezi kabul etmemekte ve adaların bölge ülkeleri gibi kıta sahanlığı olamayacağını sadece karasuları olabileceğini iddia etmektedir. Yunanistan bu harita ile kendi anakarasından yaklaşık 580 km uzakta olan Meis adasının Türk kıta sahanlığı üzerinde etkili olduğunu savunmaktadır (Yaşa ve Yılmaz, 2022: 9).

Yunanistan, Doğu Akdeniz'e bakan adaları olan Girit, Çoban, Kerpe, Rodos ve Meis adalarından dolayı kendisini arşipel devlet statüsünde değerlendirmektedir. Dolayısı ile sınırlarını bu adalar üzerinden başlatarak bir ortay hat (eşit uzaklık) belirlemek ve ortay hattı kendisine referans alarak sınırlandırma anlaşmaları yapmak istemektedir. Ancak bu taleplerinde hakkaniyet ilkesini, BMDHS'nin 74. ve 83. maddesinde belirtilen kıta sahanlığının belirlenmesi konusunda karşılıklı ya da bitişik kıyılara sahip olan ülkelerin anlaşması ile belirleneceği, uyumsuzluk oluşması durumunda uluslararası mahkeme kararları ile bir çözüm aranacağını görmezden gelmektedir. Yunanistan, Ege'de olduğu gibi Akdeniz'de de sınırlandırma anlaşmalarını bu coğrafi oluşumları kullanarak belirlemek istemektedir (Kozanhan, 2022: 64). Yunanistan ortaya koyduğu bu haritayla bölgede en uzun kıyı şeridinde sahip olan Türkiye'yi (Şekil 2.1)'de gösterildiği gibi dar bir alana sıkıştırmakta Antalya körfezi dışında bir çıkış noktası bırakmamaktadır.

Türkiye Yunanistan'ın anakarasına 580 km, Türkiye'ye ise 2 km uzakta bulunan 10 km² çapındaki Meis adasının böyle bir sınırlandırmada esas alınmasının bir rasyonalitesinin olmadığını ifade etmektedir (Yaşa ve Yılmaz, 2022: 9). Bu haritanın Uluslararası arenada kabul görmediği aşikardır. Nitekim ABD Ankara Büyükelçiliği'nin yapmış olduğu ABD'nin, Yunanistan'ın sözde deniz alanlarına ilişkin Sevilla haritasının hukuki bir öneme sahip olmadığını düşündüğünü açıklaması bu görüşleri destekler niteliktedir (Tarhan, 2020).

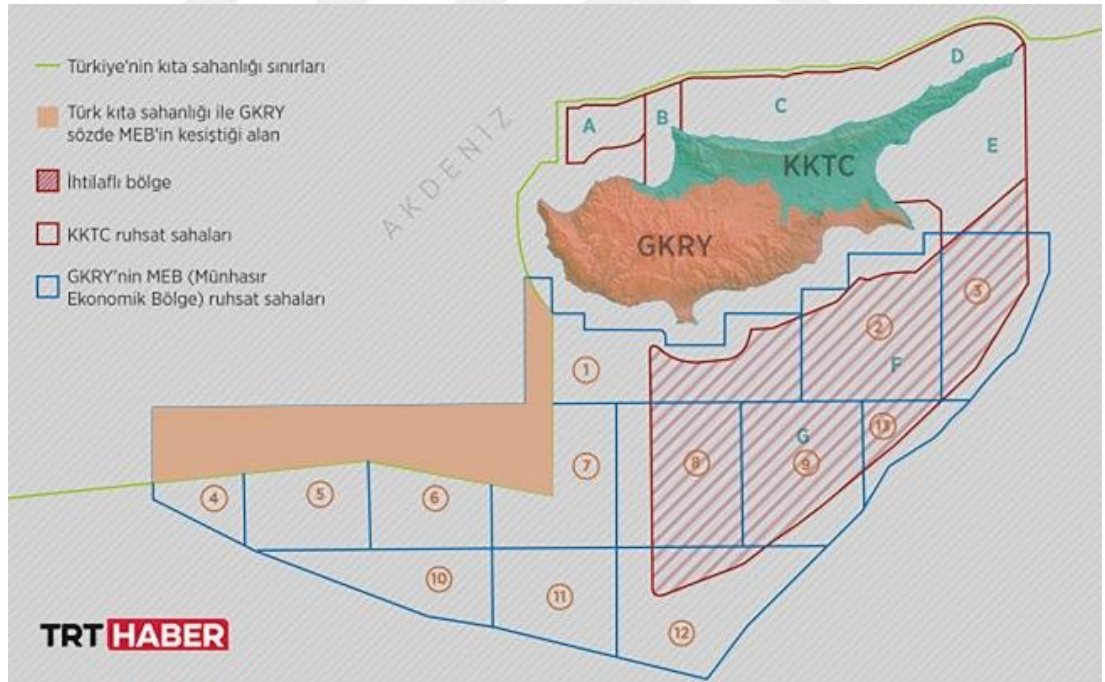
Şekil 2.1. Sevilla Haritası (Güngörmez, 2020)

Doğu Akdeniz’de yaşanan sorunların bir başka boyutu da kıyıdaş ülkelerce üzerinde tam manası ile uzlaşılammış deniz yetki alanları temelli kıta sahanlığı ve MEB alanları meseleleridir. Bu sorun bütün kıyıdaş ülkeleri bir şekilde meseleye dâhil etse de meselenin özünde Türkiye-KKTC ve Yunanistan-GKRY arasında yaşanan deniz alanlarına ilişkin sınırlandırmaların olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. GKRY’nin adadaki KKTC halkını yok sayarak adanın tek temsilci gibi Mısır, Lübnan ve İsrail’le MEB anlaşmaları yapması özellikle Türkiye olmak üzere bölgedeki diğer kıyıdaş ülkeler arasında yaşanan sınırlandırma sorunlarının temelini oluşturmaktadır (Ayaz Avan, 2020: 88).

GKRY, AB’ye tam üye olarak kabul edilmeden önce Kıbrıs meselesi ile ilgili devam eden çözümsüzlüğü fırsata çevirmiş hidrokarbon rezervlerinin keşfinden işletilmesine kadar tüm süreçte adanın yegâne temsilcisi gibi hareket etmiştir. Bu süreçte daha önce de zikrettiğimiz üzere, 2003 yılında Mısır, 2007 yılında Lübnan ve 2010 yılında İsrail ile MEB anlaşmaları imzalamıştır. 2007 yılında kendi iç hukukunda kabul ettiği yasa ile adanın güney kısmını 13 parsel bölmüş ve bu sahaları uluslararası enerji firmalarına açma hazırlığı yapmıştır. Bu minvalde 2007, 2008, 2012, 2016 ve 2019 yıllarında olmak üzere arama ve sondaj çalışmaları için ihaleler açmıştır. Ruhsatlandırmaların yapılması neticesinde ABD menşeli Noble Energy ve Exxon Mobil, İtalyan ENİ, Fransız Total ve diğer bazı enerji şirketleriyle birlikte keşif faaliyetlerine başlamıştır (Karagül, 2021: 54).

GKRY tarafından ruhsatlandırılan bu parsellerden beş tanesi Türkiye kıta sahanlığı ile çakışmakta diğer bazı parsellerde ise KKTC’nin de hakları bulunmaktadır.

(Şekil 2.2)'de GKRY'nin Türkiye ile ihtilafli parselleri sunulmuştur. GKRY bu ihtilafli bölgeleri görmezden gelmekte ve faaliyetlerini gerçekleştirmeye devam etmektedir. Arama faaliyetlerini gerçekleştirirken olası bir Türkiye müdahalesi ile karşılaşmamak adına, ihaleye açtığı parsellere küresel enerji şirketlerini de dâhil etmektedir. Nitekim bu düşüncesinde başarılı da olmuştur. ABD menşeli Exxon Mobil enerji şirketinin 10. parselde arama faaliyetleri gerçekleştirirken ABD'ye ait 6. filo gözetiminde gerçekleştirmesi bunun bir örneğidir. GKRY'nin İsrail ile anlaşma yapmasıyla birlikte enerji hususunda bölge de en büyük desteği İsrail'den almıştır. İsrail ile 2010 yılında imzalamış olduğu MEB anlaşmasını fırsatçılık olarak görmek mümkündür. Bu anlaşmanın Türkiye ile İsrail arasında yaşanan "Mavi Marmara" hadisesi sonucunda ikili ilişkilerinin bozulmasına müteakip yapılmış olması bunun doğruluğunu kanıtlar niteliktedir. GKRY, bölgede Türkiye ile ikili ilişkileri bozulan ülkelerle bilahare kendi ikili ilişkilerini geliştirmekte ve enerji diplomasisiyle hem bölgesel hem küresel aktörlerle enerji eksenli bir ittifak oluşturmaktadır (A.g.e.: 54).

Şekil 2.2 Türkiye-GKRY Arasındaki İhtilafli Parseller (Duruel, 2021)

Özetle iki husustan bahsetmek faydalı olacaktır. Bunlardan birincisi GKRY'nin Kıbrıs Türklerinin Doğu Akdeniz'deki haklarını görmezden gelerek tek başına adayı temsilen MEB anlaşmaları yapmasıdır. İkincisi ise adanın güney kısmında parsellere

ayırıldığı ve MEB ilan ettiği bölgede Kıbrıs Türklerinin haklarını gasp etmesi ve Türkiye ile sınırların kesişmesi nedeniyle 5 parselde ihtilaf yaşanmasıdır. Bu nedenlerle GKRY, Türkiye karşıtı dörtlü blokta yer almaktadır. Konumuzun ilerleyen kısmında da görüleceği üzere Türkiye'nin GKRY karşısında izlediği politikalarda genel olarak bu iki husus üzerine olacaktır.

Doğu Akdeniz'deki aktörler arasında yaşanan her hadise, bölge aktörleri arasındaki jeopolitik dengeleri etkileyebilmektedir. Bu etkilemeler neticesinde bloklaşmalar ya da ittifaklar meydana gelebilmektedir. Buna bir örnek de Türkiye-İsrail ilişkileridir. Türkiye ve İsrail arasında 2008 Dökme Kurşun Operasyonu, 2009 Davos Krizi, Ocak 2010 Alçak Koltuk Meselesi gibi olaylar yaşanmış, son olarak Mayıs 2010 Mavi Marmara Saldırısı sonucu ilişkiler kopma noktasına gelmiştir (Saçı, 2020a: 146; Sınmaz, 2022: 1). Yaşanan bu olaylar Türkiye'nin Doğu Akdeniz eksenli İsrail politikalarını etkilediğinden meselelere açıklık getirmek faydalı olacaktır.

Türkiye'nin arabulucuk yaptığı İsrail-Gazze meselesinden dolayı İsrail Başbakanı Olmert, Aralık 2008'de Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyarete İsrail-Gazze meselesi ele alınmış ve arabuluculuk faaliyeti yapılmıştır. Ziyaretten 4 gün sonra 27 Aralık 2008 tarihinde İsrail Gazze'ye "Dökme Kurşun Operasyonu" başlatmıştır. İsrail'in böyle bir operasyon başlatması Türkiye'nin iyi niyetli arabuluculuk faaliyetlerine saygısızlık olarak nitelendirilmiş siyasi ilişkilerde ve halk nezdinde de gerilimler başlamıştır. Bu yaşanan gerginliğe müteakiben 2009 yılına gelindiğinde Davos Ekonomik Forumu'nda yaşanan diğer bir hadise gerginliği farklı bir boyuta taşımıştır. Dönem Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan panelde yanında oturan İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez'i Gazze'de orantısız güç kullanması gerekçesiyle eleştirmiş, "one minute" diyerek moderatöre tepki göstermesinin ardından Şimon Perez'e hitaben "Sesin çok yüksek çıkıyor. Sesinin yüksek çıkmasının sebebi suçluluk psikolojisidir. Öldürmeye gelince siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz. Plajlardaki çocukları nasıl öldürdüğünüzü çok iyi biliyorum." demiş, tepki göstermesinin ardından Davos'u terk etmesi tüm dünyada yankı uyandırmış ve bu çıkış gerginliğin farklı bir boyutunu oluşturmuştur (Tür, 2013: 28-29).

Ocak 2010'da ise başka bir olay vuku bulmuştur. İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı, Türkiye'de giderek yaygınlaşan İsrail karşıtlığı meselesini görüşmek üzere Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'u Parlamentoya çağırılmış, görüşme öncesi basın mensuplarını da görüşmeye davet etmiştir. Görüşme esnasında

kameralara dönerek İbranice “Bizim yüksek onun alçak koltukta oturduğuna, masada sadece İsrail bayrağı olduğuna ve bizim gülümsemediğimize dikkat çekerim” demiştir. Türkiye’nin İsrail Büyükelçisine gösterilen bu nezaketsizlik karşısında Türkiye’den tepkiler gelmiş Türkiye-İsrail arasında yoğun bir gerginlik yaşanmıştır (Sariaslan, 2019: 1076).

Son olarak yaşanan Mavi Marmara meselesi ise iki ülke arasındaki gerginliğin zirveye çıkmasına neden olmuştur. 2010 Mayıs ayında Türkiye’de insani yardım faaliyetleri yürüten, İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH) Gazze’ye yardım ulaştırmak amacıyla program tertip etmiş ve bir gemiyle yardım götürmek üzere yola çıkmıştır. İsrail ordusu tarafından bu yardım gemisine açık denizlerde bir suikast düzenlenmiş ve olay Mavi Marmara gemisinde dokuz Türk vatandaşının ölümüyle sonuçlanmıştır. Bu olayın ardından Türkiye tepki olarak İsrail askeri uçaklarına hava sahasını kapatmıştır. İkinci olarak da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ni olağanüstü toplantıya çağırarak, vuku bulan saldırıyı kınayan ve Gazze’deki ablukanın kaldırılması isteğini içeren bir bildiri yayınlattır (A.g.e.: 1076; Tür, 2003: 29). Yaşanan bu krizler İsrail-Türkiye ilişkilerini ciddi şekilde etkilemiş, ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Netice olarak yaşanan bu hadiseler İsrail’in Doğu Akdeniz’de Türkiye karşıtı blokta yer almasını tetiklemiştir. Nitekim Aralık 2010 yılında GKRY ile MEB anlaşması imzalaması bu savımızı destekler niteliktedir.

Mısır ile Türkiye arasında özellikle Arap Baharı döneminde yaşanan kriz Mısır’ın karşıt blokta yer almasının en büyük sebebi olmuştur. Arap Baharı sürecinde Muhammed Mursi’nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye-Mısır ilişkilerinde yeni bir dönüm noktası olması beklenmekteydi. Nitekim Mursi’nin iktidara geldikten sonra GKRY ile 2003 yılında imzalanan MEB anlaşmasının Mısır Meclisi tarafından iptal edilmesi bunun en bariz örneğini oluşturmuştur. İptal edilen bu anlaşma bölge de Türkiye-Mısır iş birliği için bir fırsat olmuş, bölgede yeni enerji denklemleri kurulmasının önünü de açmıştır. Ancak bu fırsatlar hayata geçirilemeden Temmuz 2013 yılında General Abdulfettah Sisi’nin askeri darbe girişimi sonucu Mursi iktidardan el çektirilmiş ve Sisi yönetimi devralmıştır. Bu süreçte Türkiye’nin Mısır’daki yaşanan gelişmelere gerek halk nezdinde gerek hükümet nezdinde verdiği duygusal ve ideolojik tepkiler ikili ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir (Karagül, 2021: 56). Darbe sonrasında ilişkileri ilk koparan taraf Mısır olmuş, Türkiye’nin

Kahire Büyükelçisi istenmeyen kişi ilan edilmiş ve diplomatik süreç bir krize dönüşmüştür. Türkiye-Mısır ilişkilerinin bozulması doğal olarak Doğu Akdeniz'deki meseleleri de etkilemiş ve Mısır, deniz alanlarına ilişkin sınırlandırma politikasında Türkiye aleyhinde değişikliğe gitmiştir (Grigoriadis, 2014: 130).

Sisi'nin iktidara gelmesinin hemen akabindeki icraatlarından biri de Türkiye ile Mısır arasında müzakere edilmekte olan deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına dair yetki anlaşmasını askıya almak olmuştur (Kurt, 2021a). Sonrasında 12 Aralık 2013 tarihinde GKRY ile doğalgaz rezervleri hususunda yeni bir anlaşma imzalamıştır. Sisi siyasi gelecek hesapları yaparak Türkiye karşıtı bir tutum takınmış ve Mısır'ın milli menfaatlerine uygun olmayan bir şekilde zikrettiğimiz deniz yetki alanları anlaşmasını imzalamaktan geri durmamıştır (Karagül, 2021: 56-57).

Bir diğer husus darbe sonucu Mısır'dan kaçan kişilerin Türkiye'ye sığınmasının Mısır yönetimi tarafından, Türkiye'nin kendi içişlerine karışması olarak yorumlanmasıdır. Halbuki Müslüman Kardeşler üyeleri sadece Türkiye'ye değil başta İngiltere olmak üzere birçok Avrupa ülkesine sığınmıştır. Ancak Mısır Türkiye'ye göstermiş olduğu bu tepkiyi diğer Avrupa ülkelerine göstermekte dirayetli olamamıştır. Oysaki Türkiye kendisine sığınma talebinde bulunan kişilere sadece ikamet etme izni vermiş Mısır aleyhinde herhangi bir provokatif eylemlerde bulunulmasına müsaade etmemiştir.

Başka bir mesele de Mısır'ın Libya'da Hafter yanlısı bir tutum sergilemesinin Türkiye ile çıkar ilişkileri noktasında çakışmasıdır. Türkiye Libya krizinde meşru otorite yanlısı bir tutum sergilemiş ve bu mesele Doğu Akdeniz'de Türkiye ile Libya'nın deniz alanları ile ilgili mutabakat imzalamasıyla, dolayısıyla Mısır ile karşı karşıya gelmesiyle sonuçlanmıştır. (Kurt, 2021b). Zikrettiğimiz bu hadiseler sonucunda Mısır da şekillenen enerji denklemine Türkiye karşıtı blokta kendisine yer bulmuş ve dörtlü ittifakın bir bileşeni olmuştur.

Konumuzun buraya kadar olan kısmında mümkün olduğunca Türkiye karşıtı bir blok oluşmasının altında yatan sebeplere sırasıyla Yunanistan, GKRY, İsrail ve Mısır üzerinden değinmeye çalıştık. Buradan itibaren ise oluşan bu dörtlü ittifaka karşı Türkiye'nin yürüttüğü enerji eksenli politikalar, ülke sıralaması gözetmeksizin kompleks bir şekilde verilmeye çalışılacaktır.

Türkiye, 17 Şubat 2003 tarihinde GKRY-Mısır arasında yapılan MEB sınırlandırma anlaşmasını Şubat 2004'te BM'ye deklare etmesine müteakip 2 Mart 2004 tarihinde BM'ye verdiği bir nota ile duruma tepkisini göstermiştir. Ayrıca bu nota bölgedeki uyuşmazlıklara ve hukuksuzluklara karşı verilen ilk nota olma özelliğine sahiptir.

Bahse konu notada Doğu Akdeniz'de ilgili bölgede yapılan bu anlaşmanın Türkiye'nin uluslararası hukuktan doğan mevcut haklarını ilgilendirdiğini bildirilmiştir. Bölgede kıta sahanlığı ya da MEB sınırlandırma anlaşmalarının kıyıdaş ülkelerin tümünün rızasıyla ve hakkaniyete uygun şekilde anlaşmalarla yapılabileceğini vurgulanmıştır. Dolayısı ile yapılan itirazlara rağmen GKRY-Mısır arasında gerçekleştirilen bu MEB anlaşmasının, uluslararası hukuktan kaynaklanan haklara dayanarak Türkiye tarafından tanınmadığını bu itirazın hem anlaşmaya taraf ülkeler hem de BM nezdinde kayda geçirildiği ifade edilmiştir. Son olarak ilgili notada GKRY'nin tüm Kıbrıs adasını yani Kıbrıs Türklerini de temsil edecek hukuki bir otoritesinin olmadığı vurgulanmıştır. Türkiye tarafından verilen bu notaya karşılık GKRY'nin de görüşlerini sunması üzerine Türkiye 4 Ekim 2005'te BM Genel sekreterliğine ilgili konu hakkında bir mektup göndermiştir. Bahse konu mektupta GKRY'nin görüşlerine itiraz edilmiş, Akdeniz gibi dar deniz alanına kıyıdaş olan ülkelerin Uluslararası Deniz Hukuku'na göre icra edilecek faaliyetlerinde iş birliği yapmak zorunda oldukları ifade edilmiştir. Bu doğrultuda GKRY-Mısır MEB Anlaşması, Türkiye'nin de içinde bulunduğu bir bölgeye etki ettiğinden dolayı Türkiye'nin bu anlaşmaya itiraz etme hakkının olduğu vurgusu yapılmıştır. (Başeren, 2010: 23-30).

2003 yılında Mısır ile bir MEB anlaşması imzalayan GKRY bu anlaşmadan sonra Doğu Akdeniz'deki girişimlerini artırmış ve diğer kıyıdaş ülkelerle de anlaşmalar yapmaya çalışmıştır. Nitekim 17 Ocak 2007 tarihinde GKRY'nin ikinci MEB anlaşması olan GKRY-Lübnan MEB anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın imzalanmasının öncesinde Türkiye tarafından GKRY-Lübnan arasında müzakereler yürütüldüğü öğrenilmiş, Dışişleri Bakanlığı seviyesinde ve Başbakanlık seviyesinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sonucunda bahse konu anlaşmanın yapılmayacağı konusunda Türkiye bilgilendirilmiştir. Ancak konunun tekrar gündeme gelmesi üzerine Ankara'da bulunan Lübnan Büyükelçiliği bakanlığa çağrılmış ve gerekli uyarılarda bulunulmuştur. Süreç böyle devam ederken 17 Ocak'ta anlaşmanın imza edilmesi üzerine Türkiye, Lübnan makamlarından konuyla

alakalı bir açıklama istemiş halen meclisten geçmemiş olmasını esas alarak bu anlaşmanın mecliste kabul edilmemesini ve yürürlüğe girmemesini talep etmiştir (MFA, 2007, No: 18).

Türkiye, 2007’de GKRY meclisinde adanın etrafında arama sondaj faaliyetlerinin düzenlendiği bir yasanın görüşülmesi üzerine, konunun hassasiyetine binaen bölgedeki kıyıdaş ülkelere uyarı mahiyetinde Dışişleri bakanlığınca açıklamada bulunmuştur. İlgili açıklamada; Türkiye’nin Doğu Akdeniz bölgesinde meşru haklarının olduğunu ifade edilmekte aynı zamanda Kıbrıs adası çevresindeki hidrokarbon rezervlerinde KKTC’nin de yasal haklarının olduğu belirtilmekte dolayısı ile GKRY’nin bu konuyla ilgili yürürlüğe koyduğu yasaların Türkiye nezdinde bir itibarının olmadığı vurgulanmaktadır. Bu minvalde GKRY’nin diğer ülkelerle yapmış ve yapacağı anlaşmalarla ilgili olarak Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki hak ve menfaatlerini koruyacağı, haklarının gasp edilmesine müsaade etmeyeceği vurgulanmıştır. Bahse konu yasanın onaylanmasının akabinde bu çalışmalara katılacak üçüncü ülkelerin, şirketlerin durumun önemini kavramaları ve adanın diğer temsilcisi olan KKTC halkının da haklarının dikkate alınması gerektiği, böyle bir teşebbüs durumunda halen çözümlenmemiş olan Kıbrıs meselesinin çözüm sürecine olumsuz etkileri olabileceği açıklanmıştır (Türkiye’den Doğu Akdeniz’e Nota, 2007).

2008 yılında GKRY’nin ruhsatlandırmış olduğu sahalarda 12. parselde sondaj yapmak üzere ABD menşeli Noble Energy şirketine lisans vermiştir. 12. parselde Türkiye’nin herhangi bir hakkı olmamasına rağmen KKTC’nin haklarının GKRY tarafından ihlal edildiği ifade edilmiştir. Buna mukabil Türkiye Doğu Akdeniz’de 32° 16’ 18" koordinatlarında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına (TPAO) Türk karasuları dışında keşif çalışmaları için izin vermiştir. Türkiye ilgili bölgede haklarının olduğunu BM’ye deklare etmiş ve BM tarafından teyit edilmiştir. Bakanlar Kurulunca izin verilen bölge GKRY’nin MEB alanları ile çakışmaktadır. Bu minvalde ilgili bölgeye dair Türkiye ilk hamlesini, 14-18 Kasım 2008 tarihlerinde NAVTEX yayınlarak Norveç bayraklı “Malene Ostervold” isimli keşif gemisiyle kıta sahanlığı içerisinde araştırma faaliyetlerini gerçekleştirerek yapmıştır. Türkiye keşif faaliyetlerini bahse konu gemiyle gerçekleştirdiği esnada Yunanistan tarafından gemiye müdahale edilmiştir. Yunanistan ilgili bölgenin kendi kıta sahanlığı içerisinde olduğunu belirtmiş, Türkiye tarafının kendilerinin izni alınmadan bölgede

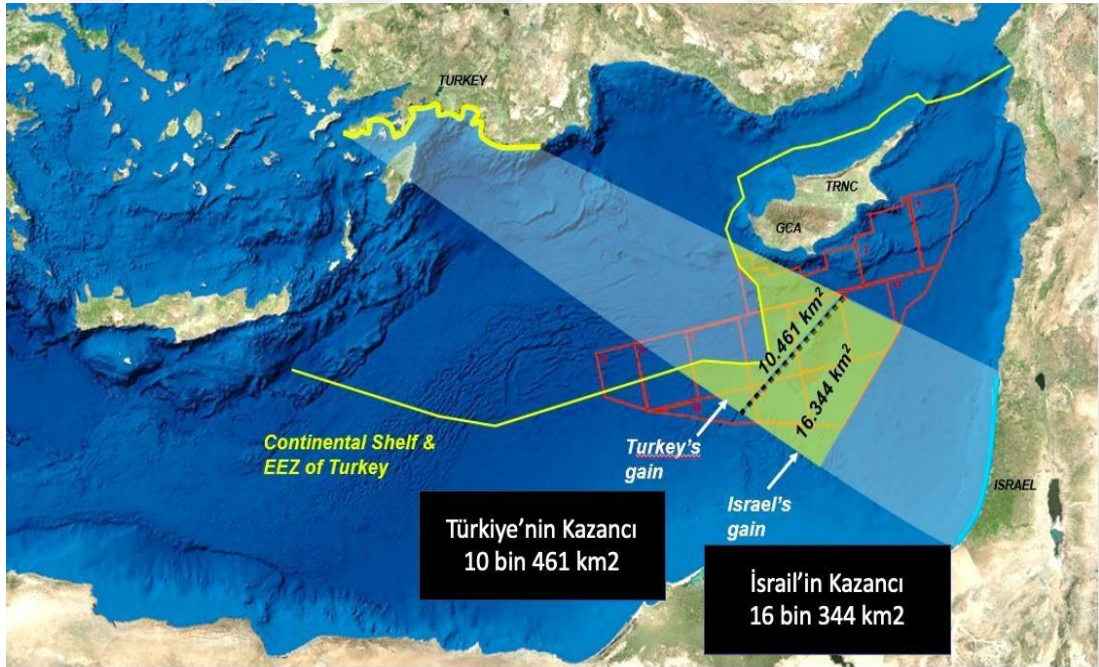
herhangi bir çalışma yapamayacağını bildirmiştir. Bu durum Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de bundan sonraki süreçte aktif olacağını kendisinin ve KKTC'nin haklarını koruyacağını, GKRY tarafından verilen ruhsatları tanımayacağını, gerektiğinde kıta sahanlığında gerekli faaliyetleri gerçekleştireceğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle Türkiye'nin artık Doğu Akdeniz'de fiili adımlar atmaya başladığı söylenebilir. Bu durumun ayrıca Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanları eksenli çatışma riskinin bu zamana kadar ulaştığı en yüksek seviyede olduğu ifade edilmiştir. (Şahin ve Günar: 2020: 315; Şahin, 2019: 22-23).

Türkiye ile İsrail'in ikili ilişkilerinin daha önce zikrettiğimiz nedenlerden dolayı gergin olduğunu belirtmiştik. Bu gerginliği fırsata çeviren GKRY, 17 Aralık 2010 tarihinde İsrail'le Lefkoşa'da Münhasır Ekonomik bölge anlaşması yapmıştır. Bu anlaşma Türkiye tarafından kabul görmemiş ve İsrail'in Ankara Büyükelçisi Gaby Levi Dışişleri bakanlığına çağrılarak ikaz edilmiştir. Bu uyarıya müteakip Dışişleri Bakanlığı tarafından bir açıklama yapılmıştır. Bahse konu açıklamada İsrail'le bu konu hakkında daha önce birtakım görüşmeler yapıldığı, olası bir anlaşma yapılması durumunda KKTC halkının hak ve menfaatlerinin yok sayılacağı, halen çözüme kavuşmamış olan Kıbrıs meselesinin olağan seyrinin olumsuz etkileneceği, anlaşmanın Doğu Akdeniz'de barış ve güven ortamına olumsuz yansımaları olacağı ifade edilmiştir. İfade edilen bu görüşlere rağmen böyle bir anlaşma yapılması bakanlık tarafından talihsiz bir olay olarak kayıtlara geçmiştir. Açıklamanın devamında ilgili bölgede Türkiye'nin herhangi bir hakkının bulunmadığı söylenmiş, bu meselenin tamamen Kıbrıs meselesiyle ilgili olduğunun vurgusu yapılmıştır. Dolayısı ile yapılan bu anlaşmanın Türkiye nezdinde yok hükmünde olduğu belirtilmiş, Türkiye KKTC ile birlikte Türk halkının çıkarlarının korunması için diplomatik yollarda gerekli girişimlerde bulunulacağı söylenmiştir (MFA, 2010, No: 288).

İsrail, GKRY ile yapmış olduğu bu anlaşmada Uluslararası deniz hukuku prensiplerinin göz ardı edilmesi nedeniyle yaklaşık 4600 km² deniz alanı kaybetmiştir. Yapılan bu anlaşmada iki ülke arasında ortay hat esas alınması; İsrail'in deniz hukuku prensiplerinden coğrafyanın üstünlüğü, oransallık ve hakkaniyet prensiplerini dikkate almaması dolayısı ile böyle bir hak kaybı yaşadığı söylenebilir. Ortay hatta eşit mesafe gözetilmemesi bahsettiğimiz 4600 km² alanın İsrail tarafından kaybı ile sonuçlanmıştır. Nitekim dönemin GKRY Ticaret, Sanayi

ve Turizm Bakanı Nicos Rolandis böyle bir anlaşmayla, GKRY'nin hakkından fazlasını aldığını itiraf etmiş ve bunu bir zafer olarak görmüştür (Memoğlu, 2022: 17).

İsrail'in GKRY yerine Türkiye ile olası bir MEB anlaşması imza etmesi durumunda kendisi açısından birçok kazanımı olacaktır. Böyle bir anlaşma yapılması durumunda İsrail'in şu anki mevcut deniz alanından 16.344 km² daha fazlasına sahip olacağı ve GKRY'nin Afrodit sahasında bulunan sözde 12 numaralı parselinin tümünün İsrail'in alanına geçeceği ve 1, 7, 8, 9, 10 ve 11 numaralı parsellerin de bir kısmında hak sahibi olacağı ifade edilmektedir. Dolayısı bu olası anlaşma GKRY'nin şu an sahip olduğu 12 numaralı parselde bulunan yaklaşık 125 milyar m³'lük rezervin İsrail'in eline geçmesine vesile olacaktır. Aynı şekilde Türkiye'de böyle bir anlaşmadan kazançlı çıkacaktır. Bölgede yaklaşık 10.461 km² daha fazla deniz alanına sahip olacak ve 1, 5, 6, 7 numaralı parsellerin de bir kısmında hak iddia edebilecektir. Olası bir Türkiye-İsrail MEB anlaşmasından iki tarafında kazanımlarını gösterir harita (Şekil 2.3)'de gösterilmiştir.

Şekil 2.3. Olası Türkiye-İsrail MEB Anlaşması Muhtemel Sınırları (Memoğlu, 2022: 28).

Haritada da belirtildiği üzere Türkiye olası deniz yetki alanları anlaşmaları hesaplaması yaparken kendi hak ve çıkarlarını düşündüğü gibi anlaşma yapacağı ülkelerin de menfaatlerini gözetebileceği çalışmalar icra etmektedir. Türkiye başlangıçtan bu yana kendi haklarını savunma gayreti gösterirken ilgili devletlerin haklarını gasp etme niyetiyle değil adil bir paylaşım düsturuyla hareket etmektedir (Memoğlu, 2022: 18; Yayıncı, 2020c: 37).

14-17 Eylül 2011’de Türkiye içişleri Bakanı Beşir Atalay KKTC’ye bir ziyaret gerçekleştirmiş ve GKRY tarafından petrol aramak üzere atılacak adımların ekonomik olmadığını, tamamen siyasi emeller taşıdığını belirtmiş, atılacak bu adımların Kıbrıs adası nezdinde barış sürecine olumsuz etkileri olacağını ifade etmiştir. Ziyarete müteakip 19 Eylül de GKRY tarafı 12. parselde ihaleyi kazanan ABD menşeli Noble Energy adlı şirkete izin vermiş ve ilgili bölgede hidrokarbon sondaj çalışmaları başlamıştır (Doğu Akdeniz’de Petrol Arama Krizi Sürüyor, 2011).

Bunun üzerine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu için ABD-New York’ta bulunan Erdoğan GKRY’nin bu adımı için açıklamada bulunmuştur. Bahse konu açıklamada; “GKRY’nin petrol ve doğalgaz arama çalışmalarına başladığı ve MEB olarak ilan ettiği bölgeyle alakalı bizim farklı düşüncelerimiz var. Bu konuyla ilgili askeri noktada gerek Deniz kuvvetlerimize bağlı fırkateynlerimizle, hücum botlarımızla gerek Hava Kuvvetlerimizle bölgedeki gelişmeleri takip ediyoruz. MEB ilan edilen bölge tartışmalıdır, Tartışmalı bir bölgede bu tarz girişimlerde bulunulmasının doğru olmadığını GKRY’ye bildirmiştik.” açıklamasında bulunmuştur. GKRY’nin Türkiye ve KKTC’nin uyarılarına dikkate almadan 12. parselde sondaj çalışmalarına başlaması üzerine 21 Eylül’de ABD’de Türkiye adına Başbakan Erdoğan, KKTC adına Cumhurbaşkanı Eroğlu arasında Akdeniz’de Kıta Sahaneliği Sınırlandırılması Hakkında Anlaşma imzalanmıştır. 23 Eylül’de Türkiye’nin Koca Piri Reis adlı sismik araştırma gemisi Doğu Akdeniz’de araştırma yapmak üzere Urla limanından hareket etmiştir. Aynı tarihte BM Genel Sekreteri Ban Ki-mun ile bir görüşme gerçekleştiren Erdoğan GKRY’nin arama-sondaj çalışmalarından vazgeçmesi durumunda Türkiye’nin de vazgeçeceğini belirterek GKRY’ye gerekli izahların yapılmasını talep etmiştir. (Üstün, 2016: 8; Türkiye’de 2011 Böyle Geçti/Eylül, 2011). Bahse konu anlaşmanın BM’ye bildirilmesi üzerine GKRY bu anlaşmaya tepki göstermiştir. Bunun üzerine KKTC Dışişleri bakanlığı bir basın açıklamasında bulunarak “KKTC ile Türkiye arasında imzalanan kıta sahanlığı anlaşmasına

GKRY'nin göstermiş olduğu tepki tek yanlı bir irade beyanından öte bir anlam veya değer taşıyamamaktadır.” ifadesinde bulunmuştur (KKTC MFA, 2014).

Bir diğer hadise GKRY'nin 12. Parsel dışındaki ilan ettiği ruhsat sahaları içerisinde ikinci bir ihaleye çıkma girişimi olmuştur. 11 Şubat 2012 tarihinde ilgili ihale AB Resmî Gazetesi'nde ilan edilmiştir. Bu ihale ile İtalya menşei ENI şirketi 2, 3, 6, 8, 9 ve 11. parsellerde, ABD menşei Exxon Mobil ve Katar petrol Şirketleri 10. parselde, Fransa menşei Total şirketi 11. parselde keşif ve sondaj çalışmaları için yetkilendirilmiştir. Bunun üzerine Türkiye tarafından Dışişleri bakanlığınca tepki gösterilmiştir. Açıklamada GKRY tarafından ihaleye açılan bu alanların bir kısmının Türkiye'nin kıta sahanlığıyla ve KKTC tarafından 2011 de TPAO'ya verilen sahalarla çakıştığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla bahse konu alanlarda ihaleye girecek olan şirketlere KKTC halkının haklarını ve menfaatlerini göz önünde bulundurmaları uyarısı yapılmıştır (Ceyhun, 2020: 347; Yorulmaz, 2019).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından 18 Mayıs ve 3 Kasım 2012 de GKRY'nin hidrokarbon faaliyetleri hakkında iki açıklaması daha yapılmıştır. Bahse konu açıklamalarda KKTC'nin GKRY gibi adanın kıta sahanlığının tamamında haklarının olduğu ve doğal kaynaklar üzerinde iki tarafın da eşit haklara sahip olduğu belirtilmiştir. Eşit haklara sahip olan bu iki tarafın doğal kaynakların kullanımı hususunda ortak karar vermeleri gerektiği, Türkiye'nin Kıbrıs Türklerinin haklarının korunması konusunda her türlü tedbiri alacağı vurgulanmıştır. Ek olarak adanın batısında bulunan bir bölümün Türkiye'nin kıta sahanlığıyla çakıştığı ve burada yürütülecek faaliyetlere Türkiye tarafından hiçbir şekilde müsaade edilmeyeceği söylenmiştir. Bu uyarılara rağmen Kıbrıs halkının haklarını görmezden gelerek yürütülecek her faaliyetle oluşacak gerginliğin müsebbiplerinin söz konusu şirketler olacağı vurgulanmıştır. Devamında GKRY ile iş birliği yaparak arama ve sondaj çalışmaları yapan şirketlerin Türkiye'deki muhtemel enerji projelerine dâhil edilmeyeceği ve ilgili şirketlerin ihtilafli bölgelerde yapılan ihalelerden çekilmeye davet edildiği ifade edilmiştir (MFA, 2012, No: 140; MFA, 2012, No: 249).

Mart 2013'e gelindiğinde GKRY, adanın diğer paydaşı olan KKTC'nin doğal kaynaklar üzerindeki haklarını görmezden gelerek içinde bulunduğu ekonomik bunalım nedeniyle oluşturulacak yatırım fonu gibi borçlanma düşüncelerinde adanın ortak doğal kaynaklarını teminat olarak gösterilmesi teşebbüsünde bulunmuştur. Türkiye tarafından yapılan açıklamada “Böyle bir adımın atılması doğacak yeni bir

krizin adımı olur.” ifadesinde bulunulmuştur. Ayrıca Türk tarafının bir an önce refah ve güvenlik nedenleriyle müzakerelere başlanılmasını beklediği belirtilmiş Kıbrıs Türklerinin adada hiçbir zaman azınlık statüsünde olmayacağı, Türkiye devletinin buna hiçbir şartta izin vermeyeceği vurgulanmıştır. Devamında Türkiye ve KKTC'nin Yunanistan ve GKRY ile birlikte çalışmaya hazır oldukları ifade edilmiştir (MFA, 2013, No: 83).

2013 Haziran ayında GKRY daha önce bahsetmiş olduğumuz 12. parselde hidrokarbon rezervlerinin teyidi için ikinci sondaj izni vermiştir. Bunun üzerine Türkiye, Rum kesiminin doğal kaynaklar özelinde Kıbrıs Türklerinin haklarını görmezden gelerek rezervler üzerinde tasarrufta bulunmasını sorumsuzca, tahrik edici ve tek taraflı adımlarının devamı niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Rumların adada tek başına girişimlerde bulunmasını, Kıbrıs Türkleri ile ortaklık kurma düşüncelerine tezat bir girişim olduğu, enerjinin çıkarılması işletilmesi hususunda tek yolun iki devletli bir çözüm müzakeresi ile olacağı vurgulanmıştır. Devamında TPAO'nun KKTC'den almış olduğu ruhsat alanlarında sismik araştırmaların tamamlanması ve sondaj çalışmalarının başlatılması için gerekli desteği sağlayacağı belirtilmiştir (MFA, 2013, No: 170).

2014 yılında GKRY tarafından daha önce İtalyan ENİ ve Güney Koreli KOGAS'a kiralanan 2, 3 ve 9 numaralı parsellerde arama izni verilmiştir. ENİ şirketine ait Honduras bandıralı SAIPEM 10000 adlı sondaj gemisi ağustos ayında ilgili parsellerde araştırma yapmak üzere bölgeye doğru yola çıkmış, 24 Eylül'de Amerikan Noble Energy 'nin daha önce doğalgaz keşfettiği 12. parsel bitişik olan 9 numaralı parselde ulaşmıştır. Bahse konu bölgeye intikal eden sondaj gemisini seyir halindeyken Türk Deniz Kuvvetlerine ait TCG Bafra Korveti'nin adım adım takip ettiği ancak herhangi bir müdahalede bulunmadığı ve sondaj faaliyetlerini 7 mil ötede takip edildiği ifade edilmiştir (Bilge, 2014). GKRY'nin bu girişiminin ardından Türkiye tarafından 2 Ekim'de Larnaka ve Limasol açıklarında bulunan bölgede 20 Ekim-30 Aralık tarihleri arasında sismik araştırmalar gerçekleştireceğine dair bir NAVTEX yayınlamıştır (Kılıç Yaşın, 2014). Bunun üzerine Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Cumhurbaşkanı Nikos Anastasiadis Türkiye'nin hidrokarbon araması gerçekleştirilen bölgeye savaş gemilerini göndermesi üzerine Kıbrıs müzakerelerinden çekildiğini ifade etmiştir.

Akabinde Yunanistan tarafından Türkiye'nin Atina Büyükelçisi Kerim Uras Dışışleri bakanlığına çağrılmış ve Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreteri Anastasios Mitsialis tarafından nota verilmiştir. Yapılan açıklamada Türkiye'nin GKRY'nin Münhasır Ekonomik Bölgesinde Türk sismik araştırma gemisi Barbaros Hayrettin Paşa'nın araştırma yapması yönünde ilan edilen NAVTEX'in bölgede gerginlik yarattığı ifade edilmiştir. Sonrasında Türkiye tarafından Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi Kyriakos Loukakis Dışışleri Bakanlığına çağrılmış ve Dışışleri Bakanlığı Müsteşarı Ahmet Muhtar Gün büyükelçi ile bir araya gelmiştir. Gün tarafından Büyükelçi Loukakis'e Türkiye'nin çözüm odaklı her türlü girişimde destekçi olacağı vurgulanmış ve Yunanistan'ın bu noktada bir garantör ülke olarak GKRY'ye çözüme teşvik için telkinlerde bulunmasının beklendiği ifade edilmiştir (Uzun ve Aral, 2014).

Bunun üzerine Türkiye 21 Ekim tarihinde Barbaros Hayrettin Paşa sismik araştırma gemisini daha önce ilan etmiş olduğu NAVTEX programı çerçevesinde ilgili bölgeye yani 2, 3 ve 9 numaralı parsellere göndermiş ve gemi hemen çalışmalara başlamıştır. Sismik araştırma yapan Barbaros gemisine Türk donanmasına ait Giresun ve Gelibolu Firkateynleri ile Bafra Korveti eşlik etmiştir. Yunanistan Dışışleri Bakanı Evangelos Venizelos bu duruma tepki göstermiş; Türkiye'nin ilgili bölgede bir hakkının olmadığını, sadece KKTC adlı sahte devlet adına araştırma yaptığını, dolayısıyla Türkiye'nin Kıbrıs Rum kesiminin MEB alanında yaptığı çalışmaları durdurmasını ve gemilerini geri çekmesini talep etmiştir (Bilge ve Kırbaki, 2014).

5-6 Aralık 2014'te Türkiye dönem Başbakanı Ahmet Davutoğlu Türk-Yunan Yüksek Düzeyli İş Birliği Konseyi'ne (YDİK) katılmak üzere Atina'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret kapsamında Yunanistan Cumhurbaşkanı, Başbakanı gibi çeşitli makamlara ziyaretler gerçekleştirmiş en son YDİK forumuna katılmıştır. Forumda gerçekleştirdiği konuşmada; Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs müzakerelerinin tekrar başlaması üzerinde hemfikir olduğunu, Kıbrıs adası etrafındaki hidrokarbon kaynaklarının tüm Kıbrıs halkına ait olduğunu, bu hususun Kıbrıs'taki çözüm sürecine önemli katkıları olacağını ifade etmiştir. Devamında Türkiye'nin ne Ege'de ne Doğu Akdeniz'de gerilim taraftarı olmadığını, Türkiye'nin tek taraflı adımlarının, Kıbrıs Rum kesiminin bütün adanın tek temsilcisiymiş gibi davranmasına karşı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kimsenin Doğu Akdeniz'de ikili üçlü ittifaklarla bir egemenlik alanı oluşturma rüyasına kapılmaması gerektiği vurgulanmıştır (Yılmaz, 2014).

Davutoğlu YDİK forumu kapsamında Atina’da bulunduğu esnada Yunanistan’ın dört büyük gazetesine bir konuşma yapmıştır. Yapılan bu konuşmada Yunanistan-GKRY-İsrail-Mısır iş birliklerinin yanlış bir zamanda yapılan oportünizm olarak değerlendirmiştir. Yunanistan ile Mısır arasında olası bir deniz yetki alanları anlaşması yapılması durumunda Türkiye’nin bu anlaşmayı tanımayacağı belirtilmiştir. Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de deniz yetki alanlarının belirlenmesi meselesinin, tüm tarafların hemfikir olduğu bir şekilde çözülmesini beklediği, aksi takdirde ilgili tarafların yasal menfaatlerinin gözetilmediği MEB ilanlarının hukuka aykırılık teşkil edeceği vurgulanmıştır. Kıbrıs meselesi hakkında da Rum kesiminin tek taraflı olarak başlattığı keşif ve sondaj çalışmalarına devam ettiği sürece Türkiye’nin de bu bölgede varlığını süreceği söylenmiştir. Ancak müzakereler başlarsa ve bir çözüme ulaşırsa Kıbrıs halkının doğal kaynaklardan yararlanabileceği, sorunun çözülmemesi durumunda ise Kıbrıs Türklerinin de bu çalışmaların her safhasında yer alacağı başka bir ifadeyle, Rum kesiminin bölgede sismik araştırma yapan Barbaros Hayrettin Paşa gemisine alışması gerekeceği ifade edilmiştir (Öztürk ve Hatipoğlu, 2014).

14 Ocak 2015’te Türkiye Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu KKTC’ye bir ziyarette bulunmuş KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu ile birlikte GKRY, Kıbrıs sorunu ve Doğu Akdeniz’de hidrokarbon keşif çalışmalarıyla ilgili birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Açıklamada; Türkiye’nin garantör ülke olarak Kıbrıs sorununun çözümü noktasında KKTC ile birlikte çaba gösterdiği, Kıbrıs meselesinin adilane bir şekilde çözümünün Türk dış politikasının öncelikli hedeflerinden olduğu belirtilmiştir. Çözüm noktasında sadece KKTC’nin girişimlerinin yeterli olmayacağı aynı hassasiyetlerin GKRY tarafından da gösterilmesi gerektiğini söylemiştir. Ancak KKTC’nin ve Türkiye’nin dostane girişimlerine karşın GKRY’nin Doğu Akdeniz’deki doğal kaynaklar konusunda önerileri dikkate almadığını ve tek taraflı olarak arama ve sondaj çalışmalarına devam ettiğini vurgulamıştır. Ayrıca Rum kesiminin müzakere masasına tekrar dönmesi için BM Kıbrıs Özel Temsilcisi Espen Barth Eide ve Yunanistan ile birlikte çabaladıklarını ancak şu ana kadar bir çözüme ulaşamadıklarını belirtmiştir. Çavuşoğlu, Türkiye’nin Barbaros Hayrettin Paşa gemisi için yayınladığı NAVTEX’in 30 Aralık’ta bittiğini, Türkiye’nin de iyi niyet göstergesi olarak araştırma gemisini geri çektiğini, bununla beraber Rum kesiminin de sondaj çalışmalarını durdurmasını beklediklerini, ancak Rum kesiminin bu iyi

niyetleri suiistimal ettiğini vurgulamıştır. KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu bu konuyla alakalı Türkiye'nin ve KKTC'nin çalışmaları durdurduğunu, GKRY'nin ise 6 Ocak'ta ilan etmeyi düşündüğü NAVTEX'i daha erkene alarak 2 Ocak'ta ilan ettiğini ve sondaj çalışmalarına başladığını belirtmiştir. Bu süreçte BM Kıbrıs Özel Temsilcisi Eide'nin bu sorunla alakalı çalışma yapmak üzere süre istediğini ve kendilerine 5 Ocak'a kadar süre verildiğini belirtmiştir. Ancak bu süre zarfında herhangi bir gelişme kat edilemeyince Türkiye tarafından 6 Ocak-6 Nisan tarihleri arasında Kuzey Kıbrıs adına sismik araştırma yapmak üzere yeni bir NAVTEX yayınlanmıştır (MFA, 2015; Türkiye Yeni Navtex Yayınladı, 2015). 30 Mart'ta GKRY bölgede kendi adına sondaj çalışmaları yapan SAIPEM 10000 gemisini geri çekmiştir. Bunun üzerine Türkiye iyi niyet gösterisi olarak Barbaros Hayrettin Paşa sismik araştırma gemisine geri çekilme talimatı vermiştir. Karşılıklı olarak gemilerin geri çekilmesi, yeniden başlaması için gayret gösterilen müzakere süreci için olumlu bir adım olmuştur (Sismik Arama Gemileri Karşılıklı Geri Çekildi, 2015).

Nisan ayında sondaj ve araştırma gemilerinin karşılıklı geri çekilmesi ve KKTC'de Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılması müzakerelerin yeniden başlamasında dönüm noktası olmuştur. Nisan 2015'de KKTC'de Cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleşmiş Mustafa Akıncı yeni dönemde cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Akıncı'nın seçilmesinden sonra, müzakerelerin tekrar başlamasına yönelik gayretleri neticesinde 11 Mayıs 2015 de iki tarafın liderleri bir yemekte bir araya gelmiş ve müzakerelerin tekrar başlamasına yönelik ilk adım atılmıştır. Bu yemekte müzakere sürecinin takvimi ve ilerleyişi kararlaştırılmış, yedi aylık kesinti sonrası 15 Mayıs itibari ile tekrar müzakere sürecine başlanmıştır. KKTC lideri Mustafa Akıncı ve GKRY lideri Nikos Anastasiadis 2015 yılı sonuna kadar 19 kere müzakere masasına oturmuş ve müzakere sürecinin genel olarak çözüm odaklı, pozitif ve yapıcı olduğu vurgulanmıştır (Müzakereler uzun aranın ardından pozitif atmosferde yeniden başladı, 2015).

26 Mayıs'ta Türkiye Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Kıbrıs müzakerelerine dair son gelişmeleri görüşmek üzere KKTC'ye bir ziyaret gerçekleştirmiş ve KKTC Cumhurbaşkanı ile birlikte bir ortak açıklama yapmıştır. Çavuşoğlu açıklamasında Türkiye'nin müzakerelerle Kıbrıs konusunun çözüme ulaşılacağına inancının tam olduğu, adil bir çözüm için Türkiye'nin gayret gösterdiği vurgulanmıştır. Ayrıca Kıbrıs çözümünün herkese faydalı olacağı Kıbrıs adasının refah ve kalkınma adası

olacağı buradaki çözümün her iki halkında yararına olacağı, Türkiye'nin her zaman olduğu gibi bundan sonra da KKTC'nin yanında olacağı ve tam destek vereceği ifade edilmiştir (MFA, 2015).

29 Nisan 2015'te GKRY ev sahipliğinde GKRY-Yunanistan-Mısır üçlü zirvesi gerçekleştirilmiştir. Bu zirvede "Lefkoşa Deklarasyonu" altında ortak açıklama yapılmış, üç lider BMDHS kapsamında Doğu Akdeniz'de MEB sınırlarını belirlemeye devam edeceklerini belirtmişlerdir. Türkiye'nin bu sözleşmeye taraf olmadığı ancak Doğu Akdeniz'de olası MEB anlaşmaları çerçevesinde paylaşımlara karşı çıktığı ifade edilmiştir. Yunanistan Başbakanı Çıpras, ortak onay gerektiren Türkiye-KKTC-GKRY-Yunanistan- MEB alanları yerine üçüncü ülkelerinin onayını gerektirmeyen Yunanistan-Mısır MEB anlaşmalarına yöneleceklerini ifade etmiştir (Doğu Akdeniz'i Paylaşım Zirvesi, 2015).

9 Aralık 2015 de Yunanistan ev sahipliğinde GKRY-Yunanistan-Mısır üçlü zirvenin tekrarı gerçekleştirilmiş ve "Atina Deklarasyonu" altında yine ortak bir açıklama yapılmıştır. Bahse konu açıklamada Kıbrıs doğal gazının değerlendirilmesi ve doğal gazın transferi konusunda Yunanistan üzerinden geçirilecek bir enerji boru hattı projesinden bahsedilmiş, üç ülke arasında deniz yetki alanlarının belirlenmesinin hızlandırılması ve bir an önce sonuçlandırılması vurgusu yapılmıştır. Ayrıca bu zirvenin üçüncü devletlerin dışlanması mantığı ile yapılmadığı ifade edilmiştir (Atina da Üçlü Zirve, 2015).

GKRY 2012 yılında açmış olduğu ihaleden 4 yıl sonra Mart 2016'da 6. 8. ve 10. parsellerde tekrar ihaleye çıkmıştır. GKRY'nin sözde MEB alanında yeni bir ihale açması üzerine Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından hemen tepki verilmiştir. Dışişleri Bakanlığı Kıbrıs'ta yeni bir ortaklık kurma çabalarının olduğu, kapsamlı müzakerelerin kritik bir noktaya ulaştığı dönemde GKRY'nin açmış olduğu bu ihalenin Kıbrıs Türk tarafının adanın etrafındaki hidrokarbon kaynaklar üzerindeki haklarını hiçe saymakta ve Türkiye'nin bölgedeki kıta sahanlığını ihlal etmekte olduğunu vurgulanmıştır. İhaleye açılan 6. parselin önemli bir bölümünün Türkiye'nin BM nezdinde kayda geçirdiği kıta sahanlığının içinde yer aldığı belirtilmiştir. Ayrıca ihaleye giren şirketlerin Türkiye'nin deniz yetki alanlarında izinsiz keşif ve sondaj çalışmaları yapmalarına kesinlikle izin verilmeyeceği bu yönde her türlü tedbirin alınacağı belirtilmiştir. Müzakerelerin devam ettiği bu noktada çözüm sürecine dair en somut adımların atılması gerekirken GKRY'nin

ihaleye çıkmasının ilgili tüm tarafları kaygılandığı ifade edilmiştir. Açıklamanın nihai kısmında GKRY'nin ruhsatlandırma cüretinde bulunduğu bu alanlarda hidrokarbon arama çalışmaları yapacak olan ülkelerin ve şirketlerin, KKTC halkının haklarını göz önünde bulundurmaya, sağduyulu hareket etmeye ve çözüm sürecine olumsuz etkileri olacak adımları atmamaya davet edildiği vurgulanmıştır (MFA, 2016, No: 74).

Bahse konu Uluslararası Hidrokarbon Arama İhalesi'ne teklif veren enerji şirketleri 27 Temmuz 2016 tarihinde açıklanmıştır. Bunun üzerine 2 Ağustos 2016'da Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç tarafından bir açıklamada bulunulmuştur. Bu açıklamada daha önce ihaleye açılma sürecinde belirtildiği üzere ilgili ihalenin kapsadığı ruhsat sahaları içerisinde bulunan 6 numaralı parselin Türk kıta sahanlığında bulunduğu dolayısı ile enerji şirketlerinin Türkiye'nin deniz yetki alanlarında izinsiz hidrokarbon arama çalışmaları yapmalarının mümkün olmadığı söylenmiştir. İleride Kıbrıs adasında olası bir çözüm olması durumunda ortak haklara sahip olacak olan Türk kesiminin görmezden gelinerek adanın tek sahibi gibi hareket edilmesinin endişe verici olduğu da dile getirilmiştir. İlk açıklamada belirtildiği gibi bu açıklamada da ülkeler ve enerji şirketleri adadaki kriz durumunun çözüm aşamasında olduğundan dolayı sağduyulu olmaya davet edilmiş ve tek taraflı hareket etmemeye gayret göstermeleri istenmiştir (MFA, 2016, SC-29). Bahse konu ihalenin yapılmasıyla birlikte GKRY tarafından, İtalyan ENİ ve Fransız Total ortaklığına 6. ve 8. parsellerde, ABD ExxonMobil ve Katar Qatar Petroleum ortaklığına 10. parselde arama ruhsatı verilmiştir. GKRY'nin, yabancı büyük şirketleri bölgedeki enerji denklemine sokarak, uluslararası kamuoyu oluşturma yönündeki girişimleri başarılı olmuştur (Kökyay, 2021: 150-151).

23-24 Mayıs 2016'da Türkiye'de Dünya İnsani Zirvesi düzenlenmiş, zirveye Rum Lider Nikos Anastasiadis da katılmıştır. Zirve sonrasında Cumhurbaşkanı Erdoğan Liderler için verdiği yemeğe GKRY lideri Anastasiadis'i ve KKTC lideri Akıncı'yı da davet etmiştir. Ancak Rum lider, Mustafa Akıncı'nın da yemeğe katılacağını öğrenmesi üzerine, "Liderlerin katıldığı bir yemeğe tanınmayan bir ülkenin liderinin katılmasını kabul etmiyorum." diyerek yemek programına katılmadan ülkesine geri dönmüş, sonrasında müzakere görüşmeleri için planlanan 27 Mayıs görüşmesine de katılmayacağını ifade etmiştir (Akıncı: Görüşmeden Kaçmanın Yolu Yok, 2016). Bu ifadeler aslında yakın tarihli ikinci bir kriz olarak karşımıza çıkmaktadır. Birinci kriz

zirveye katılmadan önce KKTC ile GKRY'nin sondaj çalışmaları yapılmaması üzerine anlaşmaları iddia edilmesi ile oluşmuş, Anastasiadis bu iddialara hidrokarbon arama ve sondaj faaliyetlerinin müzakere sürecinde ele alınmasına asla izin vermediğini ve müzakere konusu etmediğini ifade etmiştir (Rum Lider Anastasiadis Mayıs'ta İstanbul'a Geliyor, 2016).

Türkiye ile İsrail arasında daha önce bahsetmiş olduğumuz nedenlerden ve en son Mavi Marmara olayından sonra 6 yıl boyunca herhangi bir ilişki yaşanmamıştır. Ancak 28 Haziran 2016'ya gelindiğinde Türkiye-İsrail arasında Tazminata İlişkin Usul Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla İsrail'in ölen Türk vatandaşlar için 20 milyon dolar tazminat ödemesine karar verilmiş, Mavi Marmara meselesi ile ilgili İsrail'e Türkiye tarafından devlet ya da kişi nezdinde herhangi bir hukuki süreç ya da cezai işlem başlatılmayacağına garantisi verilmiştir (R.G, 2016: 1-4). Bu anlaşmayla birlikte Mavi Marmara meselesi tamamen kapatılmış ve Türkiye-İsrail ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır.

Türkiye ile İsrail ilişkilerinin önemli noktalarından birisi de Doğu Akdeniz gazının Türkiye üzerinden Avrupa pazarına aktarılmasıdır. İsrail başbakanı Netenyahu Roma'da yapmış olduğu bir basın açıklamasında Doğu Akdeniz'deki İsrail gazının Avrupa'ya transferi noktasında en uygun yolun Türkiye olduğunu böyle bir anlaşma yapılması durumunda İsrail'in ekonomik anlamda çok büyük kazanımları olacağını, Türkiye'nin doğalgaz için iyi bir pazar olduğunu ifade etmiştir. Bunun nedeni olarak EastMed projesi ile gazın Kıbrıs üzerinden Yunanistan'a oradan Avrupa'ya pazarlanmasındaki maliyetlerin yüksek olmasını söylemek mümkündür. Türkiye tarafından bakıldığında ise doğalgaz arzının çeşitlendirilmek istenmesi ve olası boru hattının tamamlanması durumunda İsrail'den alınacak gazın fiyat noktasında daha uygun olacağı düşünüldüğünden daha avantajlıdır. Türkiye açısından bu projenin hayata geçirilmesi hem doğalgaz arzının çeşitlendirilmesi hem de pazar noktasında stratejik bir konuma sahip olacak olması açısından önem arz etmektedir. Bu konuda iki ülke arasında iş birliği yapma isteği gayet açıktır. Böyle bir iş birliğinin yapılmasının Türkiye-İsrail ikili ilişkilerine olumlu katkıları olacaktır. GKRY ise Doğu Akdeniz bağlamında böyle bir iş birliğinin oluşmasına mevcut sorunlar nedeniyle sıcak bakmamaktadır (Ulutaş, 2016: 10-11).

13 Ekim 2016'da Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak ve İsrail Enerji Bakanı Yuval Steintz 23. Dünya Enerji Kongresi nedeniyle İstanbul'da bir

görüşme gerçekleştirmişlerdir. Görüşme neticesinde yapılan açıklamada bahse konu projenin uygulanmasının mümkün olup olmadığının görüşüleceğini ve bu konuda iki ülke arasında yetkililerden oluşan bir grup oluşturulacağı belirtilmiştir. Bu görüşmeden kısa bir süre sonra kasım ayında projenin uygulanabilirliğini tartışmak üzere Türkiye-İsrail grubu bir araya gelerek proje üzerinde çalışmışlardır (Şengül, 2016).

2017’de Kıbrıs müzakerelerine dair BM öncülüğünde iki konferans düzenlenmiştir. Bunlardan birincisi ocak ayında Cenevre’de düzenlenmiş, konferansa KKTC-GKRY ve adanın üç garantör ülkesi Türkiye-Yunanistan-İngiltere katılmıştır. Konferansta güvenlik ve garantiler gibi konular ele alınmış ancak nihai bir sonuca varılamamıştır. Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu konuyla alakalı, müzakerelerde kritik bir aşamaya geldiğini bundan sonraki süreçte uzmanlar tarafından teknik konuların görüşüleceğini belirtmiştir (Ünlü ve Altuğ, 2017). İkinci konferans ise İsviçre’nin Crans-Montana şehrinde BM öncülüğünde organize edilmiş, KKTC-GKRY ve üç garantör ülkenin temsilcileri konferansa katılmıştır. Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu konferansa ilişkin “Bu son konferanstır, artık bir sonuca varmamız gerekiyor.” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Ancak KKTC’nin ve Türkiye’nin tüm yapıcı girişimlerine karşın 10 gün süren müzakereler yine başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Konferansın bitmesinin ardından Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, Türkiye’nin her türlü yapıcı katkıyı sağlamasına rağmen konferansın sonuçsuz kaldığını bu duruma BM iyi niyet misyonu çerçevesinde de bir çözümün bulunmasının imkânsız olduğunu ve Türkiye’nin farklı parametrelerle çözüm noktasında çabalarının devam edeceğini belirtmiştir (Altuğ, 2017).

Temmuz 2017’de Cenevre’de gerçekleştirilen Kıbrıs konferansının sonuçsuz kalmasının ardından GKRY, İtalyan ENİ ve Fransız Total’e kiraladığı sahalarda 13 Temmuz’da sondaj çalışmalarına başladığını duyurmuştur. Sondaj gemisi zikrettiğimiz iki ülkenin ortak olarak kiraladığı gemi olup Onesiphoros kuyusunda yaklaşık 75 gün sürecek bir çalışma yürüteceği ifade edilmiştir. Bunun üzerine Türkiye Dışişleri bakanlığı tarafından GKRY’ye hemen tepki verilmiş, GKRY’nin adanın paydaşı olan KKTC halkının haklarının görmezden gelerek tek taraflı hidrokarbon faaliyetlerini sürdürmesini yakından takip ettiklerini belirtilmiştir. Ayrıca Kıbrıs Konferansı dâhil Türk tarafının tüm iyi niyetli yaklaşımlarının sonuçsuz kalmasının sebebinin GKRY tarafının kendilerini adanın tek temsilcisi gibi

görmeleri olarak ifade edilmiştir. Türkiye gerek kendi kıta sahanlığında gerek KKTC'nin haklarının ihlal edildiği tüm noktalarda haklarını koruyacağını ve KKTC ile birlikte gereken karşılığın verileceğini vurgulanmıştır (Çil, 2017). Bu gerilimin ardından 29 Aralık'ta GKRY 6 numaralı parselde sondaj çalışmalarına başlamıştır. Bilindiği üzere 6 numaralı parsel Türkiye ile GKRY'nin MEB alanlarının çakıştığı noktada bulunuyor. Dolayısı bu noktada ile iki tarafın da hak iddiası vardır. GKRY'nin atmış olduğu bu adıma karşı Türkiye'den tepki gecikmemiş ve "6 numaralı parselde gönderilen sondaj gemisi Kıbrıs'ta kalıcı bir çözüm sağlanamamışken böyle bir faaliyet yürütülmesi kabul edilemez." denmiştir. Açıklamanın devamında Türkiye'nin haklarına sahip çıkacağı belirtilmiş, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki ruhsat sahalarında gerekli faaliyetleri gerçekleştireceği bunun için hazırlıkların yapıldığı belirtilmiştir (MFA, 2017, No: 400).

8 Ağustos 2017'de KKTC'de Erenköy Direnişi'nin 53. yıl dönümü kutlamaları yapılmıştır. Yunanistan Dışişleri Bakanlığı tarafından bu kutlamaya tepki gösterilmiş Türkiye'nin KKTC'ye verdiği destek protesto edilmiştir. Bunun üzerine Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından bir açıklama yapılmış bahse konu Yunan tepkisi talihsiz bir açıklama olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca Türklerin 1964 yılında Yunanistan'ın ve Kıbrıs Rumlarının ortak Enosis emelleri çerçevesinde etnik temizlik girişimlerine karşı cesurca mücadele ettiği vurgulanmış, garantör ülke Türkiye tarafından verilen bu desteğin Yunanistan tarafından protesto edilmesi bakanlık tarafından kınanmıştır (MFA, 2017, No: 256).

Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan 7 Aralık 2017'de Yunanistan'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyarete 1952 yılında Celal Bayar'ın ziyaretinin ardından 65 yıl sonra Cumhurbaşkanlığı düzeyinde gerçekleştirilen ilk resmi ziyaret olması sebebiyle önem atfedilmektedir. Bu ziyaretin ardından Erdoğan Yunanistan To Vima gazetesine verdiği mülakatta, güney gaz koridoru iş birliğinin sadece iki ülke enerji güvenliğine değil tüm Avrupa'nın enerji güvenliğine katkı sağlayacağını vurgulamış, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının çıkarılması ve kullanılması hususunda farklı görüş ayrılıklarının olduğunu, ancak asıl amacın bölgeye kalıcı bir barış getirmek olduğunu ifade etmiştir (TCCB, 2017).

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, 9 Şubat 2018'de keşif çalışmaları yapmak üzere ilgili bölgeye giden İtalyan ENİ şirketine ait Saipem 12000 sondaj gemisine, Türk

donanması tarafından müdahalede bulunulduğunu iddia etmiş, ENİ tarafından da çalışmaların askıya alındığı duyurulmuştur. GKRY Cumhurbaşkanı Anastasiades Türkiye'nin gemiye müdahale etmekle uluslararası hukuku ihlal ettiğini, dolayısıyla gerekli girişimlerde bulunulacağını belirtmiştir (Türk Savaş Gemileri Sondaj Gemisini Engelledi İddiası, 2018). Bunun üzerine Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından açıklama yapılmıştır. Açıklamada "Rum yönetiminin Türkiye'nin tüm uyarılarına rağmen Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon arama çalışmalarına devam ettiği, bu çerçevede son olarak 3 numaralı parselde arama çalışmalarına başlamayı amaçladığı görülmüştür." demiştir. Açıklamada, Rum yönetimini Doğu Akdeniz'de huzur ve barış ortamını tehlikeye atmakla suçlanmış, Türkiye'nin kendisinin ve KKTC'nin hak ve menfaatlerini muhafaza etmek konusunda gerekli adımları atacağı, bu durumun sorumlusu olarak Kıbrıs'ta adil ve kalıcı bir çözüm noktasında çaba göstermeyen GKRY'yi görmüştür (MFA, 2018, No: 43). Aynı gemi 23 Şubat'ta tekrar görev alanına gitmek için hareket etmiş ancak Türk donanması tarafından ikinci defa müdahalede bulunulmuştur. Bunun üzerine sondaj gemisi bölgeden çekilmiştir. Müdahaleden birkaç gün sonra Türkiye Başbakanı Binali Yıldırım, "Bazıları Ege ve Doğu Akdeniz'de birtakım komplolar peşindeler Türkiye Deniz Kuvvetleri, ülkesine yönlendirilecek her türlü tehdidi bertaraf edecek güce muktedirdir, hiç kimse yanlış hesap yapmasın." uyarısında bulunmuştur (Hacaloğlu, 2018).

2018 Temmuz'da Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Lefkoşa'da Dış Rumlara Konferansı icra etmiş, bu konferansa İsrail ve Mısır Büyükelçileri de katılmıştır. Konferansa katılan İsrail Büyükelçisi Aammy Ravel konuşmasında GKRY'nin adada tek taraflı hidrokarbon aramasına tepki gösteren Türkiye'yi tahrik edicilikle suçlamış ve İsrail'in bu tehditler nedeniyle Türkiye'ye askeri müdahalede bulunmamasını temenni ettiğini belirtmiştir. Mısır Büyükelçisi Taha Muhammed ise yaptığı konuşmada Türkiye'nin bu tehditlerine karşı Mısır'ın askeri güç kullanmaktan çekinmeyeceğini ifade etmiştir (Beştaş, 2018). Bu açıklamalar üzerine Türkiye Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy bir açıklama yapmış, Büyükelçilerin GKRY'nin bu tek taraflı faaliyetlerine destek veren açıklamalarını yersiz bulduklarını söylemiş, söz konusu ülkelerin büyükelçilerine hadlerini aşmamalarını tavsiye ettiklerini belirtmiştir. Devamında Rum kesiminin adanın tek temsilcisi gibi hidrokarbon faaliyetlerini sürdürmesinin kabul edilemez bir durum olduğu

vurgulanmıştır. GKRY'nin bu sorumsuz tavırlarına Türkiye ve KKTC makamlarından gerekli uyarılar yapılmış, kaygılar dile getirilmiş ve bu çerçevede Türkiye'nin Kıbrıs Türklerinin haklarını koruyacağını ve her türlü desteği sağlayacağını da altı çizilmiştir (Bulur, 2018).

Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Yunanistan menşeli Kathimerini gazetesine verdiği bir demeçte Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Mısır arasında MEB anlaşmasının Uluslararası Hukuka göre bir geçerliliğinin olmadığını, bu bölgenin 32, 16 ve 18 derece boylamlarında Türk kıta sahanlığı ile çakıştığını, bu nedenle de Mısır-GKRY arasında yapılan MEB anlaşmasının geçersiz kılınmasına dair başvuruda bulunduğu ifade etmiştir. Bunun üzerine 7 Şubat 2018'de Mısır Dışişleri Bakanlığı sözcüsü GKRY ile Mısır arasında yapılan MEB anlaşmasının BM nezdinde kayıtlı olduğunu, anlaşmanın ilgili iki ülke arasında olduğunu ve üçüncü tarafları ilgilendirmeyeceğini belirtmiştir (Kalabalık, 2018).

Eylül 2018'de GKRY-Mısır arasında doğalgaz boru hattı anlaşması yapılmıştır. Bahse konu anlaşmaya göre GKRY'nin Afrodit sahasında bulunan 12 numaralı parseldeki doğalgazın deniz altından bir boru hattı döşenmesi yoluyla Mısır'daki LNG terminallerine taşınması hedeflenmiştir. 12 numaralı parselde KKTC'nin de haklarının bulunması hasebiyle Türkiye ve KKTC'den birçok itiraz yapılmış ancak itirazlara rağmen anlaşma imzalanmıştır (Güney Kıbrıs ile Mısır Boru Hattı Anlaşması İmzaladı, 2018).

GKRY-Mısır arasında doğalgaz boru hattı anlaşmasının yapılmasının ardından 10 Ekim 2018 tarihinde GKRY-Mısır-Yunanistan üçlü zirvesi gerçekleştirilmiştir. Girit adasında gerçekleştirilen bu zirvenin ardından liderler bir ortak bildiri yayınlamıştır. Yunanistan Başbakanı Çıpras zirve sonrasında bir açıklama yapmış yakın zamanda Yunanistan ile Mısır arasında Münhasır Ekonomik Bölge anlaşması yapılacağını bunun için sınırların belirlenmesi konusunda anlaştıklarını belirtmiştir. Bu ortak bildirin ardından Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy bir açıklama yapmıştır. Açıklamada Kıbrıs halkının adanın ortağı olması hasebiyle Kıbrıs Türklerinin haklarının ve menfaatlerinin muhafazasına yönelik çabaların Türkiye tarafından kararlılıkla sürdürüleceği vurgulanmış, bu minvalde Kıbrıs Türklerinin meşru haklarının yok sayılmasına yönelik adım atanların ve Türkiye'yi yok saymaya çalışanların hedeflerine asla ulaşamayacaklarını ifade etmiştir (Demirci, 2018).

GKRY'nin daha önce zikrettiğimiz ihalelerde 10 numaralı parseli ExxonMobile ve Qatar Petroleum'a ruhsatlandırdığını ifade etmiştik. Kasım 2018'de GKRY'nin NAVTEX ilan etmesi üzerine ExxonMobile şirketi 10 numaralı parselde doğalgaz arama çalışmaları başlatmıştır. Sondaj faaliyetlerinin başlama tarihinin KKTC'nin kuruluş yıl dönümüne denk getirilmesi manidardır. Türk donanması bu bölgede silah atış eğitimleri düzenleyerek ExxonMobil'in Türkiye-GKRY arasında ihtilafı olan 6 numaralı parsele girmemesi konusunda açık uyarıda bulunmuştur (Kadan, 2018). Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu 14 Kasım'da mecliste yaptığı bir konuşmada konuyla alakalı "Türkiye'nin Kıbrıs'ın batısındaki çıkarlarının korunması hususunda gerekli tedbirleri aldığını bu konuda kimsenin bir macera içerisine girmemesi gerektiğini" ifade etmiştir. Konuşmanın devamında ada çevresindeki hidrokarbon kaynakları üzerinde Kıbrıs Türklerinin de hakları olduğunu ve Türk halkının haklarının kimselere yedirilmeyeceği belirtmiştir (Durul ve Yüzbaşıoğlu, 2018). Konuyla alakalı bir diğer açıklama Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy tarafından yapılmıştır. İlgili açıklamada ExxonMobil şirketinin Kıbrıs adası etrafında hidrokarbon arama faaliyetleri yürütmesinin bölgenin istikrarına katkısı olmayacağı, doğal kaynaklarda adadaki diğer paydaş olan Kıbrıs Türklerinin de hakları olduğu belirtilmiştir. Bu vesileyle GKRY'nin arama ve sondaj faaliyetlerine ortak olan enerji şirketleri uyarılmış, doğal kaynakların paylaşımının Kıbrıs meselesinin özünü oluşturduğu vurgulanmıştır. Karşılık olarak Türkiye'nin kendi kıta sahanlığına ilaveten, KKTC tarafından TPAO'ya verilen ruhsat sahalarında da faaliyetlere başlayacağı ifade edilmiştir (MFA, 2018, SC-75).

14 Ocak 2019'da Mısır Petrol ve Maden Bakanı'nın davetiyle Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun kurulmasını görüşmek üzere Yunanistan-GKRY-İsrail-Filistin-Ürdün ve İtalya enerji bakanları Mısır'ın başkenti Kahire de bir araya gelmiştir. Yapılan toplantının ardından bir ortak bildiri yayınlanmıştır. Bildiride Doğu Akdeniz'deki gaz keşiflerinin bölge ülkelerinin ekonomik anlamda kalkınması için çok önemli olduğu, olası yeni keşiflerin ve gaz sahalarının kullanımının enerji arz ve güvenliği açısından önem arz ettiği vurgulanmıştır. Forumu katılan ülkelerin bakanları tarafından, keşfedilen ve keşfedilecek olan gaz potansiyelinden maksimum düzeyde verim sağlanması için teknik ve ekonomik anlamda iş birliği taahhüdünde bulunulmuştur. Ayrıca yayınlanan bildiride, forumun kurulmasındaki asıl gayenin arz ve talebe cevap vererek üye ülkelerinin menfaatlerine hizmet edecek bölgesel gaz

piyasasının oluşturulmasının hedeflendiği vurgulanmıştır (Kökyay, 2021: 224; Küçükkaya, 2019).

Türkiye 27 Şubat-8 Mart tarihleri arasında aynı anda Karadeniz, Ege ve Doğu Akdeniz’de Cumhuriyet tarihinin en kapsamlı deniz tatbikatını gerçekleştirmiştir. Mavi Vatan 2019 Tatbikatı olarak anılan tatbikatta firkateynler, korvetler, denizaltılar çıkarma gemileri ve diğer gemiler olmak üzere toplam 103 askeri gemi görev yapmıştır. Doğu Akdeniz’de MEB anlaşmazlıklarına bağlı olarak yaşanan gerginlikler ve misillemelere karşı yapılan bu tatbikat Türkiye’nin Doğu Akdeniz başta olmak üzere Mavi Vatan’da güçlü varlığının göstergesi olarak önem arz etmiştir.

4 Mayıs 2019’da Türkiye Fatih Sondaj Gemisi ile Kıbrıs’ın batı tarafında doğalgaz arama faaliyetlerine başlamıştır. Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, KKTC’nin TPAO’ya ruhsat verdiği alanlarda Türkiye’nin gerekli adımları attığını belirtmiş, “İlerleyen zamanlarda da Türkiye olarak uzlaşmacı tavrımızı koruyacağız ancak KKTC’nin ve Türkiye’nin haklarının korunması noktasında da gerekeni yapacağız.” açıklamasında bulunmuştur. Bu açıklamanın ardından Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Türkiye’nin sondaj kararını kınamış ve çalışmalara son vermesini talep etmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından da benzer bir açıklama yapılmıştır. İlgili açıklamada Türkiye’nin, GKRY MEB alanları olarak tanımlanan alanlarda sondaj çalışması yapmasını provakatiflik olarak görmüş ve Türkiye’yi suçlayarak faaliyetlerine son vermesi çağrısında bulunmuştur. Aynı şekilde Mısır Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye’nin tek başına yapacağı faaliyetlerin bölgedeki istikrarı olumsuz etkileyeceği dolayısıyla uluslararası hukuka uygun adımlar atılması gerekliliğini belirtmiştir (Gerilim Arttığı Doğu Akdeniz ve Kıbrıs’ta Neler Oluyor, 2019). Bunun üzerine Türkiye Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar konuyla alakalı bir konuşmasında Türkiye’nin Doğu Akdeniz ve Ege’de uluslararası hukuktan kaynaklı haklarını koruyacağını ve garantör ülke olması hasebiyle KKTC halkının da haklarının Türkiye tarafından korunacağını ve hiçbir şekilde oldubittilere müsaade edilmeyeceğini ifade etmiştir (Özer, 2019). ABD tarafından yapılan açıklamaya Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından bir açıklamayla karşılık verilmiştir. Bahse konu açıklamada Türkiye’nin kendi kıta sahanlığında faaliyet yürüttüğü ABD’nin yaptığı açıklamanın gerçeklikten kopuk olduğu, Türkiye’nin tutumunun 2004’ten beri aynı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca üçüncü devletlerin kendilerini uluslararası

mahkeme makamına koyarak deniz sınırlarının ne şekilde çizileceğine dair tasarrufla bulunmasını kabul edilemez bir durum olduğu, ABD'nin bu konuda bölgede tam anlamıyla anlaşılması ve kayda geçirilmiş bir MEB sınırı varmış gibi Türkiye'ye çağrıda bulunmasının uluslararası hukuka uygun olmayan bir davranış olduğu ifade edilmiştir. Devamında GKRY'nin tek taraflı hidrokarbon faaliyetlerine son vermedikçe Türkiye'nin de kendisi ve KKTC adına kıta sahanlığı alanlarını koruyacağı açıklanmıştır (MFA, 2019, No: 128).

Haziran 2019'da GKRY, Amerika menşeli Noble Energy şirketi ile ilk kez gelir paylaşım anlaşması yapmıştır. GKRY Enerji Bakanı yapılan bu anlaşmayla 9,4 milyar dolar gelir elde edeceklerini açıklamıştır. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Erdoğan yapılan anlaşmaya atıfta bulunarak "MEB alanlarında Kıbrıs Türkü kardeşlerimizin haklarını sonuna kadar koruyacağız, bu hakları hiç ilgisi olmayanlara yedirmeyiz." açıklamasında bulunmuştur (Kırkeser ve Usta, 2019). Anlaşmayla ilgili bir açıklama da Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy tarafından yapılmıştır. Aksoy, bahse konu açıklamada GKRY'nin KKTC halkının haklarını görmezden gelerek, bu anlaşmayı Türklerin haklarının gasp edilmeye devam edildiğinin somut delili olarak göstermiştir. Bu anlaşmayla Kıbrıs Türklerine hiçbir pay verilmediği ve bu durumun kabul edilmez olduğu vurgulanmış, GKRY'nin ve onunla iş yapan enerji şirketlerinin Kıbrıs Türklerinin haklarını görmezden gelerek hareket edemeyeceğini belirtmiştir. Bu minvalde KKTC tarafından TPAO'ya verilen ruhsat sahalarında yakın zamanda sondaj çalışmalarına başlanacağı ifade edilmiştir (MFA, 2019, SC-41). Bu gelişmelerden birkaç gün sonra GKRY tarafından Fatih Sondaj Gemisi çalışanlarının ve TPAO yetkililerinin tutuklanmasına dair haberler çıkmıştır. Bunun üzerine Sözcü Hami Aksoy, GKRY'nin bu haddi aşan girişimi şayet doğru ise bu girişimin Türkiye nezdinde hiçbir hükmü olmadığını söylemiş, "Böyle bir cürette bulunulduğu takdirde Türkiye tarafından gereken cevabın verileceğinden kimsenin şüphesi olmasın." şeklinde bir açıklamada bulunmuştur (Yüzbaşıoğlu, 2019).

Türkiye özellikle 2000'li yıllardan sonra Doğu Akdeniz'deki hukuki haklarının muhafazası konusunda hem hukuki hem askeri hem fiili birtakım adımlar atmıştır. Doğu Akdeniz'de yalnız bırakılan Türkiye için en önemli başarı, UMH ile 27 Kasım 2019'da Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın girişimleriyle imzalanmış olan deniz yetki alanlarına ilişkin sınırlandırma anlaşmasıdır. UMH'nin göreve gelmesinden sonra özellikle Türkiye tarafından meşru hükümet olarak tanınması ve bu çerçevede

desteklenmesinin, mutabakat muhtırasının imzalanması hususunda büyük katkıları olmuştur. Türkiye böyle bir anlaşma yaparak, diplomatik alanda oldukça önemli bir atılımda bulunmuş ve bölgedeki dengeleri kendi lehinde değiştirmiştir. Türkiye-Libya anlaşması İtalya'yı Libya meşru hükümetine yakınlaştırmış, Doğu Akdeniz'de daha geniş bir iş birliği potansiyeli oluşmuştur (Bowlus, 2020).

Son dönemde GKRY-Yunanistan-Mısır-İsrail tarafından Doğu Akdeniz'deki enerji denkleminin dışında tutulmaya çalışılan Türkiye, bu anlaşmayla birlikte KKTC-Türkiye bloğunun yanına Libya'yı da eklemiş ve dördü bloğa karşı üçlü blok olarak siyasi, hukuki, askeri ve fiili varlığını güçlendirmiştir (Acer, 2019: 11). Tabii yapılan bu anlaşmaya tepkiler gecikmemiştir. Yunanistan Başbakanı Miçotakis anlaşmayla ilgili, uluslararası hukuka tezat olan bu anlaşmanın NATO'nun iş birliği ilkesiyle uyumsuz olduğunu dile getirmiştir. İsrail Dışişleri Bakanlığından yapılan açıklamada ise Türkiye'nin Doğu Akdeniz bağlamında atmış olduğu bu adımların İsrail devleti tarafından endişeyle takip edildiği belirtilmiştir (Deveci, 2018; Hatipoğlu, 2019). Mısır hakkında ise anlaşmayla ilgili UMH'nin başka ülkelerle anlaşma imzalamasının yasadışı olduğu dolayısı ile bu muhtıranın bir bağlayıcılığı olmadığı açıklamasında bulunmuştur. GKRY, bu anlaşmanın uluslararası hukuku yok saydığı dolayısı ile BM'ye şikâyetle bulunulacağını ifade etmiştir. KKTC Enerji Bakanı mutabakat muhtırasına ilişkin Doğu Akdeniz'de Rumların ve Uluslararası güçlerin oyunlarının bu girişimle bozulduğunu GKRY-Yunanistan-İsrail-Mısır bloğunun bu anlaşmayla birlikte bertaraf olacağını ifade etmiştir (Libya Hamlesi Telaşlandırdı, 2019). Bu itirazlara karşı Türkiye Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy tarafından bir açıklamada bulunulmuştur. Bahse konu açıklamada; Libya ile imzalanan bu anlaşmayla Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de batı sınırının bir kısmının belirlendiği, anlaşmanın Uluslararası hukuk içtihatlarını oluşturan mahkeme kararlarına ve BMDHS'nin ilgili maddelerine uygun olduğu belirtilmiştir. Devamında Türkiye'nin bu anlaşmayı imzalamadan önce tüm tarafları hakkaniyet çerçevesinde bir araya gelip sınırların belirlenmesi konusunda görüşmeye çağrıldığını ancak görüşmelere katılmak yerine tek taraflı adımların atılarak Türkiye'yi suçlama yoluna gidildiği vurgulanmıştır. Örnek olarak Meis adası gösterilip maksimalist Yunan-Rum tezleri ile Meis adasına yüzölçümünün 4 bin katı deniz yetki alanları kazandırılmaya çalışıldığı belirtilmiş, Türkiye'nin bu anlaşmayla oldubittilere asla izin vermeyeceğini ifade etmiştir (MFA, 2019, SC-73).

Türkiye ile Libya arasında Deniz Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası imzalanmasının akabinde karşı adım olarak 2 Ocak 2020’de GKRY, Yunanistan ve İsrail arasında Doğu Akdeniz’deki gazın Avrupa’ya transfer edilmesine yönelik EastMed boru hattı anlaşması imzalanmıştır. İmza töreninden sonra Yunanistan Başbakanı Miçotakis, Türkiye’yi kastederek yaptığı açıklamada üç ülke arasında yapılan bu anlaşmanın hiçbir ülkeyi tehdit amaçlı yapılmadığını, projeye katılımın tüm ülkelere açık olduğunu belirtmiş, katılım şartının sadece iyi komşuluk ilişkilerine sahip olmak ve uluslararası hukuka saygılı olmak olarak ifade etmiştir (Berberakis, 2020). Bunun üzerine Türkiye Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy; EastMed doğalgaz boru hattı anlaşmasının imzalanmasının Türkiye’yi ve KKTC’yi dışlamaya yönelik beyhude bir adım olduğunu, Türkiye’yi ve KKTC’yi yok sayan hiçbir projenin başarılı olamayacağını belirtmiştir. Ayrıca bölgedeki gazın Avrupa’ya transfer edilmesi noktasında en makul güzergahın Türkiye üzerinden olacağını ancak bu kolaylığa rağmen Türkiye’ye ve KKTC’ye tüm iş birliği yollarının kapatılmasının asıl gerekçesinin basit siyasi hesaplar olduğunu ifade etmiştir (MFA, 2020, SC-1).

Doğu Akdeniz Gaz Forumu’nun ikinci toplantısı Bakanlar düzeyinde Temmuz 2019’da Mısır’da yapılmış, foruma GKRY, Yunanistan, Mısır, İsrail, Ürdün, Filistin ve İtalya dahil 7 ülke katılım sağlamıştı. Toplantıya AB, ABD ve Fransa’dan temsilciler de katılmıştı. Forumda alınan kararla üye ülkelerin doğal kaynaklar üzerindeki haklarının muhafazası için forumun uluslararası hukuka uygun bir şekilde uluslararası bir kuruluş olması taahhüdünde bulunulmuştur. Ayrıca bir sonraki toplantının Ocak 2020 de yapılmasına karar verilmiştir (Doğu Akdeniz Gaz Forumu Bakanlar Düzeyinde Toplandı, 2019). 16 Ocak 2020’ye gelindiğinde Doğu Akdeniz Gaz Forumu’nun üçüncüsü tertip edilmiş yine üye olan yedi ülkenin bakanları bu toplantıya katılmıştır. Bu toplantıyla Akdeniz Gaz Forumu’na üye ülkeler bir kuruluş tüzüğü imzalamıştır. Ayrıca forumun genel çerçevesi oluşturulmuş ve forumun AB yasalarına uygun olup olmadığının incelenmesi için Avrupa Komisyonu’na sunulması kararlaştırılmıştır. Bu toplantıda Fransa, foruma üyelik için resmi başvuruda bulunmuş ABD ise foruma daima gözlemci sıfatıyla katılma talebini iletmiştir. Bu talepler forum üyeleri tarafından olumlu karşılanmış ve taleplerin forumun kuruluş amacına uygun olduğu ve kurucu üyeler tarafından bu başvuruların onaylanacağı belirtilmiştir (Doğu Akdeniz Gaz Forumu Kahire’de Bakanlar

Düzeyinde Üçüncü Kez Toplandı, 2020). Bu toplantının hemen ardından Türkiye tarafından toplantının uluslararası bir kuruluşa dönüştürülmesine tepki gösterilmiştir. Bakanlık Sözcüsü Aksoy, bu forumun Türkiye’yi Doğu Akdeniz’deki enerji denkleminin dışında bırakmayı hedefleyen ülkelerin siyasi amaçlarla kurdukları bir örgüt olduğunu, bu forumun asıl amacının gerçekten iş birliği olması halinde Türkiye’nin ve KKTC’nin de foruma davet edileceğini belirtmiş, Türkiye’nin ve KKTC’nin dışlandığı bu tür oluşumların bölgede barış ve istikrara katkı sağlamayacağı dolayısıyla başarısız olacağı ifade edilmiştir (MFA, 2020, SC-3).

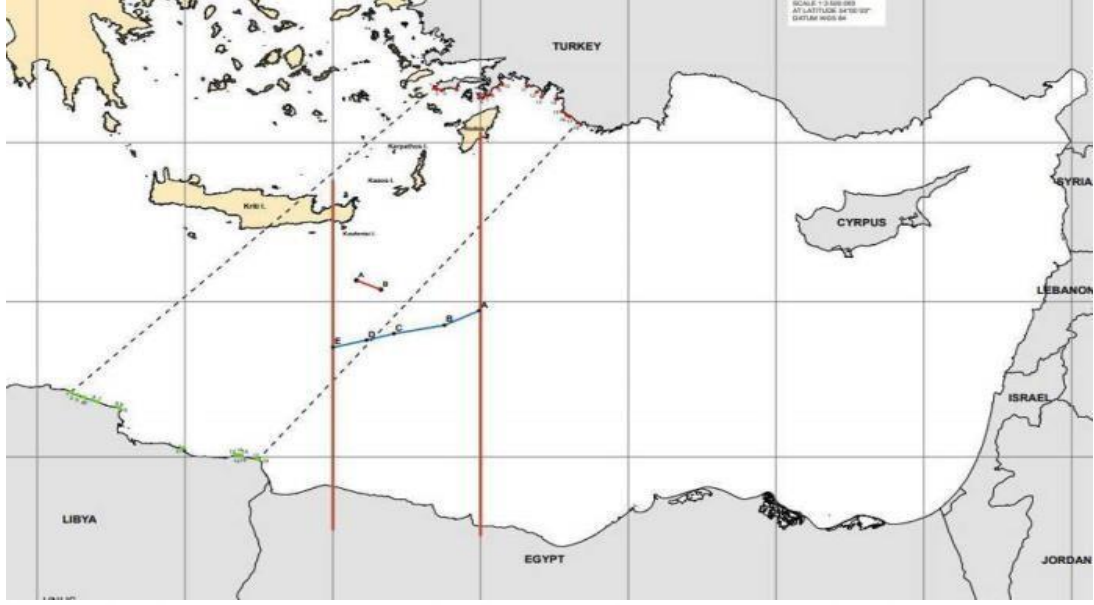
Mayıs 2020’de GKRY, Yunanistan, Mısır, BAE ve Fransa’dan Türkiye’nin Doğu Akdeniz ve Libya politikalarına karşı ortak bir bildiri yayınlamıştır. Söz konusu bildiri de, Doğu Akdeniz’de gerilimlerin artmasının sebebinin Türkiye olduğu ve bu tutumdan kaygı duyulduğu belirtilmiş, Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de sürdürmüş olduğu hidrokarbon faaliyetlerinin GKRY’nin MEB sahasında gerçekleştirildiği ve bu arama faaliyetlerinin uluslararası hukuka aykırı olduğu ifade edilmiştir. Türkiye-Libya arasında imzalanan mutabakat muhtırasının üçüncü ülkelerin egemenlik haklarını ihlal ettiği ve anlaşmanın deniz hukukuna uygun olmadığı dolayısı ile kendileri için bir yükümlük oluşturmayacağını belirtmişlerdir. Bu açıklamaları Türkiye’nin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy sert bir dille eleştirmiştir. Aksoy, bildiriye ilişkin “Bahse konu ülkelerin mevcut politikalarıyla, bölgesel kaos ve istikrarsızlık içerisinde olan ülkelerin demokrasi hayallerini darbeci diktatörlerin bu akıl almaz saldırganlığına kurban etmekten çekinmeyen zihniyetin hesaplarının Türkiye tarafından bozulduğunu” belirtmiş, Doğu Akdeniz konusunda “KKTC ve Türkiye ile diyalog kurmak yerine küresel aktörlerden medet umulmasının ancak mandacı ve sömürgeci bir zihniyetin eseri olabileceği dolayısı ile uluslararası hukuk çerçevesinde atılan atımların hukuksuz gerekçelerle asla çarpıtılamayacağını” ifade etmiştir (Canlı, 2020; Yavuz, 2020).

6 Ağustos 2020’de Yunanistan ile Mısır arasında bir MEB anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın Türkiye’nin bölgedeki siyasi ve ekonomik üstünlüğünü sonlandırmak için yapılan bir misilleme olduğu düşünülmektedir. Bu anlaşmayla birlikte Türkiye-Yunanistan arasında var olan sorunlara bir yenisi daha eklenmiştir. Sorunu, temelde bir enerji mücadelesi olarak görünse de asıl olarak iki ülke arasında yıllardır süre gelen siyasi gerginliğin farklı bir şekilde yeniden ortaya çıkması olarak okumak mümkündür (Marcus, 2020). Bahse konu anlaşmada Yunanistan anakarasının değil

Yunan adalarının esas alındığı görülmektedir. Sınırlandırma anlaşması (Şekil 2.4)'de harita üzerinde gösterilmiştir. Haritada da görüleceği üzere yapılan anlaşmada adalar esas alınırken Meis adası Mısır kıyılarını gördüğü halde hesaba katılmamıştır.

Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı iddialarında Meis adasına kıta sahanlığı verilmesi gerektiği savı göz önüne alındığında bu anlaşma yapılırken bu adanın esas alınmaması Türkiye'nin adalara kıta sahanlığı verilmemesi gerektiği savını destekler niteliktedir. Aslında yapılan bu anlaşmayla Yunanistan ve Mısır tarafından amaçlanan Türkiye-Libya arasında daha önce imzalanmış olan mutabakat muhtırasının etkisizleştirilmesi çabasıdır. Nitekim Yunan diplomatların "Yunanistan ile Mısır arasında yapılan bu anlaşma Türkiye ile Libya arasında yapılan anlaşmayı geçersiz kılmıştır." açıklaması, Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias'ın "Türkiye ile Libya arasında hukuksuz ve hükümsüz bir şekilde imzalanan anlaşmanın tam zıttı bir anlaşma yapılmıştır, bu anlaşmayla Türkiye-Libya mutabakatı artık çöp tenekesindedir." açıklaması düşüncelerimizi destekler niteliktedir (Acer, 2020c: 17-24). Yapılan bu anlaşmaya Türkiye tarafından gerekli mercilerce tepkiler verilmiştir. Dışişleri bakanlığı ilgili anlaşma için "Yunanistan ile Mısır arasında deniz sınırı bulunmamaktadır. Dolayısı ile yapılan bu anlaşma Türkiye açısından yok hükmündedir." ifadesinde bulunmuştur. Ayrıca sözde sınırlandırma anlaşması yapılan bölgenin daha önce Türkiye ile Libya arasında anlaşmaya varılmış olan bölge olup ilgili bölgenin BM'ye Türk kıta sahanlığı olarak bildirildiği vurgulanmıştır. Mısır'ın yaptığı bu anlaşmayla deniz yetki alanlarında Yunanistan'a karşı bir kaybı olduğu belirtilmiş, ilgili anlaşmayla sadece Türkiye'nin değil aynı zamanda Libya'nın da kıta sahanlığının gasp edildiği vurgulanmıştır. İlgili bölgede Türkiye'nin herhangi bir faaliyete izin vermeyeceği Doğu Akdeniz'deki meşru hak ve çıkarlarını koruyacağı ifade edilmiştir (MFA, 2020, No: 165).

Cumhurbaşkanı Erdoğan, "Yunanistan'la Mısır arasında yapılan bu anlaşmanın hiçbir kıymeti olmadığını, Yunanistan'ın bu bölgeye kıyıdaş olmadığını Libya ile yapılmış olan anlaşmanın kararlılıkla sürdürüleceğini" ifade etmiştir (Cumhurbaşkanı Erdoğan: Kalkınmamızı devam ettireceğiz: 2020).

Şekil 2.4. Mısır-Yunanistan MEB Anlaşması Muhtemel Sınırları (Acer, 2020c: 20.)

Yunanistan ve Mısır tarafından atılan bu adıma karşılık, Türkiye 10 Ağustos'ta Mısır ile Yunanistan arasında anlaşma yapılan bölgede NAVTEX ilan etmiştir. Akabinde Oruç Reis sismik araştırma gemisini ilgili bölgeye Türk donanması eşliğinde gönderilmiştir. Söz konusu bölgenin Yunanistan ve Mısır arasında esas alınmış ortay hat bölgesinde ve Yunanistan-Türkiye ihtilaflı MEB sahasında olması ilgili ülkelerin yaptığı MEB anlaşmasının Türkiye tarafından tanınmadığının açık göstergesi olmuştur. Araştırma gemisinin yanında Türk donanmasının da gönderilmesi Türkiye'nin kararlı bir şekilde çıkarlarını koruyacağını tezahürü olmuştur (Oruç Reis için Navtex ilan edildi, 2020).

22 Eylül 2020'de Doğu Akdeniz Gaz Forumu (DAGF) Yunanistan, Mısır, GKRY, İsrail, Ürdün ve İtalya'nın imzalarıyla uluslararası bir örgüte dönüştürülmüş, Filistin ise imza törenine katılmamıştır. Toplantıya AB, ABD ve Fransa'nın gözlemcileri de iştirak etmiştir (Abdullah ve Koşak, 2020). DAGF'nin 6 ülkenin imzasıyla kurulmasının ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan Uluslararası Deniz Hukuku ve Doğu Akdeniz Sempozyumu'nda yaptığı konuşmada, "Türkiye'nin ve KKTC'nin içinde adil bir şekilde var olamadığı hiçbir denklemden Akdeniz'de barış çıkmayacağını, Akdeniz'deki sorunların aktörlerin birbirlerini dışlamasıyla değil aynı masa etrafında toplanarak çözülebileceğini" ifade etmiştir (T.C. İletişim Başkanlığı, 2020).

Ocak 2021’de İsrail Enerji Bakanı Yuval Steinitz, Türkiye’nin Doğu Akdeniz Gaz Forumu’na katılmak istemesi halinde memnun olacaklarını dile getirmiştir. Daha önce Cumhurbaşkanı Erdoğan ile bir araya geldiğini ve bu birliktelikte İsrail gazının Türkiye üzerinden ihraç edilmesi olasılığının konuşulduğunu belirtmiş, bu projeyi tekrar Türkiye ile görüşmeye hazır olduklarını ifade etmiştir (Deveci, 2021). İsrail tarafından böyle bir adımın atılmasında kendi taraflarında da İsrail gazının ihraç edilmesi konusunda en uygun ve ekonomik yolun Türkiye olduğunun biliniyor olmasının büyük etkisi vardır. Nitekim EastMed projesinin Türkiye güzergâhına göre daha maliyetli olması, EastMed’in hayata geçirilebilmesi için Türkiye kıta sahanlığından geçecek olması, dolayısı ile Türkiye’nin onayının alınmasının gerekecek olması bunun en açık göstergesidir.

Mısır Şubat 2021’de kendi kıta sahanlığında 24 parselde ihaleye çıkmıştır. Bahse konu ihalede 18 numaralı parsel Türkiye’nin daha önce BM’ye bildirdiği kıta sahanlığının güney kısmına denk geldiği için 18 numaradaki ihaleyi iptal etmiştir. Mısır’ın ihaleye çıkarken Türk kıta sahanlığına dikkat etmesi Türkiye tarafından olumlu karşılanmış, Yunanistan’da ise endişe yaratmıştır. Mısır’ın Türk kıta sahanlığına dikkat etmesi, Yunanistan basınında “Mısır Türkiye ile Anlaşıyor”, “Mısır’dan Kalleşlik”, “Mısır’ın Türkiye ile Sinsi Oyunu” gibi başlıklar atılmasına neden olmuştur (Böke, 2021). Mısır’ın bu tutumu karşısında Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, bunun çok önemli bir gelişme olduğunu söylemiş ve bu gelişmelerin devam etmesinin beklendiğini belirtmiş, Türkiye’nin Mısır ile ortak birçok kültürel değere sahip olduğunu ve Mısır ile gelecek günlerde farklı gelişmeler yaşanabileceğini ifade etmiştir (Özer, 2021a). Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu ise daha önce Mısır-Yunanistan MEB anlaşması imzalanırken de Mısır’ın Türk kıta sahanlığına dikkat ettiğini, Türkiye’nin kıta sahanlığına girmeden sismik araştırmalarını yaptığını bu bağlamda ilişkilerin gidişatına göre Mısır’la deniz yetki alanlarının müzakere edilip bir anlaşma yapılabileceğini belirtmiştir (Unutmaz, 2021).

Türkiye 15 Mart’ta Yunanistan ve İsrail’in Ankara Büyükelçiliklerine ve AB’nin Türkiye Delegasyon Başkanlığına nota vermiştir. Bahse konu nota GKRY-Yunanistan-İsrail arasında elektrik bağlantısının kurulmasına dair AB destekli projenin Türkiye kıta sahanlığından geçecek olmasıdır. Proje dokümanlarından elde edilen bilgiye göre proje güzergâhının Türkiye kıta sahanlığından geçtiği, dolayısı ile

bu proje Türkiye'nin kıta sahanlığında bir ön araştırma gerektiriyorsa Türkiye'den izin alınması gerektiği, şayet ön araştırma gerektirmiyorsa kablo döşeme faaliyetleri için Türkiye'ye önceden haber verilmesi gerektiği bildirilmiştir (Çetinkaya, 2021).

5-6 Mayıs 2021'de Türkiye ile Mısır arasında istikşafî görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Malum olduğu üzere darbe sürecinden dolayı Türkiye ile Mısır arasında ilişkiler uzun bir süre sekteye uğramıştır. Ancak Kahire'de gerçekleştirilen bu görüşmeler sonrasında Mısır ile Türkiye arasındaki ilişkiler tekrar başlamıştır. Görüşmeye Türkiye'den Dışişleri Bakan Yardımcı Sedat Önal ve beraberindeki bir heyet katılmıştır. Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada görüşmelerin samimi ve kapsamlı bir içerikte gerçekleştirildiği, ikili ilişkilerin yanı sıra Libya, Suriye, Irak meselelerinin ele alındığı ve Doğu Akdeniz'de barış ve istikrarın sağlanması hususlarının görüşüldüğü ifade edilmiştir (MFA, 2021). Ocak ayında İsrail Enerji Bakanı'nın açıklamaları, Mayıs'ta Mısır ile yapılan istikşafî görüşmeler başta olmak üzere zikrettiğimiz diğer hususlara bakıldığında Doğu Akdeniz'de dengelerin artık Türkiye lehinde ilerlediğini görmek mümkündür. Yaşanan gelişmelerin, bahse konu devletlerin özellikle Doğu Akdeniz üzerinde Türkiye'nin haklı nedenlerini görmüş olabileceği ya da özellikle gaz ihracı konusunda kendi çıkarları için Türkiye'nin daha makul olduğunun farkına vardıklarının göstergesi olması muhtemeldir.

6 Haziran 2021'de Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Yunanistan'a bir ziyarette bulunmuştur. Ziyarette Başbakan Miçotakis ve Dışişleri Bakanı Nikos Dendias ile görüşme gerçekleştirmiştir. Ziyarette ortak açıklama yapılmış Çavuşoğlu açıklamasında uzun süredir çözülmemiş meselelerin iyi komşuluk ve karşılıklı çıkarlara saygı çerçevesinde çözülmesi gerektiğini bunun için de ikili ilişkilerin devam ettirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Türkiye olarak Yunanistan ile koşulsuz şartsız her alanda ilişkilerin geliştirilmek istendiği bunun için diyaloga hazır olduğunu ifade etmiştir (Yılmaz ve Yüzbaşıoğlu, 2021).

29 Eylül'de GKRY tarafından, büyük bir kısmının Türk kıta sahanlığı içerisinde olduğu bir bölgede araştırma yapılmak üzere NAVTEX yayınlamıştır. Araştırma gemisinin Türkiye kıta sahanlığında araştırma yapacak olmasından dolayı Türkiye tarafından geminin sahibi olan şirketlere karşı girişimlerde bulunulmuş, bu faaliyetlerin Türkiye ile birlikte organize edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Türkiye'nin bu uyarılarına rağmen 3 Ekim'de Nautical Geo adlı araştırma gemisi

ilgili bölgeye girmeye çalışmıştır. Akdeniz Kalkanı Harekâtı kapsamında bölgede bulunan Türk donanması ilgili gemiye kıta sahanlığından çıkması uyarısında bulunmuştur. Buna rağmen yine izinsiz bir şekilde bölgeye girmeye çalışan gemi Türk donanması tarafından kıta sahanlığının dışına çıkarılmıştır (Özer, 2021b).

19 Ekim 2021’de GKRY-Yunanistan-Mısır üçlü zirvesi gerçekleştirilmiştir. Atina’da gerçekleştirilen zirvenin ardından bir ortak bildiri yayınlanmıştır. Bildiride, Mısır ile GKRY arasında bir elektrik hattının inşa edilmesine karar verilmiş, inşa edilecek hattın sadece taraf ülkelerin değil Avrupa’nın da enerji güvenliğine önemli katkıları olacağı belirtilmiştir. İlgili tarafların hidrokarbon arama ve çıkarma birlikteliklerinin devam edeceği, bu birlikteliğin bölgenin enerji güvenliğine katkıları olacağı vurgulanmıştır. Ayrıca Türk gemilerinin ilgili bölgelerde yaptığı sondaj çalışmalarının kabul edilemeyeceğini, Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de uluslararası hukuka uymayan provokatör hareketlerde bulunduğunu ve Libya ile yapılan anlaşmanın hukuki olmadığını dile getirmişlerdir (Yılmaz, 2021). Bildirinin yayınlanmasının akabinde Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından bildiri hakkında açıklama yapılmıştır. Açıklamada GKRY-Yunan birlikteliğinin Türkiye ve KKTC’ye karşı düşmanca politikalarının bir yenisi olduğu, bildiride Mısır’ın da olmasının Mısır’ın Doğu Akdeniz’de halen kiminle iş birliği içerisinde olacağını anlayamamış olduğunun tezahürü olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye’nin ve KKTC’nin içerisinde bulunmadığı hiçbir girişimin başarılı olamayacağını daha önce gösterildiği, Türkiye’nin, iş birliği içerisinde ortaya konan enerji politikalarını desteklediği, ancak sadece Türkiye’nin ve KKTC’nin haklarının göz ardı edilmediği projelere destek verdiği vurgulanmıştır. Açıklamanın devamında Türkiye’nin kıta sahanlığının ihlal edilmeye çalışıldığı tüm girişimlere gerekli cevapların verilmiş olduğu, Türkiye’nin hem kendi haklarını hem de KKTC’nin haklarını koruyacağı ifade edilmiştir (MFA, 2021, No: 350).

Aralık 2021’de GKRY’nin daha önce ihaleye açtığı parsellerde ihaleyi kazanan ExxonMobil ve Qatar Petroleum ortaklığına sözde MEB alanında bulunan 5. parselde hidrokarbon arama izni verilmiştir. Bahse konu bu parsel Türkiye kıta sahanlığının bir kısmı ile çakışmaktadır. Bunun üzerine Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç bir açıklama yapmıştır. Açıklamada Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin, Türkiye’nin ve KKTC’nin haklarını göz ardı ederek ihtilafli bölgede hidrokarbon arama çalışmasına izin vermesi Doğu Akdeniz’de kimin gerginlik çıkardığının

göstergesi olduğu belirtilmiş, ruhsatlandırılan sahanın bir kısmının Türk kıta sahanlığını ihlal ettiği vurgulanmıştır. Dolayısı ile ilgili bölgede hiçbir şirketin izinsiz arama faaliyetlerine izin verilmeyeceği, Türkiye'nin ve KKTC'nin haklarının korunacağı ifade edilmiştir (MFA, 2021, SC-47).

Ocak 2022'de AB ve ABD tarafından desteklenen EastMed projesinden ABD'nin desteğini çektiği ile ilgili haberler yayınlanmıştır. Ayrıca ABD'nin EastMed projesi ile alakalı çekincelerini GKRY-Yunanistan ve İsrail'e bildirdiği ifade edilmiştir. ABD'nin çekinceleri arasında birkaç husustan bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi olarak çevresel faktörlere bağlı olarak iklim değişikliği tetikleyen karbon temelli yakıt türlerinin kullanılmasının azaltılması bunun yerine çevresel enerji yani yenilenebilir enerji alanlarına yatırımların yapılması olarak söylenebilir. İkinci olarak projenin maliyet hesaplamaları ve inşa edilme süresi göz önünde bulundurulmaktadır. Nitekim ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Victoria Nuland, bu proje için 10 yıl beklememize ve milyarlarca dolar harcamamıza gerek yok ifadesinde bulunmuş, bunun yerine taşımalı LNG ve elektrik hatları üzerinde durulması gerektiğini belirtmiştir. Bu minvalde uzun yıllar sürecektir olan proje inşasının beklenmesi ve boru hattı güzergahının çok uzun olması dolayısıyla maliyetli olması kar-zarar dengesi bağlamında projenin hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır. Projenin önündeki diğer bir engel olarak ise ABD'nin Yunanistan'a bildirdiği yazıda EastMed projesinin Türkiye ile bölgesel gerginliklere sebep olduğu gerekçe gösterilmiştir. Dolayısı ile bahsettiğimiz birkaç husustan dolayı projenin sürdürülebilirliğinin zayıf olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim 2020 yılında Türkiye Dışişleri Bakanlığı, projenin imza törenine müteakip yapmış olduğu açıklamada Türkiye'nin ve KKTC'nin içinde var olmadığı hiçbir projenin başarılı olamayacağını ifade etmiştir (Özcan ve Durul, 2022; Makas, 2022).

Mart 2022'de Yunanistan Başbakanı Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Cumhurbaşkanı Erdoğan ile bir görüşme sağlanmıştır. Görüşmede Türkiye-Yunanistan arasında görüş ayrılıkları ve anlaşmazlıklar ele alınmış tüm bu anlaşmazlıklara rağmen iki ülke arasında iletişimin geliştirilmesi ve ikili ilişkilerin iyileştirilmesi üzerinde durulmuştur. Erdoğan tarafından Türkiye'nin attığı adımlara değinilmiş ve ilişkilerde yeni bir sayfa açarak deniz alanlarına ilişkin konularda ilerleme sağlanmasının gerekliliği ifade edilmiş, iki komşu ülke olarak sadece kriz zamanlarında değil her zaman iyi ilişkiler içerisinde olunması gerekliliği

belirtmiştir (Mutlu, 2022). Yunanistan’la, Ege ve Doğu Akdeniz’deki sorunlar nedeniyle yaşanan gerilimlere rağmen iki ülke arasında ziyaretlerin gerçekleştirilmesi geçmiş yıllara nazaran bu ilişkilerin iyileştirilmesi çabası Türkiye’nin bölge ülkeler tarafından öneminin daha iyi anlaşıldığının habercisidir. Nitekim Türkiye’nin, özellikle Doğu Akdeniz’de hem siyasi hem askeri olarak fiili varlık göstermesi ve deniz yetki alanlarına sahip çıkması bölgede atılacak adımlarda Türkiye ile iş birliği yapılması gerekliliğini zorunlu hale getirmiştir.

Mart 2022’de gerçekleştirilen diğer bir ziyaret ise İsrail Cumhurbaşkanı Herzog’un Türkiye ziyaretidir. Bu ziyaret 2007 yılından bu yana Türkiye-İsrail arasında gerçekleştirilen en üst düzey ziyaret olması hasebiyle öne çıkmaktadır. Bu ziyarette Cumhurbaşkanı Erdoğan enerji alanında iş birliği yapılabileceği mesajı vermiştir. Erdoğan “Türkiye olarak daha önce başlatılmış olan enerji noktasındaki iş birliğini yeniden hayata geçirmek için bu bir fırsattır diye düşünüyorum. Karadeniz’de ve Akdeniz’de bu çalışmaları iş birliğimizle planlamak suretiyle hayata geçirebiliriz” diyerek özellikle Doğu Akdeniz’de enerji iş birliği çağrısında bulunmuştur (Olaç, 2022). Erdoğan bu görüşmeden sonra ileri bir tarihte yaptığı basın toplantısında Türkiye’nin İsrail politikasına yönelik adımlar attığını ifade etmiştir. Yaptığı açıklamada “İsrail’in enerji ihracı hususunda düşündüğü yol (EastMed Projesi) maliyetli ve uzun bir süreç, enerjinin Türkiye üzerinden dağılması maliyet açısından en uygun yol bunu onlar da biliyor ve kendi aralarında konuşuyorlar.” ifadesinde bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan Herzog’a fazla uzatmadan Dışişleri Bakanı’nı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı’nı göndereceğini söylemiş, Enerji Bakanı ile bu enerji transfer sürecini ve iş birliklerinin etraflıca konuşulmasını istemiş ve “Biz burada her şeye hazırız.” diyerek Türkiye’nin durumunu ifade etmiştir. Herzog da bunu memnuniyetle karşılamış ve Başbakan’a durumu ileteceğini söylemiş, Başbakan’ın Türkiye ziyaretinde onunla da bu konunun konuşulmasını istemiştir (Türkten ve Altaş, 2022). Mart ayında Türkiye karşıtı blokta yer alan İsrail ve Yunanistan’ın Türkiye’yi ziyaret etmesi Doğu Akdeniz bağlamında Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak istemelerinin tezahürüdür. Nitekim ABD’nin EastMed projesinden desteğini çektiğini belirtmesinin ardından yaşanan bu gelişmelerin, Doğu Akdeniz’de Türkiye üzerinden gerçekleştirilecek olan muhtemel bir gaz transfer sürecine yönelik ilk adımlar olduğunu söylemek mümkündür.

Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias 21 Kasım'da Bahreyn'de yapılan Uluslararası bir konferansta Türkiye hakkında eleştirilerde bulunmuştur. Söz konusu açıklamasında Yunanistan'ın karasularını 12 deniz miline çıkarma teşebbüsünde bulunması halinde Türkiye tarafından savaş tehdidinde bulunulduğunu, Türkiye'nin uluslararası hukuka karşı çıktığını ve baş belası gibi davrandığını söylemiştir. Bunun üzerine Türkiye Bahreyn Büyükelçisi Esin Çakıl; Türkiye'nin dış politikasında daima uluslararası hukuku referans aldığını, Antalya ve İstanbul'da müzakere süreçlerini yürüttüğünü, Türkiye hakkında bu söylenenlerin kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir (Küçükkahveci, 2022).

Bir diğer önemli gelişme 29 Kasım 2022'de Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Mısır Devlet Başkanı Abdulfettah es-Sisi'nin görüşmeleridir. İki lider 2022 FIFA Dünya Kupası açılışı için gittikleri Katar'da karşılaşmış el sıkışıp kısa bir görüşmede bulunmuşlardır. Bu görüşmenin Katar Emiri Şeyh Temim bin Hamed es-Sani'nin girişimleri ile gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Mısır Devlet Başkanı Mursi'ye yapılan darbe girişiminden sonra Türkiye'nin haklı tepkileri üzerine iki ülke arasında ilişkiler kesilmiştir. Bu görüşme Sisi'nin iktidara gelmesinden yaklaşık 10 yıl sonra iki ülke arasında en üst düzeyde yapılan ve son dönemlerdeki en dikkat çekici diplomatik görüşme olarak kaydedilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan yaptığı bir açıklamada "Bu görüşme yeni bir başlangıcın ilk adımı olmuştur, temenni ederiz ki bakanlar düzeyinde başlayan bu görüşmeler daha sonra daha üst düzey görüşmelerle ilişkiler iyi bir noktaya taşınır." demiştir. Ayrıca Türkiye-Mısır halkının geçmişten gelen bir birlikteliği olduğu, bu birlikteliğin önünde herhangi bir engelin olmadığı vurgulanmış ve bu görüşmelerle Akdeniz'de Türkiye karşıtı tavır alanlara yönelik barışın tekrar tesis edilebileceğini ifade etmiştir (T.C. İletişim Başkanlığı, 2022). Bu bağlamda Türkiye'nin bu süreci iyi değerlendirmesi ve Mısır ile ikili ilişkilerini ilerletmesi iki ülkenin de çıkarına olacaktır. Nitekim EastMed projesine alternatif olarak bakılan, Doğu Akdeniz'den çıkarılan gazın Mısır LNG tesislerinde işlenmesi, karşı blok için en alternatif yol olarak görünmektedir. Türkiye'nin bu süreçte daha rasyonel davranarak Mısır ile yıllardır devam eden gerginliği bir kenara bırakması ve ikili ilişkilerini düzeltmesi, Mısır'ın bu bloktan ayrılarak Türkiye bloğuna katılmasının önünü açacaktır. Dolayısı ile bölgedeki gazın Türkiye güzergahı kullanılarak Avrupa pazarına aktarılması için bir fırsat doğacaktır. Türkiye'nin bu hedef doğrultusunda adımlar atması, ulusal çıkarları için daha doğru olacağı gibi

bölgesel anlamda barış, istikrar ve güven ortamının oluşmasına da katkı sağlayacaktır (Yılmaz, 2020: 43).

22 Aralık 2022'de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Türkiye ile ihtilafı olan sözde 6. parselde İtalyan ENİ ve Fransız Total Konsorsiyumunun yeni bir doğalgaz rezervi keşfettiğini duyurmuştur. Bunun üzerine Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç bir açıklamada bulunmuştur. İlgili açıklamada Türkiye'nin kıta sahanlığında izni dışında hiçbir devlet ve şirketin hidrokarbon arama ve sondaj faaliyetinde bulunamayacağını, GKRY'nin bu tutumuyla adanın diğer paydaşı olan KKTC'nin haklarını ihlal ettiğini dolayısı ile Doğu Akdeniz de barış ve güven ortamını tehlikeye attığını belirtmiştir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de kendisinin ve Kıbrıs Türklerinin haklarını koruyacağını ve yakın dönemde yapacağı hidrokarbon çalışmalarında destekleyeceğini ifade etmiştir (MFA, 2022, SC-32).

29 Aralık 2022'de Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Yunanistan'ın Girit adası çevresinde karasularını 12 mile çıkarmak istemesiyle ilgili Yunan basınında çıkan haberler ve Yunanistan'ın bu yöndeki girişimleri ile ilgili bir açıklaması olmuştur. Çavuşoğlu, Türkiye'nin bu girişimler karşısında tutumunun net olduğunu ve 12 mil değil 1 mil dahi karasularında genişleme girişimine müsamaha gösterilmeyeceğini, Türkiye'nin bu konuda 1995'te mecliste aldığı casus belli (savaş nedeni) kararının halen geçerli olduğunu vurgulayarak sert bir tepki vermiştir. Bu noktada bir parantez açarak Girit adasının hem Ege denizine hem Akdeniz'e bakması nedeniyle burada verilebilecek bir tavizin Doğu Akdeniz'de de tavizler doğurmasına ve Yunan tezlerinin dayanaklarının güçlenmesine neden olacağını belirtmekte fayda var. Çavuşoğlu ayrıca Yunanistan için AB'yi kastederek arkasında olanlara güvenerek kahramanlık yapmamasını bunun sonuçlarının kendileri için hiç iyi olmayacağını sert bir dille belirtmiştir (Çetinkaya, 2022).

İsrail'le normalleşme süreci içerisinde Mart 2022'de Herzog'un Türkiye'yi ziyaretinin ardından 25 Mayıs'ta Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, İsrail'e bir ziyaret gerçekleştirmiş, Dışişleri Bakanı Yair Lapid ile birlikte heyetler arası görüşmeler yapılmıştır. Görüşme sonrasında ortak basın toplantısında konuşan Çavuşoğlu, Görüş ayrılıklarına rağmen iki ülke arasında diyalogların devam etmesinin iki ülke açısından faydalı olacağını, diyalogların sürdürülmesi için de iki ülkenin de karşılıklı olarak hassasiyetlere saygılı olması gerektiğini, bunun sadece iki ülke arasındaki ilişkiler açısından değil aynı zamanda bölgedeki barış açısından iyi

olacağını vurgulamıştır (Tarhan, vd., 2022). Bu ziyaretten yaklaşık bir ay sonra 23 Haziran'da İsrail Dışişleri Bakanı Yair Lapid Türkiye'ye iadeyi ziyarette bulunmuştur. Burada da heyetler arası görüşmeler gerçekleştirilmiş sonrasında ortak basın açıklaması düzenlenmiştir. Açıklamada konuşan Çavuşoğlu, İki ülke arasında gelişen diyalogun artık somutlaştırılması kararına varıldığını, yakın dönemde değişik düzeylerde karşılıklı ziyaretler gerçekleştirileceğini belirtmiş; diplomatik temsil düzeyinin ise maslahatgüzarlıktan büyükelçiliğe yükseltilmesi kararının alındığını söylemiştir. Görüşmede güvenlik, sivil havacılık ve denizcilik istişarelerinin en kısa zamanda başlayacağı, enerji alanında da diyalogun sürdürülmesinin istendiği belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Filistin konusundaki hassasiyetleri dile getirilmiş, İsrail'in bu hassasiyetlerin farkında olduğu, her görüşmede dile getirildiği söylenmiş ve bu ziyaretin Türkiye-İsrail ilişkisi açısından önemine atıfta bulunulmuştur (MFA, 2022). Bu ziyaretlere müteakip Mevlüt Çavuşoğlu'nun ağustos ayında yaptığı bir konuşmasında İsrail-Türkiye arasında büyükelçi atama kararının alındığını söylemiştir. Bunun ardından 19 Eylül'de İsrail tarafından Ankara Büyükelçilik Maslahatgüzarı Irit Lillian'ın büyükelçi olarak atanmasına karar verilmiştir (Aydemir, 2022). 6 Ekim 2022'de Türkiye, Tel Aviv'e büyükelçi atama kararı almış, 2010-2014 yılları arasında Kudüs Başkonsolosluğu yapan Şakir Özkan Torunlar'ın Büyükelçi olarak atanmasını kararlaştırmıştır (Türkiye, İsrail'e Büyükelçi Atadı, 2022). 28 Aralık, 2022 de İsrail'in Ankara Büyükelçisi Irit Lillian Cumhurbaşkanı Erdoğan'a güven mektubunu sunmuş ve iki ülke arasındaki ilişkilerde zaman içerisinde büyük gelişmelerin olacağını belirtmiştir. Güven mektubunun takdim edilmesinin ardından İsrail Cumhurbaşkanı Herzog Ankara'da İsrail milli marşını duymak çok etkileyiciydi demiş ve en yakın zamanda Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisi'nin güven mektubunu sunmasını beklediği ifade etmiştir. (İsrail'in Ankara Büyükelçisi Lillian, Güven Mektubunu Sundu, 2022).

3.3. Türkiye'nin Filistin-Suriye-Lübnan Politikası

Meseleye Suriye, Lübnan ve Filistin üzerinden baktığımızda bu ülkeler Doğu Akdeniz'de zengin hidrokarbon kaynaklarına ev sahipliği yapıyor olsalar da uzun süredir yaşamış oldukları siyasi sorunlar ve istikrarsızlıklar nedeniyle Doğu Akdeniz'de aktif enerji politikalarının dışında kalmışlardır. Ancak şu anki durumda Lübnan-İsrail MEB sorununun çözülmesi, Suriye'de iç savaşın artık sonlara gelmesi

ve Türkiye ile yavaş yavaş temaslar kurulması, Filistin'in Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nda kurucu üye olarak yer alması dolayısı ile uluslararası arenada varlığını hissettirmesi bu ülkeler için Doğu Akdeniz bağlamında olumlu bir izlenim oluşturmuştur. Bu minvalde bu tarz gelişmelerin yaşanması Doğu Akdeniz'de barış ve istikrarın sağlanmasına katkı sağlayacak olup bu gelişmeler enerji arz ve güvenliği noktasında önemli katkılar sağlayacaktır.

Türkiye ile Lübnan için şu durumu da göz önünde bulundurmak gerekiyor, maalesef iki ülke arasında karşılıklı sahillerin birbirini görmemesi nedeniyle Doğu Akdeniz'de bir deniz yetki alanları sınırlandırma anlaşması yapmak pek mümkün görünmemektedir. Lübnan'ın konum olarak Kıbrıs adasının diğer tarafında yani başka bir ifadeyle arkasında kalması nedeniyle Türkiye'nin olası Mısır veya İsrail gibi ülkelerle yapabileceği deniz alanları anlaşmasının bir benzerini Lübnan ile yapması pek muhtemel görünmemektedir. Diğer bir taraftan Türkiye'nin Güneybatı sahilleri esas alınarak Lübnan ile bir anlaşma yoluna gidilmeye çalışılması yine Suriye'nin MEB alanlarını ihlal edeceğinden böyle bir anlaşma yine hukuken ve coğrafi şartlar nedeniyle uygun değildir (Hız, 2019).

Lübnan'ın İsrail'le deniz yetki alanlarına ilişkin yaklaşık 860 km²'lik alanında bir ihtilafı bulunmaktadır. İki ülkenin de bu ihtilafı alanda hak iddiası vardır. Bu alanda Kariş ve Kana adında iki önemli gaz sahasının bulunması iki ülke arasındaki gerilimi artırmıştır. Lübnan'ın ruhsatlandırma çalışmaları yaptığı bu alanlara İsrail tarafından itiraz edilmiş, beş ruhsat sahasından ikisinin kendi kıta sahanlığında olduğunu iddia etmiştir.

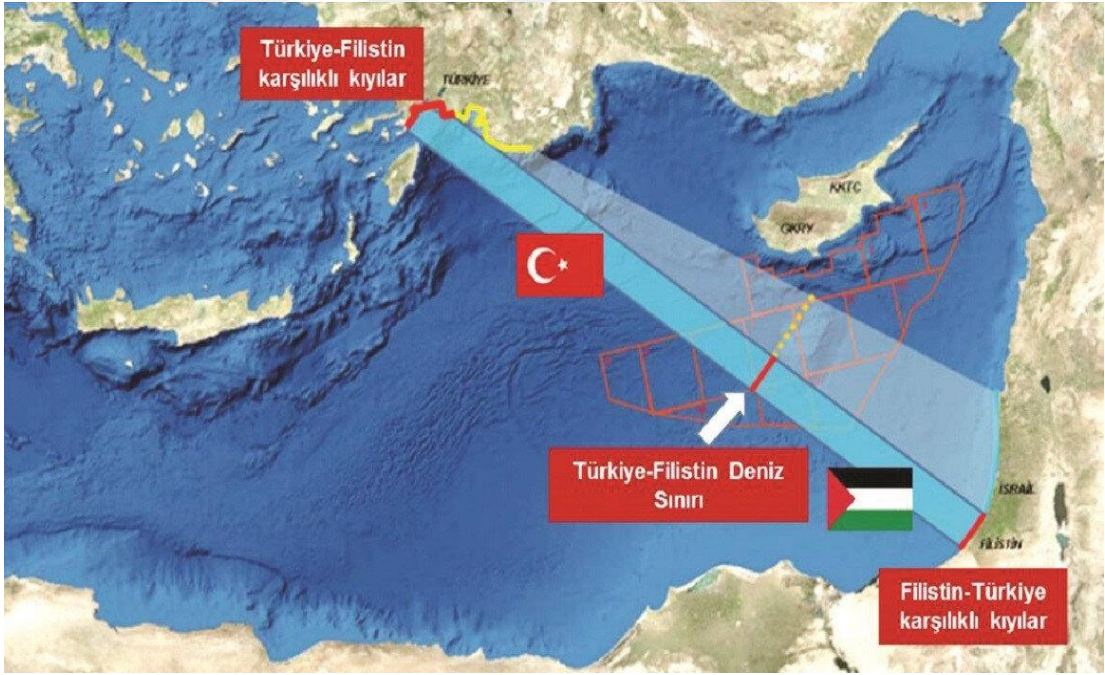
Meselenin iki ülke arasında çözülememesinin ardından ABD devreye girmiş ve iki devlet arasında arabulucuk yapmıştır. İsrail'in Kariş gaz sahasında keşif çalışmalarını sonuçlandırdığını ve üretime başlayacağını duyurması sonrasında müzakere süreci hız kazanmış eş zamanlı olarak Lübnan Hizbullah'ının İsrail'i tehditleri artmıştır. İsrail ile Lübnan arasında diplomatik bir temasın olmamasından dolayı iki ülkeye ABD tarafından nihai anlaşma taslağı gönderilmiştir ve taraflar uzlaşa sağlamıştır. 11 Ekim 2022'de İsrail Başbakanı Lübnan ile anlaşmaya varıldığını ve taslağı onayladığını duyurmuştur. Lübnan Cumhurbaşkanı Mişel Avn ise 13 Ekim'de aynı şekilde nihai taslağın onaylandığını ve Lübnan'ın haklarının korunduğunu ifade etmiştir. Bu anlaşmaya göre Kariş gaz sahasının tamamı İsrail'e bırakılmış, Kana gaz sahası ise Lübnan'a kalmıştır. Ancak Lübnan tarafında kalan Kana gaz sahasından

elde edilecek gelirin %17'lik bir kısmının İsrail'e verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu gelirin, iki ülke arasında diplomatik bir görüşmenin olmamasından dolayı Lübnan tarafından değil ilgili sahada gazı çıkaracak olan şirketler tarafından verilmesi kararlaştırılmıştır (Canlı, 2022). Bu anlaşmanın ardının Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan bir açıklamayla 27 Ekim tarihinde iki ülke arasında imzalanan bu anlaşma memnuniyetle karşılanmıştır. Açıklamada yapılan anlaşmanın Doğu Akdeniz'de barış ve istikrar ortamına katkı sağlayacağı belirtilmiş, ihtilafli bölgedeki hidrokarbon sahalarının üçüncü devletlerce ortak işletme ve ortak gelir paylaşımı modelinin Kıbrıs adası için de örnek teşkil edeceği vurgulanmıştır. Ayrıca KKTC tarafından temmuz ayında buna benzer bir şekilde hakça gelir paylaşım oranlarının belirlenerek ortak işletme esaslı bir iş birliği yapılması ve ortak komisyon kurulması önerisinde bulunulduğu ifade edilmiştir (MFA, 2022, No: 323).

Türkiye'nin, bölgesel aktörlerden olan Filistin ile deniz yetki alanlarına ilişkin sınırlandırma anlaşması yapabileceği olasılığına bakacak olursak böyle bir anlaşmanın yapılmasına engel coğrafi ya da hukuki bir durum söz konusu değildir. Filistin mevcut durumda İsrail işgali altında olsa da Gazze Şeridi'nden dolayı bir MEB alanına sahiptir. Dolayısı ile Doğu Akdeniz'de diğer kıyıdaş devletlerle deniz alanları sınırlandırma anlaşması yapabilecek durumdadır (Yaycı, 2020a: 122). Devletler hukukunda bir devletin devlet statüsü kazanabilmesi için Montevideo Sözleşmesi'nde belirtildiği üzere üç husus öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi sınırları belirli bir toprak parçasının olması yani ülkesinin olması gereklidir. İkincisi bu topraklar üzerinde din, dil, ırk, örf, adet sahibi bir insan topluluğu yani halk niteliği kazanmış bir topluluğun yaşaması gereklidir. Üçüncüsü ise bu yaşayan topluluk üzerinde bir otoritenin olması gereklidir. Bu duruma Filistin üzerinden baktığımızda Filistin'in zaten bir devlet sınırı mevcut ki şu an İsrail ile yaşanan sıkıntıların başında işgal altında olan Filistin toprakları vardır. Bir halkının olması gerekliliği şartına bakacak olursak, İsrail'in Filistin halkına karşı baskı ve eziyetlerde bulunmasına karşın halkın birlik ve beraberlik içerisinde mücadelede bulunması zaten halk statüsünde bir insan topluluğunun olduğunun göstergesidir. Diğer üçüncü hususa baktığımızda mevcut durumda Filistin'de bir hükümet bir otorite olduğu herkesin malumudur. Ayrıca Filistin'in Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun (DAGF) bir üyesi olması Doğu Akdeniz'de söz sahibi bir devlet olduğunu göstermektedir. Dolayısı ile böyle bir pozisyonda olan devletin MEB anlaşması yapması gayet doğal

karşılanaabilecek ve Uluslararası Deniz Hukuku'na tezat bir durum teşkil etmeyecektir.

Meseleye başka bir yönüyle bakacak olursak Filistin'in devlet olarak bazı devletlerce kabul görmemesi dolayısı ile kimlik sorunu yaşaması uluslararası arenada elini zayıflatmaktadır. Bu minvalde Türkiye ile olası bir MEB anlaşması yapması Filistin'i uluslararası bir kimliğe kavuşturabilecek hem de ülke sınırları olarak (deniz sınırları) genişleme imkânına sahip olacaktır. Bu bağlamda Türkiye-Filistin Uluslararası Deniz Yetki Alanları Sınırlandırma Teknikleri ışığında Libya ile yapmış olduğu deniz alanları sınırlandırma anlaşmasının bir benzerini yine aynı teknikle yani diyagonal bir yöntem kullanarak, bir deniz alanları sınırlandırma anlaşması yapabilecektir. Türkiye-Filistin arasındaki muhtemel MEB sınırları (Şekil 2.5)'de sunulmuştur. Filistin ile böyle bir anlaşma yapılması durumunda iki tarafta kazançlı çıkacaktır. Bu anlaşmanın hayata geçirilmesi Türkiye'ye 10 bin km² yine Filistin'e de yaklaşık 10 bin km² civarında bir deniz alanı kazandırabilecektir (Çiçek, 2021; Sezer, 2021).

Şekil 2.5. Türkiye-Filistin Muhtemel MEB Sınırları (Sezer, 2021).

Filistin'in Ankara Büyükelçisi Faed Mustafa Haziran 2020'de kendisine yöneltilen Filistin ile de olası bir MEB anlaşması imzalanması yapılabilir mi sorusuna karşın bir açıklama yaparak Türkiye'ye çağrıda bulunmuştur. Faed Mustafa, Filistin olarak Türkiye ile ilişkilerine çok önem verildiğini ve bütün alanlarda Türkiye ile ilişkilerin

artırılmak istendiğini ve bu ilişkilerin ilerletilmesi hususunda bütün tekliflere Filistin'in açık olduğu belirtmiştir. Bu hususun aynı zamanda Türkiye ile olası bir deniz yeki alanlarına ilişkin sınırlandırma anlaşmasında da geçerli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Filistin'in de Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarında hakkının olduğunu ancak İsrail tarafından yapılan baskılar nedeniyle bölgelerindeki hidrokarbon yataklarından yararlanamadıklarını belirtmiş ve Türkiye ile gaz konusunda anlaşmaya hazır olduklarını ifade etmiştir (Filistin'den Türkiye'ye Doğu Akdeniz Çağrısı, 2020).

Suriye kıyılarını da içine alan Levant havzasında ABD Jeolojik araştırmalar Merkezi raporuna göre yaklaşık 3,5 trilyon m³ doğalgazın varlığından bahsedilmektedir. Ekonomik açıdan bakıldığında ciddi bir gelir potansiyeli arz eden bu kaynaklar nedeniyle Suriye'de ve bölgede yaşanan sorunlarının nedenlerinden birinin de enerji olduğunu görmek mümkündür. Suriye'de zayıflamasına rağmen halen devam etmekte olan iç savaş nedeniyle Suriye'nin Doğu Akdeniz enerji denkleminde adının pek de geçmediğini söyleyebiliriz. İç savaşın yeni başladığı dönemlerde Suriye petrol ve doğalgaz arama çalışmalarına halen devam etmekteydi. 2013 yılında Suriye Petrol Bakanlığı ile Rusya menşeli Soyuzneftgaz enerji şirketi arasında imzalanan anlaşmayla Doğu Akdeniz'de arama çalışmaları başlatılmıştır. Sonrasında ülkedeki iç savaşın şiddetlenmesi bu çalışmalara ket vurmuş ve çalışmalar durdurulmuştur. Mevcut durumda Suriye'deki iç savaşın yavaşlaması tekrar bu çalışmaların başlaması olanağını güçlendirmiştir (Kavaz, 2018). Nitekim öyle de olmuştur 16 Mart 2021'de Suriye Petrol ve Maden Kaynakları Bakanlığı ile Rus Capital ve EastMed Amrit enerji şirketleri arasında hidrokarbon arama anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla ilgili şirketler Doğu Akdeniz'e bakan Tartus şehri açıklarında yaklaşık 2 bin 250 km²'lik bir alanda hidrokarbon arama faaliyetleri gerçekleştireceği açıklanmıştır. Ayrıca anlaşmada Doğu Akdeniz de 4 yıllık bir keşif planlandığı belirtilmiş ve anlaşmanın 25+5 yıllık yapıldığı ifade edilmiştir (Begçecanlı, 2021).

Suriye'de savaşın sonuna gelinmesiyle birlikte bölgesel veya küresel herhangi bir gücün bu ülke üzerinde elde ettiği nüfuz, ilgili devlete Doğu Akdeniz üzerinde önemli katkılar sağlayabilecektir. Nitekim Suriye de faaliyet yürüten veya bir şekilde bu ülkeye müdahil olan aktörler oluşabilecek sonuçların kendi menfaatlerine uygun bir şekilde sonuçlanması gayreti içerisinde. Çünkü Doğu Akdeniz enerji meselesini Suriye'deki iç savaştan ayrı bir şekilde ele almak yanılıya sebep

olacaktır. Suriye'deki kriz ortamı Türkiye-Suriye arasında Doğu Akdeniz'e kadar uzanan terör koridoru faktörünü ortaya çıkarmıştır. Ancak Türkiye'nin sınır hattında ve sınır ötesinde gerçekleştirmiş olduğu başarılı askerî harekâtlar büyük oranda bu tehlikeleri bertaraf etmiştir (Ozan, 2019).

Türkiye ile Suriye yaşanan gerginliklerden dolayı 11 yıl herhangi bir diplomatik temasta bulunmamıştır. 28 Aralık 2022'de ilk adım atılmış Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ve MİT Müsteşarı Hakan Fidan, Suriye meselelerini görüşmek üzere Moskova'ya gitmiş ve Suriye Milli Savunma Bakanı Ali Mahmud Abbas ile görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme sonrasında açıklama yapan Akar, görüşmede Türkiye'nin, Suriye toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı duyduğunu, Türkiye'nin tek amacının terör örgütleriyle mücadele olduğu ve terör örgütlerinin mevcut durumda Suriye'nin üçte birine hâkim olduklarını aktardığını söylemiştir. Ayrıca Suriye tarafına Türkiye'nin askerî harekâtlar yapmasındaki amacın hem terörle mücadele hem de kitlesel göçün önlenmesini yönelik olduğu dolayısı ile Türkiye'nin terörle mücadelesinin Suriye'nin toprak bütünlüğüne katkı sağladığı belirtilmiş ve iki ülke arasındaki diplomatik temasların sürdürülmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır (Müderrişoğlu, 2022). Uzun bir aradan sonra gerçekleştirilen bu görüşme Türkiye-Suriye diplomatik girişimlerinin başlangıcı olmuştur. Bundan sonraki süreçte iki ülke arasındaki görüşmelerin devam etmesi, ikili ilişkilerin olumlu yönde seyretmesinin önünü açacaktır. Nitekim görüşmelerin sürmesi ve ilerleyen süreçte sonuç alınması Türkiye'nin sınır hattındaki güvenlik problemlerini de yavaş yavaş ortadan kaldıracak ve Suriyeli mültecilerin güvenli bir şekilde evlerine dönüşü sağlanacaktır. Yakın bir ihtimal olmasa da Türkiye-Suriye ortak kabine toplantılarının yapıldığı eski ilişkilere dönülmesi durumunda Doğu Akdeniz üzerinden olumlu birliktelikler kurulması muhtemel olacaktır.

3.4. Türkiye'nin Küresel Aktörlere Karşı Politikası

Doğu Akdeniz üç kıtanın birleşim noktasında olması nedeniyle birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir bölgedir. Dünya deniz ticaretinin büyük bir kısmını bünyesinde barındırması ve jeopolitik önemi nedeniyle tarihsel süreçte hem küresel güçlerin ilgi odağı hem de mücadele sahası olmuştur. Doğu Akdeniz'de enerji keşiflerinin başlamasıyla birlikte bölgeye olan ilgi daha da artmıştır. Bölgesel aktörler arasında

deniz yetki alanlarına ilişkin anlaşmalar yapılmasına küresel güçlerin müdahil olması ve bölgedeki hidrokarbon kaynaklarının keşif, sondaj ve işletme çalışmalarına küresel aktörlerin, enerji şirketleri aracılığı ile girmesi bölgedeki enerji paylaşım mücadelesini küresel bir mücadeleye dönüştürmüştür (Acar, Ekici ve Ağır, 2021: 1990). Bölgesel aktörlerden Türkiye, Yunanistan, GKRY, KKTC, Mısır ve İsrail gibi ülkeler, ulusal çıkarlarını korumak, güç dengesini sağlamak, ittifaklar oluşturabilmek, toprak bütünlüğünü koruyabilmek gibi amaçlarla bölgede mücadele içine girmişken AB, ABD, Fransa gibi ülke ve birlikler jeopolitik ve ekonomik amaçlarla bu sürece dahil olmuşlardır (Proedrou, 2021: 8).

Türkiye Doğu Akdeniz'deki enerji ve hukuk mücadelesinde başta AB olmak üzere ABD, Rusya, İngiltere gibi birçok ülkeye karşı hem bölgesel hem küresel anlamda mücadele vermekte, yürütmekte olduğu enerji politikalarını engellemek isteyen bu güçlere karşı hukuki ve fiili cevaplar vererek deniz alanlarındaki egemenlik haklarına sahip çıkmaktadır. Bunun en büyük örneklerinden birisi de AB ve ABD'nin desteklediği GKRY-Yunanistan tezlerine Türkiye'nin Libya Mutabakatı ile verdiği cevap olmuştur. Türkiye yapmış olduğu bu hamleyle bölgede kendi aleyhinde kurulan ittifakların arasına bir set çekmiş, bunları destekleyen AB ve ABD'nin planlarını bir nevi boşa çıkarmıştır. Türkiye atmış olduğu bu adımla AB tarafından desteklenen EastMed projesinin uygulanabilirliğini büyük ölçüde kırmış projenin hayata geçirilmesini kıta sahanlığı nedeniyle kendi iznine tabi kılmıştır (Ercan ve Kılınç, 2020: 23). Avrupa Parlamentosu (AP) tarafından hazırlanan bir raporda Türkiye'nin, hem Kuzey Irak ve Suriye'den Libya'ya uzanan büyük bir alanda etkili olduğu hem de Doğu Akdeniz'i yeniden şekillendiren bir aktör olduğu ifade edilmektedir. Türkiye'nin Libya ile yapmış olduğu anlaşmanın, AB'nin, EastMed projesi ile Doğu Akdeniz'den enerjinin taşınması gibi hedeflerine ters düştüğü ve AB'nin çıkarlarını olumsuz etkilediği belirtilmiştir (Stanicek, 2020: 1).

Doğu Akdeniz'deki küresel güçlerin mücadelesini sadece enerji odaklı düşünmek yanılgıya sebep olacaktır. Nitekim Türkiye'nin Libya ile imzalamış olduğu deniz yetki alanları sınırlandırma anlaşmasının akabinde Libya'nın BM tarafından tanınan bir ülke olmasına ve anlaşmanın hukuki olmasına rağmen hem bölgesel hem de küresel aktörler tarafından peş peşe Türkiye ve Libya'ya tepkiler gelmiştir. Bu nedenledir ki anlaşmanın siyasi ve hukuki bütün şartları taşınmasına ve anlaşmanın yapılmasına engel teşkil edecek herhangi bir durum söz konusu olmamasına rağmen

bu denli sert tepkiler verilmesinin siyasi ve ideolojik sebeplere bağlı olduğu düşünölmektedir. Türkiye'nin bu noktada verilen tepkilere aldırış etmeden hem masada hem sahada başka bir ifade ile hem teoride hem pratikte adımlar atması kendisinin ve Doğu Akdeniz bağlamındaki müttefiklerinin haklarına sahip çıkacağıının tezahürüdür. Tezimizin bundan sonraki kısmında Türkiye'nin haklı mücadelesinin daha iyi anlaşılması için küresel aktörlere karşı başta Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı olmak üzere diğer siyasi makamlarla birlikte verilen enerji eksenli siyasi mücadelelere, atılan adımlar ve açıklamalar üzerinden bakmak konunun hassasiyetine binaen önem arz etmektedir.

15 Haziran 2019' da Malta'da gerçekleştirilen AB Güney Ülkeleri Zirvesi'nde (MED7) yayınlanan ortak bildiri Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de keşif ve sondaj çalışmalarının gayri hukuki olduğu ve bu çalışmaların durdurulmasını gerektiği bildirilmiştir. Zirvede konuşan Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, Türkiye'nin GKRY kıta sahanlığındaki yasa dışı faaliyetlerini durdurması gerektiği yoksa AB tarafından bu duruma müsamaha gösterilmeyeceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Erdoğan, Macron'a “Fransa'nın Doğu Akdeniz'de ne işi var, Türkiye hem kıyıdaş bir ülke hem de Kıbrıs garantörü bir ülkedir. Yunanistan-İngiltere keza garantör ülkeler ve söz hakkına sahipler ancak Fransa'nın bu bölgede ne işi var, eğer bizim orda küresel şirketlerimiz var diyorsan bırak Total konuşsun.” ifadesinde bulunmuştur (Alyanak, vd., 2019). MED7 ortak bildirisine karşı aynı şekilde Türkiye Dışışleri Bakanlığı tarafından da tepki verilmiştir. İlgili açıklamada Doğu Akdeniz ve Kıbrıs adası hususlarına ilişkin taraflı ve gerçeklikten uzak ifadelerin reddedildiği söylenmiş, AB'nin bu nedenle Kıbrıs meselesinin çözümünde tarafsız ve güvenilir olamayacağı gerçeğinin gözler önüne serildiği vurgulanmıştır. GKRY'nin maksimalist deniz yetki alanı talebine AB'nin destek vermesinin uluslararası hukuka aykırı olduğu, daha önce belirtildiği üzere AB'nin ya da üyelerinin uluslararası bir mahkemeymiş gibi deniz yetki alanlarına bir geçerlilik kazandıramayacağı belirtilmiş ve GKRY'nin normal bir ülke olmadığı ifade edilmiştir. Son olarak da Türkiye'nin bölgede hem kendisinin hem de KKTC'nin hidrokarbon haklarının korunacağı ve bu konuda Türkiye tarafından gerekli adımların atılması konusunda imtina edilmeyeceği hatırlatılmıştır (MFA, 2019, No: 170).

5 Mayıs 2019'da ABD Dışışleri Bakanlığı tarafından, Türkiye'nin, GKRY MEB alanı olarak tanımlanan bölgede sondaj faaliyetleri yürütecek olmasından ABD'nin kaygı duyduğu, bu adımların provakatif bir girişim olduğu ve bölgedeki istikrarı olumsuz etkileyeceği söylenerek Türkiye'nin bu faaliyetleri durdurması istenmiştir. Bu açıklamaya karşılık Dışışleri Bakanlığı, yapılan bu açıklamaların gerçeklikten kopuk olduğunu ve Türkiye'nin bu konudaki tutumunun hiçbir şekilde değişmediğini belirtmiştir. Türkiye'nin GKRY ile yapılan MEB anlaşmalarını tanımadığını bu ilan edilen alanlardan bir kısmının Türkiye kıta sahanlığı ile örtüşüğünü bunun daha önce uluslararası toplumda dile getirildiği belirtilmiştir. Türkiye'nin kıta sahanlığının daha önce BM'ye bildirildiği, mevcut durumda bölgedeki kıyıdaş ülkeler arasında tüm tarafların hemfikir olduğu bir anlaşmanın yapılmadığı vurgulanmıştır. Dolayısı ile ABD'nin, GKRY'nin hakkı olduğunu iddia ettiği bir alanda daha önce sınırlandırma anlaşması yapılmış gibi Türkiye'ye çağrıda bulunmasının yapıcılıktan uzak ve uluslararası hukuka uygun olmadığı belirtilmiştir. Bu konuda Türkiye'nin sondaj çalışmalarına aynı kararlılıkla devam edeceğinin de altı çizilmiştir (MFA, 2019, No: 128).

Kasım 2019'da AB üyeleri devletler tarafından Türkiye'nin Kıbrıs adası açıklarında hidrokarbon arama faaliyetleri gerçekleştirdiği gerekçesiyle bölgede faaliyet yürüten kişi ve kurumlara yaptırım uygulanabileceği kararı alınmış bu yaptırımların uygulanmadan önce Türkiye'ye faaliyetleri durdurması için bir şans verildiği ifade edilmiştir. Türkiye Dışışleri Bakanlığı tarafından, Türkiye'nin ve KKTC'nin 2004'ten bu yana Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarının bir istikrar meselesi haline getirilmesi için iyi niyetle çaba gösterdiği ve yapıcı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca AB'nin GKRY tarafından sabote edildiği ve yanlış yönlendirdiği dolayısıyla AB'nin Doğu Akdeniz'deki gerçekleri göremediği ve uluslararası hukuka uygun adımlar atmadığı belirtilmiştir. Türkiye'nin ve KKTC'nin defaatle kendilerinin egemenlik haklarına saygı gösterilmesi çağrısında bulunmasına karşın AB'nin görmezden gelmesi ancak Türkiye'nin sondaj çalışmalarına başlamasının akabinde AB tarafından iyi komşuluk ilişkilerine saygı gösterilmesi gerektiği çağrısı ironik olarak nitelendirilmiştir. Dolayısı ile Türkiye'nin tehditlere boyun eğmeyeceğini ve Doğu Akdeniz'deki haklarından vazgeçmeyeceğini bunun beklenmesinin bir beyhudelik olduğu bu bağlamda Doğu Akdeniz'deki çalışmalara aynı kararlılıkla devam edileceği söylenmiştir (MFA, 2019, No: 329).

8 Eylül 2020’de Rusya Dışışleri Bakanı Sergey Lavrov, GKRY Dışışleri Bakanı ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmenin akabinde eğer iki tarafta ilgilenirse iyi komşuluğun tesis edilebilmesi adına Türkiye ile GKRY arasında arabulucu olabileceklerini ifade etmiştir. Bunun üzerine Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu bu teklifi kabul etmediklerini Türkiye’nin muhatabının GKRY olmadığını onların muhatabının KKTC olduğunu illa arabuluculuk yapmak isteniyorsa bu arabuluculuğun tarafsız bir şekilde Kıbrıs adasındaki iki kesim arasında yapılması gerektiği vurgulanmıştır (Muhatabımız Rum Kesimi değil, 2020).

ABD 1987’den beri GKRY’ye uyguladığı silah ambargosunu 2020 yılında 1 yıllık kaldırma kararı almıştır. 2022 yılına gelindiğinde alınan bu kararın kapsamı genişletilerek 2023 mali yılında uygulanmak üzere yeniden 1 yıllığına silah ambargosunu kaldırma kararı alınmıştır. Bunun üzerine Dışışleri Bakanlığı tarafından bir açıklama yapılarak bu kararların kapsamının genişletilmesine tepki gösterilmiştir. Açıklamada alınan bu kararın adadaki iki toplumun eşitliği ile çeliştiği, kararın Rum kesimini daha uzlaşmaz bir hale getireceği dolayısı ile Kıbrıs meselesinin çözümüne yönelik gayretlerin boşa çıkacağı ve adada silahlanma yarışı meydana geleceği bunun da Doğu Akdeniz’de istikrarsız bir durum ortaya çıkaracağı belirtilmiştir. ABD’nin verilen bu kararı gözden geçirmesi ve adada iki taraf için de eşit bir politika izlenmesi gerektiği vurgulanarak Türkiye’nin Kıbrıs adasında garantör bir ülke olması nedeniyle Kıbrıs Türklerinin güvenliğini ve huzurunu sağlamak amacıyla gerekli adımları kararlılıkla atmaya devam edeceği ifade edilmiştir (MFA, 2022, No: 288).

Ağustos 2020’de GKRY-Yunanistan-İtalya-Fransa Doğu Akdeniz’de ortak deniz ve hava tatbikatı gerçekleştirmiştir. Tatbikat esnasında Fransa askeri uçaklarının GKRY’yi kullanması üzerine Dışışleri Bakanlığınca tepki gösterilmiştir. Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy, Fransa uçaklarının tatbikat bahanesiyle adaya inmesi ve geçici veya sürekli olarak adaya konuşlandırılmasının Zürih ve Londra anlaşmalarına aykırı olduğu belirtilmiştir. Kıbrıs garantörlerinden biri olmayan Fransa’nın ada üzerinde böyle faaliyetler gerçekleştirmesinin Yunan-Rum ikilisinin adadaki gerginliği artırma noktasında teşvik edici olacağı belirtilmiş ve Doğu Akdeniz’de Türkiye-KKTC ikilisini görmezden gelen her anlayışın hüsrana uğrayacağı ifade edilmiştir (MFA, 2020, SC-80).

3 Ekim 2022’de Türkiye ile Libya Ulusal Birlik Hükümeti arasında Hidrokarbon alanlarına İlişkin Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır. Anlaşmaya müteakip AB Sözcüsü tarafından, yapılan bu anlaşmanın yasallığının kabul edilemeyeceğine dair bir açıklama yapılmıştır. Türkiye Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç konuya dair bir açıklama yapmıştır. İlgili açıklamada Türkiye ile Libya arasında yapılan hidrokarbon anlaşması hakkında AB Sözcüsü tarafından yapılan açıklamanın Türkiye için hiçbir anlam ifade etmediği, iki egemen devletin iş birliğine yönelik atmış olduğu adımlara itiraz edilmesinin uluslararası hukuka ve BM’nin temel prensiplerine aykırı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca AB’nin, Yunanistan ve GKRY tarafının maksimalist isteklerine, uluslararası hukuku yok sayan tutumlarına ve müzakerelerden uzak durmasına destek olmasının hem AB’nin ilkelerine hem de uluslararası hukuka aykırı olduğu vurgulanmıştır. Devamında AB’nin egemen ülkeler arasında yapılan anlaşmalar hakkında hüküm verecek bir makamda olmadığı belirtilmiş hem AB’ye hem de AB’ye üye ülkelere sınır ve yetkilerini aşmamaları konusunda uyarıda bulunulmuştur (MFA, 2022, SC-28).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİR MÜTTEFİK OLARAK TÜRKİYE- LİBYA İLİŞKİLERİ VE DOĞU AKDENİZ

4.1. Tarihsel Arka Plan

Libya 1.759.540 km² yüzölçümü ile Afrika kıtasının Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Cezayir ve Sudan'dan sonra yüzölçümü olarak en büyük dördüncü ülkesidir. Doğu Akdeniz'e kıyısı olan Libya, batıda Cezayir doğuda Mısır güneyde ise Nijer ve Çad'a komşu bir konumdadır. Resmi adı Büyük Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi olarak geçmektedir. Ülkenin isminin, bölgede ilk yaşayanlar olan Berberi Levata kabilesinin adının zaman içerisinde değişikliklere uğramasıyla Libya halini aldığı düşünülmektedir. Libya topraklarının %90'lık kısmı tamamen çöllerle kaplıdır. Coğrafi olarak böyle bir yapıya sahip olması halkının yine %90'lık bir kısmının kıyı şeridinde yakın yerlere yerleşmesine sebep olmuştur (Kavas, 2003: 174-175). Libya tarihsel geçmişinde ilk olarak Fenikelilerin hâkimiyetine girmiştir. Daha sonra sırasıyla Kartacalılar, Romalılar, Abbasiler, Memlûklüler, Osmanlılar ve İtalyanlar bu bölgeyi egemenliği altına almıştır (Caner ve Şengül, 2018: 46).

Libya'nın batı kesiminde bulunan Trablus şehri, ticari faaliyetler için bölgeye gelen Fenikelilerce kurulmuş, akabinde MÖ. beşinci yüzyılda Kartaca'ya bağlanmıştır. Libya'nın doğu kısmında bulunan Bingazi şehri ise MÖ. 630 yıllarında bölgeye iştirak eden Yunanlar tarafından kurulmuştur. Romalılar MÖ. 146'da Kartaca'yı yıkmışlar ve tüm Afrika kıtasına hâkim olmuşlardır. Libya, sonrasında Vandalların saldırısına uğramış bu saldırılar ülkenin zayıflamasına neden olmuştur. Ülke işgallerle iyice zayıflamasıyla birlikte 535 yılında Bizanslıların hâkimiyetine geçmiştir (Ceviz, 2011a: 81).

Hız. Ömer döneminde Amr b. As komutasındaki İslam orduları 642 yılında Bizans hâkimiyetine son vermek için Mısır'ı fethederek Libya ve Tunus bölgesine yönelmiş bugünkü adıyla Bingazi eski adıyla Sirenayka'yı ele geçirmiştir. İslam orduları 645 yılında tekrar bölgeye yönelmiş kendisine oranla çok büyük olan Bizans ordusunu yenilgiye uğratmış ve bölgeyi ele geçirmiştir. Bu dönemlerde kısa süreli hâkimiyet değişiklikleri yaşayan bölgede, Libya dâhil tüm kuzey Afrika'da 669-675 yılları

arasında Ukbe b. Nafi komutanlığında düzenlenen seferlerle, Müslümanların tam hâkimiyeti sağlanmıştır (Kavas, 2003: 177).

Afrika'daki İslam fetihleri 707 yılında Musa b. Nusayr'ın valilik döneminde tamamlanmış Tunus ve Trablus bölgesi İfrikiyye, Cezayir bölgesi el-Mağribul Avsat ve Fas bölgesi el-Mağribul Aksa adıyla üç bölgeye ayrılmıştır. Halife Harun Reşit, kuzey Afrika'da sürekli hale gelen ayaklanmaların önüne geçmek için İfrikiyye valiliğine Ağleb bin Salim'in oğlu İbrahim bin. Ağleb'i getirmiş böylece Ağlebiler dönemi başlamıştır. 908'e kadar Tunus ve Trablus'u yöneten Ağlebilerin hükümranağına ise bölgede kendi devletlerini kuran Fatımiler son vermiştir (Ceviz, 2011a: 81).

Fatımi döneminde de istikrarsızlık devam etmiş Şii ve Berberiler arasındaki mücadele isyana dönüşmüştür. Tunuslu ve Trabluslu Hariciler yönetime başkaldırmış ve Trablus valisi Maknun'u şehirden çıkarmışlardır. Dönemin Fatımi halifesi el-Mehdi isyanı bastırmak için oğlunun komutanlığında bir ordu hazırlatmış ve Harici Berberilerin üzerine göndermiştir. Savaş Fatımilerin zaferiyle sonuçlanmış ve Berberiler savaş tazminatı ödemek zorunda kalmıştır. 943 yılına Harici lideri Ebu Yezid en-Nükkari büyük bir isyan başlatarak Kayrevan başta olmak üzere bazı şehirleri ele geçirmiştir. Ancak bu hâkimiyeti kısa sürmüş tekrar Fatımiler, Hariciler üzerinde egemenlik sağlamıştır. Dönemin halifesi Muiz Lidihillah Fatımilerin baş şehrinin Mısır'a taşımış ve Senhace kabilesinden Bulukkin'i İfrikiyye ve Mağrib'e vali olarak atamıştır. Bulukkin, bölgedeki birçok isyanı bastırarak Fatımilere karşı bağımlılığını sunmuştur (Kavas, 2003: 178).

Muiz b. Badis dönemi İfrikiyye'de Berberi hâkimiyetinin en parlak dönemi olmuştur. Bu güce güvenen Muiz Fatımiler'e karşı başkaldırmış ve Abbasiler'e bağlandığını bildirmiştir. Bu durumu cezalandırmak isteyen Fatımi halifesi Müstansır Billah Mısır'da bulunan Beni Süleym ve Beni Hilal kabilelerini bu topraklara göç etmesi için teşvik etmiştir. Zaman içerisinde güçlenen bu iki kabile İfrikiyye'yi kendi aralarında bölüşmüştür. Bu yenilgiyle birlikte Berberiler bölgede etkinliklerini yitirmiş ve farklı bölgelere dağılmışlardır (A.g.e.: 178).

Libya'yı Sicilya adına yönetmekte olan Yahya b. Matruh 1160 yılında Mağrib'deki Muvahhidler devletine bağımlılığını ilan etmiştir. İç karışıklıkların yoğun olduğu bu zamanda Trablus birçok kez hâkimiyet değiştirmiştir. 1355 yılına gelindiğinde

Cenevizliler Trablus'u ele geçirmiştir. Ancak kısa bir vakit Trablus'u elinde tuttuktan sonra Merinilere satmıştır (Ceviz, 2011a: 81-82)

Endülüs'teki Müslüman şehirlerine tek tek hâkimiyet kurmakta olan İspanyollar kuvvetlerini Afrika üzerine yöneltmiş ve buradaki şehirleri kontrol altına almaya başlamıştır. Beşinci Ferdinand 1510 yılında Trablus üzerine bir ordu göndermiş ve Trablus Hafsilerin elinden alınmıştır. Halkın bir kısmı kılıçtan geçirilmiş bir kısmı sürgün edilmiş, Şarlken zamanında şehirden uzaklaştırılan halkın geri dönüşüne izin verilmiştir. 1534 yılına gelindiğinde Barbaros Hayrettin Paşa tarafından bu bölge hâkimiyet altına almış ancak kısa bir süre sonra Şarlken bölgeye saldırarak tekrar geri almıştır. 1551 yılında ise Trablus, Turgut reis ve Sinan Paşa tarafından Osmanlı devletine katılmıştır. Fizan bölgesi ise 1577 yılında Osmanlı Devleti topraklarına dahil olmuştur (Ceviz, 2011a: 82).

4.1.1. Bir Refah Dönemi Olarak: Osmanlı Dönemi Libya İlişkileri

Trablusgarp, bugünkü adıyla Libya bölgesi 16. yüzyıl başlarında İspanya işgaline uğramıştır. Avrupa'da Endülüs egemenliğine son vermiş olan İspanyollar yönünü Afrika'ya çevirmiş ve bu bölgeyi de kendi hakimiyetleri altına almak istemiştir. Bu arzularında başarılı olan İspanyollar Trablus'u kendi topraklarına katmışlardır (Demir, 2020: 151).

Trablus'un İspanyollar tarafından işgal edilmesinden önce Trablus tarafında bulunan Piri Reis, dönemin Osmanlı hükümdarına "Trablus halkı devletlu hünkara bir kâğıt gönderip Sancakbeyi isterler" şeklinde talepte bulunmuştur. Bu vesikadan da anlaşılacağı üzere Trablus halkı tarafından Osmanlı devletine bir teveccüh olduğu ve halk tarafından Osmanlı hâkimiyetine girilmek istendiği anlaşılmaktadır (Koloğlu, 2003: 179).

Trablus'un İspanyol işgaliyle birlikte ticari cazibesini kaybetmesi, buradaki ticari faaliyetlerin yakınlardaki Tacura limanına kaymasına sebep olmuştur. 1519 yılında Tacura'dan bir heyet İstanbul'a gelerek işgal edilebilmelerine karşın kendilerinin korunmasını Osmanlı'dan talep etmiştir. Bu talep üzerine Osmanlı Devleti Tacura'ya kısmi bir askeri yardım göndermiştir. Trablus'u askeri bir üs olarak kullanan İspanyollar bölgedeki Osmanlı mevcudiyetini tehdit etmiştir. Bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman emriyle, Sinan Paşa ve Turgut Reis komutanlığında donanma

bölgeye sevk edilmiş ve kazanılan zaferle birlikte Trablus, 1551 yılında Osmanlı'nın hakimiyeti altına girmiştir. Bu zaferle birlikte Turgut Reis Trablusgarp beylerbeyi olmuştur. Osmanlı hakimiyetine giren şehir, eski huzuruna ve ticari hareketliliğine tekrar kavuşmuştur (Koloğlu, 2003: 179).

Trablusgarp'ın fethedilmesiyle birlikte yüzyıllar sürecektir olan Libya-Türkiye ilişkileri de böylece başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun hakimiyeti yaklaşık 350 yıl kadar sürmüş olup bu yıllar arasında bölge, en uzun süren huzur ve istikrar dönemlerini yaşamıştır (Caner ve Şengül, 2018: 46).

Trablusgarp'ın fethinden sonra 1559 yılında Kanuni Sultan Süleyman Trablusgarp halkına düşmanla mücadele konusunda bir ferman göndermiştir. Bahse konu fermanda düşmanın bir saldırı hazırlığında olduğu dolayısıyla destek kuvvetlerinin yola çıktığı haber vermiştir. Ancak donanma bölgeye ulaşana kadar olası bir saldırı durumunda, halkın huzuru için fethedilen bu toprakların, düşman saldırılarından korunması hususunda Osmanlı askerleriyle birlikte hareket edilmesini buyurmuştur. Aynı fermanda görevlendirmiş olduğu yöneticilerin, halk tarafından uygunsuz hareket veya davranışlarının görülmesi durumunda uygunsuz davranan yöneticilerin kendilerine bildirilmesini istemiştir (BOA, 2003: 25). Kanuni Sultan Süleyman'dan Trablusgarp'ın savunması ile ilgili Arap kabileleri, Alimler, Şeyhler ve halkla birlikte hareket edilmesine dair Beylerbeyi Turgut Paşa'ya da aynı tarihli bir hüküm göndermiştir. Bahse konu hüküm özetle şöyledir;

Trablus şehri benim korumam altındaki şehirlerim gibi olup halkı diğer halklarım gibi kıymetlidir. Şefkat ve merhametim daima onlar üzeredir ki onların bir zarar görmesini istemem. Bundan dolayı donanmalarımız gerekli olan teçhizatlar ile donatılmış ve yola çıkarılmış olup inşallah en kısa zamanda sizlere ulaşacaktır. Donanma sizlere ulaşmadan olur ki bir saldırı gerçekleşirse oranın halkı, alimleri, şeyleri, kabileleri, ileri gelenleri ile birlikte hareket ederek oraları savunmaya gayret et. Trablusgarp'da bulunan ve tamire ihtiyacı olan kaleleri sağlamlaştır ve oraların halkıyla ve ileri gelenleriyle daima iş birliği içerisinde ol ve onları koru. Başkaca ihtiyaçları bana bildirmekten geri durma. Bu babda sana ahkam-ı şerife, değerli kaftanlar ve değerli elbiseler gönderilmiştir. Gönderilen bu hediyeleri uygun kişilere ulaştır ve onların gönlünü hoş tut (A.g.e.: 28).

Gönderilen bu fermanlarda görüleceği üzere Osmanlı Devleti Libya (Trablusgarp)'a önem vermiştir. Fermanlarda halk için; Osmanlı Devleti'ne bağlılığın sağlanması, olası savaş durumlarında halkın askerinin yanında olması buyrulmuştur. Beylerbeyi için ise halkla iyi geçinilmesi halkın ileri gelenlerinin, âlimlerin ve halkın gönüllerinin hoş tutulması kalelerin tadilatının yapılmasını, halkın ihtiyaçlarının giderilmesinin söylenmesiyle Osmanlı Devleti'nin halka önem verdiği ve ilişkilerini iyi tuttuğunun, halkın ihtiyaçlarını karşılamakta özenli olduğunun ve Osmanlı- Trablusgarp ilişkilerinin önemsendiğini görmek mümkündür.

Osmanlı Devleti'nde yeniçerilerin evlenmesi uygun görülmesi de Osmanlı tarafından Trablus'a yerleştirilen yeniçeriler bu kurala riayet etmeyerek Trablusgarp'taki yerli kadınlarla zaman içerisinde evlilik gerçekleştirmişlerdir. Bu evlilik sonucunda oluşan erkek çocuklar "kuloğlu" olarak adlandırılmıştır. Türk-Arap karışımı kuloğlu denilen bir yapının ortaya çıkması bu iki toplumun kaynaşmasını sağlayan belirleyici etkenlerden olmuştur. Böylece oluşan yeni toplum dört ayrı tabakaya ayrılmıştır. Bunlardan birincisi yeniçerilerin yani ocaklıların olduğu tabakadır ki bu tabakayı Türkler ve az sayıda Avrupalı korsanlar oluşturmuştur. Bu tabaka yönetim gücünü elinde bulunduran tabakadır. İkinci tabaka ise kuloğlu denilen tabaka olup bu tabaka da şehrin dışındaki göçebelerle ilgili güvenlik ve vergi toplamaktan mesul gruptur. Üçüncü tabaka ise halk diye tabir edilen reaya ve mahzen grubudur. Reaya daha çok şehir merkezlerinde kıyıya yakın yerlerde yerleşmiş olan halk, mahzen ise göçebe aşiretler olarak bilinen halk kısmını oluşturmaktaydı. Son tabakayı oluşturanlar ise gayrimüslimler olarak bilinen İspanya'dan gelmiş Yahudilerdir (Koloğlu, 2003: 179).

16. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı devleti, Trablus'un ve genel olarak Afrika kıtasının kültürüne ve yapısal dinamiklerine hâkim olduğu için o coğrafyaya uygun olan bir sistemi de zamanla kabul etmek durumunda kalmıştır. Bu sistem "Dayılık Sistemi" olarak bilinmektedir. Bu sistemde dayılık; toplumun tüm kesimlerini kapsayan meclis tarafından seçilen kişinin geçtiği bir makam olarak bilinmektedir. Bu makam sahibi bölgenin en üst yöneticisi olmakla birlikte birçok yetkiye de haizdir (Caner ve Şengül, 2018: 46).

Trablusgarp ilk olarak merkezi yönetimle İstanbul'dan atanan Beylerbeyleri tarafından yönetilmekteydi. Ancak zamanla değişen dengeler buranın yerinden bir yönetim tarafından idare edilmesini zorunlu kılmıştır. Tam da bu noktada dayılar

devreye girmiştir. Artık Osmanlı tarafından merkezi beylerbeyi atamaları, uygulama olarak kalmış asıl yönetim dayılar tarafından sağlanmıştır. İç karışıklıkların bastırılmasında İstanbul yönetiminden çok dayıların etkin olması, Akdeniz’de gemilerin korunması hususunda İngiliz, Fransız ve bazı diğer devletlerin beylerbeyi yerine dayılarla anlaşma yapması yönetsel olarak dayıların elini güçlendirmiştir. 1711’de dayılığa gelen Karamanlı Ahmed Bey, beylerbeyliği uygulamasını sonlandırmış artık dayılık babadan oğula geçen bir yönetim şekli olarak bölgede varlığını sürdürmeye devam etmiştir (Ceviz, 2011a: 82; Koloğlu, 2003: 179).

Osmanlı Libya İlişkilerini daha iyi kavrayabilmek açısından Trablusgarp’ın isteklerinin birçok alanda İstanbul yönetimince yerine getirildiği örnek birkaç vesikaya tarihsel akış içerisinde bakmak yerinde olacaktır. 1867 yılında Trablusgarp civarında bazı bölgelerde su sıkıntısı olduğu, ihtiyaca binaen de bahse konu bölgelere burgu makinası ve uzmanlar gönderildiği kayıtlara geçmiştir. Başka bir örnekte ise 1868’de Trablusgarp’ta gazete ve evrak basımı için matbaanın yetersiz kalması üzerine bir matbaa kurulmuş ve İstanbul’dan matbaa harfleri gönderilmiştir. Yine 1869 yılında Derne kasabası ve Tobruk limanlarında Fransa konsolosluğunun talebi üzerine Hristiyanlar için bir mabet yerinin gösterilmesi hususu Trablusgarp vilayetine bildirilmiştir. 1871 yılında Trablusgarp sancağı olan Bingazi’nin büyük bir araziye sahip olması ve Trablusgarp’a uzak olması nedeniyle istenilen şekilde idare edilememesinden dolayı Bingazi’nin vilayete dönüştürülmesine hükmedilmiştir. 1872 yılında ise tekrar Trablusgarp’a geri bağlanılmasına hükmedilmiştir. 1874 yılında Bingazi ile İstanbul arasındaki iletişimin kolaylaştırılması için bir posta vapuru uygulaması başlatılmıştır. Bu uygulama ile İstanbul, Girit, Bingazi ve Trablusgarp hattında ayda bir kez posta vapurunun çalıştırılmasına karar verilmiştir. Diğer bir örnek 1891 yılında Trablusgarp halkının su ihtiyacının karşılanması için buharlı tulumba makinasının kullanılması ve şehrin giriş kısımlarına çeşmeler yapılmasına dair bir karar verilmiştir. Başka bir örnekte ise 1910 yılında Trablusgarp’ta kuraklık ve sel felaketi sebebiyle zor durumda kalan ahaliye bir sonraki sene geri ödenmek şartıyla hazineden yardım edilmesine karar verilmiştir. 1911 yılında ise Cebel-i Garbi sancağında yirmi beş kişinin ölümü üzerine Trablusgarp’a acil yardım gönderilmesine dair karar verilmiştir (BOA, 2013: 198, 200, 238, 252, 256, 264, 312, 414, 438).

Libya’da Osmanlı hakimiyetinin başlamasından itibaren geçen yaklaşık 360 yılda, Libya’nın muhtelif bölgelerinde çok sayıda okullar, imarethaneler, camiler, hastaneler, türbeler, çeşmeler, kaleler Osmanlı Devleti tarafından yaptırılmıştır. Bu eserlerin bazıları halen varlığını korumaktadır (Kavas, 2012: 289).

1908 yılına gelindiğinde Osmanlı Meclisi’ne Homs’dan Mustafa Efendi, Bingazi’den Ömer Mansur Paşa ve Yusuf Şetvan Bey, Trablusgarp’tan Ferhad Bey, Sadık Bey ve Naci Bey, Fizan’dan Cami Bey, Cebel-i Garbi’den Süleyman el-Baruni milletvekili olarak katılmışlardır (Ceviz, 2011a: 83). Böylece zikrettiğimiz milletvekilleri üzerinden bölge halklarının da Osmanlı’nın yönetiminde söz hakkı olduğunu görmek mümkündür.

Bazı örneklerini verdiğimiz resmi yazışmalardan da anlaşılacağı üzere Trablusgarp’ta Osmanlı hakimiyetinin başlamasından sonra bölgeye önem verilmiş ve birtakım yatırımlar yapılmıştır. Bu yatırımlarla şehrin kalkınması ve geliştirilmesi sağlanmıştır. Öyle ki su sorunundan posta vapuru uygulamasına, telgraf hattından tramvay hattına, tarımsal desteklerden hayvansal desteklere, kıtlık zamanında arpa buğday desteğinden nakdi desteklere, Müslüman halk için cami mescit gibi ibadethanelerden gayrimüslim halk için mabetlerin inşasına, şehir kalelerinin tadilatından limanların modernize edilmesine ve sayamadığımız birçok hususta Osmanlı Devleti, Trablusgarp halkının yanında olmuş ve halkın refah seviyesinin yükseltilmesi için gayret gösterilmiştir. Nitekim bu gayretler, bu uğraşlar neticesinde bugün Libya ile Türkiye arasında kadim bir dostluk, derin bir muhabbet vardır.

1911 yılına gelindiğinde İtalya bölgeye 80 bin asker çıkarmış ve işgale başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin bu yıllarda Balkan Savaşı’nda olmasından dolayı bölgeye asker gönderilememiştir. Onun yerine Bab-ı Ali, Enver Paşa ve Mustafa Kemal Bey gibi Osmanlı subayları gönderilerek yerel direniş desteklenmiş ve işgal egenllenmeye çalışılmıştır. Bazı bölgelerde ciddi başarılar elde edilmiş olsa da genel olarak savaş İtalya’nın lehine seyretmiştir. Dolayısı ile Trablusgarp Savaşı, Osmanlı tarafından kaybedilmiş olup 1912’de Uşi Anlaşması imzalanarak bölge İtalyanlara bırakılmıştır (Doğan ve Durgun, 2012: 64; Kibar Önder, 2021: 138).

4.1.1.1. Bir Devrin Kapanması: İtalyan İşgali

İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal edeceğine dair haberlerin yayılması sefaretlerin bu konuda raporlar yollaması ve İtalya'nın işgale yönelik faaliyetleri, Osmanlı Devleti tarafından artık bu durumun kaçınılmaz olduğunun göstergesi olmuştur. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti sefaretlere bir bildiri göndererek İtalya aleyhinde kamuoyu oluşturmak için girişimlere başlanması çağrısı yapılmıştır (Bayur, 1991: 85). Osmanlı devletinin aldığı ilk ciddi tedbir ise cephane, mühimmat, silah ve gıda yüklü gemiyi Trablusgarp'a göndermesi olmuştur. Destek gemisinin gelmesi halk tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Kurtcephe, 1995: 54). Erzak ve silah yüklü gemilerin Trablusgarp'a ulaşması İtalyanları kıskırtmış ve İtalyan savaş gemilerinin Trablusgarp açıklarına ilerlemesine neden olmuştur. İtalya için geriye sadece yapacağı işgalin diploması gereği dayanaklarını öne sürmek kalmıştır (Güzel, 2017: 99).

İtalya bu bağlamda ilk girişimini 23 Eylül 1911'de Osmanlı'ya bir nota göndererek gerçekleştirmiştir. Verilen notada Osmanlı subaylarının halkı İtalyanlar aleyhinde kıskırttığı dolayısı ile İtalyanların can güvenliğinin tehlikeye girdiği, Osmanlı devletinin halk isyanını bastıramadığı ve silah, mühimmat ve erzak yüklü gemilerin Trablusgarp'a gönderildiği gerekçeleriyle Osmanlı devletini kınamıştır (Selahaddin Bey, 1989: 39). Osmanlı devleti ise cevaben böyle bir durumun olmadığını kendilerinin asayişini sağlayabilecek güçte olduğunu bildirmiştir (Güzel, 2017: 100).

İtalya 28 Eylül tarihinde Osmanlı Devleti'ne 24 saat süreli ikinci bir nota vermiştir. Bahse konu notada ise İtalyanların bölgedeki iktisadi faaliyetlerinden uzak tutulduğu, Türk subaylarca halkın örgütlenmesi neticesinde İtalyan halka baskı yapıldığı söylenmiş; uyarı yapılmasına rağmen bölgeye halen askeri yardım gemileri gönderme çabalarının gerginliği daha da artırdığı belirtilmiş, dolayısı ile İtalya'nın çıkarlarını ve haysiyetini korumak için Trablusgarp'ın ve Bingazi'nin işgal edileceği bildirilmiştir. Osmanlı Devleti cevaben, gönderilen gemilerin notalar verilmeden önce gönderildiği ve gemilerin erzak taşıdığı belirtilmiş işgalin durdurulması durumunda İtalya'ya istedikleri iktisadi imtiyazları verilebileceği bildirilmiştir (Kurtcephe, 1995: 64-65).

İtalya, vermiş olduğu süreli notanın süresi dolmadan 29 Eylül'de Osmanlıya karşı savaş açtığını hükümete bildirmiştir. Fiilen başlamış olan savaşta İtalya bölgeyi

hemen ablukaya almıştır. İtalyan temsilciler 30 Eylül'den itibaren Trablusgarp şehrine giriş yapmış, yetkililere teslim olunması çağrısı yapılmıştır. İstenilen cevap alınmadığı için İtalya 3 Ekim'de şehri bombalamaya başlamıştır. Bombalama karşısında tutunamayan birlikler gelen talimatlar doğrultusunda daha iç kısımlara çekilmiştir. Dolayısı ile şehirde asayiş bozulmuş korku ve panik hâkim olmuştur. Yaşanan gelişmelerle birlikte 4 Ekim'de Tobruk 5 Ekim'de Trablusgarp, 16 Ekim'de Derne 20 Ekim'de Bingazi işgal edilmiştir (Güzel, 2017: 103).

İtalyan işgalinin başlamasından itibaren, bölgede çok etkin bir cemaat olan Senusi cemaatinin lideri Şeyh Ahmed Sunusi, Osmanlı Hükümeti ile irtibatını sürdürmüş. Osmanlıya bağlılığını bildirerek İtalyanlara karşı mücadele edebilmek için Osmanlı devletinden askeri teçhizat ve cephane desteği talep etmiştir (Mutlu, 2019: 55-56). Genel olarak anlaşıldığı üzere Trablusgarp halkı ve yöneticileri Osmanlı devleti ile bulmuş olduğu huzur ve güven ortamından dolayı bağlarını hiç koparmamış ve her zaman bağlılıklarını sürdürmüşlerdir.

Netice itibari ile o dönemde savaşta olan Osmanlı Devleti, İtalya ile yapılan barış görüşmelerinde taviz veren taraf olmuş ve 15 Ekim 1912 Uşi Barış Anlaşması ile Trablusgarp'ı İtalya'ya bırakmak zorunda kalmıştır. Bu anlaşmayla Osmanlı'nın Trablusgarp üzerindeki 360 yıllık hâkimiyeti sona ermiştir.

4.1.2. Kral İdris Dönemi Türkiye-Libya İlişkileri

İtalya işgal ettiği Libya'da 1930 yıllarında bir müddet kontrol sağlayabilmiş olsa da 1943 yılına kadar halkın ve cemaatlerin ciddi direnişleri bu işgali sonuçsuz bırakmıştır. II. Dünya Savaşı ile birlikte Trablus'tan Mısır'a kadar devam eden kıyı şeridi İngilizlerin; Fizan'ın da dâhil olduğu güney bölgeleri Fransızların kontrolüne geçmiştir (Domazeti ve Altun, 2018: 2).

Türkiye bağımsızlık mücadelesinde her zaman olduğu gibi Libya'nın yanında olmuş ve bu mücadeleyi desteklemiştir. 1949 mayısında Libya'dan Abdulasaad Müfti Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir mektup göndermiştir. Bu mektupta ekim ayında gerçekleşecek olan BM komisyonunda Libya'nın kadim dostu Türkiye'den, bağımsızlık mücadelesinde destek beklediklerini ifade etmiştir. Ekim ayında gerçekleşen BM komisyonunda Türkiye Cumhuriyeti delegesi Adnan Kural yapmış

olduğu konuşmasında Libya'nın bağımsız bir devlet olması gerektiğini vurgulamıştır (Üstün, 2020: 75-76).

İtalya işgalinden kurtulan Libya, 24 Aralık 1951 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş, Libya'nın ilk ve son kralı ise İdris es Senusi olmuştur. Libya, Kuzey Afrika'da ilk bağımsız devlet olma özelliğine sahip olmakla birlikte 1952 yılında Bingazi, Trablusgarp ve Fizan'ı içerisine alan federal bir yapıya sahiptir (Kavas, 2011: 50).

Bağımsız Libya'nın ilk yılları başarısız siyasi yönetim ve ekonomik kaynak yetersizliğinden dolayı biraz zorlu geçmiştir. Libya topraklarının büyük bir bölümünün çöllerden oluşması, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin çöl koşullarında verimli olmaması ve savaş sonucu oluşan yıkım ekonomik olarak ülkeyi çıkmaza sokmuştur. Ekonomiyi ayakta tutmaya çalışan İdris Senusi, çözümü ABD ve İngiltere'nin Libya'da üs açmalarına izin vermekle ve bu yolla bir ekonomik girdi sağlamakta bulmuştur (Ece, 2020: 10).

Türkiye-Libya ilişkileri İtalya işgaliyle birlikte kısa süreli bir kesintiye uğramış olsa da Kral İdris zamanında bu ilişkiler tekrar tesis edilmiştir. İdris el-Senusi Türkiye'de muhtelif kadrolarda görev yapmış bürokrat ve rütbeli askerleri ülkesine davet etmiştir. Bunlardan en önemlisi Türkiye'de Hakkâri ve Bingöl valilikleri yapmış Sadullah Koloğlu olmuştur. Davete icabet eden Koloğlu; Libya'da İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerine getirilmiştir. Piyade Yarbay Ümran Yetişalı ise ordu kumandanı olarak vazifelendirilmiştir. 22 yıl Türk Dışişleri'nde matbuat ve hukuk müşavirliği yapan Abdullah Busayri ise Libya'da Dışişleri Bakanlığı ve Kral yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. Sonrasında Divan Reisliğine getirilen Busayri 1960'da Londra Büyükelçiliğine getirilmiştir. Sadullah Koloğlu özellikle Libya'nın bağımsızlık mücadelesini kazanmasının ardından Modern bir devlet statüsü kazanması için de büyük uğraşlar vermiştir (Kavas, 2011: 50).

Libya'ya ilk Türk büyükelçi ataması 4 Eylül 1951 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 29 Ekim'de yapılmış olan büyükelçi kabul töreninde Kral İdris, Türk büyükelçisine Kanuni Sultan Süleyman'a ait bir kılıç hediye etmiştir (Kavas, 2000: 482). Büyükelçi kabul törenine hükümet ve meclis üyeleri katılmıştır. Ayrıca büyükelçiliğin bulunduğu caddeye Türkiye Caddesi adı verilmiştir. Bununla birlikte Trablus'ta bulunan dört önemli caddeye yine İstanbul, Fatih Sultan Mehmet, Ankara ve Atatürk

Caddesi gibi muhtelif adlar verilmiştir. Bunun akabinde Türkiye-Libya Dostluk ve Kültür Cemiyeti adlı bir dernek kurularak dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu dernek altında 25 Libyalı öğrenciye burs verilmiş ve eğitimleri desteklenmiştir. 1954 yılında Başbakan Mustafa b. Halim, yanındaki heyetle birlikte Ankara'ya üst düzey bir ziyaret gerçekleştirmiştir. 1956 yılında ise Kral İdris Türkiye'ye birtakım resmi görüşmeler için gelmiş ve burada çok iyi bir şekilde karşılanmıştır. Bunun üzerine Adnan Menderes Libya'ya üst düzey bir iadeyi ziyaret gerçekleştirmiştir. Akabinde 1958 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretle iki ülke arasında İş birliği ve Kültür Anlaşması imzalanmıştır (Ceviz, 2011a: 88).

1959 yılı Libya için bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihte Zelten Dağı çevresinde bulunan petrol rezervleri devlete yeni bir ekonomik kaynak ve dar boğazdan kurtuluş reçetesi olmuştur. Petrolün bulunmasıyla birlikte sadece ekonomik durum değil aynı zamanda sosyal ve siyasi hayat da değişmeye başlamış ve ülke hızlı bir dönüşüm sürecine girmiştir. Halkın büyük bir kısmının göçebe olduğu Libya'da petrol keşfi ile tarıma olan bağlılık azalmış kentleşme hızlanmıştır. 1950'li yıllarda okuma yazma bilen oranı %5'lerdeyken petrolün bulunmasıyla eğitim yatırımlarına önem verilmiş ve bu oranın artması için eğitim faaliyetleri desteklenmiştir (Domazeti ve Altun, 2018: 2).

1968 yılında Türkiye ile Libya Hükümeti arasında Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre iki devletin ticari iş birliği yapacağı, ticari faaliyetler gerçekleştirilirken ithalat ve ihracat gümrüklerinde karşılıklı kolaylıklar sağlanacağı konusunda anlaşılmıştır. 1969 yılında ise yine Türkiye ile Libya Hükümeti arasında Hava Ulaştırma anlaşması imzalanmıştır (Üstün, 2020: 101).

Türkiye ile iyi ilişkiler içerisinde olan hatta darbe yapıldığı tarihte Türkiye'de bulunan Kral İdris, toplumsal değişimi ve ülke bürokrasisindeki değişimi iyi analiz edememiştir. Dış politikadaki tercihleri Arap milliyetçisi halk ve subaylar tarafından benimsenmeyen Kral İdris, başlarında Muammer Kaddafi'nin bulunduğu bir grup Subay tarafından kansız bir darbeye tahtından indirilmiştir. Böylece Libya'da Krallık devri kapanmış 42 yıl sürecek olan Kaddafi dönemi başlamıştır.

4.1.3. AK Parti Öncesi: Kaddafi Dönemi Türkiye-Libya İlişkileri

Yapmış olduğu kansız darbeyle iktidara gelen Muammer Kaddafi'nin yaklaşık 42 yıllık iktidarında Libya altın çağını yaşamıştır. Kaddafi küçüklüğünden itibaren Mısır lideri Cemal Abdülnasır'ın Arap sosyalizmi fikirlerinden etkilenmiştir. Antikapitalist, antisemitist ve antiemperyalist temelli bu fikirler Nasır ideolojisinin temelini oluşturmaktadır. Libya lideri Kaddafi de bu fikirler ışığında ülkesindeki monarşi yönetimini reddetmiş ve yerine Libya Büyük Sosyalist Arap Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ifade etmiştir (Caner ve Şengül, 2018: 51)

Kaddafi iktidara geldikten sonra başkenti Bingazi'den Trablusgarp'a taşımıştır. Sonrasında yabancılara ait olan tüm arazileri kamulaştırmıştır. Ülkesinde yerleşmiş olan ABD ve İngiliz üstlerini kapatmış yine yabancı sermayeli bankalara el koymuştur. İşgal döneminde gelip ülkeye yerleşmiş olan İtalyanları ve Kral İdris hanedanlığına ait tüm aile fertlerini sınır dışı etmiştir. Monarşi düzeninden kalan elit kısım diyebileceğimiz burjuva sınıfı tüccarlar ve diğer üst düzey yöneticiler aynı şekilde sınır dışı edilmekten kurtulamamıştır (A.g.e.: 51-52).

Kaddafi kurmuş olduğu yeni düzenle birlikte bir reform hareketine başlamış sosyal hayattan ekonomik hayata, eğitimden sağlığa her türlü alanda halkının refahını yükseltebilmenin gayreti içerisinde olmuştur. Eğitim alanlarında yaptığı önemli reformlarla yükseköğretim dahil olmak üzere tüm eğitim öğretim olanakları ücretsiz hale getirilmiştir. Sağlık alanında yaptığı yeniliklerle de tüm sağlık imkanları ücretsiz hale getirilmiş bu dönemde ülkede yaygın olan kolera ve tifo gibi salgın hastalıkları önlenmiştir. Ekonomi alanında ise petrol ihracatıyla birlikte ekonomi canlanmış 1974 yıllarına gelindiğinde 5 yıllık iktidarında Gayri Safi Yurt İçi Hasıla 3,8 milyar dolardan 13,7 milyar dolara yükselmiştir. 1979 yıllarına gelindiğinde bu rakam 24,5 milyar dolara kadar çıkmıştır. Yine bu dönemde 1951 yılında 40 dolar olan kişi başı milli gelir 1979 yılında 8,170 dolara ulaşmıştır. Bir kıyaslama yapacak olursak ulaşılan bu rakam o dönemde İngiltere ve İtalya kişi başı milli gelirinin çok üzerindedir (Totman ve Hardy, 2015: 1)

Bu dönemde kadınlar ikinci sınıf statüsünden kurtularak eşitlik statüsüne sahip olmuşlardır. Kadınlar açısından diğer olumlu gelişmeler ise 16 yaş öncesi evliliklerin yasaklanması, evlilik öncesi kızların rızalarının alınması olmuştur. Kadın örgütlenmeleri ve STK faaliyetlerinin desteklenmesi gibi birçok kadın odaklı faaliyet

desteklenmiş, kadınların toplumda görünürlüğü artırılmıştır. Hem milli hem şeriat esaslı reformlar yapma gayretinde olan Kaddafi içkiyi yasaklamış, kendi kültürlerini yansıtan elbiseler teşvik etmiş ve Arapça resmi dil olarak benimsenmiştir (Caner ve Şengül, 2018: 52).

Bir Arap milliyetçisi olan Kaddafi dış politikada da ülke içinde olduğu gibi etkili bir kişilik olmuştur. Ülkenin petrol gelirlerinin bir kısmını Afrika başta olmak üzere muhtelif bölgelerde bağımsızlık mücadelesi veren silahlı gruplara destek amaçlı harcamıştır. Kaddafi Afrika'ya farklı bir önem atfetmiş bölge ülkelerinin bağımsızlığı sonrası Batı'ya karşı desteklenmiştir. Ayrıca Afrika ülkelerinin birbirleri arasında sorunlarının çözümünde öncülük etmiş bölge ülkelerinin kalkınması için ekonomik yardımlar yapmıştır. Dolayısı ile yapmış olduğu bu olumlu girişimler Kaddafi'nin kısa sürede ülke içinde ve ülke dışında benimsenmesini sağlamıştır (Domazeti ve Altun, 2018: 3).

Türkiye Libya dış ticaret ilişkilerinin 1969 yılından itibaren yükseliş eğilimine girdiği söylenebilir. 1969-1971 yılları arasında Türkiye'nin Libya'dan ithalatı artmış ancak ihracatı yatay seyretmiştir. 1975 yılından itibaren ise Türkiye-Libya ilişkilerinde önemli adımlar atılmıştır. Bunlardan biri de 1975 yılında Türkiye-Libya arasında imzalanmış olan İktisadi İş birliği ve Ticaret Anlaşması olmuştur. Bu anlaşmayla birlikte iki ülkenin de dış ticaret hacminde ciddi bir ilerleme kat edilmiştir. Kaddafi'nin iktidara geldiği yıllarda iki ülkenin dış ticaret hacmi 5 milyon dolar civarlarındayken 1975 yılında 105 milyon dolara 1977 de ise 289 milyon dolara kadar yükselmiştir (Yorulmaz ve Akıncı, 2020: 7).

1974 yılında Türkiye'nin gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekâtı Türkiye-Libya ilişkileri açısından bir dönüm noktasıdır. Türkiye'nin bu harekâtında ABD tarafından ambargo uygulanmasına ve müttefikleri tarafından yalnız bırakılmasına karşın Libya'nın askeri alanda Türkiye'yi desteklemesi beklenmedik bir hareket olmuştur. Nitekim Kaddafi bu harekâtı Müslümanların yürüttüğü bir cihad hareketi olarak görmüş ve Türkiye'ye elinden gelen desteği sağlamıştır. Jet yakıtları, cephaneler, silahlar, uçak lastikleri ve diğer parçaları olmak üzere birçok hususta Kaddafi Türkiye'ye destek vermiştir (Ceviz, 2011b: 18).

Kıbrıs harekâtında Libya lideri Kaddafi'nin yaptıklarını o dönem Kaddafi'yi ziyaret eden heyette bulunun dönemin NATO diplomatı Taner Baytok şöyle anlatıyor:

“Türk silahlı Kuvvetleri adaya çıkarma yapmıştı ve Türkler kurtarılmıştı. Ancak yenilgiyi sindiremeyen Yunanistan ile Türkiye arasında her an bir savaş çıkabilirdi. Silahlı kuvvetlerimiz hazırды lakin silah ve mühimmat konusunda ciddi sıkıntılar çekiliyordu. Türkiye o dönem İran’dan ve Irak’tan silah yardımı istemiş ancak İran basit birkaç silah göndermiş Irak ise istediklerimizi burada değil Libya’da bulacağımızı söylemişti. Bunun üzerine Libya ile temasa geçildi ve Kaddafi o büyük jestini yapmıştı. Zamanında kapattığı ABD üslerindeki bol miktarda silah ve cephane olduğunu bunları gönderebileceklerini aktarmıştı. Sonunda 4 uçak dolusu silah ve malzeme Türkiye’ye gönderildi.”

Dönemin Milli Savunma Bakanı, Baytok’u yanına çağırarak hemen uçağa atla git yeni silahlar istediğimizi bildir demiştir. Bunun üzerine Baytok paralarını ödeyeceğimizi de bildirelim çıkışı üzerine Bakan kabul etmiş ve Baytok heyetle beraber Libya’ya gitmiştir. Libya Genelkurmay başkanına taleplerini ileten heyet, sizden para almayız depolarda ne kadar işinize yarayacak silah mühimmat varsa alın götürün cevabını vermiştir. Bunun üzerine depolardaki silahlar yüklenmiş ve Türkiye’ye gönderilmiştir. Dönem maliye Bakanı bu kadar jest üzerine Kaddafi’ye teşekkür mektubunu vermeden dönmem demiştir. Libya’nın kurtuluş günü olan 4 Eylül de zorluklarla Kaddafi ile görüşülmüş Kaddafi Türklerle gurur duyduğunu söylemiştir. Heyetin kalmasını isteyen Kaddafi, ertesi gün tekrar heyetle görüşmüş neden adanın tamamının alınmadığını sormuştur. Ayrıca eğer Yunanistan herhangi bir kalkışmada bulunursa ellerinden gelen bütün yardımı sağlayacaklarını söylemiştir. Bunun üzerine gerekli görüşmeler yapılmış ve Kaddafi bizzat kendi uçağıyla heyeti Türkiye’ye uğurlamıştır (Türenç, 2011). Bu dönemde Kaddafi’nin bizzat mühimmatların yüklenmesinde bulunduğunu ve yardımcı olduğu söylenmiştir. Ayrıca o dönem jet yakıtı sıkıntısı da çekilmekteydi ancak Kaddafi’nin yakıt desteğıyle tüm depoların doluluk oranına ulaştığı bilinmektedir. Türkiye, ilişkiler inişli çıkışlı olsa da zor döneminde kendisine yardım eden Kaddafi’yi hiçbir zaman unutmamıştır.

1975 yılında Türkiye ile Libya arasında diğer birtakım iş birliği anlaşmaları daha imzalanmıştır. Bunlardan birincisi bahsetmiş olduğumuz İktisadi İş birliği ve Ticaret Anlaşması, akabinde muhtelif alanlarda olmak üzere sırasıyla Bilimsel ve Teknik İş Birliği Anlaşması, Sivil Havacılık Anlaşması, Denizcilik ve Deniz Nakliyatı İş

Birliği ve son olarak İşgücü ve Sosyal Güvenlik Anlaşması'dır. Bu iyileşen ikili ilişkilerle birlikte Türkiye'den Libya'ya teveccüh artmıştır. Özellikle yaşanan ekonomik kalkınmayla birlikte inşaat sektöründe büyük bir açığın oluşması Türkiye'den Libya'ya müteahhit ve işçilerin akın akın gitmesine vesile olmuştur. 1976 yılında Libya'da çalışmak için bulunan Türk işçi sayısı 6.000'den 60.000'ne çıkmıştır (Kavas, 2011: 54).

1975 yılında Türkiye Başbakanı Sadi İrmak'ın daveti üzerine Libya Başbakanı Abdüsselam Callud Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyarete İstanbul'un Sultanahmet Cami, Topkapı Sarayı, Hırka-i Şerif gibi tarihi ve mübarek yerlerini ziyaret etmiş en son Eyüp Sultan Camisi'nde cuma namazını kılmıştır. Hatta cuma namazı sonrasında minbere çıkarak Türk halkına hitaben bir konuşma gerçekleştirmiştir. Eyüp Sultan Camisinde konuşmalarını gerçekleştirdiği fotoğraf (Şekil 3.1)'de sunulmuştur.

Şekil 3.1. Libya Başbakan Abdüsselam Callud Türkiye'de Hutbede
(<https://twitter.com/hlmctn/status/1282369698877845505>, ty)

Başbakan Callud bu ziyaret esnasında Türkiye hükümet yetkilileri ile yayınlamış olduğu ortak bildiride iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da geliştirilmesine vurgu

yapmıştır. Ziyarete Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Başbakan Sadi Irmak ve Genelkurmay başkanı Semih Sencer ile ikili görüşmeler gerçekleştirmiştir (Ceviz, 2011b: 19).

Libya Türkiye arasında yapılan diğer bir anlaşma ise Kültür ve Tanıtma Anlaşması olmuştur. 1977 yılında yapılan bu anlaşmayla ortak, kadim ve uzun bir geçmişe sahip olan iki devlet dostluk ve hoşgörü temeline dayanan ilişkilerinin devamının sağlanması için karşılıklı olarak eşitlik ve bağımsızlıklarına saygılı olunacağına ve birbirlerinin iç işlerine karışılmaması hususunda bir anlaşmaya varmışlardır. Yine bu anlaşmayla spor, eğitim bilim gibi muhtelif alanlarda karşılıklı kültürel etkileşim ile dostluk bağlarının güçlendirilmesi amaçlanmıştır (Üstün, 2020: 126).

1978 yılında Libya Genelkurmay Başkanı'nın daveti üzerine Türkiye tarafından zamanın Genelkurmay Başkanı Kenan Evren bu davete icabet etmiştir. Yapılan ikili görüşmede askeri temaslar ve ikili ilişkiler ele alınmıştır. Akabinde 1979 yılında iki ülke arasında savunma iş birliği yapılmasına dair birtakım görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl tarım ve hayvancılık üzerine müşterek şirketler kurulmasına dair bir görüşme gerçekleştirilerek bu alanda adımlar atılmıştır (A.g.e.: 127).

1980 yıllarında Libya'da bulunan Türk işçiler Libya yönetim sistemine uygun olarak Halk komiteleri kurmuşlardır. Bu komitelerde sağ sol çatışması nazarında bir ikiye bölünmüşlük olsa da genel itibari ile bakıldığında yönetsel olarak Libya halk komiteleri düzenine dolayısı ile Libya devrimine uygun olduğu için hükümet tarafından herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır (Milliyet, 1980a: 1).

Yine bu yıllarda Türkiye bir askeri darbe girişimi ile karşı karşıya kalmış ve Kenan Evren, Süleyman Demirel başkanlığındaki yönetime başta güvenlik gerekçeleri olmak üzere farklı sebeplerle el koymuştur. Akabinde Libya lideri Muammer Kaddafi bizzat Kenan Evren'i tebrik etmiş ve ikili ilişkilerin sürekliliğinin dostane bir şekilde devam etmesi hususunda çağrıda bulunmuştur (Milliyet, 1980b: 6).

1984 yılına gelindiğinde dönem başbakanı Turgut Özal Libya'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Kaddafi ile görüşme gerçekleştiren Turgut Özal Libya ile sanayi alanında iş birliği anlaşmasının yapılmasına dair bir uzlaşmaya vardıklarını ifade etmiştir. Kaddafi Türkiye'nin dış politikasına zaman zaman eleştiriler getirmiş olsa da genel anlamda Türkiye-Libya ilişkileri pozitif bir şekilde ilerlemiştir. 1985 yılında

Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan sorunlarla alakalı arabuluculuk yapabileceğini ifade etmiştir (Üstün, 2020: 147).

1987 yılında Kaddafi, Türkiye'ye turizm amaçlı gitmek isteyen vatandaşlarına diğer ülkelere gitmek isteyen vatandaşlarına nazaran daha fazla nakdi destek vereceğini açıklamıştır (Milliyet, 1987: 1). Görüldüğü üzere birçok alanda Kaddafi Türkiye ile münasebetlerini iyi tutmuş ve Türkiye'yi desteklemiştir.

1988'de Libya'ya bir ziyaret gerçekleştiren Turgut Özal Kaddafi ile görüşmüştür. Görüşmede Libya'da bulunan Türk işçilerin durumlarının iyileştirilmesi hususunda bir anlaşmaya varılmıştır. Ayrıca bu ziyarette iki ülke arasında vize işlemlerinin kolaylaştırılması ve Türk Hava Yolları'nın Bingazi'ye seferlere başlaması kararlaştırılmıştır. Daha önce birçok mecrada Kaddafi, Türkiye'nin Libya'yı İtalyanlara teslim ettiğini kendilerini yalnız bıraktığını ifade etmiştir. 1989 yılında Kaddafi, İtalya'dan sömürge dönemlerine dair bir tazminatta bulunacağını, bu taleplerinde Türkiye'nin desteklerini beklediklerini ifade etmiştir (Milliyet, 1989: 13).

1980-1990 yılları arası Kaddafi için zor bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Londra'da kendi aleyhinde yapılan gösterilerin 11 kişinin ölümüyle sonuçlanması üzerine Kaddafi teröre destekle suçlanmış ve bu hadise üzerine İngiltere Libya ile olan ilişkilerini keseceğini açıklamıştır. 1985 yılında İtalya Roma ve Avusturya Viyana havalimanlarında düzenlenen saldırılarının birçok kişinin ölümü ve yüzlerce kişinin yaralanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu saldırıları üstlenen Kızıl Tugaylar, Kızıl Ordu ve IRA örgütleri mensupları Kaddafi tarafından kahramanlar olarak nitelendirilmiştir. Gelişen bu olaylar üzerine Kaddafi teröre destekle suçlanmış ve ABD tarafından Libya'daki Bingazi ve Trablus da bulunan üç üs ve havaalanları bombardımana tutulmuştur. Bunun karşılığını Kaddafi 1988 yılında İngiltere-ABD seferini yapan Pan-Am havayoluna ait bir uçağın düşürülmesi ve içindekilerin tümünün ölmesiyle vermiştir (Caner ve Şengül, 2018: 58).

Bu olayların yaşanması Libya'ya çok ağır yaptırımların ve ambargoların başlatılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu tür terör eylemleriyle suçlanan Kaddafi dış politikada yalnız kalmış, ülkesi terör devleti olarak suçlanmıştır. Bu suçlamaların en büyüğü 1992 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin Libya'yı uluslararası terörizmi destekleme suçlamasıdır. Diğer bir kararda, Libya'ya karıştığı terör olaylarını kabul

etmesi ve gerekli tazminatları ödemesi konusunda çağrıda bulunulmuştur. Ödenmemesi durumunda Libya havayollarının uluslararası uçuştan menedileceği, silah ambargosu uygulanacağı ve diplomatik ilişkilerin askıya alınacağı belirtilmiştir. BM Libya'yı terörizme destek vermekle suçlamış, suçluların adalete teslim edilmemesinden ötürü BM sözleşmesinin açıkça ihlal edildiği vurgulanmıştır. Ancak Kaddafi alınan bu kararlara uymayacağını belirtmiştir. Açıklaması üzerine güvenlik konseyi ambargoyu genişletmiş ve Libya'yı ekonomik bir darboğaza sokmuştur. Dünya siyasetinden uzaklaştırılan Kaddafi yakın ilişkiler kurduğu Arap camiasından da beklediği desteği bulamamış destek beklediği ülkeler BM'nin kararlarına uyacaklarını açıklamışlardır (A.g.e.: 58-59).

1990'lı yıllardan itibaren Libya'yı uluslararası arenada tekrar görünür kılmak isteyen Kaddafi söylemlerinde yumuşamaya gitmiştir. Nitekim 1998 yılında ABD ve İngiltere saldırılarının şüphelilerinin Lahey'de yargılanmasını kabul etmiş ve uçak düşürülmesi ile ilgili failleri de İskoçya'ya teslim etmiş, yaşanan hadiselerle kendisinin ve ülkesinin alakasının olmadığını vurgulamıştır (Bölme, vd., 2011: 13).

1996 yılında Türkiye Başbakanı Necmeddin Erbakan Libya'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette ilişkilerin iyileştirilmesi için iki ülke arasında Ticaret Anlaşması yapılmıştır. Ancak yapılan toplantılarda Libya tarafından gelen Türkiye karşıtı bazı ifadeler ve bu ifadeleri medyanın şişirmesi düzelme eğilimindeki ilişkileri tekrar çıkmaza sokmuştur. Kaddafi ile Erbakan görüşmesinde Kaddafi'nin Erbakan'ı Arapların düşmanı NATO, ABD ve İsrail ile iş birliği yapmakla suçlamamış, Kürtlere zulmedilmesi ve Türkiye'nin Irak petrollerine çökmek istemesi gibi birtakım ithamlarda bulunmuştur. Yapmış olduğu bu açıklamalar siyasi hayatını İslam birliği hayaline adanmış, Siyonizm ve Emperyalizm karşıtı Erbakan için büyük bir talihsizlik olmuştur. Bu ziyaret sonrasında iki taraf arasında verilen beyanlar iki ülke arasındaki ilişkileri iyice germiştir. Bu gerilimle birlikte Türkiye ilk defa Libya'da bulunan büyükelçisini haziran 1997'de, tekrar göndermemek üzere Türkiye'ye geri çağırmıştır. İlişkilerin yumuşaması ve tekrar büyükelçi ataması 1998 şubatı bulmuştur (Kavas, 2011: 51; Kaddafi'den Erbakan'a Hakaret: 1997).

1999 yılında BM'nin Libya'ya uygulamış olduğu uluslararası ambargoyu askıya alması üzerine Libya, Türkiye ile ilişkilerine tekrar başlamak istemiştir. Libya'ya uygulanan bu ambargo Eylül 2000 yılında tamamen kaldırılmıştır. Bunun üzerine Türkiye Ocak 2001 tarihinde Dışişleri Bakanı İsmail Cem üzerinden Libya'ya bir

ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret 1996 yılında yaşanan, iki ülke arasındaki gergin görüşmeyi telafi etmiştir. İki ülke arasında yeni bir Siyasi İş birliği Mutabakat Zaptı imzalanmış ve daha önce planlanan ve gerçekleştirilemeyen 19. Karma Ekonomik Toplantısı'nın 2001 yılı sonuna kadar yapılması hedeflenmiştir. Bu görüşmede Türkiye'den, Afrika Birliği'ne gözlemci olarak katılması istenmiştir (Kavas, 2011: 51-52).

4.2. AK Parti- Kaddafi Dönemi Türkiye Libya İlişkileri

2005 yılında iki Türk vatandaşının daha önce kendilerine isnad edilen cinayet suçundan dolayı Libya'da idam edilmesi Türkiye'nin tüm girişimlerine rağmen engellenememiş ve Türkiye Libya ilişkilerinde bir gerginliğe neden olmuştur. Dışişleri Bakanlığı "Konuyla ilgili tüm girişimlerimize rağmen bugün diğer Libya vatandaşlarıyla birlikte infazları gerçekleştirilen vatandaşlarımızın Libya ile ilişkilerimizin seyriyle bağdaştırılamamaktadır." açıklaması yapmıştır (MFA, 2005, No: 114).

2006 yılında ABD'nin Libya'yı teröre destek veren devletler listesinden çıkarmasının akabinde ABD ile Libya'nın ilişkileri tekrar normalleşme sürecine girmiştir. 2008 yılında ABD dışişleri bakanının Libya'yı ziyaret etmesi ve sonrasında büyükelçi ataması Libya'nın tekrardan küresel pazara girmesinin önünü açmış dolayısı ile de Türkiye-Libya arasında siyasi ve ekonomik anlamda girişimler tekrar başlamıştır. 2000-2006 yılları arasında Türkiye, Libya'dan büyük miktarlarda petrol ithal etmiş ve Libya ile ticaretinde sürekli açık vermiştir. 2007 yılında Türkiye'nin petrol ithalatında çeşitliliğe gitmesi ve Libya'dan petrol alımının azaltılması hususunda ekonomide bir denge gözetilmiş, ithalatımız bu noktada azalmasına rağmen ihracatımızda artış olmuştur. Yine 2007 yılında 20. Dönem Karma Ekonomik Komisyon toplantısında Türkiye-Libya arasında İş Konseyi Kuruluş Anlaşması Trablus'ta imzalanmıştır. İş konseyi birinci ortak toplantısı ilk olarak Türkiye tarafında İstanbul'da 2009 yılında gerçekleşmiş olup ikincisi Libya tarafında 2010 yılında Trablus'ta gerçekleştirilmiştir (Ceviz, 2011b: 20).

En son 1996 yılında Necmeddin Erbakan'ın ziyaret gerçekleştirdiği Libya'ya yaklaşık 13 yıl sonra, 2009 yılında dönem başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu ziyarette Kaddafi, Başbakan Erdoğan'ı

sarayın bahçesine kurdurduğu çadırında karşılaşmış, uzun bir görüşme gerçekleştirmiş ve onuruna bir yemek vermiştir. Sonrasında Libya Başbakanlık Ofisinde Başbakan Bağdadi El Mahmudi ile bir araya gelen Erdoğan ikili ilişkilerin güçlendirilmesi adına Türkiye ile Libya arasında sekiz mutabakat zaptının imzalandığını duyurmuştur. Libya Başbakanlık Ofisinde düzenlenen imza töreninde Dış Ticaret ve Müteahhitlik Hizmetlerine Yönelik Teminat Mektuplarına İlişkin Mutabakat Zaptı, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması ve Afrika’da Ortak Yatırımlarla İlgili Mutabakat Zaptı’nı Türkiye adına devlet bakanı Zafer Çağlayan imzalamıştır. Ortak Tarım Yatırımlarının Güçlendirilmesi ile İlgili Mutabakat Zaptı, Ulaştırma ve İş Birliği Protokolü, Tarım Alanına İlişkin Mutabakat Zaptı’nı ise Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım imzalamıştır. Son olarak karşılıklı olarak Vizelerin Kaldırılmasına Dair Mutabakat Zaptı’nı ise Türkiye adına Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu imzalamıştır (Özonur, 2009: 1). Uzun bir aradan sonra başbakan düzeyinde bir görüşme gerçekleştirilmesi ve birtakım anlaşmalar yapılması, sorunların unutulmasının ve gelecek adına yeni ilişkilerin tesis edilmesinin önünü açmıştır.

2010 yılı Kasım ayında Recep Tayyip Erdoğan Libya’da gerçekleştirilen 3. AB-Afrika zirvesine Kaddafi’nin daveti üzerine katılım sağlamıştır. Bu ziyarette Kaddafi İnsan Hakları Ödülü Uluslararası Komitesi tarafından Erdoğan’a İnsan Hakları ödülü takdim edilmiştir.

Zirvede bir konuşma gerçekleştiren Erdoğan Libya’yı, “Kuzey Afrika’da ortak bir tarihi ortak bir kültürü, ortak acıları ve ortak kederleri paylaştığımız kardeş bir ülke” olarak nitelendirmiştir. Ayrıca Libya ile ekonomi ve ticaret alanları başta olmak üzere birçok alanda iş birliği içerisinde olduğunu kendisine verilen bu ödülün Libya ile Türk halkının yaklaşması hususunda önemli katkılar sağlayacağını ifade etmiştir (Erdoğan’a Kaddafi İnsan Hakları Ödülü, 2010).

2010 yılında AB-Afrika zirvesi için Libya’da bulunan Erdoğan, Kaddafi ile de bir görüşme gerçekleştirmiştir. 2019 yılında Doğu Akdeniz’de Libya ile imzalamış olduğumuz Deniz Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası’nın temellerinin ilk bu görüşmede atılmıştır. Erdoğan bu görüşmede Kaddafi’ye deniz yetki alanlarının sınırlandırılması bahsini açmış ve böyle bir anlaşmanın gerekliliğini izah etmiştir. Öyle ki konuyla alakalı detayları gösteren haritaları da kendilerine teslim etmiştir. İki lider de bu hususta görüşmelerin geliştirilmesi konusunda

hemfikir olmuş ve heyetler oluşturularak bu ilişkilerin temellendirilmesi ve sınırların belirlenmesi için hazırlıklar yapılmıştır. Ancak 2011 yılı başlarında ülkede patlak veren iç savaş nedeniyle görüşmeler askıda kalmış ve istenildiği gibi bir anlaşma bu yıllarda imzalanamamıştır (Yaycı, 2020b: 60-61).

2000'li yıllarda Türkiye- Libya ekonomi eksenli ilişkilerinde bir zirve yılı olmuştur. İnşaat sektöründe 1971 ila 2000 yılları arasında değeri 8,5 milyar dolar olan 224 proje, 2000 ila 2010 yıllarında ise yaklaşık değeri 18 milyar dolar olan 304 proje Libya'da gerçekleştirilmiştir. Üstlenilen bu projelerin sermayesinin petrolden elde edilmesi olası petrol krizlerinde inşaat sektöründeki yatırımların da sekteye uğramasına sebep olmuştur. Nitekim petrol ihracatçısı olan ve gelirlerinin çok büyük bir bölümü petrole bağlı olan Libya, petrol fiyatlarının düşmesi ile müteahhit ödemelerini geciktirilmiş hatta ödenememiştir. Türkiye, bu konuda Libya ile bir anlaşma yoluna gitmiş, müteahhit ödemeleri karşılığında ham petrol verilmesini bu alınan ham petrol ile Türkiye'nin ilgili müteahhitlere kendisinin ödeme yapacağını belirtmiş, sorunu çözmüştür (Yorulmaz ve Akıncı, 2020: 14).

Türkiye ve Libya arasındaki ekonomik ilişkiler, dönem dönem iniş çıkışlar yaşamış olsa da genel anlamda siyasi ilişkiler gibi kesilmemiş ve süreklilik arz etmiştir. Türkiye'den Libya'ya yapılan ihracat, 2010 yılında yaklaşık 2 milyar dolar civarındadır. İhracı gerçekleştirilen ürünler ise en çok demir, çelik, çimento gibi inşaat sektöründe kullanılan yapı malzemelerinden oluşmuştur (Bölme, vd., 2011: 17).

2011 yılında Arap Baharı'nın Libya'ya sıçramasıyla birlikte Arap Birliği tarafından alınan bir kararla Libya'da uçuşa yasak bölge ilan edilmesi talebi BM'ye sunulmuştur. AK Parti hükümeti için iyi ilişkiler içerisinde olmaya çalıştığı Libya üzerinde böyle bir kararın verilmesi çok zor olmuştur. Türkiye böyle bir kararın Rusya ve Çin faktöründen dolayı kabul edilebileceğine ihtimal vermiyordu. Oylamada bu iki faktörün çekimser kalması nedeniyle karar kabul edilmiş ve uçuşa yasak bölge ilan edilmiştir. Bu karar neticesinde Kaddafi ateşkes ilan etmiş ve Türkiye'den ateşkesin uygulanması hususunda öncülük etmesini istemiştir. Böyle bir talepte bulunmasının Türkiye'ye olan güveni, tarihi geçmişi ve inancından olması muhtemeldir. Bu dönemde Türkiye sık sık Libya'nın toprak bütünlüğünü, ülkenin bağımsızlığını ve diplomatik yollarla bu durumun çözülmesi gerektiğini vurgulasa da

bu girişimlerinde başarılı olamamış ve Libya'ya 19 Mart 2011 tarihinde NATO müdahalesi başlamıştır (Tepeciklioğlu, 2012: 91).

4.2.1. Arap Baharı ve Libya'ya Etkileri

Arap Baharı, özellikle Arap devletlerinin yoğunlukta bulunduğu Ortadoğu ve Afrika bölgesinde etkisini gösteren baskıcı ve otoriter rejimlere karşı halkların demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi farklı halk ayaklanmalarını ifade etmek ve bu süreci bir demokratikleşme süreci olarak olumlu yönde tanımlamak üzere kullanılan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Doğan ve Durgun, 2012: 62). Tunus'ta 17 Aralık 2010 tarihinde Muhammed Buazizi isimli bir seyyar satıcı, ekonomik nedenlerle hakkını aramak için kendisini ateşe vermiş, bu ateş sadece kendisini değil tüm Arap dünyasını yakmıştır. Ateşlemiş olduğu bu fitil çok kısa bir sürede tüm Ortadoğu'yu sarmış, Mısır ve Tunus başta olmak üzere birçok lideri koltuğundan etmiştir (Duran ve Ardiç, 2014: 456).

Arap Baharının sebeplerine açıklık getirmek isteyen birçok kişi, kitlelerin liberal anlamda özgürlük taleplerini gerekçe göstermişlerdir. Ancak gelir dağılımlarındaki eşitsizlik, insanların düzeylerindeki sürekli düşüş ve bununla birlikte sosyal adaletin ortadan kalkması bu süreç için önemli etkenlerinden sayılmaktadır (Güneş, 2018: 274). Ancak bu sürecin genel manada tüm ülkelerde aynı sebeplerle ortaya çıktığını savunmak yanlış olacaktır. Arap Baharı bazı ülkelerde ekonomik sebeplerle, bazı ülkelerde özgürlük talepleri nedeniyle bazı ülkelerde ise sosyal eşitsizlik gibi farklı sebeplerle ortaya çıkmıştır.

Buazizi'nin yakmış olduğu bu ateş hızlıca yayılmış ve Libya da Arap Baharı sürecinden nasibini almıştır. Ancak dikkat edilmesi gereken husus, Libya'da meydana gelen bu olaylar Tunus ve Mısır'daki gösterilerden farklılık arz etmektedir. Schnelzer'in belirttiği gibi Libya odaklı baktığımızda Kaddafi Libya'da rejimin bizi kendisini temsil etmekteydi. Cemahiriye sistemini yönetim şekli olarak kabul eden ve kendisinin yazmış olduğu *Yeşil Kitap*'ı devletin anayasası olarak kabul eden Kaddafi'nin yıkılmasını aslında rejimin kendisinin yıkılması olarak ifade etmek mümkündür (A.g.e.: 274).

Libya özelinde Arap Baharının sebeplerine bakacak olursak şunu ifade etmek gerekir ki buradaki sürecin ekonomik sebeplerle ilgili olmadığı gayet açıktır. Libya'da bu

sürecin etkin olmasının nedenlerini, insan hakları, siyasi özgürlükler ve demokratikleşme olarak ifade edebiliriz. Nitekim 2010 yılı verilerine göre Libya'da kişi başına düşen milli gelir 12.100 doları civarlarındadır. Bir kıyaslama yapacak olursak aynı dönemde Türkiye'de kişi başına düşen milli gelir 10.079 dolar civarlarındadır. Arap Baharı'nın gelişme gösterdiği yıllarda Libya dış borcu bulunmayan bir ülke konumundadır. Ayrıca uluslararası kredi derecelendirme kurumları tarafından AAA notu ile derecelendirildiği ifade edilmektedir. Bu iki önemli faktörü göz önünde bulundurduğumuzda Libya'da bu sürecin yaşanmasında başat etkenlerden birisinin ekonomi olmadığını görmek mümkündür (Güler, 2015: 62-63).

Libya'ya toplumsal açıdan bakıldığında aşiret yapılanmasıyla öne çıkan ve bu bağlar üzerine şekillenen bir devlet olduğunu görebiliriz. İktidar olma mücadelelerinin de bu aşiret bağlarıyla ilgili olması, aşiretler arası rekabet ve iş birliğini etkileyen temel nedenlerden olmuştur. Nitekim Kaddafi, hükümeti ele aldıktan sonra iktidardaki yerini sağlamlaştırmak için kabileleri kullanmış bazı kabilelerle ittifak içerisinde olmuş bazıları iktidarından uzak tutmak durumunda kalmıştır. Ülkenin batı kısmını Kaddafi ile iş birliği içerisinde olan kabileler oluşturmaktadır. Burada bulunan Verfel ve Margariha kabilelerinden rejim yanlısı silahlı gruplar bulunmakta olup bu grupları Kaddafi'nin oğlu Hamis komuta etmektedir. Bingazi başta olmak üzere ülkenin doğu kısmını ise genel olarak muhalif gruplar oluşturmaktadır. Böyle ikiye bölünmüş bir yapıda Kaddafi yanlısı batı kısmının ekonomik ve kalkınma yönünden daha çok önem verildiği, doğu kısmını ise daha ikincil planda tutulduğu söylenebilir. Kaddafi'nin, iktidarı ele aldıktan sonra başkenti Bingazi'den Trablusgarp'a taşınması, yeraltı kaynaklarının doğuda olmasına rağmen elde edilen gelirlerden batıya daha çok pay ayrılması, devlet yatırım ve kalkınma hareketlerinden doğunun soyutlanması Kaddafi'ye karşı başlatılan kalkışmanın ülkenin doğu kısmından başlamasının sebebi olarak görülmektedir (Kibar Önder, 2021: 142; Kurt, 2014: 18-19).

2011 yılında muhalif Avukat Fethi Terbil'in iktidar tarafından Bingazi'de tutuklanması ülkeyi iç savaşa sürükleyen başlıca neden olmuştur. Avukat Terbil'in 1996 yılında Trablusgarp'ta Ebu Selim hapishanesinde çıkan, rejim tarafından bastırılan ve bin kişinin öldürülmesiyle sonuçlanan isyandan sonra öldürülen kişilerin ve akrabalarının temsilci avukatı olması, onun önemli bir faktör olduğunun göstergesidir. Bu tutuklanma, gösterilerin fitilini ateşlemiş; barışçıl gösterilere karşı

güvenlik güçlerinin sert müdahalede bulunması gerginliği artırmış ve muhaliflerin 17 Şubat'ta "Öfke Günü" gösterileri düzenlemesine sebep olmuştur. Ayrıca tutuklanmanın gerçekleştiği Bingazi şehrinin eski başkent olması ve muhaliflerin en güçlü olduğu şehir olması, muhalifler için sembolik bir anlam ifade etmektedir (Kuşoğlu, 2012: 107-108).

Ayaklanmaların akabinde Bingazi başta olmak üzere bazı şehirlerin muhaliflerce kontrol altına alınması Kaddafi yönetiminin sert müdahalede bulunmasını tetiklemiş ve ülkede iç savaş başlamıştır. Kaddafi'nin ayaklanmaları bastırmak için özel birlikler ve Afrika kökenli paralı askerler kullanmasıyla artık durum kabileler arası çatışmaya dönüşmüştür. Şiddetlenen ayaklanmalara karşı Kaddafi uçak ve tank gibi ağır silahlarla müdahale etmiş kontrolü kaybettiği şehirleri tekrar ele geçirmeye çalışmıştır. Sonuç itibari ile bu müdahaleler muhalefeti destekleyen kabilelerin muhalefet altında birleşmesine ve ülkenin doğu bölgesinde kontrolü ele geçirmesine neden olmuştur (Ayhan, 2011: 162). Olayların bu denli büyümesi ve tüm ülkeyi sarması dolayısı ile barış ve istikrarın birçok noktada sağlanamaması Fransa öncülüğündeki batılı ülkelere aradığı fırsatı vermiştir. Bu minvalde başıbozuk devlet olarak nitelendirdikleri Libya'ya BM ve NATO kisvesi altında müdahalede bulunulmuştur.

4.2.2. Libya'ya NATO Müdahalesi ve Türkiye'nin Rolü

BM'nin Libya'nın geleceği için almış olduğu iki karar yapılan NATO müdahalesinin temel dayanaklarını oluşturmuştur. Bu kararlardan birincisi BMGK'nın 1970 sayılı kararıdır. Bu kararda 26 Şubat 2011 tarihinde Libya'da yaşanan insan hakları ihlalleri kınanmaktadır. BM'nin insani durumu temel alarak verdiği kararda Libya'da insanlığa karşı suç işlendiğini belirtmiştir. Bahse konu kararın devamında Libya yönetiminin bu ihlalleri derhal durdurması istenmiştir. Kararda yine Libya'ya ambargo uygulanması ve Libya'ya ait mal varlıklarının dondurulması kararına varılmıştır. Ayrıca Kaddafi ve çocuklarının da aralarında bulunduğu üst düzey 16 kişiye seyahat ambargosu uygulanmıştır. 17 Mart 2011 tarihli 1973 sayılı BM kararında ise daha önce alınmış olan 1970 sayılı karara bağlı kalınmadığı ve gereklerinin yapılmadığı ifade edilmiştir. Kaddafi iktidarının sivillerin korunması konusundaki sorumluluğuna tekrar vurgu yapılmış ve sivillere yönelik şiddetin ve

saldırıların endişe verici olduğu belirtilmiştir. Yine bu kararda Libya halkının güvenliği için tüm tedbirlerin alınması bu bağlamda insani amaçlar haricinde Libya hava sahasının kapatılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca kararda Libya topraklarında herhangi bir kara işgal gücünün bulunmayacağını belirtmekle birlikte havadan ve denizden bir müdahaleye engel olacak bir durum belirtilmemiştir (Kuşoğlu, 2012: 110-111; Güneş, 2018: 276-277).

Nitekim 19 Mart günü Fransa uçakları önderliğinde NATO güçlerinin, Kaddafi yönetiminin sivilleri öldürmesi gerekçesiyle Şafak Yolculuğu Operasyonu adı altında bombardıman başlatması bunun en bariz örneği olmuştur. Havadan ve denizden yapılan bu müdahaleler sonucu Kaddafi güçlerinin ağır darbeler alması 20 Mart'ta Kaddafi'nin ateşkes ilan etmesiyle sonuçlanmıştır (Caner ve Şengül, 2018: 65). Ancak şunu da belirtmek gerekir ki NATO güçlerinin Libya'yı 1973 sayılı kararla bombalaması yani doğrudan kuvvet kullanması ne 1973 sayılı kararla ne de herhangi bir NATO belgesiyle meşrulaştırılmaz (Kuşoğlu, 2012: 111).

BMGK kararlarından da anlaşılacağı üzere, Uluslararası toplum Kaddafi yanlısı değil Libya'da rejim değişikliğini öngören bir tutum sergilemiştir. Bunun örneği olarak da BM'nin Ulusal Geçiş hükümetini meşru hükümet olarak tanıması ve sonrasında bu tanınmanın Afrika Birliği nezdinde de gerçekleşmesini sağlamak olarak göstermek mümkündür (Güneş, 2018: 278).

BM'nin Libya'ya müdahalede bulunmasıyla birlikte muhalifler güç kazanmış ve Kaddafi'nin kalesi olan Trablus şehri muhaliflerin eline geçmiştir. Kontrolü tamamen kaybeden Kaddafi ise memleketi olan Sirte'de saklanmaktayken muhaliflerce yakalanmış ve katledilmiştir. Böylece 42 yıllık Kaddafi dönemi sona ermiş demokrasi umuduyla girilen bu yolda zorlu bir süreç başlamıştır. Libya olayları tüm dünya tarafından takip edilmiş akılda kalan ise Kaddafi'nin bile bombalamadığı kamusal alanlar, kutsal ve tarihi mekânlar, sivillerin bulunduğu alanların Fransa tarafından bombalanması olmuştur. Öyle ki Fransa'nın bu denli ısrarcı ve öncü olmasının sebebinin Libya'da bulunan petrol yatakları olduğu düşünülmektedir (Ece, 2020: 15).

Müdahaleye Türkiye odaklı bakacak olursak, Türkiye çatışmaların yerini barışın aldığı, Kaddafi'nin iktidarı bıraktığı ve reformların yapıldığı bir düşünce üzerine siyaset belirlemiş ancak Kaddafi yönetiminin iktidarı bırakmayı reddetmesi,

muhaliflere karşı şiddet eylemlerini artırması ve kendi halkına karşı silah gücünü kullanması bu siyasetinden uzaklaşarak BM kararlarına destek verilmesine sebep olmuştur. 24 Mart'ta TBMM, 1973 BM kararları gereği Libya'da güvenliğin ve istikrarın sağlanması ve yeniden tesis edilmesi için NATO harekâtına asker göndermek üzere bir tezkere kabul edilmiştir. Türkiye NATO önderliğinde başlatılan bu operasyona katılım sağlamış ancak uçuşa yasak bölge kontrolü görevini üstlenerek kendini fiili müdahalenin dışında tutmuştur. Türkiye bu minvalde silah ambargosunun güvenli bir şekilde sağlanması, insani yardımların Libya halkına ulaştırılması ve sivillerin korunmasına yönelik operasyonlara destek vermiş ve bu operasyonun bir an önce durdurulması üzerine siyaset yürütmüştür. Türkiye yine Libya'nın petrol ve doğalgaz kaynaklarının batılı ülkelerce sömürülmesine karşı kaygı duymuş ve Libyalıların kendi geleceklerini tayin etmesi gerektiğini belirtmiştir (Kibar Önder, 2021: 145).

Evet, Kaddafi'nin devrilmesiyle birlikte Libya bir dikta yönetimden kurtulmuş fakat sonraki süreçten sınıfta kalmıştır. Libya'da muhaliflerin başarılı olmasını üç önemli nedene bağlayabiliriz. Bunlardan birincisi bu sürece muhalifler tarafında BM ve NATO'nun destek vermesidir. İkincisi muhaliflerin dışardan verilen bir fikir olmasına rağmen tek çatı altında toplanarak Ulusal Geçiş Konseyini kurabilmeleri olmuştur. Dolayısıyla merkezi bir yönetimle tek elden bu süreç yönetilebilmiştir. Üçüncüsü ise bu süreçte istisnasız olarak tüm muhalif grupların tüm görüş ayrılıklarını bırakarak bir araya gelebilmesi ve rejim karşısında durabilmesidir (Caner ve Şengül, 2018: 65).

4.2.3. Libya'da Kriz Dönemi ve Türkiye'nin Tutumu

Muhaliflerin rejime karşı tek çatı altında birleştiği Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) Libya halkının temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Türkiye bu noktada, UGK'yı Libya halkının tek temsilcisi olarak tanıması ve UGK'nın Trablus'ta tamamen kontrolü sağlaması akabinde, 2 Eylül 2011 tarihinde Trablus'a büyükelçi atayan ilk devlet olarak tarihe geçmiştir (Yaycı, 2020b: 67). 16 Eylül 2011 tarihinde ise dönemin Türkiye Başbakanı Erdoğan yanında birçok bakan ve bürokratla birlikte Trablus ve Bingazi'ye bir ziyaret gerçekleştirmiş ve UGK liderlerinden Mustafa Abdulcelil, Mahmud Cibril başta olmak üzere diğer ileri gelenlerle bir görüşme

gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin UGK liderleriyle bir araya gelmesi Libya devrimini desteklediğinin göstergesi olmuştur (Kekilli, 2017: 8).

Tarihler 23 Ekim'i gösterdiğinde UGK Cibril hükümeti fes edilmiş ve Abdurrahman el-Keib başkanlığında yeni hükümet kurulmuştur. Bu hükümetin amacı ise yeni bir anayasa hazırlamak, toplumsal düzeni sağlamak ve ülkede demokratik seçimlerin yapılması için zemin hazırlamak olmuştur (Caner ve Şengül, 2018: 65-66). 7 Temmuz 2012'de ülkede Milli Genel Kongre (MGK) seçimleri gerçekleştirilmiş ve UGK görevini tamamlayarak ağustos 2012 yılından ağustos 2014 yılına kadar ülkenin seçilmiş olan parlamentosu görevini üstlenecek olan Milli Genel Kongreye görevi teslim etmiştir (Güneş, 2018: 280).

MGK'nın oluşturulması Libya'da istikrar ve düzenin sağlanması hususunda yeterli olmamıştır. Bazı muhalif gruplar iç savaş zamanında kontrol altına aldıkları noktaları korumak ve kontrol altında tutmak için silah bırakmayı reddetmişlerdir. 2014'te yeni bir seçim yapılacak olmasına rağmen ülke bu süreçte üçe bölünmüştür. Bunlardan ilki ülkenin çok büyük bir kısmını elinde tutan Libya Ulusal Ordusu'nun desteklediği Bingazi merkezli Tobruk hükümetidir. İkinci oluşum ise 2015 yılında BM'nin öncülüğünde kurulan ve Türkiye'nin de desteklediği Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükümeti'dir (UMH). Üçüncü bir oluşum ise ülkenin çöl bölgelerinde yerleşmiş olan Tuareg ve Tebu kabilelerinden oluşan berberi aşiretleri olmuştur. Bu kabileler iç savaş sonrası otoritelerini merkezi bir yönetime bırakmak istememişler ve bu bölgede özerk varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır (Caner ve Şengül, 2018: 66).

2014 yılına gelindiğinde Libya'daki iç savaş farklı bir boyuta taşınmış durumdaydı. Daha önce Kaddafi'nin yakınında bulunan ve 1987 Libya-Çad savaşında esir düşen sonrasında ABD'nin girişimleriyle kurtarılan ve ABD'ye yerleşen Halife Hafter Libya'ya geri dönmüştür. Akabinde destekçileri ile birlikte Mayıs 2014 tarihinde "Libya'nın" itibarı adlı bir askeri bir hareket başlatmıştır. Operasyon başlatmasının asıl nedeni MGK'nın görev süresi dolmasına rağmen seçim yapılmamasıdır. Hafter'in başlattığı operasyon asıl olarak ülkedeki İslami gruplar üzerine olmuştur. Bingazi'de bulunan devrimcilere ve el-Şeriya grubuna karşı başlatılan operasyon Trablus'ta bulunan Zintan aşiretinin destek vermesiyle birlikte tüm İslami gruplar üzerine yapılmıştır. 18 Mayıs 2014 de Halife Hafter ve destekçileri Trablus'a girmiş ve MGK'ya meydan okumuşlardır. Hafter'in bu girişimi karşısında Trablus merkezli

Hafter karşıtı bir birleşim meydana gelmiştir. Bingazi de ise buna benzer bir oluşum olan Bingazi Şura Konseyi adında bir gruplaşma meydana gelmiştir. Bu karışıklıklara rağmen Libya’da genel seçimler gerçekleştirilmiş, seçimlerde İslami partiler ve Müslüman Kardeşler istedikleri sonucu alamamıştır. Buna müteakip Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi oluşmuştur (Güneş, 2018: 282).

2012 seçimlerinde iş başına gelen Milli Genel Kongre, iç savaşın gölgesinde gerçekleştirilen 2014 Temmuz seçimlerinin illegal olduğunu savunmuş dolayısı ile Temsilciler Meclisini (TM) ve Ulusal Uzlaşı Metnini geçersiz saymıştır. Aynı zamanda MGK, Ulusal Mutabakat Hükümetini de illegal olarak nitelendirmiş ve bu illegal birleşimleri reddederek kendisinin halen Libya’nın tek meşru temsilcisi olduğu tezini savunmuştur. Temsilciler Meclisi ise seçimlerin başarılı olduğunu dolayısı ile kendilerinin seçimlerle elde ettiği meşrutiyetinin legal olduğunu söyleyerek UMH’nin Ulusal Uzlaşı Metninin arkasına sığınmasını kabul etmemektedir. Bir diğer oluşum olan MGK’dan ayrılan vekiller tarafından oluşturulan Devlet İstişare Meclisi (DİM) ise MGK’nın görev süresinin bittiğini TM’nin meşrutiyetini de tanımadığını belirtmiştir (Kekilli, 2017: 9).

Bu kaos ortamında en önemli adım 2015 aralık ayında BM öncülüğünde gerçekleştirilen ve taraflar arasında bir uzlaşı sağlanması adına imzalanan “Libya Siyasi Anlaşması” olmuştur. Bu anlaşma neticesinde ilk olarak ülke içindeki çatışma ortamından huzur ortamına geçilmesi hedeflenmiştir. İkincil olarak ülkede görünür bir şekilde faaliyet gösteren başta IŞİD olmak üzere birçok terör örgütüne yapılan operasyonların ağırlaştırılması ve terör faaliyetlerinin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Ancak bu anlaşma ile asıl amaç UMH’nin tanınması ve tüm toplumlar tarafından kabul edilmesidir. Libya Siyasi Anlaşması’nın imzalanmasının akabinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi almış olduğu 2259 sayılı kararla uzlaşılan bu metin üzerine desteğini ifade etmiş ve karar neticesinde Ulusal Mutabakat Hükümetini tek meşru otorite kabul ederek gerekli desteğin BM tarafından verileceği ifade edilmiştir. Ayrıca bahse konu kararla ülkede toprak bütünlüğünün ve halkın güvenliğinin sağlanması, kaos ortamından huzur ortamına bir geçişin gerçekleştirilmesi ve barışçıl bir ortam oluşturulmasına vurgu yapılmıştır (Güneş, 2018: 282-283).

Her ne kadar BM tarafından Serrac başkanlığında Ulusal Mutabakat Hükümetinin meşruiyeti kabul edilmiş ve desteklenmiş olsa da ülke hakkında alınan kararlar

ülkenin bizatihi gerçek sahipleri tarafından alınmadığı için hiçbir zaman genel kabul görmemiştir. Temsilciler Meclisi tarafından yetki verilen Beyda şehri merkezli Abdullah Sini başbakanlığındaki geçici hükümet, Milli Genel Kongre'nin yetki verdiği Trablus Merkezli Halife Guveyl başkanlığındaki Ulusal Kurtuluş Hükümeti ve BM tarafından meşruiyeti kabul edilip yetkilendirilen Fayez Serrac başbakanlığındaki Ulusal Mutabakat Hükümeti kendi meşruiyetlerini ve ülkenin tek otoriteleri olduklarını savunmaktadırlar (Kekilli, 2017: 9).

Tüm bunlar göz önüne alındığında bu kriz ortamı ve ülkedeki farklı yapılanmaların meşruiyet iddiaları uluslararası arenada bir çıkmaza yol açmaktadır. Küresel anlamda siyaset çıkar ilişkileri üzerine tesis edildiğinden farklı ülkeler Libya'daki menfaatleri gereği farklı otoritelerle anlaşma yapma ve buna dayalı bir siyaset yürütme gayesi içerisindedir. Bu minvalde Türkiye'nin tutumu ve siyasi ilişkileri ise BM tarafından meşru hükümet olarak kabul edilen Fayez Serrac başbakanlığındaki Ulusal Mutabakat Hükümeti üzerinden yürütülmektedir. Biz de konumuzun akışına Fayez Serrac hükümeti üzerinden devam etmeye gayret göstereceğiz.

4.3. Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) Dönemi Türkiye- Libya İlişkileri

17 Aralık 2015 tarihinde BM'nin öncülüğüyle Fas'ın Suheyrat şehrinde, Libya taraflarının ve birçok diplomatın katılımıyla Libya Siyasi Anlaşması (LSA) imzalanmıştır. Libya siyasi anlaşması gereğince Başkanlık konseyi kurulmuş konsey başkanlığına Fayez es-Serrac getirilmiş ve bu konsey Libya'nın tek meşru otoritesi kabul edilmiştir. Bu anlaşma gereğince iş başına gelen Serrac hükümetine Türkiye elinden gelen desteği göstermiştir. Nitekim 2016 yılında Trablus'ta göreve başlayan Serrac hükümetini kendi karargâhında ziyaret eden ilk ülke Türkiye olmuştur (Başer, 2020; Yayıncı, 2020b: 67).

Ulusal Mutabakat Hükümetinin göreve başlamasından kısa bir süre sonra Konsey başkanı Serrac Ocak 2016'da Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiş ve dönem Başbakanı Ahmet Davutoğlu ile görüşmüştür. Bu görüşmede Davutoğlu, Türkiye'nin bütün imkânlarıyla Libya'nın yanında olduğunu ifade ederek, Libya'nın birlik ve bütünlüğünü sağlayacak her adımda Türkiye'nin, Libya'nın yanında duracağını ifade etmiştir. Ayrıca Libya'da huzur ortamı sağlandığında Türkiye'nin, Libya'nın ayağa kalkması ve yeniden inşası hususunda her zaman destek olacağını belirtmiştir. Serrac

ise yaptığı açıklamada Türkiye'nin terör olaylarına karşı olan tavrına ve yaralılara yaptığı desteğe şükranlarını sunmuştur. Devamında Türkiye ile Libya arasında siyasi, ekonomik ve ticari olmak üzere tüm alanlarda ilişkilerin çok iyi olduğunu daha iş birliği yapacak birçok alanın olduğunu vurgulayarak kendisini Türkiye'de evinde gibi hissettiğini belirtmiştir (Yıldızalp ve Ekiz, 2016).

30 Mayıs 2016 tarihinde ise Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Trablus'a bir ziyaret gerçekleştirmiş, burada UMH Başkanlık Konseyi Başkanı Serrac ve Başkanlık Konseyi üyeleri, Dışişleri Bakanı ve Trablus Belediye Başkanı ile bir araya gelmiştir. Bahse konu görüşmede ikili ilişkiler ve Libya'daki son gelişmeler ele alınmıştır. Bu görüşmede Türkiye'nin UMH'nin ve Libya halkının yanında olduğunun bir göstergesi olmuştur (MFA, 2016). Bu görüşmeden de anlaşılacağı üzere çok kısa zaman zarfında Türkiye Libya arasında burada zikrettiğimiz ve zikretmediklerimiz de dâhil olmak üzere birçok karşılıklı ziyaret gerçekleşmiş ve diplomasi trafiği yaşanmıştır. Bu diplomasi trafiğinin yaşanmasının en büyük nedenlerinden biri kardeş Libya halkının ve siyasilerinin gözünde Türkiye'nin şüphesiz kadim dost olması yatmaktadır. Yapılan bu görüşmeler siyasi boyutta ve halk nezdinde büyük yankılar uyandırmış sarsılmaz olan kardeşlik bağları daha da perçinlenmiştir.

Buna müteakip 2017 yılına gelindiğinde, 2014 yılında güvenlik zafiyetleri nedeniyle Trablus'tan geri çekilen Trablus büyükelçiliğimiz 30 Ocak 2017 tarihinde tekrar faaliyetlerine başlamıştır (MFA, 2017, No: 31). Türkiye Libya ile diplomatik ilişkilerini sürdürerek ülkedeki oluşan barış ve güven ortamına desteklemiştir. 9-11 Ekim 2017 tarihleri arasında Türkiye'nin Libya Özel Temsilcisi olan AK Parti Ankara Milletvekili Emrullah İşler Libya'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Burada BM Libya Özel Temsilcisi Ghassan Salame, UMH Başbakanlık Konseyi Başkanı Fayez es Serrac, Devlet Yüksek Konseyi Başkanı Abdurrahman Süveylihi ve TM Başkanı Akila Salih ile birtakım görüşmeler gerçekleştirmiştir. Süveylihi BM öncülüğünde Tunus'ta yürütülen müzakere sürecine Türkiye'nin önemli katkılarından ve desteklerinden dolayı müteşekkir olduğunu ifade etmiştir (Sıradağ, 2017: 401).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi hatırlanacağı üzere Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni 2259 sayılı kararıyla meşru otorite kabul etmişti. Ancak UMH'nin Başkanlık Konseyi'nin belirlemiş olduğu hükümet listesi Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilmemiştir. Bunun üzerine ülkede yine bir siyasi istikrarsızlık

nüksetmiştir. Bu süreçte BM Libya Siyasi Anlaşması'nı revize etmek durumunda kalmış ve üç aşamalı eylem planını devreye sokmuştur. Bu plana göre Libya Siyasi anlaşması revize edilecek, önceki müzakere toplantılarına katılmayan grupların ulusal konferans yoluyla katılımı sağlanacak ve ülkenin anayasası için bir referandum düzenlenecektir. BM tarafından önerilen bu eylem planına bu sefer Temsilciler Meclisi sıcak bakmış ve oy çokluğuyla 2017 yılında kabul etmiştir (Thabti ve Karabacak, 2017).

13 Kasım 2017 tarihinde Temsilciler Meclisi Dışişleri ve Uluslararası İş Birliği Komisyon Başkanı Yousuf Agouri ve beraberinde bir heyet resmi görüşmeler yapmak üzere Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette Agouri ve Türkiye'nin Libya özel temsilcisi Emrullah İşler bir araya gelmiştir. İşler, Agouri'ye Türkiye'nin Libya'daki tüm taraflara eşit mesafede yaklaştığını söylemiş ve "Karşılıklı olarak birbirimizin egemenliğine ve bağımsızlığına saygı duyuyoruz." demiştir. Buna ek olarak BM Libya özel temsilcisinin gayretlerini ve açıkladığı üçlü eylem planını Türkiye olarak desteklediklerini belirtmiş ve bu eylem planı nezdinde Temsilciler Meclisi ve Yüksek Devlet Konseyi arasında müzakerelerin başlamasından memnuniyet duyduklarını ifade etmiştir. Bu eylem planından bir an önce olumlu sonuçlar alınması ve ülkede barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunması temennilerinde bulunmuştur. Ayrıca İşler, bu dönemde kaçırılan 3 Türk işçinin bir an önce serbest bırakılmasını talep etmiş en yakın zamanda da Bingazi Konsoloslukunu faaliyete geçireceklerini vurgulamıştır. Bu görüşmede Agouri Libya'da istikrar ortamının tesis edilmesi sonrasında Türk şirketlerinin ve vatandaşlarının tekrar Libya'ya gelerek ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmalarını önemsediklerini belirtmiştir. Görüşme sonrasında Agouri ve beraberindeki heyet Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından kabul edilmiş ve iki ülke arasındaki iş birliği alanları müzakere edilmiştir (Ekinci, 2017).

2018 yılında da Libya'da kalıcı barış, huzur ve güven ortamının sağlanması hususu Türkiye'nin Libya'ya dair dış politikasının temel dayanağı olmaya devam etmiştir. BM öncülüğünde koordine edilen Libya'da bir meşru otorite tanınması, sonrasında Libya Siyasi Anlaşması, üçlü eylem planı gibi faaliyetlere Türkiye'nin desteği devam etmiştir. 2018 yılı ocak ayında BM Libya özel temsilcisi Ghassan Salame Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı ziyaret etmiş, basına kapalı bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Buna müteakip şubat ayında Erdoğan La Stampa

gazetesine verdiği röportajda Kaddafi sonrası dönemde Libya'da kalıcı barış ve istikrarın sağlanması hususunda çaba sarf ettiklerini vurgulamıştır. Bu minvalde Libya'da uzlaşımın sağlanması, yeni anayasanın hazırlanması ve seçimlerin gerçekleştirilmesi noktasında gayret gösteren Ghassan Salame'ye desteklerini ifade etmiştir (Erdağ, 2018: 316).

Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar Kasım 2018'de Libya'ya önemli bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bakana Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Güler, Libya Özel Temsilcisi Emrullah İşler, TİKA Başkanı Serdar Çam ve Cumhurbaşkanı Danışmanı Yasin Aktay eşlik etmiştir. Akar resmi temaslarda bulunmak üzere geldiği Libya'da askeri törenle karşılanmıştır. İlk olarak Başkanlık Konseyi Başkanı Fayez es-Serrac ile bir araya gelen bakan sırasıyla İçişleri Bakanı Fethi Başağa ve Devlet Yüksek Konseyi Başkanı Halid el-Meşri ile bir araya gelmiştir. Görüşmelerde iki ülke arasında savunma ve askeri iş birliği konuları ele alınmıştır (MSB, 2018). Akar temaları doğrultusunda Türkiye-Libya ilişkileri açısından büyük önem arz eden deniz yetki alanları sınırlandırılması konusunu ilk olarak burada görüşmüştür. Görüşmede Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de Libya'nın iç karışıklıklarını fırsat bilerek yaklaşık 39 bin km² gasp ettiğini dile getirmiş, uluslararası hukuka uygun sınırları gösteren haritalarla durumu izah etmiş ve ilgili kişilere haritaları teslim etmiştir. Bu doğrultuda 2010 yılında dönem başbakanı Erdoğan'ın, Kaddafi ile görüştüğü ancak malum sebeplerden dolayı yarım kalan deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin görüşmelerin, kaldığı yerden devam etmesi hususunu arz etmiştir (Sezer, 2018). Yine aynı tarihte Türkiye Libya'ya, 12 yaşından küçük ve 65 yaşından büyük Libya vatandaşlarının Türkiye'ye yapacakları olası turistik seyahatlerde 180 gün içinde maksimum 90 gün ikamet süreli vize muafiyeti kolaylığı getirmiştir. Libya'daki mevcut ortam göz önüne alındığında Türkiye-Libya ilişkilerinde Türkiye'nin çabalarının ne denli önemli olduğunu görmek mümkündür (Yüzbaşıoğlu, 2018).

2018 Kasım'da İtalya'nın Palermo kentinde gerçekleştirilen Uluslararası Libya Konferansına Türkiye Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay ve Türkiye'nin Libya Özel Temsilcisi Emrullah İşler de iştirak etmiştir. Konferansa Libya'dan ise Ulusal Mutabakat Hükümeti temsilcileri ve Temsilciler Meclisi delegeleri katılım sağlamıştır. Ancak konferans içerisinde Türkiye'yi sürecin dışında bırakarak gayri resmi kapalı toplantılar yapılması Türk heyetinin konferanstan çekilmesine neden

olmuştur. Fuat Oktay bu hususta hayal kırıklığı yaşadıklarını ifade ederek “Bu sabah bazı oyuncuların yapmış olduğu gayri resmi toplantı Akdeniz Bölgesi içerisinde durumu kötüye doğru götürecektir bir yaklaşım olmuştur. Türkiye bu toplantıyı derin bir hayal kırıklığıyla terk etmektedir.” ifadesini kullanmış ve konferanstan ayrılmıştır (Günaydın, 2018).

2019 yılı Doğu Akdeniz ekseninde Türkiye için büyük öneme sahip olmuştur. Bu yılda Türkiye-Libya arasında imzalanan deniz yetki alanları anlaşması ile Türkiye Doğu Akdeniz’de bir çıkış yakalamış ve bölgedeki tüm dengeleri değiştirmiştir.

Temmuz 2019 tarihinde Libya’da Hafter’e bağlı milis güçler Libya’ya mal bırakmak için limana yanaşan gemiden karaya inen altı Türk vatandaşını alıkoymuştur. Bunun üzerine Dışişleri Bakanlığı, "Libya'da Hafter'e bağlı illegal milis güçler tarafından altı vatandaşımızın alıkonulması haydutluk ve korsanlık niteliğinde bir eylemdir. Vatandaşlarımızın derhal serbest bırakılmalarını bekliyoruz. Aksi takdirde Hafter unsurları meşru hedef haline gelecektir." uyarısında bulunmuştur. Bunun üzerine Hafter güçleri Türk vatandaşlarını serbest bırakmak zorunda kalmıştır. Bırakılan vatandaşlar geminin sahibi tarafından teslim alınmış ve sorunsuz bir şekilde gemiye götürülmüştür. Bu hususta Türkiye'nin iş birliği içinde olduğu Ulusal Mutabakat Hükümeti, Türk vatandaşlarına yönelik olası zararlardan Hafter milislerinin sorumlu olacağını ifade etmiştir (Yılmaz ve Canlı, 2019).

2019 yılı için dikkat çekici olan durum ise Erdoğan ve Serrac'ın bu yıl içerisinde 4 defa bir araya gelmeleridir. Bunlardan üçü Fayez es-Serrac'ın Türkiye ziyareti ile gerçekleşmiş biri ise BM 74. Genel Kurul vesilesiyle New York'ta gerçekleşmiştir. 5 Temmuz 2019'da Türkiye'ye gelen Serrac Dolmabahçe Sarayı'nda Erdoğan ile görüşmüştür. Görüşmede Türkiye-Libya arasındaki ikili ilişkiler, bölgesel konular ve Libya'da yaşanan son gelişmeler ele alınmıştır. Erdoğan bu görüşmede yaptığı açıklamada Libya'nın BM öncülüğünde uluslararası arenada kabul gören Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne olan desteğini vurgulamış ve iç savaşı körükleyen Hafter güçlerinin saldırılarının durdurulması çağrısında bulunmuştur. Libya'nın barış, huzur ve istikrarı için Fayez es-Serrac başkanlığındaki hükümete desteklerini yinelemiştir (Kenarlı ve Kaya, 2019).

Türkiye ile Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında 27 Kasım 2019 tarihinde iki ülkenin karşılıklı kısıtlarının olmasının verdiği hukuksal avantajla haklarının

muhafazası için Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası imzalamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti Başkanlık konseyi başkanı Fayed es-Serrac ikilisi Dolmabahçe Sarayı’nda bir araya gelmiş, yapılan görüşmeler neticesinde iki ülkenin dışişleri bakanlarınca Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır. Yapılan bu anlaşmayla birlikte Türkiye’nin bölgede etkisiz ve yalnız olduğu dolayısı ile bölge ülkeleriyle herhangi bir anlaşma yapamadığı tezlerini yıkmış GKRY-Yunanistan-Mısır üçlüsünün arasına bir set çekmiştir. Böylece Türkiye’nin Doğu Akdeniz’den dışlanmasının hukuken de mümkün olamayacağı ortaya konmuştur (Acer, 2020c: 1; Ersöz, 2019). Anlaşmanın imzalanmasının akabinde Doğu Akdeniz Mutabakatı etkisini göstermiş planları bozulan Yunanistan’ın, Dışişleri bakanı Nikos Dendias tarafından Libya’nın Atina Büyükelçisi istenmeyen kişi ilan edilmiştir. Dendias Libya Büyükelçisi Muhammed Yunus Menfi’nin ülkeyi terk etmesi için 72 saat süre tanıdığını ifade etmiştir (Hatipoğlu, 2019b).

27 Kasım 2019 da Türkiye ile Libya Hükümeti arası imzalanan diğer bir anlaşma ise Güvenlik ve Askeri İş Birliği Mutabakat Muhtırası olmuştur. Bu anlaşmayla birlikte Libya’da polis ve askeri sorumlulukları içeren müdahale kuvveti kurulmasına Türkiye tarafından ise gerekli eğitim, danışmanlık ve tecrübe paylaşımının yapılmasına, ihtiyaç halinde Türkiye ve Libya’da ortak bir Savunma Ve Güvenlik İş Birliği Ofisinin kurulması, terörizmle ve yasadışı göçle mücadele konularında iş birliği yapılması hedeflenmiştir. Diğer bazı maddeler ise ortak tatbikatlar yapılması, güvenlik ve savunma sanayi iş birlikleri, askeri personel eğitimleri, kara-deniz-hava kuvvetlerinin faaliyet alanlarına dair ortak askeri planlamalar ve tecrübe paylaşımları, silah ve teçhizat kullanımına dair eğitimleri içermektedir. “İş bu sözleşme Türkiye devleti adına Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, Libya devleti adına İçişleri Bakanı Fathi Bashaagha arasında imzalanmıştır.” (R.G, 2019). Türkiye tarafında 5 Aralık 2019 tarihinde Deniz Yetki Alanları Sınırlandırma Anlaşması 21 Aralık 2019 da ise Güvenlik ve Askeri İş Birliği Anlaşması onaylanmış ve Resmî Gazete’de ilan edilmiştir. Libya tarafında ise Başkanlık Konseyi 5 Aralık tarihinde her iki anlaşmanın da onaylanarak yürürlüğe girdiğini açıklamıştır (Aksoy, 2019). Yapılan Güvenlik ve Askeri İş Birliği Anlaşması’yla Hafter güçlerine karşı olası bir ortak harekâtın da önü açılmıştır.

Türkiye ile Libya arasında 2019 yılında imzalanan Güvenlik ve Askeri İş Birliği Mutabakat Muhtırası Libya’da, Hafter ve yanlıları tarafından kabul edilmemiş ve UMH’ye karşı askeri mücadeleyi yoğunlaştırmıştır. Türkiye’de, barış ve güven ortamının sürekliliği ve bölgesel çıkarların korunması için, UMH ile imzalanan mutabakata dayanarak meclise Libya Tezkeresi sunulmuş ve 2 Ocak 2020’de tezkere TBMM’de kabul edilmiştir. Bahse konu anlaşmayla eğitim, teknik destek, istihbarat ve terörle mücadele gibi konularında iş birliği taahhüt edilmiştir. Çıkarılan tezkereyle birlikte Türkiye’nin Libya’daki siyasi gücünün yanında askeri gücü de eklenerek bölgedeki varlığı güçlendirilmiştir. Elde edilen bu meşru zeminle birlikte bölgede UMH’ye karşı atılabilecek adımlarda Türkiye’nin doğrudan müdahale edebilmesinin önü açılmıştır (Baygöl, 2020: 164).

19 Ocak 2020 tarihinde Libya’daki meselelere çözüm arayışları kapsamında Almanya’da Berlin Konferansı düzenlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti adına konferansa katılan Cumhurbaşkanı Erdoğan, Libya meselesinin çözümü noktasında ateşkesin önemine ve siyasi diyaloga vurgu yapmış ve sürecin sürekliliğinin devam edebilmesi için Hafter’in saldırılarının sonlandırılması gerektiğini belirtmiştir. Türkiye ve UMH arasında iş birliği olmasaydı, Berlin Konferansı’nın Hafter yanlıları devletler tarafından Hafter’in Trablus’a silah zoruyla girmesinin normalleştirildiği dolayısıyla Hafter’in muhatap kabul edildiği bir konferans olması muhtemeldi. Başta Fransa olmak üzere birçok devletin siyasi politikası Hafter’in Trablus’a girmesi üzerine kurgulanmış ve ona göre şekillenmişti. Şayet Hafter’in Trablus’u ele geçirme kurgusu gerçekleşmiş olsaydı Berlin Konferansı’nda bu durum normalleştirilerek bir realite olarak kabul edilecek ve Fayez es-Serrac hükümetten el çektirilecek, süreç bölgesel ve küresel anlamda hukuki bir zemine oturtularak bu durumun kabullenilecek olması muhtemeldi. Ancak Türkiye ve UMH arasındaki derin siyasi birliktelik ve iş birliği bu durumun önüne geçmiş ve uluslararası toplumda UMH’nin lehine pozisyon alınmasının önünü açmıştır. Türkiye’nin bu konudaki girişimleri, Berlin Konferansı’nda mevcut siyasi ve askeri durumun kabullenildiği, Libya’ya ilişkin uluslararası mutabakat bağlamında verilen meşruiyet hakkında bir siyasi çözümün amaç edinildiği ve buna ilişkin BM’nin mevcut Libya pozisyonunu koruyacağı bir konferans olmuştur (Kekilli, 2020: 11).

Türkiye-Libya diplomasi trafiği devam ederken UMH Başkanlık Konseyi Başkanı Serrac Türkiye’ye farklı tarihlerde olmak üzere birtakım ziyaretlerde bulunmuştur.

12 Ocak 2020’de gerginliğin sürdüğü Libya’da Türkiye ve Rusya’nın ateşkes çağrısı üzerine taraflar ateşkes sağlamıştır. Karşılıklı iki grupta ateşkes ihlalleri durumunda karşılık verileceğini belirtmişlerdir. Ateşkesin hemen akabinde Fayez es-Serrac Türkiye’ye bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Dolmabahçe sarayında uzun bir toplantı yapılmıştır. Yapılan toplantı Türkiye’nin girişimleri sonucu gerçekleşen ateşkes, Doğu Akdeniz Mutabakatı, Güvenlik ve Askeri İş Birliği Mutabakatı, uluslararası alanda iç savaşın bitirilmesine yönelik adımlar üzerine olmuştur. Serrac bu vesileyle Türkiye’nin barış yanlısı tutumu için teşekkürlerini ifade etmiştir (Barış Çabaları İçin Erdoğan’a Teşekkür, 2020). 4 Haziran tarihinde Türkiye’ye yeni bir ziyaret gerçekleştiren Serrac Cumhurbaşkanı Erdoğan ile bir araya gelmiştir. Yapılan görüşmeler sonucu Erdoğan, Türkiye’nin Libya’ya en büyük desteği veren devlet olduğunu ifade etmiştir. Bu hususta bitmek bilmeyen Hafter saldırılarına karşı Erdoğan, Libyalıların asla darbecilerin, lejyonerlerin eline bırakılmayacağını söylemiş Libya’nın geleceğini sürekli tehdit eden Hafter’in bu konuda anlaşma sağlanacak, masaya oturulacak temsiliyetinin olmadığını altını çizmiştir. Bu hususta Hafter’i destekleyen devletleri kastederek “Libya’yı kan gölüne çeviren bu devletleri tarih asla unutmayacaktır ve yargılayacaktır.” diyerek BM öncülüğünde tesis edilen UMH’ye desteklerini ifade etmiştir. Erdoğan bu görüşmede Serrac ile birlikte Doğu Akdeniz bağlamında imzalanan Deniz Yetki Alanları Sınırlandırma Anlaşması gereği bölgeye dair iş birliklerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmesine karar verdiklerini belirtmiştir. Ayrıca Doğu Akdeniz’de hidrokarbon rezervlerinden karşılıklı olarak faydalanabilmek için arama ve sondaj çalışmalarının hızlandırılacağı vurgusu yapılmıştır. Fayez es-Serrac, Türkiye’nin bu kaos ortamında kendilerine verdikleri cesurca destekler için teşekkürlerini ifade etmiş, düşman tamamen yok oluncaya kadar Türkiye ile birlikte mücadele edeceklerini ve Libya’nın kalkınma ve yeniden inşa sürecinde Türk şirketlerini Libya’da görmek istediklerini belirtmiştir (Altaş ve Beyaz, 2020).

17 Haziran tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanı, Hazine ve Maliye Bakanı, Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü ve MİT Müsteşarı’ndan oluşan bir heyet Libya’ya ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Heyet burada Yüksek Devlet Konseyi Başkanı Halid Mişri ve UMH Başbakanı Fayez es-Serrac ile bir araya gelmiş ve güvenlik alanında birtakım konular müzakere edilmiştir. Temmuz ayında ise Türkiye Milli Savunma Bakanı

Hulusi Akar Libya konusunu ele almak üzere Libya İçişleri Bakanı Fethi Başağa ile Ankara’da bir araya gelmiştir. Bunun yanında Milli Savunma Bakanı Akar, temmuz, ağustos ve aralık aylarında Libya’ya yoğun bir diplomasi örneği göstermiş bu ziyaretlerde askeri iş birlikleri ele alınmıştır. Genelkurmay Başkanı ile beraber gerçekleştirdiği ziyaretlerde ise Savunma Güvenlik İş Birliği ve Eğitim Yardım Danışma Komutanlığındaki faaliyetleri denetlemiştir (Erdağ, 2020: 498).

Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Libya Başkanlık Konseyi Başkanı Fayeز es-Serrac arasında Türkiye’de haziran, temmuz ve eylül aylarında olmak üzere basına kapalı üç toplantı daha gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerden kısa bir süre sonra Türkiye ile Libya arasında imzalanan deniz alanları sınırlandırma anlaşması BM nezdinde 10 Ekim 2020 tarihinde tescil edilmiştir. BM tarafından yayınlanan tescil belgesine göre BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, Türkiye-Libya arasında imzalanmış olan muhtırayı 30 Eylül’de BM Şartı’nın 102’nci maddesi gereği onaylamıştır (Yürük, 2020).

Deniz Yetki Alanlarına İlişkin Mutabakat’ın BM tarafından onaylanmasının ardından 4 Ekim 2020 tarihinde Fayeز es-Serrac, Dışişleri Bakanı, Planlama Bakanı, İçişleri Bakanı, Savunma Bakanı, Maliye Bakanı ve Milli Güvenlik Danışmanı’ndan oluşan büyük bir heyetle Türkiye’yi ziyaret etmiş Cumhurbaşkanı Erdoğan’la bir görüşme gerçekleştirmiş, sonrasında heyetler arası görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmede ikili ilişkiler, bölgesel gelişmeler ele alınmış; Erdoğan Libya’nın meşru hükümetinin yanında olacaklarını ve ilişkilerini güçlendirme çabası içinde olduklarını ifade etmiştir. İki devlet arasında imzalanan Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sınırlandırma Anlaşması’nın BM tarafından tesciline duydukları memnuniyeti dile getirmiştir (Özkan, 2020).

5 Şubat 2021’de Birleşmiş Milletler öncülüğünde İsviçre’de toplanan Libya Siyasi Diyalog Forumu Libya’yı 24 Aralık 2021’de yapılması hedeflenen seçimlere kadar yönetecek yönetimi seçmiş, bu seçime göre Başkanlık Konseyi başkanlığına Muhammed el-Menfi, Başkanlık Konseyi üyeliklerine ise Abdullah el-Lafi ve Musa el-Koni, yeni kurulan Ulusal Birlik Hükümeti başbakanlığına ise Abdulhamid Dibeybe seçilmiştir. Başkanlık Konseyi Başkanı ve Başbakan Fayeز es-Serrac 16 Mart’ta görevi Trablus’taki Başbakanlık Ofisinde Muhammed el-Menfi’ye devretmiştir. Bu minvalde 24 Aralık seçimine kadar ülkeyi geçici olarak Ulusal

Birlik Hükümeti başbakanlığında Muhammed Dibeybe'nin yönetmesi ve seçimlerin yapılacağı ortamı hazırlaması öngörülmüştür (Aydemir ve Çopur, 2021).

Dibeybe başbakanlığında Ulusal Birlik Hükümeti dönemine geçmeden önce konu bütünlüğün bozulmaması için daha önce detaylı olarak bahsetmediğimiz, AK Parti ve UMH arasında imzalanan Türkiye için Doğu Akdeniz bağlamında büyük öneme sahip olan Mutabakat Muhtırası'na dair birkaç başlık açmak konu bütünlüğünü sağlayabilmek için yerinde olacaktır. Açacağımız bu başlıklar; deniz alanlarına ilişkin mutabakat, mutabakat eksenli kazanımlar ve mutabakatın BM nezdinde tescilinin önemi üzerine olacaktır.

4.3.1. Türkiye- Libya Deniz Alanları Mutabakatı

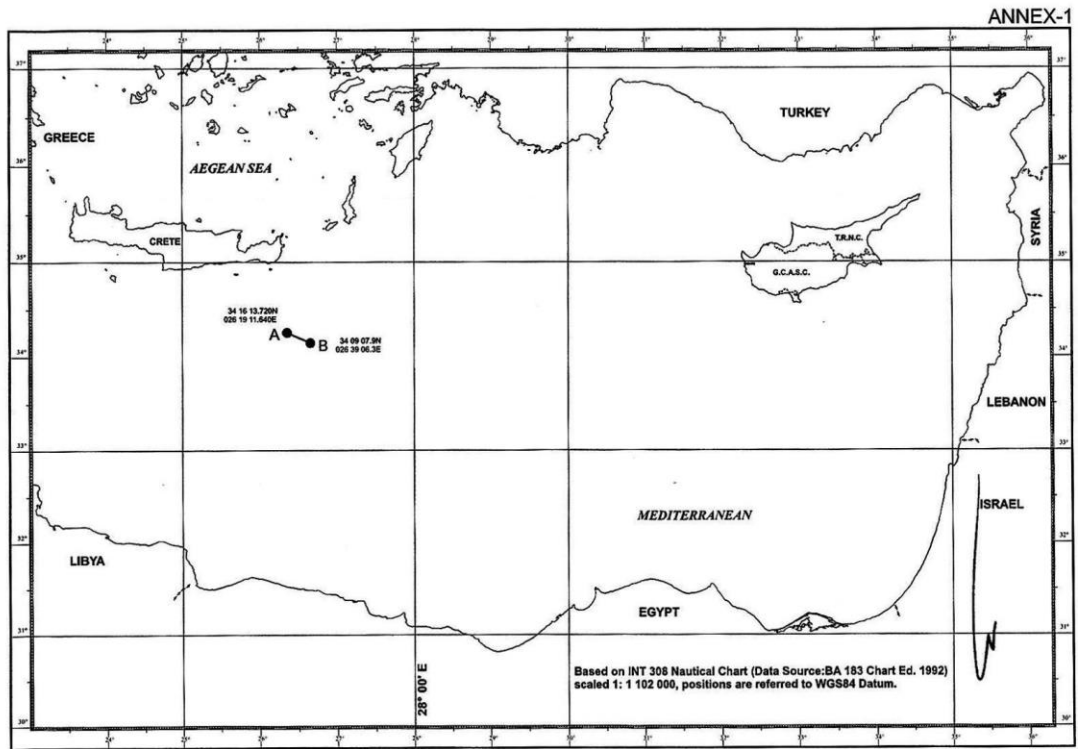
Türkiye ile Libya arasında 27 Kasım 2019 yılında, “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası” adlı bir mutabakat imzalanmıştır. Anlaşma 6 Aralık'ta Libya iç hukukunda onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir. Türkiye’de ise TBMM tarafından 5 Aralık'ta kabul edilmiş, 6 Aralık'ta onaylanmış, 7 Aralık'ta resmî gazetede ilan edilmiştir (R.G, 2019: 20-24). Yapılan bu anlaşmanın hukuki dayanağını BMDHS'nin 74. ve 83. Maddeleri oluşturmaktadır. Bahse konu maddelerde sahilleri bitişik veya karşı karşıya olan devletlerin MEB anlaşması veya kıta sahanlığı anlaşması yapmasının hakkaniyetli ve çözüm odaklı olması gerekli olup UAD Statüsünün 38. Maddesi gereğince anlaşma ile yapılması zorunludur (BMDHS, 1982, Madde: 74, 83). Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti Başbakanı Fayez es-Serrac'ın görüşmeleri neticesinde karara varılan bu anlaşma iki devletin de dışişleri bakanlarınca imzalanmış ve iki ülke arasında deniz yetki alanları belirlenmiştir. Bu maddeler uyarınca Türkiye ve Libya, mutabakat muhtırasını imzalamış ve Doğu Akdeniz enerji denkleminde yerini almıştır. Türkiye bu anlaşmayla, istikrarsızlık içinde sancılı zamanlar yaşayan ve uluslararası arenada varlığını hissettirmeye çalışan Libya ile ortaklık kurarak bölgeye dair hedeflerini ortak çıkar ilişkisi içerisinde gerçekleştirmek ve bölgedeki ağırlığını hissettirmek istemiştir. Küresel, bölgesel ve yerel anlamda farklı çıkar gruplarının arenası haline gelen Libya ise yapmış olduğu bu anlaşmayla ülkedeki istikrarsız durumu sonlandırmayı ve

uluslararası arenada tekrar görünür olmayı hedeflemiştir (Sürmelioglu Parlar, 2022: 98).

Türkiye-Libya arasında imzalanan bu mutabakatla birlikte Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki batı sınırları belirlenmiştir. Libya'nın Derne-Tobruk-Bardiyah kıyı çizgisinden Türkiye'nin Marmaris-Fethiye-Kaş kıyı çizgisine uzanan ve bu bölgeleri kapsayan deniz alanları iki ülkenin ortak deniz alanları olarak belirlenmiştir (Özekin, 2020: 40). Bahse konu bölge ve iki ülkenin ortay hattı (Şekil 3.2)'de açıkça ifade edilmiştir. Haritada da görüleceği üzere ortay hat olarak belirlenen A-B noktası 30 km'lik bir sınırı ifade etmektedir. Mutabakata dair uyuşmazlık durumlarının çözümü noktasında üç husus esas alınacaktır. Birincisi taraflar arasında mutabakatın uygulanması veya yorumlanmasından doğabilecek herhangi bir uyuşmazlık BM Şartı madde 33'e göre karşılıklı anlayış ve iş birliği içerisinde hukuki yollarla çözümlenecektir. İkincisi tarafların birinin sahanlığından başlayıp diğerinin sahanlığına uzanan bölgede hidrokarbon kaynaklarının keşfedilmesi durumunda kaynakların işletilmesine yönelik iş birliği yapılabilecektir. Üçüncüsü, taraflardan herhangi birinin üçüncü bir devletle olası bir MEB anlaşması görüşmelerine başlaması durumunda anlaşma nihayete ermeden karşı tarafı bilgilendirilmesi hususlarında karara varmışlardır (RG, 2019: 22).

Yapılan bu anlaşmanın, tabii olarak bölgede olumsuz sonuçları da olmuştur. Başta bölgesel bir aktör olan Yunanistan olmak üzere küresel anlamda Fransa, Almanya ve AB ülkeleri bu anlaşmaya tepki göstermişlerdir. BM'ye şikâyette bulunan Yunanistan, yapılan anlaşmanın Meis, Rodos, Kerpe, Çoban ve Girit adalarının deniz alanlarını gasp ettiğini iddia etmiştir. Yunanistan Libya tarafında ise Libya Büyükelçisini istenmeyen kişi ilan etmiş ve 3 gün içerisinde ülke sınırlarından çıkmasını talep etmiştir. Ayrıca Yunanistan Türkiye için "Pontus Soykırımı" kartını kullanacağını ifade etmiştir. 12 Aralık'ta toplanan AB üyesi ülkelerin devlet başkanları Türkiye- Libya anlaşmasının üçüncü bir ülkenin hakkını ihlal ettiği gerekçesiyle tanımadıklarını GKRY-Yunanistan bloğuna olan desteklerini sürdüreceklerini belirtmişlerdir. Doğu Akdeniz konusunda kendi yetkilerini aşarak uluslararası bir mahkeme gibi yargılama yapmaya kalkışan AB'nin, bu tavrıyla Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni de yok saydığını söylemek mümkündür (Yorulmaz, 2020: 5).

Türkiye Libya mutabakatı Türkiye'nin hukuki tezlerinin tamamını destekler niteliktedir. Bu anlaşmayla birlikte Türkiye ikinci defa bir kıyıdaş ülke ile MEB anlaşması yapmış ve siyasi üstünlüğü ele geçirmiştir. Bu bağlamda Doğu Akdeniz'de karşılıklı kıyılara sahip Türkiye ve Libya hakkaniyet prensibine uygun bir şekilde deniz alanlarını paylaşmıştır. Coğrafyanın üstünlüğü prensibi ile Anadolu ve Afrika ortay hattına istinaden ana karalarını esas alarak bir sınırlandırma yapmıştır. Oransallık prensibi gereği Doğu Akdeniz'de en uzun kıyı şeridine sahip olan Türkiye deniz yetki alanlarını da bu oranla belirlemiştir. Kapatmama ilkesi gereği Meis adasına karasuları mesafesi bırakılarak bir sınır çizilmiştir (Yaycı, 2020a: 160-161).

Şekil 3.2. Türkiye-Libya Ortay Hattını Gösteren Harita (R.G, 2019: 23).

Sonuç olarak Türkiye Doğu Akdeniz'de yetki alanlarının belirlenmesi konusunda GKRY hariç tüm bölgesel ülkelerle diyaloga hazır olduğunu ifade etmiştir. Nitekim Türkiye, Libya ile bu anlaşmayı imzalayarak Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarının belirlenmesi konusunda diyalog esaslı pozisyonunu ortaya koymuştur. Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılması hususunda Türkiye çatışmayı değil diyalogu, çıkmazı değil barışçıl çözümleri, yani uluslararası hukuka uygun olan bütün yolları düstur edinerek bölgede hem kendi haklarını hem de yavru vatan KKTC'nin haklarını korumaya çalışmaktadır. Libya ile imzalanmış olan

mutabakat da Türkiye'nin bölgeye dair izlediği politikanın somut bir örneğidir (T.C. İletişim Başkanlığı, 2022: 39).

4.3.1.1. Türkiye-Libya Mutabakat Eksenli Kazanımlar

Türkiye devleti bahse konu mutabakatla birlikte bazı kazanımlar da elde etmiştir bu kazanımlara bakacak olursak; bunlardan birincisi, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e ilişkin hukuki girişimlerinin diğer bölgesel aktörler nezdinde kabul görmediği anlayışı yıkılmıştır. İkinci olarak Türkiye bölgede diğer aktörler tarafından yapılan anlaşmalara itiraz eden ülke konumundan bizatihi anlaşma yapabilen ülke konumuna geçmiştir. Dolayısıyla Doğu Akdeniz'deki haklarını elde etmesi ve deniz alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin hukuki argümanlarının güçlenmesi yönünden önemlidir. Üçüncü olarak Türkiye, kendi enerji ihtiyacını mezkûr bölgeden karşılayabilmek için bölgede hidrokarbon rezervleri arama çıkarma ve işletme hususunu meşru bir zemine oturtmuştur. Dördüncü olarak Türkiye, Libya ile ilişkilerini geliştirerek -ki bu mutabakat en bariz örneğidir- Doğu Akdeniz'de daha etkin bir güç olmuş ve bölgesel ülkelerden GKRY, Mısır, İsrail ve Yunanistan'ın, Türkiye'yi hiçe sayarak uygulamaya çalıştığı EastMed projesinin planlanan güzergâhında kalkan vazifesi görmüş, kendisinin onayı olmadan böyle bir projenin hayata geçirilemeyeceğini göstermiştir (Acer, 2019: 11-13).

İstikrar arayışları içerisinde olan Libya, ülkedeki kriz ortamından kurtulmak ve Akdeniz'deki haklarını muhafaza edebilmek için UMH'nin aktif siyasetiyle Doğu Akdeniz enerji mücadelesinin bir parçası olmuştur. Ulusal Mutabakat Hükümeti Doğu Akdeniz'de taraf olma meselesini Türkiye'den yana kullanarak, Hafter karşısında mevcut pozisyonunun korunması konusunda Türkiye'den daha fazla destek almıştır. Nitekim Deniz Yetki Alanları Sınırlandırma Anlaşması yapıldığı tarihte Güvenlik ve Askeri İş birliği Anlaşması da imzalanması bunun tezahürüdür. İş bu anlaşmayla birlikte Türkiye Libya'ya asker göndermiş UMH bu anlaşmalara dayanarak Hafter'e karşı başarılı bir şekilde Barış Fırtınası Operasyonu'nu gerçekleştirmiş ve kontrolü büyük ölçüde ele geçirmiştir (Sürmelioglu Parlar, 2022: 102-103). Bu operasyonla birlikte Hafter güçleri kuzeybatı Libya'dan geri çekilmek zorunda kalmıştır. Hafter güçlerine karşı başlatılan saldırı harekâtı Hafter destekçisi Fransa ve Yunanistan tarafından kınanmış, ülkede varlığını sürdürmeye çalışan

küresel güçlerden Rusya ve ABD tarafından herhangi bir tepki verilmemiştir (Harşavi, 2021). Bir diğer husus Türkiye Libya ile yapmış olduğu anlaşma ile Libya'nın dört stratejik askeri havalimanı ve limanı üzerinde kullanım hakkı elde etmiştir. Bunlar; al-Watiya ve al-Cufra havalimanları ile Mısırta ve Sirte limanlarıdır (Cerard, 2020). Libya'nın yapmış olduğu deniz alanlarına ilişkin sınırlandırma anlaşması, Libya'da, UMH'nin Türkiye tarafından tanındığı anlamını taşımaktadır. 2014 yılında Yunanistan'ın Libya'daki iç karışıklığı fırsat bilerek Girit'in güneyinde ilan ettiği ruhsat sahalarına karşın yapılan bu anlaşma Libya'nın da Yunanistan karşısında deniz yetki alanları haklarını koruması konusunda elini güçlendirmiştir (Çetin, 2020). UMH'nin böyle bir anlaşma yapması uluslararası arenada saygınlık kazanmasını sağlamış ve dikkate alınması gereken bir devlet olduğunu göstermiştir. Bir diğer husus Libya, Yunanistan yerine Türkiye ile yaptığı bu anlaşmayla birlikte 16.700 km²'lik bir alan kazanma şansı yakalamıştır. Dolayısı ile Libya'da iktidarlar ve dengeler ne kadar değişirse değişsin iktidara gelecek hükümet, Türkiye yerine Yunanistan ile bir MEB anlaşmasına gitmesi durumunda ülkenin kazanımlarına ihanet edecektir (Yaycı, 2020a: 165). Uluslararası hukukta temel yaklaşımlardan biri olan devletin devamlılığı doktrinine göre, bir devletin hukuki varlığı, dolayısıyla uluslararası yükümlülükleri, bahse konu devlette yaşanan iktidar değişimlerinden etkilenmeksizin devam etmektedir (Shaw, 2017: 165). Her ne kadar hukuki veya hukuki olmayan yollarla iktidarlar değişse de devletin işleyişi sabittir. Uluslararası ilişkiler için devletlerin sürekliliği esastır. Dolayısıyla bu doktrin çerçevesinde var olan hükümetin yerine gelecek olan hükümet yapılan anlaşmalara verilen taahhütlere tabii sayılmaktadır (Crawford, 2013: 142).

4.3.1.2. Türkiye-Libya Mutabakat Muhtırasının BM Tarafından Tescili

Türkiye-Libya arasında imzalanan deniz yetki alanları sınırlandırma anlaşmasının birtakım kazanımları olduğu gibi anlaşma bazı itirazları da beraberinde getirmiştir. Yunanistan, Mısır ve Suriye, Türkiye-Libya anlaşmasının hukuken tanımamış ve geçersiz olduğunu iddia etmişlerdir. Yunanistan'ın bu anlaşmanın Meis, Girit Rodos ve Kerpe adalarının deniz yetki alanlarını ihlal ettiği gerekçesiyle bir itirazı olmuştur. Dolayısı ile bu anlaşmanın Birleşmiş Milletler nezdince onaylanmayıp yayınlanmaması yönünde talepleri de olmuştur. Ancak 1 Ekim 2020 tarihinde

Türkiye Dışişleri Bakanı bu itirazlara karşı BM Genel Sekreterinin imzasını taşıyan 30 Eylül'de onaylanmış belgeyi paylaşmıştır (Acer, 2020d: 3).

Türkiye-Libya arasında imzalanan mutabakatın ilk temel meselesi imzayı atacak devletlerin durumu, anlaşma yapmaya haiz olup olmaması ve imzada yetkin olan kişilerin belirlenmesi hususudur. Unutulmamalıdır ki anlaşma yapmaya haiz olanlar sadece egemen devletlerdir. Bu yönüyle baktığımızda Türkiye devletinin bu hususta herhangi egemenlik sorunu bulunmamaktadır. Libya tarafına baktığımızda imzalayan taraf Ulusal Mutabakat Hükümeti'dir. Malumdur ki Ulusal Mutabakat Hükümeti Birleşmiş Milletler öncülüğünde Libya Siyasi Anlaşması gereği Suheyraat şehrinde belirlenmiş ve hükümet 18 bakandan oluşan yönetim kadrosuyla 16 Şubat'ta göreve başlamıştır. Bahse konu hükümet Libya Siyasi Anlaşması gereği bir anlaşmaya varmış ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından meşru otorite olarak kabul edilmiştir. Dolayısı ile uluslararası hukuk açısından bağlayıcılığı olan BMGK kararları gereği Libya egemen bir devlet olup Uluslararası anlaşma yapmaya engel herhangi bir durumu yoktur. Yine belirtmekte fayda vardır ki uluslararası hukukta anlaşma yapmaya yetkili kişiler genel olarak ilgili devletin dışişleri bakanı, devlet başkanı ve hükümet başkanı gibi kişilerdir (Şafak, 2020: 4).

Bir diğer husus BM Anlaşması'nın 102. maddesi 1. paragrafı gereği, BM üyesi devletlerin yapmış olduğu anlaşmaları en kısa zaman içerisinde BM Genel Sekreterliğine kaydettirilmesi yükümlülüğüdür. 102. Maddenin 2. paragrafı BM Genel Sekreterliğine kaydettirilmeyen anlaşma veya sözleşmenin hiçbir BM organı nezdinde bir geçerliliğinin olmayacağını içermektedir. Başka bir konu ise BM'nin devletler arası yapılan bu anlaşmaları kabul etme veya reddetme gibi bir zorunluluğunun olup olmamasıdır. Bu konuda tam manasıyla bir açık ifade olmasa da anlaşma niteliği taşımayan ya da henüz anlaşma aşamasında olan bir sözleşme, anlaşma veya mutabakatın BM Genel Sekreterliğine kaydettirilemeyeceği ve bir anlaşma olarak kabul edilemeyeceği madde 102'de anlaşılmaktadır. Yunanistan, Mısır ve Suriye'nin bazı gerekçeler göstererek yapılan Türkiye- Libya anlaşmasının kayıt altına alınmamasını talep etmesi BM'nin zikredilen bu gerekçeler gereği durumu tahlil etmesini gerektirmiştir. Yapılan inceleme sonucu belirtilen gerekçeler uygun görülmemiş ve Türkiye-Libya anlaşmasının geçerli bir anlaşma olduğunu anlaşmayı tescil ederek ortaya koymuştur (Acer, 2020d: 4).

İlgili anlaşmanın BM'ye tescil ettirilmesi öncesi, uluslararası hukukta bir hüküm ifade edebilmesi ya da yürürlüğe girmesi için ilgili devletin bazı işleyişleri iç hukukta yerine getirmesi gerekmektedir. Aksi takdirde tescil ettirilmemiş bir anlaşmaya BM nezdinde herhangi bir müdahalede bulunulamayacaktır. Burada ifade edilmek istenen; Türkiye ile Libya'nın deniz alanlarına ilişkin bir ihtilafa düşmeleri halinde bunu BM nezdinde çözümleyemeyecek olmalarıdır. Yoksa BM tarafından anlaşmaların tescil edilmemesi yapılan anlaşmanın iki ülke arasında herhangi bir bağlayıcılığı bulunmadığından değildir. Nitekim egemen devletler nezdinde yapılan anlaşmalar geçerli anlaşmalar statüsünde değerlendirilebilir.

Bir anlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için iç hukukta bazı işlemlerin yerine getirilmesi gerektiğini söylemiştik. Bunlardan birincisi yapılan anlaşmanın ilgili tüm argümanlarıyla bahse konu devletin resmi olarak yayınlanması ya da ilan etmesidir. Bu bağlamda Türkiye ile Libya Devleti arasında imzalanan deniz alanları sınırlandırma anlaşması Türkiye'de 7 Aralık 2019'da onaylanmış Libya tarafında ise 8 Aralık 2019 tarihinde onaylanmış ve iki ülke nezdinde yürürlüğe girmiştir (Şafak, 2020: 5).

BM Genel sekreterliği anlaşma olarak kabul gördüğü bütün anlaşmaları, BM anlaşmalar serisi başlığı ile BM'nin kurulduğu yıldan bu yana yayınlanan bir dergide yayınlanmaktadır. Bu yayın türü devletler nezdindeki yayın organı olan Resmî Gazete gibi bir yayın organı olarak düşünülebilir. Ayrıca BM Okyanus İşleri ve Deniz Hukuku Dairesi, devletlerin yapmış oldukları anlaşmaları, sözleşmeleri, mutabakatları veya MEB ilanları, karasuları ilanları gibi düzenlemelerini kendi web sayfasında her ülke özelinde ayrı ayrı yayınlamaktadır. Bu anlamda ilgili BM organı Türkiye-Libya arasında imzalanan anlaşmayı tesciline müteakip devletler özelinde yayınlamıştır (Acer, 2020d: 4).

4.4. Ulusal Birlik Hükümeti (UBH) Dönemi Türkiye- Libya İlişkileri

Libya meselesinin siyasi çözümü noktasında Birleşmiş Milletler ve BM Libya Destek Misyonu (UNSMIL) öncülüğünde Kasım 2020'de Tunus'ta başlamış olan Libya Siyasi Diyalog Forumu'nda (LSDF) 24 Aralık 2021'e kadar ülkede seçimlerin yapılması öngörülmüştür. 2021 de Cenevre'de düzenlenen LSDF'de Başkanlık Konseyi ve başbakan belirlenmiştir. Bu minvalde Ulusal Birlik Hükümeti (UBH),

Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin yerini almıştır. Ancak kurulan yeni hükümetin yürütme organı bir önceki hükümete göre daha farklı oluşmuştur. UMH döneminde Başkanlık Konseyi Başkanı ile başbakan aynı kişi olurken bu hükümette her iki makama da farklı kişiler seçilmiştir. Dolayısıyla Başkanlık Konseyi başkanlığına Muhammed el-Menfi, başbakanlığa ise Abdulhamid Dibeybe seçilmiştir. UBH, Temsilciler Meclisi'nde güvenoyu almış ve 15 Mart 2021'de TM'nin Tobruk'ta düzenlenen oturumunda yemin ederek görevine başlamıştır (Erdağ, 2021: 406-407).

Libya Başkanlık Konseyi Başkanı Muhammed el-Menfi göreve başlamasından kısa bir süre sonra 26 Mart'ta Konsey üyesi Abdullah el-Lafi ile birlikte Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Menfi görüşmesinde Türkiye-Libya ilişkileri gözden geçirilmiş yeni yol haritası taslağı oluşturulmuştur. İş birliğinin geliştirilmesi adına ikili ilişkiler ele alınmış, bölgesel ve uluslararası sorunlar hakkında fikir alışverişinde bulunulmuştur (Kenarlı, 2021). Yine bu görüşmeden kısa bir süre sonra Başbakan Dibeybe 12 Nisan'da Türkiye'ye Genelkurmay başkanı, Dışişleri, İçişleri, Maliye, Ekonomi ve Ticaret, Sanayi ve Madenler, Sağlık, Petrol, Gaz, Yerel Yönetimler, Planlama, İskân, Eğitim ve İletişim, Devlet bakanları olmak üzere toplamda 14 bakanla birlikte büyük bir çıkarma yapmıştır. Bu çıkarmayla birlikte Ankara'da Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi (YDSK)'nin ilk toplantısı icra edilmiştir. Görüşme neticesinde Libya'da üç adet elektrik santrali inşasına ilişkin mutabakat, Trablus havalimanı yeni uluslararası terminal inşasına ilişkin mutabakat ve Trablus'ta yeni bir alışveriş merkezi inşasına ilişkin mutabakat zaptları imzalandığı beyan edilmiştir (Oduncu ve Şefkatli, 2021:1-2)

Bu görüşme sonrası Türkiye-Libya ortak bildirisi yayınlanmıştır. Bildiride iki ülke arasında kadim dostluk bağlarının varlığına ve bu var olan bağların saygı ve eşitlik çerçevesinde daha da güçlendirilmesine, iş birliklerinin çeşitlendirilmesine vurgu yapılmıştır. Libya'nın tüm bölgelerinde toprak bütünlüğü ve siyasi birliğin korunması teyit edilmiştir. Ayrıca Ulusal Birlik Hükümeti'nin meşru otorite olduğuna vurgu yapılmış, 24 Aralık'ta yapılacak olan seçimlerin iş birliği içerisinde sağlıklı bir şekilde düzenlenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca Doğu Akdeniz'de tüm tarafların diyalog ve iş birliği içerisinde haklarının garanti altına alınmasını amaçlayan bölgesel bir konferans düzenlenmesi hedeflenmiştir. İki ülkeyi de tehdit eden terör eylemlerine, düzensiz göç hareketliliğine, göçmen kaçakçılığına karşı iş

birliğine vurgu yapılmış iki ülke arasındaki ticaret hacminin 5 milyar dolara yükseltilmesi hedeflenmiştir. Bildirinin devamında Türk şirketlerinin halen çözülmemiş meselelerinin çözümüne, KEK toplantılarının iki ülke arasında yapılmasının devamına, serbest ticaret anlaşmalarının tekrar yapılandırılmasına ve Libya'nın inşası hususunda Türk şirketlerinin üstlenebileceği rollere değinilmiştir. Görüşmede THY'nin Libya seferlerine tekrar başlamasına ve Libya'lı diplomatlara eğitim programı düzenlenmesine karar kılınmıştır. Bu bağlamda sağlık, eğitim, turizm, kültür, medya, savunma sanayi alanlarına yönelik iş birliklerinin artırılmasına ve birincisi düzenlenen YDSK'nın ikincisinin Libya'da yapılmasına karar verilmiştir (Tosun, 2021). Ayrıca ortak basın toplantısında söz alan Dibeybe, AB ülkeleri tarafından sık sık gündeme getirilen yabancı güçlerin ülkeden çıkarılması meselesinde, Türk askerlerinin Libya'daki varlığından ve kalıcı ateşkesin sağlanmasındaki Türkiye'nin çabalarına müteşekkir olduğunu ifade etmiştir (Oduncu ve Şefkatli, 2021: 2).

Libya hükümeti tarafından 12 Nisan'da gerçekleştirilen ziyarete Türkiye tarafından 3 Mayıs'ta Dışişleri Bakanı, Milli Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı, MİT Müsteşarı'ndan oluşan bir heyetle iadeyi ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaret kapsamında Başkanlık Konseyi Başkanı, UBH Başbakanı ve diğer birtakım heyet görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Ziyarete Türkiye'nin UBH'ye olan desteği tazelenmiştir. Ayrıca Türkiye-Libya arasında birincisi Türkiye'de gerçekleştirilen Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi'ndeki görüşülen konuların takibi ve Türk şirketlerinin Libya'ya dönüşü konuları ele alınmıştır. Dışişleri Bakanlığıyla yapılan ortak basın toplantısında ise Türkiye devletinin dost Libya hükümetinin yanında olduğu ifade edilmiş bu kapsamda deniz yetki alanları mutabakatının ortak çıkar ilişkilerine olan katkısının sürdürüleceği belirtilmiştir. Başkanlık Konseyi ile de görüşen Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu iki ülke arasında savunma, güvenlik, enerji ve ticaret dâhil birçok alanda stratejik ortaklıkların geliştiğini ve her daim Libya halkının yanında olduklarını belirtmiş, bundan sonraki süreçte de yanlarında olacaklarını teyit etmiştir (MFA, 2021).

6 Haziran'da Libya ile ilgili meseleler için ikinci Berlin Konferansı düzenlenmiş, konferansa Türkiye'yi temsilen Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu katılmıştır. Konferans kapsamında en önemli gündem maddeleri 24 Aralık'ta yapılması planlanan seçim ile ülkede bulunan yabancı güçler üzerine olmuştur.

Konferansta konuşma yapan Almanya Dışişleri Bakanı Libya’da ateşkes anlaşmasına uyulmasının ve yabancı askerlerin, paralı savaşçıların ülkeyi terk etmesinin gerekliliğini belirtmiş, katılımcılara hitaben bugün burada bu koltukta oturanlar bu konuda siyasi irade göstermeli vurgusu yapmıştır. UBH Başbakanı Dibeybe ise yaptığı konuşmada Libya’daki istikrarsız durumun en büyük sebebinin paralı askerler ve siyasi amaçlı askeri varlıklar olduğunu ifade etmiştir. Devamında Libya’nın bir buçuk yıl önce bölünme tehdidi ile karşı karşıya olduğunu bu durum karşısında diyalog dışında bir yolun olmadığını dolayısı ile savaş ve anlaşmazlık ortamına dönülemeyeceğini ifade etmiştir (Aydemir, 2021).

2021 Kasım’da Fransa’nın Berlin Konferansı tarzında bir konferansı Fransa’da düzenlemek istemesi Türkiye tarafından eleştirilmiştir. Açık bir şekilde Hafter destekçisi olan Fransa’nın böyle bir organizasyon planlaması Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından Fransa’nın bir rol çalma çabası olarak nitelendirilmiştir. Erdoğan; Yunanistan, İsrail, GKRY’nin bu konferansa katılacağını açıklaması üzerine kendisinin konferansa katılmayacağını bildirmiştir. 12 Kasım’da düzenlenen konferansa Türkiye tarafından Dışişleri Bakan Yardımcısı Sedat Önal katılmıştır. Önal, konferansta Türkiye’nin meşru UBH’yi desteklemeye devam edeceğini ifade etmiştir. Libya Başkanlık Konseyi Başkanı Menfi ile Dışişleri Bakanı Manguş 16-18 Aralık tarihinde İstanbul’da düzenlenen üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi’ne katılmıştır. Bir diğer önemli mesele ise 15 Aralık’ta Temsilciler Meclisi Başkan Yardımcısı Fevzi Nuveyri’nin beraberindeki heyetle birlikte Türkiye ziyareti olmuştur. Türkiye, ziyaretinde Doğu Akdeniz bağlamında yaptığı çalışmalarla adını duyuran Müstafi Tümamiral Cihat Yayıcı ile görüşmüştür. Yayıcı görüşme sonrası yaptığı açıklamada Nuveyri’nin bazı itiraflarını basına yansıtmıştır. Nuveyri’nin, Hafter’in oyununu geç gördüklerini yanlış bilgilendirmeler neticesinde Türkiye’ye karşı cephe aldıklarını, Türkiye’nin yaklaşımının emperyalist güçlerle aynı yaklaşım olmadığını, Türkiye’nin bölge de alternatifsiz bir aktör olduğunu dolayısıyla da Türkiyesiz yol alamayacaklarını itiraf ettiğini ifade etmiştir. Ziyaretler kapsamında Cumhurbaşkanı Erdoğan ile de görüşen Nuveyri’nin bu ziyareti, Türkiye’nin Libya’da tüm tarafları kapsayacak şekilde bir siyaset yürüttüğünün, barış ve güven ortamını tesis etmeye çalıştığının en büyük göstergelerindendir (Erdağ, 2021: 408-409; Erdemir, 2021).

Libya'da 24 Aralık'ta yapılması planlanan seçimlerde 73 adayın olduğu ifade edilmekle birlikte Temsilciler Meclisinin ve Başkanlık Konseyi'nin seçim kanununda hemfikir olamaması, seçimlerin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebileceği bir ortamın oluşmaması ve hazırlığın yapılmaması nedeniyle Libya Yüksek Seçim Kurulu tarafından planlanan tarihten bir ay sonrasına, 24 Ocak 2022 tarihine ertelenmesi kararlaştırılmıştır (Erdağ, 2021: 409).

BM öncülüğünde tertip edilen Libya Siyasi Diyalog Forumu'nda Libya'da seçimlerin 24 Aralık'ta yapılmasına karar kılınmıştı. Ancak seçimler aday krizi ve seçim ortamının oluşturulamaması gibi birtakım nedenlerle ertelenmek durumunda kalmıştı. Bunun üzerine Tobruk'taki Temsilciler Meclisi UBH'nin görev süresinin dolduğu gerekçesiyle 10 şubatta batıdaki milletvekillerinin büyük bir kısmının katılmadığı oturumda Fethi Başağa'yı başbakan olarak seçmiş, 1 Mart'ta Başağa görevine başlamıştır. UBH Başbakanı Dibeybe, Temsilciler Meclisi'ni Cenevre Anlaşması'na uymamakla suçlayarak kendisinin halen görevde olduğunu belirtmiş ancak seçimlerle belirlenen bir başbakana görevi devredebileceğini söylemiştir. Bu olaylar neticesinde Libya'da doğu ve batı olmak üzere 2 ayrı yönetim ortaya çıkmıştır. Bunlar Trablus merkezli Dibeybe hükümeti ve Tobruk merkezli Başağa hükümetidir (Aşkın, 2022).

2 Ağustos 2022 tarihinde Libya Temsilciler Meclisi Başkanı Akila Salih Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiş, ziyaret kapsamında Cumhurbaşkanı Erdoğan ve TBMM başkanı Mustafa Şentop ile birtakım görüşmeler icra edilmiştir. Görüşmelerde parlamentolar arası iş birliğine ve ikili ilişkilerin geliştirilmesine dair vurgu yapılmıştır. Türkiye tarafından yapılan açıklamada Libya'nın birlik ve beraberliğinin, toprak bütünlüğünün muhafazasının Türkiye açısından önemli olduğu, bölgede siyasi girişimlerle istikrar yolunda iyi yol alındığı bu istikrarın kalıcı hale getirilmesinin amaçlandığı, Libya'nın içinde olduğu bu kritik durumda ülkeyi tehlikeye atabilecek her türlü adımdan kaçınılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu konuda Akila Salih Türkiye ile Libya arasında tarihi dostluk bağları olduğunu, Libya'da barışın sağlanması için tüm diyalog yollarını açık tuttıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin bu kritik durumda barış ve istikrarın sağlanmasında Libya'ya olan desteğine müteşekkik olduğunu ifade etmiştir (Ekiz, 2022).

3 Ekim tarihinde Türkiye'den Dışişleri Bakanı, Milli Savunma Bakanı, Ticaret Bakanı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı ve

Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü'nün de içinde bulunduğu kapsamlı bir heyet Libya'ya üst düzey bir ziyarette bulunmuştur. Başbakanla ve heyetlerle görüşmelerin ardından Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Libya Dışişleri Bakanı Necla Manguş ile ortak basın toplantısı düzenlemiştir. Görüşmede Türkiye'nin zor zamanlarında Libya'nın ve Libya halkının yanında olduklarını bundan sonraki süreçte de yanında yer alacakları, Libya'nın doğusuyla, batısıyla, güneyiyle bir bütün olduğu ve Türkiye için çok kıymetli olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Fransa ve Yunanistan'ın yapılan ve yapılacak olan özellikle Doğu Akdeniz anlaşmalarına itiraz etmesi ve Türkiye'nin Libya üzerindeki etkisini kırma çabası üzerine Bakan Çavuşoğlu, "Türkiye-Libya arasında yapılan anlaşmalar iki egemen ülke arasında yapılan anlaşmalardır, üçüncü ülkelerin egemen iki ülkenin imzaladığı anlaşmalara müdahale etme hakkı bulunmamaktadır." demiştir. Bu görüşmede iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmek istendiği, iş insanlarının Libya'ya dönüşünü teşvik etmeye yönelik adımlar atıldığı, iki ülke arasında milli paralarla ticaret yapılmasının amaçlandığı Türkiye ile olan Ticaret hacminin 4 milyar doların üzerine çıkarılmak istendiği vurgulanmıştır. Görüşmelerde en büyük kazanım ise hidrokarbon alanında karşılıklı mutabakat muhtırası imzalanması ve gaz alanında imzalanabilecek olan bir muhtıranın temelini atılması olmuştur. Yapılan hidrokarbon anlaşması hem karada hem denizde karşılıklı çıkar ilişkisiyle Türk ve Libya firmalarının birlikte keşif ve sondaj çalışmaları hususunda iş birlikleri hedeflenmiştir (Kabakcı, vd., 2022). UBH sözcüsü Muhammed Hammouda, yaptığı açıklamada; Türkiye ile imzalanan bu mutabakat zaptının, doğal gaz ve petrol arama, üretim, taşıma ve ticaretine yönelik amaçlar içerdiğini ifade etmiştir. Başbakan Dibeybe ise bundan sonraki süreçte yapılacak petrol aramalarının Türkiye ile yapılan hidrokarbon anlaşmasına uygun olarak yapılacağını belirtmiştir (Abdulyat, 2022: 5).

28 Kasım 2022'de Türkiye Libya'da yine tarihi bir adım atmış ve Mısırata şehrinde ilk Türk hastanesi açılmıştır. Yapılan açıklamada ilk Türk-Libya hastanesinin açılmasından memnuniyet dile getirilmiştir. Hastane kadrosu tamamen Türk doktor ve hemşirelerden oluşmakta olup Libya'da faaliyet gösteren Türk şirketlerinin personellerine hizmet vermek hedeflenmiştir. Hastanenin kurulması aşamasında Libya devletinin verdiği desteklerden dolayı teşekkürler ifade edilmiştir (Kalabalık, 2022).

Türkiye'nin, Libya hükümetine ve halkına her alanda destekleri daimî olmuştur. Eğitimden sağlığa, savunma sanayiden askeri iş birliğine, enerjiden ticarete, turizmden ekonomiye, teknolojiden tarıma, alt yapıdan ulaştırmaya kadar birçok alanda iş birlikleri yürütülmüştür. Ülkenin içinde bulunduğu inişli çıkışlı durumlarında istikrar desteklenmiş, olası kaos ortamında taraflar her daim itidalli olmaya davet edilmiş, yıkıcı değil yapıcı olmaya gayret gösterilmiştir. 2021 yılında Abdulhamid Dibeybe Başbakanlığındaki Ulusal Birlik Hükümeti dönemi de bir önceki Ulusal Mutabakat Hükümeti dönemi Türkiye-Libya ilişkilerinin devamı niteliğinde olmuştur. Bu dönemde şu ana kadar iki yıla yakın bir süre zarfında çok başarılı çalışmalara imza atılmış birçok bakanlıklarca karşılıklı çalışmalar yürütülmüş ve yürütülmeye de devam edilmektedir. Halen varlığını sürdüren samimi Türkiye-Libya ilişkilerinde en önemli faktörün bu iki devletin kadim bir dostluğa sahip olması denilebilir.

SONUÇ

Doğu Akdeniz çeşitli etnik, siyasi ve kültürel yapıları bünyesinde barındırmasıyla birçok çatışmanın da aynı anda yaşandığı bir coğrafyadır. Gelişen sanayiyle birlikte sınırsız insan ihtiyacının ve enerjiye olan bağımlılığının artması, devletleri sınırlı olan enerji kaynakları üzerinde bir arayışa sürüklemiştir.

Toplumların refah seviyesinin artması başka bir ifadeyle daha kaliteli bir yaşam arzusu, yeraltı kaynakları bakımından yetersiz olan devletleri potansiyel enerji bölgeleri üzerinde hakimiyet kurmaya sevk etmiştir.

Dünya genelinde her an bir krizin, bir savaşın yaşanabilme ihtimali, oluşabilecek her türlü tehdide karşı devletleri çeşitli güvenlik önlemlerini almaya yöneltmiştir. Enerji güvenliği de bu tür tehditlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin aynı amaç üzerine hareket etmesi, çıkar çatışmalarını meydana getirmektedir. Doğu Akdeniz bağlamında her ülkenin kendi ulusal çıkarını gözetmesi, enerji eksenli bir çıkar çatışmasını meydana getirmiştir. Bu minvalde GKRY, Yunanistan, İsrail ve Mısır'ın aynı amaç ve ulusal çıkar ekseninde bir araya gelmesi Türkiye açısından bir tehdit olarak algılanmıştır. Aynı şekilde Türkiye'nin KKTC ve Libya ile birlikte hareket etmesi zikrettiğimiz ülkeler nezdinde de yine bir tehdit olarak algılanmıştır.

Türkiye ve GKRY'nin birbirlerini tehdit olarak görmeleri bölgesel ve küresel anlamda iş birliklerini, bir başka ifadeyle ittifakları, meydana getirmiş ve bu yönde politikalar yürütülmesini zorunlu kılmıştır. Türkiye, kendisinin ve KKTC'nin bölgedeki enerji kaynakları üzerindeki haklarının görmezden gelinmesini ve aleyhinde MEB anlaşmaları yapılmasını, uluslararası hukuktan doğan haklarının ihlali olarak görmekte ve güç maksimizasyonuna gitmektedir. Dolayısıyla bölgenin önemli aktörlerinden olan Libya ile çeşitli ittifaklar kurarak, anlaşmalar yaparak güç dengesini sağlamaya ve karşısında oluşan ittifakı zayıflatmaya çalışmaktadır.

Genel olarak bölgede uluslar üstü bir yapının olmayışı bölgesel ve küresel güçlerin enerji kaynakları üzerindeki hukuksuz girişimlerini artırmakta, bir anarşi ortamı meydana getirmektedir. Doğu Akdeniz enerji faktörü bağlamında bölge aktörlerinin karşılıklı olarak farklı politikalar yürütmesini, devletlerarasındaki çatışma ve rekabeti konu edinen neorealist yaklaşım üzerinden açıklamak mümkündür. Neorealist yaklaşıma göre anarşik yapı, devletleri ulusal çıkarları gereği çatışmaya ve rekabete sevk etmektedir. Devletlerin böyle bir ortamda varlıklarını sürdürebilmesi,

güvenliklerini sağlamak ve güçlerini artırmakla mümkün olmaktadır. Bölge aktörlerine bakıldığında özelde GKRY-Türkiye, genelde ise bloklaşma etrafında bir araya gelen devletlerin güçlerini artırma ve güvenliklerini sağlama politikaları, neorealist yaklaşımın ulusal çıkar, güç dengesi, çatışma, rekabet ve ittifaklar gibi öne çıkan argümanlarını destekler niteliktedir.

Neorealist yaklaşım bağlamında Doğu Akdeniz'deki bütün aktörler çeşitli çıkar ittifakları kurarak bölgedeki potansiyel rezervlerden maksimum şekilde faydalanma gayreti içerisinde. Bölgedeki rekabetin en çok hissedildiği ülkelerden birisi de şüphesiz Türkiye'dir. Türkiye-KKTC ile Yunanistan-GKRY arasında yaşanmakta olan Kıbrıs sorunu ve MEB alanları ihtilafı bölgedeki krizin önemli sebepleri arasında sayılabilir.

GKRY'nin bölgede tek taraflı adımlar atması, Türkiye'nin ve KKTC'nin uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını ihlal etmektedir. GKRY'nin bölgede MEB ilan etmesine karşın Türkiye henüz böyle bir girişimde bulunmamış, ancak kıta sahanlığının verdiği doğal haklar bağlamında sahada ve masada mücadelesini bugüne değin sürdürmüştür.

Türkiye gerek kendi kıta sahanlığında gerek KKTC'nin TPAO'ya vermiş olduğu ruhsat sahalarında, envanterinde bulunan milli sismik araştırma gemileri ve sondaj gemileriyle aktif olarak keşif ve sondaj çalışmaları yürütmektedir. Bu çalışmalar yürütülürken Türk donanması hem gemilerin güvenliğinin sağlanması hem de kıta sahanlığının ihlal edilmemesi için caydırıcı güç olarak hazır bulundurulmaktadır.

Kıbrıs sorunu, MEB alanları ihtilafı ve uluslararası hukuk ihlalleri gibi meseleler nedeniyle yaşanan çatışmalar, Doğu Akdeniz'de bulunan doğal kaynaklardan faydalanmanın önündeki engellerdendir.

Yunanistan-GKRY-İsrail-Mısır dörtlü bloğu; yaptıkları ikili, üçlü ve dörtlü zirvelerle, Doğu Akdeniz Gaz Forumu gibi örgütlenmelerle ve hidrokarbon rezervlerine ilişkin iş birliği anlaşmalarıyla Türkiye'yi ve KKTC'yi bu denklemin dışında tutmaya çalışmaktadırlar. Ancak Doğu Akdeniz'de en uzun kıyı şeridine sahip olan Türkiye'nin ve stratejik öneme sahip olan KKTC'nin içinde olmayacağı hiçbir girişimin başarılı olma şansı olmayacaktır. Bu minvalde, oluşan blok karşısında Türkiye 2019 yılında Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile yapmış olduğu Deniz Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası ile

bölgeye yeni bir denklem getirmiştir. Türkiye'nin Libya ile yapmış olduğu bu anlaşmayla iyi bir kazanım elde edilmiş olursa da bölgede Yunanistan ve GKRY ile yaşanan sorunların arasına bir sorun daha eklenmiştir. Keza Yunanistan'ın bu anlaşmanın akabinde Mısır ile imzalamış olduğu MEB anlaşması da yeni bir sorun doğurmuştur. Türkiye'nin 2022 yılında Libya ile imzalamış olduğu hidrokarbon anlaşması ise yine bölge denklemine yön verecek niteliktedir. Nitekim imzalanan bu anlaşmayla daha önce belirlenen deniz alanları sınırları içerisinde keşif ve sondaj çalışmalarına başlanacağına sinyali verilmiştir.

Bölgedeki sorunların çözümü, Doğu Akdeniz'in istikrarlı, müreffeh bir bölge olabilmesi ve bölgede yaşanan ihtilafların son bulması şüphesiz kıyıdaş devletlerin ortak masa etrafında bir araya gelmesiyle ya da zor bir ihtimal olarak, bölgede hegemon bir gücün ortaya çıkmasıyla gerçekleşecektir.

Bölgedeki hidrokarbon potansiyeline bakıldığında ortak çıkar ilişkisi içerisinde hareket etmenin bütün devletler için faydalı olacağı aşikârdır. Ancak araştırmamızda da ayrıntılı şekilde bahsettiğimiz sorunlar silsilesinden dolayı henüz bölge barış için yeterli olgunluğa ulaşmamıştır. Denklemlerde zaman içerisinde değişimler yaşanacağı muhtemeldir. Türkiye bölgedeki konumu itibariyle avantajlı bir durumdadır. Henüz kendi sahasında ve KKTC sahalarında bir rezerv keşfetmemiş olsa da sahip olduğu gaz transfer boru hatları bölgedeki ülkelerin yönünü Türkiye'ye doğru çevirmektedir. Günümüz itibari ile Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle AB'nin enerjide büyük oranda bağımlı olduğu Rusya'ya uyguladığı ambargolar neticesinde enerji temininde büyük sıkıntılar çekilmektedir. Bu nedenle AB, enerji kaynak çeşitliliğini artırmak üzere Doğu Akdeniz'e daha fazla önem vermekte ve ihtiyacı olan gazın bir kısmını bu bölgeden ithal etmeyi hedeflemektedir. Ancak AB ve ABD destekli EastMed projesinin inşa süresi ve maliyet hesaplamaları göz önünde bulundurulduğunda pek mümkün görülmemektedir. Diğer bir husus ise projenin, Türkiye-Libya deniz alanlarından geçecek olmasıdır. Türkiye doğal olarak bu projenin kendi deniz alanlarından geçmesine izin vermemelidir. Böylece Avrupa'nın yakın zamanda gaz tedarik açığını kapatmak istemesi ve bölge ülkelerinden İsrail, Mısır ve GKRY'nin elinde bulunan kaynakları pazarlamak istemesi rotaları Türkiye'ye çevirecektir. Türkiye'nin son zamanlarda İsrail ve Mısır ile yakınlaşmış olması, yakın gelecekte Türkiye üzerinden böyle bir projenin hayata geçirilmesini daha rasyonel kılmaktadır.

AK Parti'nin bölgede yaşanan meselelere karşı gerek siyasi gerek ideolojik düşüncelerle, haklı veya haksız tepki göstermesi bazı bölge ülkeleriyle ikili ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Nitekim Mısır'da Mursi yönetimi ile iyi ilişkiler içerisinde olunacağı düşünülmekteyken yaşanan darbe hadisesinden sonra yeni gelen hükümete ideolojik saiklerle cephe alınması ve tepki verilmesi Mısır-Türkiye ilişkilerinin yıllardır olumsuz bir şekilde seyretmesine sebep olmuştur. Keza İsrail-Filistin meselesi başta olmak üzere “Dökme Kurşun, Davos, Mavi Marmara” gibi meselelerden dolayı yakın döneme kadar İsrail'le ilişkiler maslahatgüzar düzeyinde seyretmiştir. Türkiye'nin Yunanistan ile yaşadığı adalar sorunu ve Kıbrıs meselesi, GKRY ile yaşadığı yine Kıbrıs meselesi ve MEB alanları çatışması, ilişkileri artık müzminleşmiş bir sorunlar yumağına dönüştürmüştür. Arap Baharı'nın etkisiyle bölgede genel bir istikrarsızlıktan da bahsetmek mümkündür. Suriye'de yıllardır süren iç savaş, Libya'da yakın döneme kadar devam eden iç savaş ve meşruiyet çatışmaları, Filistin'in İsrail'e karşı yine yıllardır süren özgürlük mücadelesi, Lübnan-İsrail arasında devam eden sınır çatışmaları Doğu Akdeniz bölgesinin kronik sorunlarından olmuştur.

Günümüz şartlarında değerlendirdiğimizde özellikle son iki üç yılda Türkiye açısından olumlu gelişmeler de yaşanmıştır. Bu hususta bölgede yalnızlaştırılmaya ve pasifize edilmeye çalışılan Türkiye'nin, Libya ile sınırlandırma anlaşması yapması, kendisinin ve KKTC'nin deniz alanlarında hiçbir tepki ve engellemeye aldrış etmeksizin kararlılıkla araştırma ve sondaj çalışmalarına devam etmesi bölge ülkelere karşı kendisinin ve KKTC'nin haklarının koruyacağını göstergesi olmuştur. Bu kararlı duruş neticesinde Türkiye'ye karşı olumlu yaklaşımlar olmuştur. Tabii bu yaklaşımlar, tamamen tarafların iyi ilişkiler içinde olmak istemesiyle mi ilgilidir bilinmez. Ancak unutulmamalıdır ki devletler için mutlak ilişkiler yoktur bilakis çıkar ilişkileri vardır. Nitekim İsrail'le yıllardır yatay seyreden ilişkilerin bugün tekrar büyükelçi atayacak seviyeye gelmesini, iki ülkenin ulusal çıkarı olarak okumak pek tabii mümkündür. Nitekim EastMed projesinin, Türkiye sınırlarından izinsiz geçirilememesi ve ABD'nin projeden desteğini çekmesi nedenleriyle askıya alınmak zorunda kalınması, İsrail gazının Türkiye üzerinden uluslararası pazara dağıtılması düşüncesini güçlendirmiştir.

Araştırmamızın ilgili kısımlarında bahsetmiş olduğumuz birkaç meseleye önemine binaen tekrar temas etmek yerinde olacaktır. Zikrettiğimiz üzere Türkiye özellikle

Yunanistan ve GKRY tarafından küresel aktörlerin de desteği alınarak sindirilmeye ve dar bir deniz alanına hapsedilmeye çalışılmaktadır. Tam bu noktada masada ve sahada ciddi politikalar yürüten Türkiye'nin eskiye nazaran bölge ülkeleriyle daha ılımlı ilişkiler yürütmesi, yeni MEB anlaşmaları yapmasının önünü açmıştır. Bu konuda bazı ülkelerle bölgede yapılabilecek MEB anlaşmaları harita üzerinde gerekli kısımlarda paylaşılmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Mısır Devlet Başkanı Sisi ile bir araya gelmesi ve yeni ilişkilerin başlayabileceğinin mesajının verilmesi, Suriye ile bugün bakanlar düzeyinde görüşmelerin başlaması, yine aynı şekilde İsrail ile yakın zamanda karşılıklı büyükelçi atanması, İsrail Cumhurbaşkanı'nın Türkiye ziyareti, bakanlar düzeyinde gerçekleştirilen görüşmeler, Türkiye'nin bu ülkelerle yakın gelecekte bir MEB anlaşması yapabilme ihtimalini güçlendirmiştir. MEB anlaşmaları sadece zikrettiğimiz bu ülkeler özelinde değil aynı şekilde Filistin ile de gerçekleştirilebilir. Türkiye sahillerinin Filistin Gazze şeridini ve İsrail kıyı şeridini görmesi Libya ile yapılan deniz alanları sınırlandırma anlaşmasının bir benzer simetriğinin bu iki ülkeyle de yapılabileceğinin hem hukuki hem coğrafi birer göstergesidir. Bu bağlamda Türkiye'nin yakın zamanda bölge ülkeleriyle böyle anlaşmalar yapması ülkenin ulusal çıkarları gereği elzem görülmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'nin Libya ile yapmış olduğu başarılı deniz sınırı anlaşması ve zikrettiğimiz ülkelerle yeni ikili ilişkiler girişimi Türkiye'yi Doğu Akdeniz'de daha da ön plana çıkarmıştır. Bu noktada Türkiye merkezli yeni bir yapının oluşmaya başladığı gözlemlenmiştir. Türkiye bundan sonraki süreçte kendisinin ve KKTC'nin kıta sahanlığındaki araştırma ve sondaj çalışmalarına uluslararası hukuka bağlı kalarak hız vermeli ve akılcı bir siyaset ile bu durumu dış politikada desteklemelidir. Doğu Akdeniz enerji hususu halen dinamikliğini korumakta ve her geçen gün yeni bir gelişme göstermektedir. Bu çerçevede oluşan bloklaşmaların şu an nihai halini almadığı düşünülmekte ve gelecek yıllarda bloklarda yer değişiklikleri olabileceği muhtemel görülmektedir.

Elimizden geldiğince 2023 yılı başına kadar yaşanan tüm gelişmeleri kronolojik bir düzen içerisinde ele aldığımız çalışmamız, Türkiye'nin Doğu Akdeniz enerji politikalarının anlaşılması hususunda önem arz etmektedir. İlerleyen yıllarda bu tür çalışmalara devam edilmesinin Türkiye'nin bölgeye dair enerji mücadelesinin anlaşılması noktasında önemli katkıları olacaktır.

KAYNAKÇA

- AA. (2020). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Kalkınmamızı devam ettireceğiz. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-kalkinmamizi-devam-ettirecegiz/1934565> [1 Ekim 2022].
- Abdulaty, M. (2022). المعهد الإقليمية الأفعال وردود الديدية - ةال تركي الاتفاقية. ١٦-١. لدراسات المصري
- Acar, A. Ekici, S. & Ağır, O. (2021). Bölgesel Sorunların Küreselleşmesi: Doğu Akdeniz Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20 (4): 1988-2000.
- Acer, Y. (2019). Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı. *SETA Analiz*, (301): 1- 18.
- (2020a). Doğu Akdeniz’de Deniz Alanlarının Paylaşımı Sorunu. Giray, S. (Der.), Libya ve Doğu Akdeniz’de Güncel Gelişmeler. *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik araştırmalar (ULİSA)Enstitüsü*, (5): 4-7.
- (2020b). Doğu Akdeniz’de Yunanistan-Mısır Deniz Sınırı Antlaşması Ve Türkiye. *SETA Perspektif*, (293): 1-5.
- (2020c). Doğu Akdeniz’de Yunanistan-Mısır Deniz Sınırı Antlaşması ve Türkiye. *Adalet Dergisi*, 0(65): 13-26.
- (2020d). Türkiye- Libya Deniz Sınırı Antlaşması’nın Birleşmiş Milletler Tarafından Tescilinin Önemi. *SETA Perspektif*, (298): 1-5.
- (2022a). EastMed Projesinde Dönüm Noktasına Mı Geliniyor?. *SETA Perspektif*, (326): 1-6.
- (2022b). Türkiye- Libya Hidrokarbon Mutabakatı Önemi ve Hukuki Yansımaları. *Perspektif*, (346): 1-4.
- Aksoy, A. (2019). Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti: Libya ile Türkiye arasında imzalanan mutabakatlar yürürlüğe girdi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libya-ulusal-mutabakat-hukümeti-libya-ile-türkiye-arasında-imzalanan-mutabakatlar-yururluge-girdi/1667498> [16 Kasım 2022].

- Akşam. (2022). Akdeniz doğalgazı Türkiye'den taşınır. <https://www.aksam.com.tr/gunes/akdeniz-dogalgazi-turkiyeden-tasinir/haber-1251385> [22 Temmuz 2022].
- Aktaş, Ö. F. (2019). Türkiye'den proaktif Kıbrıs hamlesi: Monaco modeli. <https://www.yenisafak.com/ekonomi/turkiyeden-proaktif-kibris-hamlesi-monaco-modeli-3496188> [30 Temmuz 2022].
- Alekseenkova, E. (2020). Russia Navigates Complex Competing Interests in the Eastern Mediterranean. M. Tanchum (Ed.), *Eastern Mediterranean In Uncharted Waters: Perspectives on Emerging Geopolitical Realities*, Within, Ankara: Publication of Association of Konrad-Adenauer-Stiftung, 52-58.
- ALJAZEERATURK. (2012). Kuzey Kıbrıs'ta Karada Sondaj. <https://www.aljazeera.com.tr/haber/kuzey-kibrista-karada-sondaj> [3 Haziran 2022].
- (2016). Akıncı: Görüşmeden kaçmanın yolu yok. <https://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/akinci-gorusmeden-kacmanin-yolu-yok> [12 Ağustos].
- Altaş, M. & Beyaz, Z.F. (2020). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Darbeci Hafter'i destekleyerek Libya'yı kan ve gözyaşına boğanları tarih elbette yargılayacaktır. <https://www.aa.com.tr/tr/libya/cumhurbaskani-erdogan-darbeci-hafteri-destekleyerek-libyayi-kan-ve-gozyasina-boglanlari-tarih-elbette-yargilayacaktır/1865226> [19 Kasım].
- Altuğ, B. (2017). Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Kıbrıs Konferansı Sonuçsuz kaldı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/disisleri-bakani-cavusoglu-kibris-konferansi-sonucsuz-kaldi/856091> [17 Ağustos 2022].
- Alyanak, Ç., vd. (2019). İhracatçıya döviz alımında vergi müjdesi. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ihracatciya-doviz-aliminda-vergi-mujdesi/1505644> [18 Eylül 2022].
- Anlar Güneş, Ş. (2007). United Nations Convention on Law of the Sea and Protection of the Marine Environment. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 56(2/1): 1-37.
- Arı, T. (2018). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Bursa: Aktuel yayınları.

Arıboğan, D.Ü. (1998). *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Arslan, M. İ. (2021). KKTC'den Doğu Akdeniz'de gerginliği artırıcı girişimlerde bulunan Rum kesimine tepki. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kktcden-dogu-akdenizde-gerginligi-artirici-girisimlerde-bulunan-rum-kesimine-tepki/2381737> [2 Temmuz 2022].

Askeroğlu, S. (2020). *Rusya'nın Büyük Güç Olma Stratejisi*. Ankara: Orion Kitabevi.

Aşkın, E. (2022). Tobruk'taki Temsilciler Meclisi tarafından Başbakan seçilen Fethi Başağa, yemin etti. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tobruktaki-temsilciler-meclisi-tarafindan-basbakan-secilen-fethi-basaga-yemin-etti/2522777> [7 Aralık 2022].

Ayaz Avan, E. (2020). Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu: Türkiye'nin Politikası ve AB'nin Yaklaşımı. *Avrasya Etüdüleri*, 58 (2): 87-112.

Aydemir, M. & Çopur, H. (2021). Libya'da geçici yönetimin Başkanlığına Muhammed Menfi Başbakanlığa Abdulhamid Dibeybe seçildi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libyada-gecici-yonetimin-baskanligina-muhammed-menfi-basbakanliga-abdulhamid-dibeybe-secildi/2135249> [24 Kasım 2022].

Aydemir, M. (2021). Libya konulu Berlin Konferansı sona erdi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libya-konulu-ikinci-berlin-konferansi-sona-erdi/2282877>. [6 Aralık].

----- (2022). İsrail Dışişleri Bakanlığı Komitesi, Irit Lillian'ın Ankara Büyükelçisi olarak atanmasına karar verdi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-disisleri-bakanligi-komitesi-irit-lillian-in-ankara-buyukelcisi-olarak-atanmasına-karar-verdi/2688894> [10 Aralık 2022].

Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1 (1): 33- 60.

Aydınlık. (2020). EastMed Projesi Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki kazanımlarını nasıl etkiler?. <https://www.aydinlik.com.tr/haber/eastmed-projesi-turkiyenin-dogu-akdenizdeki-kazanimlarini-nasil-etkiler-213931> [23 Temmuz 2022].

- , (2020). Oruç Reis için Navtex ilan edildi. <https://www.aydinlik.com.tr/haber/oruc-reis-icin-navtex-ilan-edildi-215485>. [10 Eylül 2022].
- Ayhan, V. (2011). *Arap Baharı, İsyandar, Devrimler ve Değişim*. Bursa: MKM Yayınları.
- Balkaş, Ö. (2019). Doğu Akdeniz’de Doğal Gaz Keşifleri, Pazarlama Senaryoları, Enerji Güvenliği ve Jeopolitika. https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/9a30643920bb533_ek.pdf [30 Temmuz 2022].
- Basnews. (2019). Suriye Yönetimi: Ruslarla Akdeniz’de sondaja başladık. <https://www.basnews.com/tr/babat/570085%202019> [30 Temmuz 2022].
- Başer, H. (2020). Fas’taki Libya görüşmelerinde yeni bir Suheyra Anlaşması sağlanır mı?. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fastaki-libya-gorusmelerinde-yeni-bir-suheyra-anlasmasi-saglanir-mi/1965450> [7 Ekim 2022].
- Başeren, S.H. (2010). *Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı*. İstanbul: TÜDAV Yayınları.
- Baygöl, S. (2020). Değişen Uluslararası Konjonktür ve Türk Dış Politikası Bağlamında Libya İç Savaşı Analizi. *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (6): 155-166.
- Baykal, H. F. (1998). *Deniz Hukuku Çalışmaları*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bayraç, H. N. (2009). Küresel enerji politikaları ve Türkiye: petrol ve doğal gaz kaynakları açısından bir karşılaştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1): 115-142.
- Bayur, Y. H. (1991). *Türk İnkılâbı Tarihi*. Cilt:1 Kısım:1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BBC. (2022). İsrail’in Ankara Büyükelçisi Lillian, güven mektubunu sundu: Duygusal bir an. <https://www.bbc.com/turkce/articles/ckdj18yqxelo> [30 Aralık 2022].
- Begçecanlı, B. (2021). Rus enerji şirketleri, Doğu Akdeniz’de olası ABD yaptırımlarına karşı isimlerini gizliyor. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rus->

enerji-sirketleri-dogu-akdenizde-olasi-abd-yatirimlarina-karsi-isimlerini-gizliyor/2194926 [4 Eylül 2022].

Bektaş, S. (2017). *Uluslararası Deniz Yatağının İşletilmesi Ve Deniz Yatağı Uluslararası Otoritesi*. Ankara: Legem yayıncılık.

Berberakis, S. (2020). Doğu Akdeniz – EastMed doğalgaz boru hattı anlaşması Atina’da imzalandı. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50973890> [23 Temmuz].

Beştaş, C. (2018). Büyükelçilerden Türkiye’ye alçak tehdit. <https://www.tgrthaber.com.tr/gundem/buyukelcilerden-turkiyeye-alcak-tehdit-251239> [22 Ağustos 2022].

Beyaz, Z. F. (2022). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türk Yatırım Fonu’nun en kısa sürede hayata geçmesi faydalı olacaktır. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaşkanı-erdogan-turk-yatirim-fonunun-en-kisa-surede-hayata-gecmesi-faydali-olacaktır/2735025> [8 Aralık 2022].

Bilge, Ö. & Kirbaki, Y. (2014). Barbaros Kıbrıs’ta kriz Sularında. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/barbaros-kibris-ta-kriz-sularinda-27422006> [17 Temmuz 2022].

Bilge, Ö. (2014). Türk korveti TCG Bafra ENI’nin peşinden ayrılmıyor. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turk-korveti-tcg-bafra-eninin-pesinden-ayrilmiyor-27267621> [3 Temmuz 2022].

BM. (1936).

https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/GRC_1936_Law.pdf [29 Haziran 2022].

----- (1953).

https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/ISR_1953_Law.pdf [26 Haziran 2022].

----- (1958a).

https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/EGY_1958_Decree.pdf [21 Haziran 2022].

- (1958b).
[https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/E
GY_1958_Decision.pdf](https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/E
GY_1958_Decision.pdf) [21 Haziran 2022].
- (1959).
[https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/L
BY_1959_Act.pdf](https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/L
BY_1959_Act.pdf) [15 Haziran].
- (1964).
[https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/
CYP_1964_Law.pdf](https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/
CYP_1964_Law.pdf) [17 Haziran 2022].
- (1983).
[https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/L
BN_1983_Decree.pdf](https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/L
BN_1983_Decree.pdf) [5 Temmuz 2022].
- (1990).
[https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/IS
R_1990_AmendedLaw.pdf](https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/IS
R_1990_AmendedLaw.pdf) [26 Haziran 2022].
- (2003).
[https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/sy
r_2003e.pdf](https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/sy
r_2003e.pdf) [28 Haziran 2022].
- (.2004a).
[https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/c
yp_2004_cz_proclamation.pdf](https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/c
yp_2004_cz_proclamation.pdf) [17 Haziran 2022].
- (2004b).
[https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/c
yp_2004_eez_proclamation.pdf](https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/c
yp_2004_eez_proclamation.pdf) [17 Haziran 2022].
- (2010).
[https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/T
REATIES/cyp_isr_eez_2010.pdf](https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/T
REATIES/cyp_isr_eez_2010.pdf) [26 Haziran 2022].
- (2011).
[https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/lb
n_2011decree6433.pdf](https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/lb
n_2011decree6433.pdf) [5 Temmuz 2022].

- (2019a).
https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/Turkey_11122019_%28HC%29_MoU_Libya-Delimitation-areas-Mediterranean.pdf [15 Haziran 2022].
- (2019b).
https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/PSE_Deposit_09-2019.pdf [30 Haziran 2022].
- (2020).
<https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/GRCEGY.pdf> [29 Haziran 2022].
- (2022).
<https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/IsraelCoordinates.pdf> [26 Haziran 2022].
- BMDHS. (1982). Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (Türkçe Metin).
<http://www.turkishgreek.org/kuetuephane/item/153-unclos-turkish> [5 Aralık 2022].
- BOA. (2013). *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarp*. İstanbul: Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Boncourt, M. (2013). Offshore Gas In East Mediterranean: From Myth To Reality. *Center For Energy And Contemporary Turkey Program*. 1-40.
- Bowlus, J. V. (2020). Eastern Mediterranean gas: testing the field, European Council on Foreign Relations (ECFR) report.
https://ecfr.eu/special/eastern_med/gas_fields [8 Ekim 2022].
- Böke, S. (2021). Mısır, Doğu Akdeniz’de uyandı, Yunan paniğe kapıldı.
<https://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/misir-dogu-akdenizde-uyandi-yunan-panige-kapildi-771718> [26 Eylül 2022].
- Bölme, S.M., vd. (2011). Batı ve Kaddafi Makasında Libya. *SETA Rapor*, No:3, 1-52.
- BP. (2017). <https://www.connaissancedesenergies.org/sites/default/files/pdf-actualites/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf> [20 Temmuz 2022].

- (2018). BP Statistical Review of World Energy. Full report – BP Statistical Review of World Energy 2018. [26 Temmuz 2022].
- Braudel, F. (2018), *Akdeniz Mekân, Tarih, İnsanlar ve Miras*, (Necati Erkurt ve Aykut Derman, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları
- Bulur, M. (2018). Dışişlerinden GKRY'deki bazı büyükelçilere uyarı. <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/disislerinden-gkrydeki-bazi-buyukelcilere-uyari/1218100> [3 Eylül 2022].
- Bursadabugün. (2020). Türkiye'nin Ege denizinde tek taraflı münhasır ekonomik bölge ilan etmesinin kapısı aralandı. <https://www.bursadabugun.com/haber/turkiye-nin-ege-denizinde-tek-tarafli-munhasir-ekonomik-bolge-ilan-etmesinin-kapisi-aralandi-1306570.html> [1 Temmuz 2022].
- Can, F. (2019). Doğu Akdeniz'de ne kadar doğal gaz rezervi var?. <https://tr.euronews.com/2019/12/31/dogu-akdeniz-ne-kadar-dogal-gaz-rezervi-var-en-buyuk-payi-hangi-ulkeler-alacak> [10 Haziran 2022].
- Caner, C. & Şengül, B. (2018). Devrimler, Kaos ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel ve Yapısal Bir Analiz. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 3 (6): 45-70.
- Canlı, E. (2020). Mısır, BAE, Yunanistan, GKRY ve Fransa'dan ortak Doğu Akdeniz Açıklaması. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/misir-bae-yunanistan-gkry-ve-fransadan-ortak-dogu-akdeniz-aciklamasi/1837312> [16 Eylül 2022].
- (2022). İsrail Hükümeti Lübnan ile deniz sınır anlaşmasını onayladı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-hukumeti-lubnan-ile-deniz-siniri-anlasmasini-onayladi/2722181> [17 Aralık 2022].
- Carr, E. H. (2010). *Yirmi Yıl Krizi 1919-1939*, (Can Çemgil, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cerard, R. (2020). *المدقق التركي الاخ تراق*. <https://www.qposts.com/%d8%a7%d9%84%d8%a7%d8%ae%d8%aa%d8%b1%d8%a7%d9%82-%d8%a7%d9%84%d8%aa%d8%b1%d9%83%d9%8a-%d8%a7%d9%84%d9%85%d9%82%d9%84%d9%82-%d9%81%d9%8a-%d9%84%d9%8a%d8%a8%d9%8a%d8%a7/> [30 Kasım 2022].

- Ceviz, N. (2011a). Libya Tarihine Kısa Bir Bakış. *ORSAM Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, 3(27): 80-90.
- (2011b). Tarihten Günümüze Libya. *ORSAM Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, Rapor No:37: 1-34.
- Ceyhun, G. Ç. (2020). Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Yetki Alanlarına İlişkin Sınırlandırma Sorunları ve Bölgedeki Enerji Keşiflerine İlişkin Bir Değerlendirme. Güler, D., Yıldız, A. ve Savaş, İ. (Der.), *Yeni Deniz Güvenliği Ekosistemi ve Doğu Akdeniz*, İstanbul: TASAM Yayınları, 332-352.
- Chun, C. S. (2000). Theoretical approaches to alliance: implications on the R.O.K. – U.S. alliance. *Journal Of International And Area Studies*, 7 (2): 71-88.
- CNNTÜRK. (2018). Güney Kıbrıs ile Mısır boru hattı anlaşması imzaladı. <https://www.cnnturk.com/video/dunya/guney-kibris-ile-misir-boru-hatti-anlasmasi-imzaladi> [5 Eylül 2022].
- Crawford, J. (2013). *Brownlie's Principles of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Cumhuriyet. (2010). Erdoğan'a Kaddafi İnsan Hakları Ödülü. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/erdogana-kaddafi-insan-haklari-odulu-200018> [9 Kasım 2022].
- (2011). Piri Reis geri döndü. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/piri-reis-geri-dondu-295184> [3 Haziran 2022].
- (2011). Türkiye'de 2011 böyle geçti/Eylül. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiyede-2011-boyle-gecti--eylul-307154> [17 Haziran 2022].
- (2019). Libya Hamlesi Telaşlandırdı. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/libya-hamlesi-telaslandirdi-1705258> [4 Ağustos 2022].
- Çakmak, H. (2018a). Fransa'nın Akdeniz Politikası, H. Çomak & B. Ş. Şeker (Der.), *Akdeniz Jeopolitiği*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, s. 516-521.

- (2018b). Akdeniz İçin Birlik Ve Türkiye'nin Rolü. *TESAM III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*. Bağlarbaşı Kongre ve Kültür Merkezi, İstanbul.
- Çetin, Ş. (2020). Türkiye-Libya arasındaki deniz yetki alanları anlaşmazlığı, Doğu Akdeniz'de dengeleri değiştirdi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-libya-arasindaki-deniz-yetki-alanlari-anlasmasi-dogu-akdenizde-dengeleri-degistirdi/2057661> [3 Kasım 2022].
- Çetinkaya, B. (2021). Türkiye'den İsrail, Yunanistan ve AB'ye Doğu Akdeniz notası. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyeden-israil-yunanistan-ve-abye-dogu-akdeniz-notasi/2176733> [15 Eylül 2022].
- Çetinkaya, Ş. (2013). Güvenlik Algılaması ve Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenliğe Bakış Açıları. *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler*, (2): 241- 260.
- (2022). Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Yunanistan'ın Ege'de 1 mil dahi kara suyu genişlemesine izin vermeyiz. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/disisleri-bakani-cavusoglu-yunanistanin-ege-de-1-mil-dahi-kara-suyu-genislemesine-izin-vermeyiz/2775042> [30 Aralık 2022].
- Çiçek, C. H. (2021). Cihat Yayıcı, Filistin mutabakatının ayrıntılarını ilk kez Independent Türkçe'ye anlattı. <https://www.indytrk.com/node/369741/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/cihat-yayci-filistin-mutabakat%C4%B1n%C4%B1n-ayr%C4%B1nt%C4%B1lar%C4%B1n%C4%B1-ilk-kez-independent> [24 Ekim 2022].
- Çil, U. (2017). Türkiye'den Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne Tepki. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyeden-guney-kibris-rum-yonetimine-tepki/860983> [20 Ağustos 2022].
- Dağdelen, M. D. & Yılmaz, M. (2020). Fransa'nın Suriye Stratejisi. *SETA Analiz*, (307): 1-28.
- Dar, A. I., Ulhaq, I. ve Khan, A. T. (2017). Alliances In International Politics: A Comparative study of Kenneth Waltz's and Stephen Walt's theories of alliances. *Kaav International Journal Of Arts, Humanities & Social Sciences*, 4 (3): 44-51.
- Davutoğlu, A. (2011). *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre Yayınları.

- Demir, E. (2020). Libya'nın (Trablusgarp) Türkiye Açısından Tarihsel Ve Stratejik Önemi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 125(246): 149-166.
- Demirci, M. (2015). Kıbrıs'ta çözümden yana tavrımızı sürdüreceğiz. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kibrista-cozumden-yana-tavrimizi-surdurecegiz/43201> [5 Haziran 2022].
- Demirci, Z. (2018). Türkiye'den Yunanistan-Mısır-GKRY'nin temelsiz atıflarına tepki. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyeden-yunanistan-misir-gkrynin-temelsiz-atiflarina-tepki/1280381> [15 Ekim 2022].
- Detay. (2015). Türkiye Yeni Navtex Yayınladı. <http://m.detaykibris.com/turkiye-yeni-navtex-yayinladi-46726h.htm> [5 Ağustos 2022].
- Deveci, M. (2019). Türkiye ile Libya arasında İmzalanan mutabakat İsrail'i rahatsız etti. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-ile-libya-arasinda-imzalanan-mutabakat-israili-rahatsiz-etti-/1664657> [5 Aralık 2022].
- (2021). İsrail Enerji Bakanı Steinitz: Türkiye Doğu Akdeniz Gaz Forumu'na katılmak isterse memnuniyet duyarım. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-enerji-bakani-steinitz-turkiye-dogu-akdeniz-gaz-forumuna-katilmak-isterse-memnuniyet-duyarim/2120380> [17 Eylül 2022].
- Dinçer, S. D. (2022). Bakan Çavuşoğlu: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci üye olarak kabul edildi. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-cavusoglu-kuzey-kibris-turk-cumhuriyeti-turk-devletleri-teskilati-na-gozlemci-uye-olarak-kabul-edildi/2735148> [8 Aralık 2022].
- Doğan, G. & Durgun, B. (2012). Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15): 61-90.
- Domazeti, R. & Altun, T. (2018). Libya Çalınmış Devrim. *İNSAMER İnsani Ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, Araştırma 59: 1-32.
- Duman, S. (2019). Doğu Akdeniz'de Emperyal Girişimler ve Türkiye. *Karadeniz Araştırmaları*, 16 (62): 213-230.
- Dumlu, H. (2022). Kıbrıs'taki İngiliz Üslerinin Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Önemi. *Journal Of Anglo- Turkish Relations*, 3(1): 126- 156.

- Duran, B. & Ardiç, N. (2014). Arap Baharı. Ş. Kardaş & A.Balcı (Der.). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Duruel, G. (2021). Türkiye ve Yunanistan 5 yıl sonra tekrar masada. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiye-ve-yunanistan-5-yil-sonra-tekrar-masada-550277.html> [8 Ağustos 2022].
- Durul, T. & Yüzbaşıoğlu, N. (2018). Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: 452 iade dosyası 83 ülkeye gönderildi. <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/disisleri-bakani-cavusoglu-452-iade-dosyasi-83-ulkeye-gonderildi/1310947> [16 Temmuz 2022].
- Ece, H. (2020). Libya ve Libya'daki İslami Hareketler. *Strateji Düşünce Ve Analiz Merkezi*, 1-32.
- Ekinci, Y. (2017). Kaçırılan 3 Türk vatandaşı derhal serbest bırakılmalı. <https://www.tgrthaber.com.tr/dunya/kacirilan-3-turk-vatandasi-derhal-serbest-birakilmali-208712> [20 Kasım 2022].
- Ekiz, A. (2022). TBMM Başkanı Şentop, Libya Temsilciler Meclisi Başkanı Salih ile görüştü. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/tbmm-baskani-sentop-libya-temsilciler-meclisi-baskani-salih-ile-gorustu/2651630> [8 Aralık 2022].
- Ercan, M. & Kılınç, M. C. (2020). Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Ortadoğu Merkezli Doğu Akdeniz Politikaları Kıbrıs Çatışması ve Libya Mutabakatı. *Anadolu Strateji Dergisi*, 2 (2): 15-28.
- Erdağ, R. (2018). Türkiye'nin Afrika Politikası. Duran, B., İnat, K. ve Caner, M. (Der.), *SETA 2018 Türk Dış Politika Yıllığı*, İstanbul: SETA Yayınları, 315-338.
- (2020). Türkiye'nin Afrika Politikası. Duran, B., İnat, K. ve Caner, M. (Der.), *SETA 2020 Türk Dış Politika Yıllığı*, İstanbul: SETA Yayınları, 493-514.
- (2021). Türkiye'nin Afrika Politikası. Duran, B., İnat, K. ve Caner, M. (Der.), *SETA 2021 Türk Dış Politika Yıllığı*, İstanbul: SETA Yayınları, 405-426.
- Erdem, S. (2022). *Doğu Akdeniz Sorunu Çerçevesinde Türkiye Yunanistan İlişkileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

- Erdemir, F. (2021). Libya’da Hafter pişmanlığı: Hata yaptık Türkiyesiz yol alamayız. <https://www.tgrthaber.com.tr/dunya/libyada-haftere-bagli-heyetten-turkiye-itirafi-2806260> [4 Kasım 2022].
- Ersöz, S. (2019). Adeniz’de Türk- Libya kalkanı. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/akdenizde-turk-libya-kalkani-6089734> [1 Aralık 2022].
- Euronews. (2018). Türk savaş gemileri sondaj gemisini engelledi iddiası. <https://tr.euronews.com/2018/02/11/turk-savas-gemileri-sondaj-gemisini-engelledi-iddias-> [1 Eylül 2022].
- (2020). Esad: Suriye’deki Rus askeri üsleri. Bölgedeki güç dengesini koruyor. <https://tr.euronews.com/2020/10/05/esad-suriye-deki-rus-askeri-usleri-bolgedeki-guc-dengesini-koruyor> [23 Temmuz 2022].
- (2022). AB, Rus doğal gazına ne kadar bağımlı; alternatif ülkeler ve kaynaklar hangileri?. <https://tr.euronews.com/2022/08/29/ab-rus-dogal-gazina-ne-kadar-bagimli-alternatif-ulkeler-ve-kaynaklar-hangileri#:~:text=2020%20y%C4%B1%20C4%B1nda%20AB%20%20C3%BClkelerinde%20gelen,%20Rusya'dan%20tedarik%20edildi.> [20 Eylül 2022].
- Evrensel. (2020). Dünyada En Fazla Doğal Gaz Rezervine Sahip Ülkeler. <https://www.evrensel.net/haber/412128/dunyada-en-fazla-dogal-gaz-rezervine-sahip-ulkeler#:~:text=DO%20GAZ%20%20C3%9CRET%20MDE%20L%20B0DER%20ABD&text=Yani%20ge%20%20C3%A7en%20y%C4%B1%20piyasaya%20sunulan,metrek%20ple%20%20C3%BC%20A7%20C3%BCnc%20s%20C4%B1rada%20yer%20ald%20C4%B1> [26 Temmuz 2022].
- Farid, M. & Koşak, Ç. (2020). Doğu Akdeniz Gaz Forumu Kahire merkezli bölgesel bir örgüte dönüştü. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dogu-akdeniz-gaz-forumu-kahire-merkezli-bolgesel-bir-orgute-donustu/1981751> [30 Eylül 2022].
- Ferro, M. (2002). *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi*, (Muna Cedden, Çev.) İstanbul: İmge.

- Geldi, M. & Koşak, Ç. (2022). Libya Petrol Bakanı Avn: Türkiye ile deniz anlaşması geniş alanları bize kazandırdı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libya-petrol-bakani-avn-turkiye-ile-deniz-anlasmasi-genis-alanlari-bize-kazandirdi/2661465> [7 Eylül 2022].
- Geldi, M. (2020). Lübnan'ın Akdeniz'deki petrol ve doğal gaz arama çalışmaları başlıyor. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnanin-akdenizdeki-petrol-ve-dogal-gaz-arama-calismalari-basliyor/1745909> [16 Temmuz 2022].
- Gervasi, F. (1975). *Thunder Over the Mediterranean*. New York: Mckay Publication.
- Göksedef, E. (2022). İsrail- Lübnan deniz yetki alanları anlaşması bölge ve Avrupa için neden önemli. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c88j3g67w8go> [17 Kasım 2022].
- Grigoriadis, I. N. (2014). Energy Discoveries In The Eastern Mediterranean: Conflict Or Cooperation?. *Middle East Policy*, 21(3): 124- 133.
- Güler, M. (2015). İç Savaşların Değerlendirilmesinde Model Önerisi ve Libya İç Savaş İncelemesi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14 (2): 47-75.
- Günaydın, E. (2018). Türkiye Libya konferansından çekildi: Krizin arka planı. <https://tr.euronews.com/2018/11/13/libya-da-istikrar-isteyen-rakip-liderler-italya-da-zirvede-bulusuyor> [28 Kasım 2022].
- Güneş, B. (2018). Libya İç Savaşı ve Kriz Yönetimi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 263-291.
- Güneş. (2020). Rusya'nın teklifine Türkiye'den sert cevap! Muhababımız Rum kesimi değil. <https://www.gunes.com/gundem/rusyanin-teklifine-turkiyeden-sert-cevap-muhatabimiz-rum-kesimi-degil-1094136> [6 Ekim 2022].
- Güngören, B.O. (2006). *Türkiye'nin Deniz Yetki Alanları Üzerine Bir İnceleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Güngörmez, O. (2020). 5 Soru: Doğu Akdeniz'de Navtex Gerginliği. <https://www.setav.org/5-soru-dogu-akdenizde-navtex-gerginligi/> [7 Ağustos 2022].

- Günsel, İ. S. (2011). *Doğu Akdeniz Uluslararası Suların Hukuki Durumu Ve Kıyı Devletlerin Doktrin Ve Politikaları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefkoşa.
- Güzel, H. T. (2017). Hasta Adam Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diplomasi Örneği: Trablusgarp Savaşı. *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2 (1):78-118.
- Habertürk. (2011). KKTC'den TPAO'ya Ruhsat. <https://m.haberturk.com/dunya/haber/672120-kktcden-tpaoya-ruhsat> [12 Haziran 2022].
- Hacaloğlu, H. (2018). ENI Sondaj Gemisini Çekti Ama Kıbrıs'ta Gerilim Sürüyor. <https://www.voaturkce.com/a/eni-sondaj-gemisini-cekti-ama-kbrista-gerilim-suruyor/4270693.html> [18 Ağustos 2022].
- Harpak. (2004). *Ege Denizi'ndeki Karasuları Sorunu*. ppt. Sunu, İstanbul.
- Harşavi, C. (2021). لماذا تدخلت تركيا في ليبيا؟ . <https://www.qposts.com/%d9%84%d9%85%d8%a7%d8%b0%d8%a7-%d8%aa%d8%af%d8%ae%d9%84%d8%aa-%d8%aa%d8%b1%d9%83%d9%8a%d8%a7-%d9%81%d9%8a-%d9%84%d9%8a%d8%a8%d9%8a%d8%a7%d8%9f/> [7 Aralık 2022].
- Harunoğulları, M. (2020). Doğu Akdeniz Enerji Havzası: Bölge Üzerinde Yaşanan Uluslararası Anlaşmazlık Ve Rekabet. *International Journal of Geography and Geography Education*, (42): 455-481.
- Hatipoğlu, M. (2016). KKTC Ekonomi ve Enerji Bakanı Altun: Türkiye bölgede bir enerji üssü konumunda. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kktc-ekonomi-ve-enerji-bakani-atun-turkiye-bolgede-bir-enerji-ussu-konumunda/663639> [5 Haziran 2022].
- (2019a). Yunanistan Başbakanı Miçotakis: Türkiye ile ilişkilerdeki zorluklar iyi niyet olduğunda aşılabilir. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yunanistan-basbakani-micotakis-turkiye-ile-iliskilerdeki-zorluklar-iyi-niyet-oldugunda-asilabilir/1664516> [18 Temmuz 2022].

- (2019b). Yunanistan Libya'nın Atina Büyükelçisi'ni sınır dışı edecek. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yunanistan-libyanin-atina-buyukelcisini-sinirdisi-edecek/1665722> [3 Kasım 2022].
- Hava, H.T. (2020). Doğu Akdeniz'deki Doğal Gaz Rezervlerinin Ekonomik ve Güvenlik Boyutuyla Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(35): 675-706.
- Hız, H. (2019). Doğu Akdeniz'deki dengeler için kritik ülke Lübnan: Türkiye kendi saflarına çekmeli. <https://www.yenisafak.com/dunya/dogu-akdenizdeki-dengeler-icin-kritik-ulke-lubnan-turkiye-kendi-saflarina-cekmeli-3518682> [5 Ekim 2022].
- Hürriyet. (2007). Türkiye'den Doğu Akdeniz'e nota. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiyeden-dogu-akdenize-nota-5863360> [15 Ağustos 2022].
- İlgaz, H. (2009). Denizde Bilimsel Araştırmaların Uluslararası Hukukta Düzenlenmesi İhtiyacının Ortaya Çıkışı. *Journal of Naval Sciences and Engineering*, 5 (1): 39-48.
- İktisadi Kalkınma Vakfı. (2011). Doğu Akdeniz'de Petrol Arama Krizi Sürüyor. https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/dogu_akdeniz%E2%80%99de_petrol_arama_krizi_suruyor.pdf [25 Temmuz 2022].
- İmamoğlu, M. F. (2021). *Türkiye Ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikalarının Neorealist Perspektiften Karşılaştırmalı Analizi: Kıbrıs Ekseninde Çatışma Alanları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
- İren A. A. & Atlı M. (2022). Neo-Realist Perspektiften Doğu Akdeniz ve Enerji Güvenliği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (1): 325- 342.
- Kabakçı, F., vd. (2022). Türkiye ve Libya arasında hidrokarbon alanında mutabakat muhtırası imzalandı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-ve-libya-arasinda-hidrokarbon-alaninda-mutabakat-muhtirasi-imzalandi/2701424> [13 Aralık 2022].

- Kadan, T. (2018). KKTC'nin 35.kuruluş yıldönümünde ABD öncülüğünde Doğu Akdeniz adımı: Zaman ayarlı Exxon hamlesi. <https://www.aydinlik.com.tr/haber/kkctcnin-35-kurulus-yildonumunde-abd-onculugunde-dogu-akdeniz-adimi-zaman-ayarli-exxon-hamlesi-108865> [20 Kasım 2022].
- Kalabalık, A. (2018). Doğu Akdeniz'de Türkiye-Mısır gerginliği. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/dogu-akdenizde-turkiye-misir-gerginligi/1064003> [15 Eylül 2022].
- (2022). Libya'da ilk Türk hastanesi açıldı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libya-da-ilk-turk-hastanesi-acildi/2750424> [14 Aralık 2022].
- Kalkan, Y. B. (2017). *Uluslararası İlişkiler Disiplininde Realist Teorinin Gelişimi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kalyoncuoğlu, K. S. & Kalyoncuoğlu, S. (2022). Enerji güvenliği bağlamında Doğu Akdeniz'deki gelişmeler: Türkiye- Mısır ilişkileri. *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 2(1): 19-29.
- Kansu, Z. N. (2019). *Enerji Ekonomi Politikası Çerçevesinde Doğu Akdeniz Doğal Gaz Kaynaklarının Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Karagiannis, E. (2016). Shifting Eastern Mediterranean Alliances . *Middle East Quarterly* 23(2): 1-11.
- Karagül, S. (2021). Doğu Akdeniz'de Enerji Eksenli İttifak Girişimleri ve Türkiye. *TYB Akademi*, (31): 48-68.
- Karapınar, N. (2015). Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Alanlarına İlişkin Bazı Kavramlar. *MTA Doğal Kaynaklar Ve Ekonomi Bülteni*, (20): 13-21.
- Karbuç, S. (2019). "Doğu Akdeniz'de Ne Kadar Doğalgaz Var?". *Enerji Politikaları Araştırma Merkezi Bilkent Enerji Notları*, (12):1-10.
- Kavas, A. (2000). *İdris 1*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt: 21/ 481-483.

- (2003). *Libya*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt: 27 / 174-179. Ankara.
- (2011). Türkiye Libya İlişkileri. *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 46- 56.
- (2012). *Trablusgarp*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt: 41 / 288-291.
- Kavaz, İ. (2018). Doğu Akdeniz’de Enerji Denklemi. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/dogu-akdenizdeki-enerji-denklemi/1266237> [25 Eylül 2022]
- (2020). Enerji Kaynakları ve Transfer Rotaları Bağlamında Doğu Akdeniz. Giray, S. (Der.), *Libya ve Doğu Akdeniz’de Güncel Gelişmeler*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik araştırmalar (ULİSA)Enstitüsü, (5): 8-10.
- Kedikli, U. & Çalağan, Ö. (2017). Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz’in Önemi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2017(1): 120-138.
- Kekilli, E. (2017). Türkiye-Libya İlişkileri Kriz Alanları ve İş Birliği İmkanları. *SETA Analiz*. (191): 1-24.
- (2020). Berlin Konferansı Ve Libya Krizinin Geleceği, *SETA Analiz*. (310): 1-17).
- Kenarlı, G. & Kaya, H. (2019). Erdoğan, Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti Başkanı Serrac ile Dolmabahçe’de görüştü. <https://www.dha.com.tr/politika/erdogan-libya-ulusal-mutabakat-hukumeti-baskani-serrac-ile-dolmabahcede-gorustu-1676838> [29 Kasım 2022].
- Kenarlı, G. (2021). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Libya Heyetini kabul etti. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-ve-libya-baskanlik-konseyi-baskani-el-menfinin-calisma-ziyareti-basladi-41772833> [15 Kasım 2022].
- Keser, U. (2012). Doğu Akdeniz’de Güvenlik ve Kıbrıs Adasının Stratejik Pozisyonu. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1): 57-80

- Keyik, M. & Erol, M. S. (2019). Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3 (1): 12-49.
- Kıbrıspostası. (2015). Müzakereler uzun aranın ardından pozitif atmosferde yeniden başladı. https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n179507-2015-muzakere-yili7 [23 Temmuz 2022].
- Kılıç Yaşın, G. (2014). Kıbrıs Rum Tarafı Masadan Kalktı. <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/kibris-rum-terafi-masadan-kalkti> [15 Temmuz 2022].
- Kırkeser, S. & Usta, G. (2019). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bu hakkı ilgisi olmayanlara yedirtmeyiz. <https://www.dha.com.tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-bu-hakki-ilgisi-olmayanlara-yedirtmeyiz-1658135> [13 Ağustos 2022].
- Kısacık, S. & Erenel, F. (2019). Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında, Kalıcı Yapılandırılmış İş birliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation- PESCO) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2(1): 51-76.
- Kibar Önder, N. (2021). Kaddafi Dönemi Libya İç ve Dış Siyaseti: Libya Arap Baharında Türkiye Politikası. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 5 (1): 136-148.
- Kissinger, H. (1994). *Diplomacy*. New York: Simon and schuster.
- KKTC MFA. (2014). Akdeniz’de Kıta Sahaneliği Sınırlandırması Anlaşması hakkında basın açıklaması. <https://mfa.gov.ct.tr/tr/akdenizde-kita-sahanligi-sinirlandirmasi-anlasmasi-hakkinda-basin-aciklamasi/> [15 Temmuz 2022].
- (2016). KKTC Ekonomi ve Enerji Bakanı Altun: Türkiye bölgede bir enerji üssü konumunda. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kkct-ekonomi-ve-enerji-bakani-atun-turkiye-bolgede-bir-enerji-ussu-konumunda/663639> [5 Haziran 2022].
- (t.y). Türkiye Cumhuriyeti İle İlişkiler. <https://mfa.gov.ct.tr/tr/dis-politika/turkiye-cumhuriyeti-ile-iliskiler/> [15 Eylül 2022].

- Koloğlu, O. (2003). *Libya*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt: 27 /179-184. Ankara.
- Kozanhan, M. K. (2022). Enerji Politikaları ve Güvenlik Bağlamında Doğu Akdeniz. *Anadolu Strateji Dergisi*, 3 (2): 55-75.
- Kökyay, F. (2020). Neorealizm Kuramı ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (3): 2504 – 2528).
- Kökyay, F. (2021). Enerji Güvenliği Ekseninde Doğu Akdeniz Gaz Forumu. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6 (1): 216-239.
- Kurt, V. (2014). Tunus, Mısır, Libya Ve Suriye Orduların Arap Baharı'na Etkisi, *SETA Analiz*, (102):1- 24.
- (2021a). Doğu Akdeniz Türkiye- Mısır ilişkilerini kurtarır mı?. <https://www.setav.org/dogu-akdeniz-turkiye-misir-iliskilerini-kurtarir-mi/> [26 Ekim 2022].
- (2021b). Türkiye-Mısır İlişkileri Neden Gerildi, Neden Yumuşuyor?. <https://kriterdergi.com/dis-politika/turkiye-misir-iliskileri-neden-gerildi-neden-yumusuyor> [26 Ekim 2022].
- Kurtcephe, İ. (1995). *Türk İtalyan İlişkileri (1911-1916)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kuşoğlu, B. (2012). Libya: Arap Baharı'na NATO Katkısı. *Yasama Dergisi*, (22), 99-118.
- Küçükkahveci, M. (2022). Yunan Bakan Nikos Dendias haddini aştı! Cevabını Türk Büyükelçi verdi. <https://www.haber7.com/dunya/haber/3279763-yunan-bakan-nikos-dendias-haddini-asti-cevabini-turk-buyukelci-verdi> [15 Aralık 2022].
- Küçükkaya, E. (2019). Türkiye'nin Yer Almadığı Doğu Akdeniz Gaz Forumu Kuruldu. <https://www.enerjiportali.com/turkiyenin-yer-almadigi-dogu-akdeniz-gaz-forumu-kuruldu/> [23 Ağustos 2022].

- Kütükçü, M.A. & Kaya, İ. S. (2016). Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz'deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları ile Türkiye'nin Hukuki Durumu. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2/1): 81-96.
- Lamy, S. (2006). Contemporary Mainstream Approaches: Neo-realism and Neo-Liberalism. Baylis, J. And Smith, S. (Ed.) *The Globalization Of World Politics*, Oxford: London.
- Lıka, I. (2020). Fransa'nın Doğu Akdeniz'de Tehlikeli Oyunu. *SETA Analiz*, (330): 1-18.
- Makas, M. (2022). ABD'den Yunanistan'a EastMed projesi çelmesi 10 yıl beklememize gerek yok. <https://www.tgrthaber.com.tr/dunya/abdden-yunanistana-eastmed-projesi-celmesi-2821896> [25 Ağustos 2022].
- Marcus, J. (2020). The Eastern Mediterranean Tinderbox: Why Greek Turkish Rivalries Have Expanded. <https://www.bbc.com/news/world-europe-53906360> [17 Ağustos 2022].
- Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: Norton.
- Memoğlu, Ö. (2022). Doğu Akdeniz'de En Uzun Kıyı Uzunluğuna Sahip Türkiye'nin İsrail Denizden Komşusudur. *TASAM Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 1-26.
- MFA. (1959). Garanti Anlaşması (Zürich, 11 Şubat 1959). <https://www.mfa.gov.tr/garanti-anlasmasi-zurich-11-subat-1959.tr.mfa> [19 Temmuz 2022].
- (2005). Libya'da Bugün İdam Edilen İki Vatandaşımız hk. https://www.mfa.gov.tr/no_114---14-temmuz-2005-libya-da-bugun-idam-edilen-iki-vatandasimiz-hk.tr.mfa [5 Kasım 2022].
- (2007). Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Doğu Akdeniz'deki Ülkelerle Deniz Yetki Alanlarını İlgilendiren İkili Anlaşmalar Yapma Gayretleri hk. https://www.mfa.gov.tr/no_18---30-ocak-2007-guney-kibris-rum-yonetimi-nin-dogu-akdeniz-deki-ulkelerle-deniz-yetki-alanlarini-ilgilendiren-ikili-anlasmalar-yapma-gayretlerini-hk-.tr.mfa [14 Ağustos 2022].

- (2010). İsrail İle GKRY Arasında İmzalanan MEB Anlaşması Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-288_-21aralik-2010_-israil-ile-gkry-arasinda-imzalanan-meb-anlasmasi-hk_.tr.mfa [22 Aralık 2022].
- (2011). Türkiye- KKTC Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması. https://www.mfa.gov.tr/no_-216_-21-eylul-2011-turkiye-_kktc-kita-sahanligi-sinirlendirma-anlasmasi-imzalanmasina-iliskin-disisleri-bakanligi-basin-ac_.tr.mfa#:~:text=S%C3%B6z konusu%20anla%C5%9Fma%2C%20T%C3%BCrkiye%20ile%20KKTC,edilen%20bir%20%C3%A7izgi%20ile%20s%C4%B1n%C4%B1rlan%C4%B1rmaktad%C4%B1r. [14 Ekim 2022].
- (2012). GKRY'nin Açtığı İkinci Uluslararası Hidrokarbon Arama İhalesi Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-140_-18-mayis-2012_-gkry_nin-actigi-ikinci-uluslararasi-hidrokarbon-arama-ihalesi-hk_.tr.mfa [14 Haziran 2022].
- (2012). GKRY'nin Hidrokarbon Faaliyetleri Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-249_-3-kasim-2012_-gkry_nin-hidrokarbon-faaliyetleri-hk_.tr.mfa [14 Haziran 2022].
- (2013). GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki Hidrokarbon Kaynakları Üzerindeki İddiaları Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-83_-23-mart-2013_-gkry_nin-dogu-akdenizdeki-hidrokarbon-kaynaklari-uzerindeki-iddialari-hk_.tr.mfa [15 Haziran 2022].
- (2013). GKRY'nin Sondaj Faaliyetleri Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-170_-14-haziran-2013_-gkry_nin--sondaj-faaliyetleri-hk_.tr.mfa [18 Haziran 2022].
- (2015). Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu KKTC'de. https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu-kktc_de-05.tr.mfa [1 Temmuz 2022].
- (2015). Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu İle Birlikte Düzenlediği Ortak Basın Toplantısı. https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-kktc-cumhurbaskani-dervis-eroglu-ile-birlikte-duzenledigi-ortak-basin-toplantisi_-14.tr.mfa [23 Haziran 2022].

- (2016). Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu'nun Libya Ziyareti. https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu_nun-libya-ziyareti-2016.tr.mfa [7 Kasım 2022].
- (2016). Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç'in GKRY'nin Üçüncü Uluslararası Hidrokarbon Arama İhalesi Hakkındaki Bir Soruya Cevabı. https://www.mfa.gov.tr/sc-29disisleri-bakanligi-sozcusu-tanju-bilgic_in-gkry_nin-ucuncu-uluslararasi-hidrokarbon-arama-ihalesi-hakkındaki-soruya-cevabi.tr.mfa [7 Eylül 2022].
- (2016). GKRY'nin Açtığı Üçüncü Uluslararası Hidrokarbon Arama İhalesi Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-74_-25-mart-2016_-gkry_nin-actigi-ucuncu-uluslararasi-hidrokarbon-arama-ihalesi-hk_.tr.mfa [5 Temmuz 2022].
- (2017). Yunanistan Dışışleri Bakanlığı'nın 8 Ağustos tarihli bir açıklamasında yer alan bazı asılsız iddialar hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-256_-yunanistan-dbnin-8-agustos-tarihli-bir-aciklamasinda-yeralan-bazi-asilsiz-iddialar-hk.tr.mfa [11 Eylül 2022].
- (2017). GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki Hidrokarbon Faaliyetleri Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-400_-gkrynin-dogu-akdenizdeki-hidrokarbon-faaliyetleri-hk.tr.mfa [9 Eylül 2022].
- (2017). Trablus Büyükelçiliğimizin Yeniden Faaliyete Geçmesi Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-31_-30-ocak-2017_-trablus-buyukelciligimizin-yeniden-faaliyete-gecmesi-hk_.tr.mfa [17 Kasım 2022].
- (2018). Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Exxon Mobil Şirketinin Kıbrıs Adası Arama Faaliyeti Başlatmasına İlişkin Bir Soruya Cevabı. https://www.mfa.gov.tr/sc_-75_-exxon-mobil-sirketi-nin-kibris-adasi-aciklarinda-arama-faaliyeti-baslatmasina-iliskin-sc.tr.mfa [16 Eylül 2022].
- (2018). GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki Hidrokarbon Faaliyetleri Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-43_-gkrynin-dogu-akdenizdeki-hidrokarbon-faaliyetleri-hk.tr.mfa [13 Eylül 2022].
- (2019). AB Dış İlişkiler Konseyi'nin Aldığı Kararlar Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_329_-ab-dis-iliskiler-konseyi-nin-aldigi-kararlar-hk.tr.mfa [25 Eylül 2022].

- (2019). ABD Dışışleri Bakanlığı'nın 5 Mayıs 2019 Tarihli Açıklaması Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_128_-abd-disisleri-bakanligi-nin-5-mayis-tarihli-aciklamasi-hk.tr.mfa [21 Eylül 2022].
- (2019). ABD Dışışleri Bakanlığı'nın 5 Mayıs 2019 Tarihli Açıklaması Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_128_-abd-disisleri-bakanligi-nin-5-mayis-tarihli-aciklamasi-hk.tr.mfa [25 Eylül 2022].
- (2019). Altıncı MED7 Zirvesinde Kabul Edilen Ortak Bildiri Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_170_-altinci-med7-zirvesinde-kabul-edilen-ortak-bildiri-hk.tr.mfa [24 Eylül 2022].
- (2019). Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarına İlişkin Libya'yla İmzaladığımız Anlaşmayla İlgili Yunanistan'ın Mısır'ın Açıklamaları Hakkındaki Soruya Cevabı. https://www.mfa.gov.tr/sc_-73_-yunanistan-ve-misir-aciklamalari-hk-sc.tr.mfa [24 Eylül 2022].
- (2019). Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un GKRY'nin Doğu Akdeniz'de Bazı Uluslararası Petrol Şirketleri İle Ahiren Yaptığı Doğal Gaz Gelir Paylaşımı Anlaşması Hakkındaki Soruya Cevabı. https://www.mfa.gov.tr/sc_-41_-gkry-nin-dogu-akdenizde-bazi-petrol-sirketleri-ile-yaptigi-anlasma-hk-sc.tr.mfa [23 Eylül 2022].
- (2020). Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun Uluslararası Bir Kuruluşa Dönüştürülmesine Yönelik Toplantı Hakkındaki Soruya Cevabı. https://www.mfa.gov.tr/sc_-3_-dogu-akdeniz-gaz-forumu-hk-sc.tr.mfa [28 Eylül 2022].
- (2020). Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un EastMed Projesine İlişkin Anlaşmanın İmzalanması Hakkındaki Soruya Cevabı. https://www.mfa.gov.tr/sc_-1_-eastmed-projesine-ili%C5%9Fkin-anlasmanin-imzalanmasi-hk-sc.tr.mfa [26 Eylül 2022].
- (2020). Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Fransız Askeri Uçaklarının GKRY'ne İnmesi Hakkındaki Soruya Cevabı. https://www.mfa.gov.tr/sc_-80_-fransiz-askeri-ucaklarinin-gkry-ne-inmesi-hk-sc.tr.mfa [1 Ekim 2022].

- (2020). Yunanistan İle Mısır Arasında Sözde Deniz Yetki Alanları Sınırlandırma Anlaşması İmzalanması Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-165_-yunanistan-ile-misir-arasinda-sozde-deniz-yetki-alanlari-anlasmasi-imzalanmasi-hk.tr.mfa [7 Ekim 2022].
- (2021). Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Tanju Bilgiç'in GKRY Bakanlar Kurulu'nun ExxonMobil – Katar Petrolleri Ortaklığı'ndan Oluşan Konsorsiyuma Sözde 5. Parselde Doğalgaz Arama İzni Verdiği Yönünde Basına Yansıyan Haberler Hakkındaki Soruya Cevabı. https://www.mfa.gov.tr/sc_-47_-gkry-bakanlar-kurulu-nun-exxonmobil---katar-petrolleri-ortakligi-ndan-olusan-konsorsiyuma-sozde-5-parselde-dogalgaz-arama-izni-verdigi-hk-sc.tr.mfa [10 Kasım 2022].
- (2021). Sayın Bakanımızın Libya'yı ziyareti, 3 Mayıs 2021. <https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-libya-ziyareti-3-5-21.tr.mfa> [5 Aralık 2022].
- (2021). Yunanistan-Mısır-GKRY Üçlü Zirvesi Ardından Yayınlanan Bildiri Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-350_-yunanistan-misir-gkry-uclu-zirvesi-ardindan-yayinlanan-bildiri-hk.tr.mfa [20 Ekim 2022].
- (2022) Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Tanju Bilgiç'in GKRY'nin Doğu Akdeniz'de Devam Eden Hidrokarbon Faaliyetleri Hakkındaki Soruya Cevabı. https://www.mfa.gov.tr/sc_-32_-gkry-nin-dogu-akdeniz-de-devam-eden-hidrokarbon-faaliyetleri-hk-sc.tr.mfa [25 Aralık 2022].
- (2022). AB'nin KKTC'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na Gözlemci Üyeliğine Dair Açıklaması Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-340_-ab-nin-kktc-nin-turk-devletleri-teskilati-na-gozlemci-uyeligine-dair-aciklamasi-hk.tr.mfa [15 Aralık 2022].
- (2022). ABD'nin GKRY'ye Yönelik Silah Ambargosunu Kaldırma Kararı Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-288_-abd-nin-gkry-ye-yonelik-silah-ambargosunu-kaldirma-karari-hk.tr.mfa [5 Ekim 2022].
- (2022). Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun İsrail Dışişleri Bakanı Sayın Yair Lapid İle Ortak Basın Toplantısı. <https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu-nun-israil-db-sayin-yair-lapid-ile-ortak-basin-toplantisi-23-06-2022.tr.mfa> [25 Aralık 2022].

- (2022). Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Tanju Bilgiç'in Türkiye ile Libya Arasında Hidrokarbonlar Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı Konusunda AB ve Yunanistan Tarafından Yayınlanan Açıklamalar Hakkındaki Soruya Cevabı. https://www.mfa.gov.tr/sc_-28_-turkiye-ile-libya-arasinda-hidrokarbonlar-alaninda-isbirligine-iliskin-mutabakat-zapti-konusunda-ab-ve-yunanistan-tarafindan-yayimlanan-aciklamalar-hk-sc.tr.mfa [7 Ekim 2022].
- (2022). Lübnan ile İsrail Arasında Deniz Yetki Alanları Sınırlandırma Anlaşmasının İmzalanması Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-323_-lubnan-ile-israil-arasinda-deniz-yetki-alanlari-sinirlendirma-anlasmasin-in-imzalanmasi-hk.tr.mfa [25 Aralık 2022].
- (t.y). Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi, BM Müzakerelerinin Başlangıcı. https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa [19 Ekim 2022].
- (t.y). Türkiye- Mısır istikşafi İstisareleri Hk. Ortak Açıklama. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-misir-istiksafi-istisareleri-hk-ortak-aciklama.tr.mfa> [9 Ekim 2022].
- Milat. (2021). Bakan Çavuşoğlu'ndan KKTC'de çok net mesaj. <https://www.milatgazetesi.com/haber/bakan-cavusoglundan-kktcde-cok-net-mesaj-654/> [8 Haziran 2022].
- Milliyet Gazetesi Arşivleri (1980a, 13 Mayıs). Libya'da ki Türk İşçileri Halk Komiteleri Kurdular.
- Milliyet Gazetesi Arşivleri (1980b, 24 Eylül). Kaddafi Evren'i Kutladı.
- Milliyet Gazetesi Arşivleri (1989, 16 Mayıs). Kaddafi İtalya'dan Tazminat İstedi.
- Milliyet Gazetesi Arşivleri (1987, 21 Kasım). Kaddafi'den Turizme Destek.
- Milliyet. (1997). Kaddafi'den Erbakan'a hakaret. <https://www.milliyet.com.tr/the-others/kaddafiden-erbakana-hakaret-5380786> [24 Eylül 2022].
- (2002). KKTC karasularını 12 mile çıkarıyor. <https://www.milliyet.com.tr/dunya/kktc-karasularini-12-mile-cikariyor-353502> [2 Temmuz 2022].

- MSB. (2018). Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar'ın Libya Ziyareti. <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/6112018-40041> [25 Kasım 2022].
- Mutlu, C. (2019). Yeni Belgeler Işığında Türk Millî Mücadelesi'nde Şeyh Senusi. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (88), 55-56.
- (2022). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Yunanistan Başbakanı Miçotakis'i kabul etti. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-yunanistan-basbakani-micotakisi-kabul-etti/2533758> [13 Ağustos 2022].
- Müderrişoğlu, O. (2022). 11 yıl sonra Suriye ile yapılan görüşmelerin perde arkası... Şam'a 3 mesaj. <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/muderrisoglu/2022/12/31/11-yil-sonra-suriye-ile-yapilan-gorusmelerin-perde-arkasi-sama-3-mesaj> [31 Aralık 2022].
- Üstün, N. (2016). Doğu Akdeniz'de Enerji Politikaları ve Kıbrıs Müzakerelerine Etkisi, *Konya Ticaret Odası Araştırma Raporu* :1-12.
- Nour Mahd Ali, A. A. & Tüfekçi Gülay, Z. (2022). Filistinliler Akdeniz'deki doğal gaz haklarını istiyor. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/filistinliler-akdenizdeki-dogal-gaz-haklarini-istiyor/2684481> [24 Eylül 2022].
- NTV. (2015). Kıbrıs'ta sismik arama gemileri karşılıklı geri çekildi. <https://www.ntv.com.tr/dunya/kibrista-muzakereleri-engelleyen-kriz-asildi,QAXljQqwcECRCTu61SHOpQ> [30 Temmuz 2022].
- (2016). Rum Lider Anastasiadis Mayıs'ta İstanbul'a Geliyor. <https://www.ntv.com.tr/dunya/rum-lider-mayista-istanbula-geliyor,B2n0ttvSz0WOaAcpOBjAoQ> [13 Ağustos 2022].
- Oduncu, R. & Şefkatli, F. E. (2021). Libya'da Dibebe Dönemi Ve Türkiye İle İlişkiler. *ORSAM Ortadoğu Araştırma Merkezi*, Bakış (171):1-12.
- Olaç, B. (2022). Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan İsrail'le enerjide iş birliği açıklaması: Bu bir fırsattır. <https://www.dha.com.tr/politika/cumhurbaskani-erdogandan-israile-enerjide-is-birligi-aciklamasi-bu-bir-firsattir-2035996> [2 Eylül 2022].
- Oruç, H. (2021). İsrail ve Filistin'in Doğu Akdeniz Politikası. Telci, N. İ. & Yorulmaz, R. (Der.), *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*, Ankara: Ortadoğu Yayınları, 201-239.

- Ozan, E. (2019). Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin Stratejisi. <https://www.ankasam.org/dogu-akdeniz-ve-turkiyenin-stratejisi/> [10 Eylül 2022].
- Örmeci, O. (2021). Fransa'nın Doğu Akdeniz Politikasını Anlama. T. Arı & M.H. Caşın (Der.), *Uluslararası Güç Mücadelesinin Yeni Arenası Doğu Akdeniz*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 175-213.
- Örnek, S. & Mızrak, B. (2016). Bir Güvenlik Sorunu Olarak Kıbrıs'ın Enerji Kaynakları ve Uluslararası Aktörlerin Politikaları. *Bilge Strateji*, 8(15): 13-32.
- Özcan, D. G. & Durul, T. (2022). ABD'nin EastMed 'den desteğini çekmesi Atina'da hayal kırıklığı yarattı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdinin-eastmedden-destegini-cekmesi-atinada-hayal-kirikligi-yaratti/2472148> [4 Eylül 2022].
- Özçelik, T. G. & Çüngen, M. A. (2022). Doğu Akdeniz Jeopolitiği, Bölgesel Aktörler ve Türkiye'nin Enerji Güvenliği. *Sosyolojik Düşün*, 7(1): 91-122.
- Özekin, M. K. (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33): 1-51.
- Özer, S. (2019). Akar: Türkiye, oldubittilere müsaade etmemeye karardır. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/akar-turkiye-oldubittilere-musaade-etmemeye-kararlidir/1470445> [13 Eylül 2022].
- (2021a). Milli Savunma Bakanı Akar: Mısır'ın arama faaliyetlerinde Türk kıta sahanlığına saygı göstermesi çok önemli bir gelişme. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/milli-savunma-bakani-akar-misirin-arama-faaliyetlerinde-turk-kita-sahanligina-saygi-gostermesi-cok-onemli-bir-gelisme/2167034> [15 Eylül 2022].
- (2021b). Kıta sahanlığını ihlal eden araştırma gemisine müdahale. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/kita-sahanligini-izinsiz-ihlal-eden-arastirma-gemisine-mudahale/2382286> [15 Ekim 2022].
- Özkan, B. (2020). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Libya Başbakanı Serrac'ı kabul etti. <https://www.aa.com.tr/tr/libya/cumhurbaskani-erdogan-libya-basbakani-serraci-kabul-etti/1995354> [19 Kasım 2022].

- Özonur, Z. (2009). Türkiye ve Libya 8 Mutabakat ve anlaşmayı Trablus'ta düzenlenen törenle imzaladı. <https://www.milliyet.com.tr/dunya/turkiye-ve-libya-8-mutabakat-ve-anlasmayi-trablusta-duzenlenen-torenle-imzaladi-1166446> [3 Kasım 2022].
- Öztürk, A. & Hatipoğlu, M. (2014). Doğu Akdeniz'de Türkiye olmadan düzenleme yapılamaz. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/dogu-akdeniz-de-turkiye-olmadan-duzenleme-yapilamaz/94393> [5 Ağustos 2022].
- Paralı, Z. (2020). Türkiye Cumhuriyeti İle Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti Arasında İmzalanan Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırasının Uluslararası Politikaya Etkileri. *Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1): 46-64.
- Pazarcı, H. (2004). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pınar, L. (2014). *Neorealist Kuram Çerçevesinde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (2002 – 2012)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Polat, S. (2015). Rusya'nın Akdeniz'deki tek askeri üssü Suriye'de. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusyanin-akdenizdeki-tek-askeri-ussu-suriyede/396367> [26 Temmuz 2022].
- Proedrou, F. (2021). A Geopolitical Account of The Eastern Mediderranean Conundrum: Sovereignty, Balance of Power and Energy Security Considerations. *Cambridge Review of International Affairs*, 1-18.
- Resmi Gazete. (26 Aralık 2019). Sayı: 30990
- (29 Mayıs 1982). Sayı: 17708.
- (7 Aralık 2019). Sayı: 30971.
- (9 Eylül 2016). Sayı: 29826.
- Saçı, C. (2020a). Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti ve Türkiye. *Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 4 (2): 135-153.
- (2020b). Enerji Şirketlerinin Rekabet Sahası: Doğu Akdeniz'de Faaliyet Gösteren Enerji Şirketleri Hangileri? <https://listelist.com/dogu-akdeniz-faaliyet-gosteren-enerji-sirketleri/> [28 Temmuz 2022].

- Sade, G. (2019). Güney Kıbrıs: Doğalgaz üretimi 2025'te başlayacak. <https://tr.euronews.com/2019/05/05/kibrista-dogalgaz-ne-zaman-cikarilacak> [15 Temmuz 2022].
- Salcı, T. (2022). İsrail doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya aktarılmasının kazançları neler olur?. <https://sputniknews.com.tr/20220119/israil-dogalgazinin-turkiye-uzerinden-avrupaya-aktarilmasinin-kazanclari-neler-olur-1052898474.html> [21 Temmuz 2022].
- Sandıklı, A., Budak, T. Ve Ünal, B. (2013). Doğu Akdeniz'de Enerji Keşifleri ve Türkiye. Bilgesam Yayınları, (59): 1-50.
- Sarıaslan, F. (2019). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Değişmeyen Dinamik: Ekonomi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74 (4): 1065-1102.
- Selahaddin Bey, M. (1989). *İttihat-Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim*. Sadeleştiren: Ahmed Varol, İstanbul: İnkılab Yayınları.
- Sezer, K. (2021). Filistin'e Libya modeli: Deniz yetki anlaşması dengeleri değiştirebilir. <https://www.yenisafak.com/gundem/filistine-libya-modeli-deniz-yetki-anlasmasi-dengeleri-degistirebilir-3633614> [23 Ekim 2022].
- (2018). Libya'da bu harita açıldı. <https://www.yenisafak.com/gundem/libyada-bu-harita-acildi-3408025> [26 Kasım 2022].
- Shaw, M. N. (2017). *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sınmaz, K. (2022). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Normalleşme Adımları. *İNSAMER Analiz*.
- Sıradağ, A. (2017). Türkiye'nin Afrika Politikası. Duran, B., İnat, K. ve Caner, M. (Der.), *SETA 2017 Türk Dış Politika Yıllığı*, İstanbul: SETA Yayınları, 399-418.
- Sondakika. (2019). Doğu Akdeniz Gaz Forumu bakanlar düzeyinde toplandı. <https://www.sondakika.com/haber/haber-dogu-akdeniz-gaz-forumu-bakanlar-duzeyinde-12279285/> [18 Ekim 2022].

- Sözcü. (2015). Doğu Akdeniz'i Paylaşım Zirvesi. <https://www.sozcu.com.tr/2015/dunya/dogu-akdenizi-paylasim-zirvesi-818750/> [7 Temmuz 2022].
- (2022). Türkiye İsrail'e büyükelçi atadı. <https://www.sozcu.com.tr/2022/dunya/turkiye-israile-buyukelci-atadi-7403126/> [10 Aralık 2022].
- SPUTNIK. (2021). ABD, Türkiyesiz Doğu Akdeniz Gaz Forumu'na resmi başvuru yaptı. <https://sputniknews.com.tr/20210201/dogu-akdenize-resmi-mudahale-1043703782.html> [14 Temmuz 2022].
- Stanicek, B. (2020). Turkey: Remodelling the eastern Mediterranean Conflicting exploration of natural gas reserves. *EPRS European Parliamentary Research Service*.
- Stratejikortak. (2019). Gerilim Arttığı Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'ta Neler Oluyor (Mayıs 2019). <https://stratejikortak.com/2019/06/dogukdeniz-kibris-haber-arsivi-mayis.html> [21 Temmuz 2022].
- Sünnetçioğlu, M. A. (2011). Doğu Akdeniz'in Hidrokarbon Potansiyeli ve Son Gelişmeler. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 9(16): 151-175.
- Sürmelioglu Parlar, D. (2022). Doğu Akdeniz Enerji Rekabetinde Libya. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (23), 87-111
- Şafak, E. (2020). Türkiye İle Libya Arasında İmzalanan Mutabakat Muhtırasının Geleceği Ve Bölgeye Yansımaları. *DİPAM Diplomatik İlişkiler ve Politik Araştırmalar Merkezi*, (2):1-8.
- Şahan, F. (2019). Fransa'nın PKK sicili. <https://www.yenisafak.com/dunya/fransanın-pkk-sicili-3512927> [30 Temmuz 2022].
- Şahin, İ. & Günar, A. (2020). Tavuk Oyunu Bağlamında Doğu Akdeniz'de (Kıbrıs) Meydana Gelen Gelişmelerin Analizi. *Ortadoğu Etütleri*, (12): 305-323.
- Şahin, İ. (2019). Doğu Akdeniz'de Enerji Çatışması ve İş Birliği. *Ortadoğu Araştırma Merkezi*, (3): 1- 52.

- ŞarkulAvsat. (2020). Doğu Akdeniz Gaz Forumu Kahire’de bakanlar düzeyinde üçüncü kez toplandı. <https://turkish.aawsat.com/home/article/2087191/do%C4%9Fu-akdeniz-gaz-forumu-kahirede-bakanlar-d%C3%BCzeyinde-%C3%BC%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC-kez-topland%C4%B1> [15 Ekim 2022].
- Şekil 1.5. (t.y). <https://tr.depositphotos.com/72431341/stock-illustration-mediterranean-sea-region-political-map.html> [3 Temmuz 2020].
- Şekil 3.1.3. (t.y). Hilmi Twitter'da: "Libya başbakanı Abdüsselâm Callud, Türkiye ziyaretinde Eyüp Sultan Câmii minberinde cemaate konuşurken..(Ocak 1975) <https://t.co/S1bdjVDgGo>" / Twitter [11 Kasım 2022].
- Şengül, E. (2016). Türkiye-İsrail doğalgaz boru hattı projesi için temas. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-israil-dogalgaz-boru-hatti-projesi-icin-ilk-temas/685951> [15 Ağustos 2022].
- (2019). Yavuz Doğu Akdeniz’de Sondaja başladı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/yavuz-dogu-akdenizde-sondaja-basladi/1551661> [7 Haziran 2022].
- T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2017). To Vima Mülakatı (Yunanistan). <https://www.tccb.gov.tr/mulakatlar/1709/87693/cumhurbaskani-erdogan-turkiye-lozana-bagli-ve-ona-saygi-duyuyor-ancak-azinlik-sorunlarina-cozum-talep-ediyoruz> [8 Eylül 2022].
- (2020). *Doğu Akdeniz Denkleminde Türkiye-Libya Mutabakatı*. İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.
- T.C İletişim Başkanlığı. (2019). Doğu Akdeniz’de Türkiye’yi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ni yok sayan hiçbir proje hayata geçirilemez. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/108302/-dogu-akdeniz-de-turkiye-yi-ve-kuzey-kibris-turk-cumhuriyeti-ni-yok-sayan-hicbir-proje-hayata-gecirilemez-> [17 Eylül 2022].
- (2020). https://www.iletisim.gov.tr/turkce/stratejik_iletisim_calismalari/detaylar/cumhurbaskani-erdogan-uluslararasi-deniz-hukuku-ve-dogu-akdeniz-

sempozyumunda-konustu-bolgede-daglik-karabagin-iscaliyle-baslayan-krize-artik-bir-son-verilmesinin-vakti-gelmistir2809 [13 Kasım 2022].

----- (2022). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Katar dönüşü uçakta gazetecilerin sorularını yanıtladı. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-katar-donusu-ucakta-gazetecilerin-sorularini-yanitladi> [15 Aralık 2022].

Tamçelik, S. & Kurt, E. (2015). Değişen Doğu Akdeniz denkleminde Mısır'ın hidrokarbon politiği ve Türkiye'ye yansımaları. *I. Uluslararası Avrasya enerji sorunları sempozyumu bildiriler kitabı*. İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi, 445-462.

Tarhan, M. (2020). ABD'nin Ankara Büyükelçiliği: ABD, Sevilla haritasının hukuki bir öneme sahip olduğunu düşünmemektedir. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/abdnin-ankara-buyukelciligi-abd-sevilla-haritasinin-hukuki-bir-oneme-sahip-oldugunu-dusunmemektedir/1980918> [7 Ağustos 2022].

----- vd. (2022). Bakan Çavuşoğlu: İsrail'le birçok alandaki ilişkilerimize yeni enerji kazandırmada hemfikir olduk. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bakan-cavusoglu-israile-bircok-alandaki-iliskilerimize-yeni-enerji-kazandirmada-hemfikir-olduk/2597091> [24 Kasım 2022].

Tepekcioglu, E. E. (2012). Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi Ve Türkiye-Afrika İlişkileri. *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 1(2): 59-94.

TGB. (2020). Filistin'den Türkiye'ye Doğu Akdeniz Çağrısı. <https://tgb.gen.tr/turkiye/filistin-den-turkiye-ye-dogu-akdeniz-cagrisi-30040> [3 Eylül 2022].

Thabti, L. & Karabacak, S. (2017). Libya'da Tobruk Temsilciler Meclisi BM teklifini kabul etti. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libyada-tobruk-temsilciler-meclisi-bm-teklifini-kabul-etti/973635> [25 Kasım 2022].

Tiryakioğlu, M.B. (2019). Doğu Akdeniz'de enerji denklemi-1. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizde-enerji-denklemi-1/1474137> [26 Temmuz 2022].

- Tosun, M. (2021). Türkiye-Libya ortak bildirisinde Libya'nın toprak bütünlüğünün muhafazası vurgusu. <https://www.aa.com.tr/tr/libya/turkiye-libya-ortak-bildirisinde-libyanin-toprak-butunlugunun-muhafazasi-vurgusu/2206524> [4 Aralık 2022].
- Tonkuş, S. (2014). İsrail'in gözü Gazze'nin gazında. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilin-gozu-gazzenin-gazinda/142774> [19 Temmuz 2022].
- Totman, S. & Hardy, M. (2015). When Good Dictators Go Bad: Examining the "Transformation of Colonel Gaddafi. *The International Journal of Interdisciplinary Global Studies*, 10 (2): 1-6.
- TPAO. (2021). 2021 Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu. <https://www.tpao.gov.tr/file/2208/2021-sektor-raporu-95662fe47ebd9c5f.pdf> [24 Aralık 2022].
- TRTHABER. (2011). Piri Reis Aramaya Başladı. <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/piri-reis-aramaya-basladi-10432.html> [3 Haziran 2022].
- (2015). Atina'da üçlü zirve. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/atinada-uclu-zirve-221404.html> [12 Ağustos 2022].
- (2022). Türkiye- İsrail doğal gaz boru hattı avantajlı bir konum kazanıyor. <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiye-israil-dogal-gaz-boru-hatti-avantajli-bir-konum-kazaniyor-685406.html> [21 Temmuz 2022].
- Tür, Ö. (2013). İsrail'in Özür Dilemesi Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri. *Ortadoğu Analiz*, (5) 54: 26-34.
- Türenç, T. (2011). Bir Kaddafi anısı. <https://www.hurriyet.com.tr/bir-kaddafi-anisi-17115996> [19 Eylül 2022].
- Türkeş, İ. (2021). Doğu Akdeniz'de Uyuşmazlık Teşkil Eden Deniz Alanlarında Gerçekleştirilen Hidrokarbon ve Doğalgaz Çalışmalarının Kıbrıs Sorununa Yansıması ile Soruna Getirdiği Yeni Dinamikler. *EURO Politika*, (11): 86-107.

- Türkiye Gazetesi. (2020). Barış Çabaları için Erdoğan'a teşekkür. <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/politika/baris-cabalari-icin-erdogana-tesekkur-674734> [17 Kasım 2022].
- Türkten, F. & Altaş, M. (2022). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Putin ve Zelenskiy ile görüşme yapma kararlılığım var. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-putin-ve-zelenskiy-ile-gorusme-yapma-kararliligim-var/2551219> [26 Ağustos 2022].
- Uğrasız, B. (2003). Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2): 139-145.
- Ulutaş, U. (2016). Diplomatik Normalleşme Türkiye- İsrail İlişkilerini Neler Bekliyor?. *SETA ANALİZ*, (167):1- 24.
- Unutmaz, Ş. (2021). Bakan Çavuşoğlu: Mısır ile deniz yetki alanları konusunda anlaşma imzalayabiliriz. <https://www.dha.com.tr/politika/bakan-cavusoglu-misir-ile-deniz-yetki-alanlari-konusunda-anlasma-imzalayabiliriz-1814112> [7 Eylül 2022].
- USGS. (2010). <https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3014/pdf/FS10-3014.pdf> [10 Haziran 2022].
- Uzun, M. & Aral, A. (2014). Yunanistan Büyükelçisi Dışişleri Bakanlığı'na Çağrıldı. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/yunanistan-buyukelcisi-disisleri-bakanligina-cagrildi/112956> [14 Temmuz 2022].
- Ünlü, M. & Altuğ, B. (2017). Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Kıbrıs müzakerelerinde 18 Ocak'ta uzmanlar görüşecek. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/disisleri-bakani-cavusoglu-kibris-muzakerelerinde-18-ocakta-uzmanlar-gorusecek/726227> [14 Ağustos 2022].
- Üstün, A. (2020). *Türkiye-Libya İlişkileri (1951-2011)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Veryansintv. (2020). Cihat Yayıcı uyardı: Yunanistan'da hazırlık var!. <https://www.veryansintv.com/cihat-yayci-uyardi-yunanistanda-hazirlik-var/> [23 Temmuz 2022].
- Yalvaç, F. (2013). Tarihsel Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler: Jeopolitik, Kapitalizm ve Devletler Sistemi. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 10 (38): 3-28.

- Yaş, A.G. & Yılmaz, M. (2022). Doğu Akdeniz’de Bulunan Doğalgaz Rezervlerinin Bölgesel Enerji Politikalarına ve Rekabete Etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1): 1-17.
- Yavuz, T. (2020). Mısır, BAE, Yunanistan, GKRY ve Fransa’dan Ortak Doğu Akdeniz açıklaması. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/misir-bae-yunanistan-gkry-ve-fransadan-ortak-dogu-akdeniz-aciklamasi/1837312> [19 Eylül 2022].
- Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz’de Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu Ve Türkiye. *Bilge Strateji*, 4(6):1-70.
- (2020a). *Doğu Akdeniz’in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- (2020b). *Libya Türkiye’nin Denizden Komşusudur*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- (2020c). Türkiye- Libya Arasında İmzalanan Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması’nın Sonuç ve Etkileri. *KRİTER Siyaset Toplum ve Ekonomi Dergisi*, (42): 34-37.
- Yıldırım Mat, T., Azaklı Köse, M. ve İspirli Armağan, M. (2021). Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Doğu Akdeniz Meselesine İlişkin Güncel Siyasi Gelişmeler ve Meselenin Uluslararası Hukuk Boyutu. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 79 (3): 1067-1101.
- Yıldırım, M. (2008). *Doğu Akdeniz’deki Yetki Alanları ve Türkiye* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldız, D. (2006). Akdeniz Havzası’nın Hidrojeopolitiği ve Türkiye. *TMMOB İMO Su Politikaları Kongresi*. İMO, Ankara.
- Yıldızalp, M. & Ekiz, A. (2016). Başbakan Davutoğlu: Libya’nın birliğini sağlayacak her adımı Türkiye destekleyecek. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/basbakan-davutoglu-libyanin-birligini-saglayacak-her-adimi-turkiye-destekleyecek/503589> [15 Ekim 2022].
- Yılmaz, Ş. M. & Yüzbaşıoğlu, N. (2021). Türkiye ve Yunanistan, covid-19 aşılarının karşılıklı tanınması konusunda anlaşmaya vardı.

<https://www.aa.com.tr/tr/politika/turkiye-ve-yunanistan-kovid-19-asilarinin-karsilikli-taninmasi-konusunda-anlasmaya-vardi/2259325> [18 Eylül 2022].

Yılmaz, E. A. (2020). Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler Doğrultusunda Türk Dış Politikasının Dünü ve Bugünü. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(48): 27-48.

Yılmaz, Ş. M. (2021). Dışişleri Bakanlığı: Doğu Akdeniz'de Türkiye ve KKTC'nin olmadığı hiçbir girişimin başarıya ulaşamayacağını gösterdik. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/turkiye-ve-yunanistan-kovid-19-asilarinin-karsilikli-taninmasi-konusunda-anlasmaya-vardi/2259325>[13 Ekim 2022].

Yılmaz, T. & Canlı, E. (2019). Hafter güçlüklerinin alıkoyduğu Türk gemiciler serbest bırakıldı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hafter-guclerinin-alikoydugu-turk-gemiciler-serbest-birakildi/1520218> [1 Aralık 2022].

Yılmaz, Y. (2014). Kimse Doğu Akdeniz rüyası görmesin. <https://www.yenisafak.com/amphtml/gundem/kimse-dogu-akdeniz-ruyasi-gormesin-2038006> [18 Ağustos 2022].

Yorulmaz, R. & Akıncı, Ş. (2020). Kaddafi Döneminden Günümüze Türkiye- Libya Ekonomik İlişkileri. *ORSAM Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, Analiz No:251: 1-32.

Yorulmaz, R. (2019). Doğu Akdeniz'de Potansiyel İş Birlikleri ve Ortaklıklar. <https://www.orsam.org.tr/tr/dogu-akdenizde-potansiyel-is-birlikleri-ve-ortakliklar/> [18 Haziran 2022].

----- (2020). Libya İle Mutabakatın Doğu Akdeniz Denklemine Etkisi. *ORSAM Ortadoğu Araştırma Merkezi*, (105): 1-14.

Yüksel, C. & Baran, D. (2020). Uluslararası Hukukta Doğu Akdeniz Krizi ve Türkiye ile Libya Arasındaki Deniz Yetki Alanlarını Sınırlandırma Mutabakatının Değerlendirilmesi. *Public and Private International Law Bulletin*, 40 (1): 519-556.

Yürük, B. (2020). BM Türkiye ile Libya arasında yapılan deniz sınırı anlaşmasını tescil etti. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-turkiye-ile-libya-arasinda-yapilan-deniz-siniri-anlasmagini-tescil-etti/1992648> [24 Kasım 2022].

Yüzbaşıoğlu, N. & Durul, T. (2018). Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Türkiye'nin sondaj faaliyetleri sonbaharda başlayabilir. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/disisleri-bakani-cavusoglu-turkiyenin-sondaj-faaliyetleri-sonbaharda-baslayabilir/1245492> [14 Haziran 2022].

Yüzbaşıoğlu, N. (2018). Türkiye'den Libya, Kazakistan, Özbekistan ve Tacikistan'a vize kolaylığı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyeden-libya-kazakistan-ozbekistan-ve-tacikistana-vize-kolayligi/1> [27 Kasım 2022].

----- (2019). Hami Aksoy: Fatih gemisi personeline tutuklama kararı doğruysa gereken cevabı vereceğiz. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hami-aksoy-fatih-gemisi-personeline-tutuklama-karari-dogruysa-gereken-cevabi-verecegiz/1500338> [15 Ağustos 2022].

----- (2019). Türkiye ve KKTC İşlevsel ve Yapısal İşbirliği'ni Pekiştirdi. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/turkiye-ve-kktc-islevsel-ve-yapisal-isbirligini-pekistirdi/1514571> [5 Haziran 2022].

Waltz, K.N. (1979). *Theory of international politics*. Massachusetts: Addison Wesley Publishing Company.

ÖZGEÇMİŞ

Sefa AKBULUT

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, 2023, İstanbul

Lisans: Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2018, Konya

Anadolu Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü (Devam ediyor)

B. MESLEKİ DENEYİM

2018-2019 Gazi Eğitim Vakfı, Vakıf Müdürlüğü

2019 Türk Kızılayı Personeli (Devam ediyor)

C. SERTİFİKALAR

1. Kızılay Uyum Eğitimi
2. Kızılay İlk Yardım Eğitimi
3. Kızılay Psikolojik İlk Yardım Eğitimi
4. Kızılay Kan Bağışçısı Kazanım Eğitimi
5. Kızılay Sosyal İnceleme ve İhtiyaç Tespiti Eğitimi
6. Afetlerden Korunma Bilinci Eğitimi
7. Bilgi Güvenliği ve Farkındalığı Eğitimi